PREFACE.

In sending out the first part of the II Volume a word of apology is due to our patrons and members for the delay that has occurred in its publication. The problem of enrolling more members to take up the large number of remaining copies of the I Volume before venturing out on the II Volume was indeed a difficult one and, in spite of sustained efforts, has not yet been fully solved. Latterly some time was necessarily taken in the preparation and revision of the works whose manuscripts and proofs have had to pass through hands divided by long distances. The delay was under the circumstances unavoidable. Now that the publication has been resumed, we hope that the entire volume will go through in quick succession and will be in the hands of our patrons and members before long. It is to be hoped that this volume will command greater patronage and encouragement at the hands of the vast Madhwa community than was accorded to its predecessor, thereby enabling us to push on with the future work with greater rapidity.

In conclusion we have to thank our patrons and members for the great indulgence with which they have put up with the delay.

Prajapathi,
Shravana Bahula 7.
4-9-1931.
UDIPI.

Council of the Sri Madhwa Muni Seva Sangha.

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

ತತ್ತ್ವೋದ್ಯೋತವು

ಜಗಜ್ಜನ್ಮಸ್ಥೇಮಲಯನಿಯಮಾ ಯದಪಾಂಗತಃ ।
ತಂ ವಂದೇ ಪರಮಾನಂದಮಿಂದಿರಾಮಂದಿರೋರಸಂ ॥
ವ್ಯಾಸಂ ಮಧ್ವಂ ಜಯಾರ್ಯಾದೀನ್ನತ್ವಾ ಕರ್ನಾಟಭಾಷಯಾ ।
ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯೇಽಹಂ ಯಥಾಬೋಧಂ ತಂತ್ರಿನಾರಾಯಣಾಭಿಧಃ ॥

**ಶ್ರೀಮದ್ಧನುಮದ್ಭೀಮಮಧ್ವಾಂತರ್ಗತರಾಮಕೃಷ್ಣವೇದವ್ಯಾಸಾತ್ಮಕ
ಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥**

**ಮೂ ॥ ಸರ್ವತ್ರಾಖಿಲಸಚ್ಛಕ್ತಿಃ ಸ್ವತಂತ್ರೋಽಶೇಷದರ್ಶನಃ ।
ನಿತ್ಯಾತಾದೃಶಚಿಚ್ಚೇತ್ಯಯಂತೇಷ್ಟೋ ನೋ ರಮಾಪತಿಃ ॥ ೧ ॥**

ಅ ॥ ರಮಾಪತಿಃ=ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಸರ್ವತ್ರ=ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ, ಅಖಿಲಸಚ್ಛಕ್ತಿಃ, ಅಖಿಲ=ಪೂರ್ಣವಾದ, ಸತ್=ಪ್ರತಿಬಂಧಾದಿ ದೋಷವಿರಹಿತವಾದ, ಶಕ್ತಿಃ=ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಸ್ವತಂತ್ರಃ=ಸ್ವತಂತ್ರನು, (ಇತರಾನಧೀನವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು) ಅಶೇಷದರ್ಶನಃ=ಸರ್ವವನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿದವನು, ನಿತ್ಯಾತಾದೃಶಚಿಚ್ಚೇತ್ಯಯಂತಾ, ನಿತ್ಯ=ಯಾವಾಗಲೂ, ಅತಾದೃಶ=ಹಾಗಲ್ಲದ, (ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಯೂ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೂ ಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ) ಚಿತ್=ರಮಾಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಚೇತನವರ್ಗವೂ, ಚೇತ್ಯ=ದೃಶ್ಯವಾದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದುದೂ ಇವುಗಳನ್ನು, ಯಂತಾ=ಪ್ರೇರಿಸುವವನು. ನಃ=ನಮಗೆ, ಇಷ್ಟಃ=ಪ್ರಿಯನು.

ತಾ ॥ (1) ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ವಿದ್ಯೆಯನ್ನುಪದೇಶಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ವಾಙ್ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಸ್ತೋತ್ರವು ಯೋಗ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ರಮಾಪತಿಃ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿರುವರು. (2) ಸುಖ ಅಥವಾ ದುಃಖನಿವೃತ್ತಿ ಇವುಗಳನ್ನೇ ಇಷ್ಟವೆಂದು ಜನರು ವ್ಯವಹರಿಸುವರು. ಆದುದರಿಂದ ರಮಾಪತಿಯು ಹೇಗೆ ಇಷ್ಟನಾದಾನು? ಎಂದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ನಮಗೆ (ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃಗಳಾದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ) ಇಷ್ಟನು. ಅಧಮ, ಮಧ್ಯಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಪರಮೇಷ್ಟನಾಗದೆ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಪರಮೇಷ್ಟನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. 'ಏಕಾಂತಾನಾಂ ನ ಕಸ್ಯಚಿತ್ । ಅರ್ಥೇ ನಾರಾಯಣೋ ದೇವಃ ಸರ್ವಮನ್ಯತ್ತದರ್ಥಕಂ' ॥ ಅಂದರೆ ಏಕಾಂತಭಕ್ತರಿಗೆ ಯಾವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲ. ನಾರಾಯಣನನ್ನೇ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವರು. ಇತರವೆಲ್ಲವೂ ನಾರಾಯಣೋದ್ದೇಶ್ಯಕವು. ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಮುಕ್ತಿಯನ್ನಾದರೂ ನಾರಾಯಣನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವರು. ಮಧ್ಯಮಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾರಾಯಣನ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವರು. 'ನಾರಾಯಣಸ್ತು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥೋ ಮೋಕ್ಷೋ ನಾನ್ಯಾರ್ಥ ಇಷ್ಯತೇ । ಇತಿ ಮಧ್ಯಮಭಕ್ತಾನಾಂ' । ಅಂದರೆ 'ಮಧ್ಯಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ, ಮೋಕ್ಷವು ಬೇರೆ ಪ್ರಯೋಜನ

ಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ.' ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಇಷ್ಟವಾದ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನನು. ಇಷ್ಟದಂತೆಯೇ ಇಷ್ಟಸಾಧನವನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಪ್ರಯೋಜನಮನುದ್ದಿಶ್ಯ ನ ಮಂದೋಽಪಿ ಪ್ರವರ್ತತೇ' ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸದೆ ಅಜ್ಞನೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸಲಾರನು, ಕಾರಣ ಪ್ರೇರಕನೆಂದಭಿಮತನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಪ್ರಯೋಜನಾನುಸಂಧಾನವಿಲ್ಲದವನಾದರೆ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸಲಾರನು. ಪ್ರಯೋಜನಾನುಸಂಧಾನವಿರುವವನಾದರೆ ಅಪೂರ್ಣನಾಗುವನು. ತಮಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾದವನೊಬ್ಬನು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವೇ ಕೂಡಲಾರದು, ಎಂಬ ತರ್ಕಪರಾಹತಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪ್ರಯೋಜನಾನುಸಂಧಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸರ್ವರನ್ನೂ ಪ್ರೇರಿಸುವುದು ಅವನ ಸ್ವಭಾವವೇ ಎಂದು ತಿಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ 'ಯಂತಾ' ಎಂದು ತಾಚ್ಛೀಲಿಕತೃನ್ನಂತ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವರು. 'ದೇವಸ್ಯೈಷ ಸ್ವಭಾವೋಽಯಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಸರ್ವಪ್ರೇರಣೆ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಪಾರವು ಸ್ವಭಾವವೇ ಎಂದು ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೆ. ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಿಕ್ಕೇನೇ ಹೊರಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಪದವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ("ವಿಶ್ವಂ ವಿಷ್ಣುರ್ವಷಟ್ಕಾರಃ" ಇತ್ಯಾದಿಯಂತೆಯೇ) ದೋಷಾಧಾಯಕವಲ್ಲ. ಅಂತೂ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಕಾರಣವಾದ ಪರಮಪುರುಷಾಖ್ಯವಾದ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗಿ * 'ತತ್ತ್ವೋದ್ಯೋತ'ವೆಂಬ ಪ್ರಕರಣದ ಆದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇಷ್ಟದೇವತಾಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಂಗಲವನ್ನು ನಿಬಂಧಿಸಿದರು. ಇದರಿಂದ (1) ಪರಮಪುರುಷಾಖ್ಯತತ್ತ್ವವೇ ವಿಷಯವು (2) ತಜ್ಞಾನವು ಅವಾಂತರಪ್ರಯೋಜನವು. ಮುಕ್ತಿಯೇ ಮಹಾಪ್ರಯೋಜನವು. (3) ವಿರಕ್ತನು (ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು) ಅಧಿಕಾರಿಯು. (4) ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಸಂಬಂಧವೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. ॥ ೧ ॥

ಅಚೇತನಗಳಿಗೂ ಸಂಸಾರಿ ಚೇತನರಿಗೂ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿರಲಿ, ಮುಕ್ತ ಚೇತನರಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪ್ರೇರಕನಲ್ಲ. ಭೇದವಿದ್ದರೆ ನಿಯಮ್ಯ ನಿಯಾಮಕ ಭಾವವು ಸಂಗತವಾಗುವುದು. ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಭೇದವೇ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಭೇದವನ್ನು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲವಷ್ಟೇ? ಆ ಕಾರಣ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವಪ್ರೇರಕನೆಂಬುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಅನುಪಪನ್ನವೆಂಬ ಪರರ (ಅದ್ವೈತಿಗಳ) ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ವಿಮತೋ ಭಿನ್ನೋ ಮುಕ್ತತ್ವಾದ್ಯದಿತ್ಥಂ
ತತ್ತಥಾ ಯಥಾ ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನಃ ॥ ೨ ॥

ಅ ॥ ವಿಮತಃ=ಭಿನ್ನನೋ ಅಭಿನ್ನನೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯ ವಿಷಯನಾದವನು (ಸಂಸಾರದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದವನು) (ಪಕ್ಷವು), ಭಿನ್ನಃ=ಭೇದವುಳ್ಳವನು (ಭೇದವು ಸಾಧ್ಯವು), ಮುಕ್ತತ್ವಾತ್=ಮುಕ್ತನಾದುದರಿಂದ (ಹೇತುವು), ಯತ್ ಇತ್ಥಂ=ಯಾವುದು ಹೇತುವುಳ್ಳದ್ದೋ, ತತ್ತಥಾ=ಅದು ಹಾಗೆಯೇ ಸಾಧ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು, ಯಥಾ ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನಃ=ನಿಶ್ಚಿತನಾದವನಂತೆ, (ಜೈಲಿನಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟವನಂತೆ) (ಇದು ಉದಾಹರಣವು).

---

* ತತ್ತ್ವಸ್ಯ ಉದ್ಯೋತಃ ಅಸ್ಮಾದ್ಭವತಿ= ಪರಮಪುರುಷಾಖ್ಯತತ್ತ್ವದ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು ಈ ಪ್ರಕರಣದಿಂದಾಗುವುದು. ಅಥವಾ ತತ್ತ್ವಂ ಉದ್ಯೋತ್ಯತೇ ಅನೇನೇತಿ ತತ್ತ್ವೋದ್ಯೋತಂ, ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಈ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಅನ್ವರ್ಥಕವು.

ಟೀ॥ (1) ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಬೇಕೆಂಬಿಚ್ಛೆಯಿಂದ ಗ್ರಂಥನಿರ್ಮಾಣಮಾಡುದ ರಿಂದ ಗ್ರಂಥವು ವಾದಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಹೊರಟಿದೆ. * ವಾದದಲ್ಲಿ 'ಪೃಷ್ಟೇನಾಗಮ ಏವಾದೌ ವಕ್ತವ್ಯಃ ಸಾಧ್ಯಸಿದ್ಧಯೇ' (ಕಥಾಲಕ್ಷಣ ಪು. ೮೪.) ಪ್ರಶ್ನಿಸಿಕೊಂಡವನು ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಸಿದ್ಧಿ ಗಾಗಿ ಆಗಮವನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸಬೇಕು, ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಮಾನಪ್ರಯೋಗವು ಹೇಗೆ ಸಂಗತವಾಗಬಹುದೆಂದರೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ 'ಇದಂ ಜ್ಞಾನಮುಪಾಶ್ರಿತ್ಯ ಮಮ ಸಾಧರ್ಮ್ಯ ಮಾಗತಾಃ' ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಗಮವನ್ನು ಮೇಲೆ ಉದಾಹರಿಸುವೆವು. ಆ ಆಗಮಾರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿ ಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ † ಅನುಮಾನವನ್ನು § ಉಪೋದ್ಘಾತಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿ ಸಿದರು. ಕಾರಣ ಅನುಮಾನೋಪನ್ಯಾಸವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗುವುದು. (2) 'ವಿಮತಃ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ, ಸಂಸಾರದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದವನು ವಿವಕ್ಷಿತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾ ಭಿನ್ನಃ=ಆತ್ಮನು ಭಿನ್ನನು, ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಮಾಡಿದರೆ ಐಕ್ಯವಾದಿಗಳೂ ಸಂಸಾರಿಗಳಿಗೆ ಭೇದ ವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಸಾಧನಾಖ್ಯದೋಷಬರುವುದು. (3) 'ಮುಕ್ತನು ಭಿನ್ನನು' ಎಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ನಿಗಡಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಭೇದವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧ ಸಾಧನವೇ. (4) 'ಸಂಸಾರದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದವನು ಭಿನ್ನನು' ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಶಬ್ದಗೌರವವು. ಹಾಗಾದರೆ, ವಿಮತಿಯೂ ಸತ್ಯವೋ ಸುಳ್ಳೋ, ಚಿಕ್ಕದೋ ದೊಡ್ಡದೋ, ಭೇದವೋ ಅಭೇದವೋ, ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾದುದರಿಂದ, ವಿಮತಃ ಎಂದರೆ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವು ಗುರು ಭೂತವಾಯಿತು. ಅರ್ಥಗೌರವಕ್ಕಿಂತ × ಶಬ್ದಗೌರವವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದರಿಂದ 'ಸಂಸಾರಾನ್ಮುಕ್ತಃ' ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು, 'ವಿಮತಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಅಯುಕ್ತವೆಂದರೆ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಶೇಷ್ಯತ್ವ, ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣತ್ವ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥತ್ವ, ಪ್ರಮಾಣಬಾಧ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು ಬರಬಾರ ದೆಂಬಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ವಿಮತಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ವಿಶೇಷ್ಯನಾದ ಮುಕ್ತಾತ್ಮನೇ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ನಾದರೆ 'ಮುಕ್ತಾತ್ಮನು ಭಿನ್ನನೋ ಅಭಿನ್ನನೋ' ಎಂಬ ಸಂಶಯವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ವಿಶೇಷಣ ವಾದ ಭೇದವು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದರೂ ವಿಮತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಮುಕ್ತಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಭೇದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಪ್ರಮಾಣಬಾಧಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಎರಡರಲ್ಲೊಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಮತಿಯು ಕೂಡಲಾರದೆ ಹೋಗಬೇಕಿದ್ದೀತು. ಅಂತೂ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾದೋಷಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣ ಮಾಡಲಿಕ್ಕಾಗಿ 'ಸಂಸಾರಾನ್ಮುಕ್ತಃ' ಎಂದು ಹೇಳದೆ 'ವಿಮತಃ' ಎಂದೇ ಹೇಳಿರುವರು. ಯಾವುದು ನಮ್ಮೊಳಗೆ ವಿವಾದಕ್ಕೆ ವಿಷಯವೋ ಅದೇ ವಿಮತವು. (5) ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಉದಾಹರಣ ದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯ (ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ) ಸಾಧನವೈಕಲ್ಯ (ಹೇತುವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ)

---

* 'ತತ್ವನಿರ್ಣಯಮುದ್ದಿಶ್ಯ ಕೇವಲಂ ಗುರುಶಿಷ್ಯಯೋಃ । ಕಥಾऽನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ಸತಾಂ ವಾದಃ' ॥ ತತ್ವನಿಶ್ಚಯಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುಶಿಷ್ಯರಿಗಾಗಲೀ ಬೇರೆ ಸಜ್ಜನರಿಗಾಗಲೀ ನಡೆಯತಕ್ಕ ಕಥೆಯು ವಾದಕಥೆ ಯೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ.

† 'ಉಪಪತ್ಯವಕಾಶೋऽತ್ರ ಹ್ಯಾಗಮಾರ್ಥವಿನಿರ್ಣಯೇ' । ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತಿಗಳಾವಶ್ಯಕಗಳು.

§ 'ಚಿಂತಾಂ ಪ್ರಕೃತ ಸಿಧ್ಯರ್ಥಾಂ ಉಪೋದ್ಘಾತಂ ವಿದುರ್ಬುಧಾಃ' । ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಗೆ ಉಪ ಯುಕ್ತವಾದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಉಪೋದ್ಘಾತವೆಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳುವರು.

× 'ಸಂಸಾರಾನ್ಮುಕ್ತಃ ಭಿನ್ನಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಸುಲಭದಿಂದ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವಾಗುವುದು. 'ವಿಮತಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವು ಸುಕರವಲ್ಲ. ಕಾರಣ 'ವಿಮತಃ' ಎಂದು ಹೇಳದೆ 'ಸಂಸಾರಾನ್ಮುಕ್ತಃ' ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು.

ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಶಂಕಿಸಬಾರದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ನಿಗಡಮುಕ್ತಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ, 'ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನಃ' (ಸಾಧ್ಯ-ಸಾಧನಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತನಾದವನು) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (6) 'ವಿಮತೋ ಭಿನ್ನಃ' ಎಂಬೀ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ೧. ಈಶ್ವರನಿಂದ ಭೇದವು ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ? ೨. ಸರ್ವಜೀವರಿಂದಲೋ? ೩. ತಾನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ಜೀವರಿಂದಲೋ? ೪. ಜಡಗಳಿಂದಲೋ? ೫. ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದಲೋ? ೧ನೇದ್ದು (ಈಶ್ವರನಿಂದ ಭೇದವು ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು.) ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ * ವ್ಯಭಿಚಾರ ಬರುವುದು. ೨ನೇದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. 'ಮುಕ್ತನು ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರಿಂದಲೂ ಭಿನ್ನನು' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನೂ ಸರ್ವಜೀವರಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಆತನಲ್ಲಿ ಅಮುಕ್ತಜೀವಭೇದವು ಸಂಗತವಾಗುವುದಾದರೂ, ತನ್ನ ಭೇದವು ತನ್ನಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಶೇಬಾಧವು. † ೩ನೇದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಅಮುಕ್ತರಿಂದ ಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾಗದೆ, ಅಮುಕ್ತರಿಗೆ ಮುಕ್ತನಿಂದ ಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶೇಷಣವೇ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸ್ವೇತರ ಸರ್ವಜೀವರಿಂದಲೂ ಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ ಸಿದ್ಧಸಾಧನವು. ಮುಕ್ತರಿಗೂ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಭೇದವು ಪ್ರಸ್ತುತವಾದುದರಿಂದ ಜೀವರಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರೆ § ಅರ್ಥಾಂತರವು. ೪ನೇದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ೪. ಜಡಗಳಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದೂ, ಪ್ರಕೃತಾನುಪಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಕೂಡಲಾರದು. ೫ನೇದ್ದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಮುಕ್ತನೂ ಸರ್ವರಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರೆ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಅಂಶೇಬಾಧ ಮೊದಲಾದ ದೋಷವು ಬರುವುದು. ಕಾರಣ 'ವಿಮತೋ ಭಿನ್ನಃ' ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಭೇದಸಾಧನವು ಹೇಗೆ ಸಂಗತವಾಗಬಹುದೆಂದು ಪರರು ಆಶಂಕಿಸಿದರೆ, 'ಇವನಿಂದ ಭಿನ್ನನು, ಅವನಿಂದ ಭಿನ್ನನು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸದೆ ಸಾಮಾನ್ಯಾಕಾರವಾಗಿಯೇ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಅರ್ಥಾಂತರವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಭೇದವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಸತಕ್ಕ ಪುರುಷನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಸಾಧಿಸುವುದು ಸಂಗತವೇ ಆಗುವುದು. ಆಗಮಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವೆವು. (7) ಅಥವಾ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಭೇದವಿರುತ್ತಿತ್ತೋ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತಹ ಭೇದವನ್ನೇ ಸಾಧಿಸುವೆವು. ಆದಕಾರಣ ಹಿಂದಿನ ವಿಕಲ್ಪದೋಷಗಳು ಯಾವುದೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. (8) ಈ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನು × (1) ಪಕ್ಷನೋ, (2) ಸಪಕ್ಷನೋ, (3) ವಿಪಕ್ಷನೋ

---

* ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಹೇತುವು ಬಂದರೆ ವ್ಯಭಿಚಾರವು. ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹೊಗೆಯಿದೆ. ಬೆಂಕಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಹೊಗೆಯಿಲ್ಲದ ಕಬ್ಬಿಣ ಗೋಲದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯಿದೆ, ಕಾರಣ ವ್ಯಭಿಚಾರವು. ಹಾಗೆಯೇ ಮುಕ್ತತ್ವರೂಪ ಹೇತುವು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿದೆ. ಸಾಧ್ಯವಾದ ಈಶ್ವರಭೇದವು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವು.

† ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬುವುದು ಇತರ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ನಿಶ್ಚಿತವಾದರೆ ಬಾಧವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಉದಾ:- 'ಬೆಂಕಿಯು ಬಿಸಿಯಲ್ಲ' ಎಂದು ಸಾಧಿಸಿದರೆ ಪಕ್ಷವಾದ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದರಿಂದ ಬಾಧಿತವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

§ ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಅನುಪಯುಕ್ತವಾದ ಅನ್ವಿತವಚನವು ಅರ್ಥಾಂತರವು.

× ಸಾಧ್ಯವು ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗಿದ್ದರೆ ಪಕ್ಷವು. ಸಾಧ್ಯವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಸಪಕ್ಷವು. ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ವಿಪಕ್ಷವು. ಉದಾ:- ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯಿದೆ. ಹೊಗೆಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಡಿಗೆಮನೆಯಂತೆ- ಇಲ್ಲಿ ಪರ್ವತವು ಪಕ್ಷವು. ಅಡಿಗೆಮನೆಯು ಸಪಕ್ಷವು. ಕೊಳವು ವಿಪಕ್ಷವು.

(1) ನೇದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಮುಕ್ತಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸದಿರುವುದರಿಂದ "ಮುಕ್ತಪರಮಾತ್ಮಾನೌ" ಮುಕ್ತಪರಮಾತ್ಮರು ಇಬ್ಬರು ಎಂದು ಪಕ್ಷಮಾಡುವುದು ಸಂಗತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದಾದರೆ ಸಿದ್ಧಸಾಧನವು. ೨ನೇದ್ದು (ಸಪಕ್ಷನೆಂದು ಹೇಳುವುದು) ಅಯುಕ್ತವು. ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಲಾರರು. ೩ನೇದ್ದು (ವಿಪಕ್ಷನೆನ್ನುವುದು) ಅಯುಕ್ತವು. ದ್ವೈತಿಗಳು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದಾಭಾವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಕಾರಣ ಅನುಮಾನವು ಅಸಂಗತವೆಂದು ಆಶಂಕಿಸಿದರೆ ಈಶ್ವರನು ಪಕ್ಷನಾದರೂ 'ಮುಕ್ತ ಪರಮಾತ್ಮಾನೌ' ಎಂದು ಪಕ್ಷವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಮತಿವಿಷಯುವಾದುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ 'ವಿಮತಃ' ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಾಕಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು. (9) ಹೇತುವಾದಮುಕ್ತತ್ವವು ಎಂತಹುದು? ೧. ಸಂಸಾರಪ್ರಧ್ವಂಸವೋ? ೨. ಸಂಸಾರಸಂಸರ್ಗಾಭಾವವೋ? ೧ನೇದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸಂಸಾರವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಸಾರಪ್ರಧ್ವಂಸವು (ಹೋಗುವಿಕೆಯು) ಸುತರಾಂ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿಯು. ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿಯೂ ಇಂತಹ ಹೇತುವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಧನವೈಕಲ್ಯವು. ೨ನೇದ್ದೂ 'ಸಾಧನವೈಕಲ್ಯ' (ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಹೇತು ಇಲ್ಲದಿರುವುದು) ದಿಂದಲೇ ಅಯುಕ್ತವೆಂದು ಪರರು ಆಶಂಕಿಸಿದರೆ ನಿಗಡ, ಸಂಸಾರವೆಂಬುವ ವಿಶೇಷವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸದೆ ಬಂಧಸಂಸರ್ಗಾಭಾವವೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇತುವಾದ ಮುಕ್ತತ್ವವು. ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಬಂಧಸಂಸರ್ಗವೇ ಇಲ್ಲ. ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರಸಂಸರ್ಗಧ್ವಂಸವು. ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ನಿಗಡಬಂಧಧ್ವಂಸವು. ಅಂತೂ ಸರ್ವತ್ರ ಹೇತುವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. (10) ಅಥವಾ ಮುಕ್ತತ್ವವೆಂದರೆ ಸಂಸಾರ ಸಂಸರ್ಗಾಭಾವವು. ಈ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಕುರ್ಚಿಮೊದಲಾದುದು. (11)ಅಥವಾ ಮುಕ್ತನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಕ್ಷನನ್ನಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವೆವು. ಹಾಗಾದರೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ, ಹೇತುವಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವೆಂದೆನ್ನಕೂಡದು. ಈ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತತ್ವವೆಂದರೆ ಬಂಧಪ್ರಧ್ವಂಸಾಧಿಕರಣತ್ವವು. ಈಶ್ವರನಲ್ಲ್ಯಾದರೂ ಸಾಧ್ಯಹೇತುಗಳು ಎರಡೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವಿಲ್ಲವು. ಈ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನು ವಿಪಕ್ಷನು ॥ ೨ ॥

ಈ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ (1) ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತೀರೋ, (2) ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಭೇದವನ್ನೋ? (1) ದ್ವೈತಿಗಳಾದ ನಿಮಗೆ * ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತ ಬರುವುದರಿಂದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಭೇದವು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. (೨) ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಭೇದವನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ (ನಿಗಡಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ) ನಾವು (ಅದ್ವೈತಿಗಳು) ಅಂಗೀಕರಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯವು. (ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು.) ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಎರಡು ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ನಿಮಗ (ದ್ವೈತಗಳಿಗೆ) ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ನ ಚ ಭೇದೇ ವಿಕಲ್ಪೋ ಯುಜ್ಯತೇ ॥ ೩ ॥

ಅರ್ಥ ॥ ಭೇದೇ = ಭೇದವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ವಿಕಲ್ಪಶ್ಚ = ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೋ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯ ಮೂಲಕವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಯು, ನ ಯುಜ್ಯತೇ=ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ, (ಮಾಡಲಿಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ).

---

* ಮುಂಚಿನವರು ಯಾವುದನ್ನು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿರುವರೋ, ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾದುದನ್ನು ಒಡಂಬಡುವುದು ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವು.

ತಾ || (1) ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ತೋರುವ ವಿರೋಧವುಳ್ಳ ಅನೇಕಾಕಾರಗಳನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಜ್ಞಾನವು ವಿಕಲ್ಪವು,(ಸಂಶಯವು)ಅಂತಹ ಸಂಶಯಾಕಾರವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ವಾಕ್ಯವಿಶೇಷವು ಪ್ರಶ್ನೆಯು, ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪಪದದಿಂದ * ಲಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. (೨) 'ಭೇದೇ ಪ್ರಶ್ನೋ ನ ಯುಜ್ಯತೇ' ಎಂದು ಹೇಳದೆ ಲಾಕ್ಷಣಿಕವಾದ ವಿಕಲ್ಪಪದವನ್ನು 'ಹೇತುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ' ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವರು. ಅಂದರೆ 'ಪ್ರಶ್ನೋ ನ ಯುಜ್ಯತೇ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೆ 'ಏತಕ್ಕೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಪುನಃ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಲು 'ಸಂಶಯವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಲಾಕ್ಷಣಿಕವಾದ 'ವಿಕಲ್ಪ' ಪದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಕೂಡದಿರಲಿಕ್ಕೆ ಸಂಶಯ ಮೂಲಕತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸಂಶಯವು ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದಮೇಲೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಕೂಡಲಾರದು. (3) ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೋ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವೋ ಎಂಬ ಭೇದವಿಷಯಕವಾದ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ನಿರಾಕರಣ ಮಾಡುವ ಪರ್ಯಂತ 'ವಿಮತೋ ಭಿನ್ನಃ ಮುಕ್ತತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ 'ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಭೇದವು ಸಾಧ್ಯವೋ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವೋ ಇವೆರಡೂ ಅಯುಕ್ತವು' ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರರು ಆರೋಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಅನುಮಾನವು 'ವಿಮತನು ಭಿನ್ನನು' ಎಂಬೀ ಅನುಮಿತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲಾರದು. ಆ ವಿಕಲ್ಪನಿರಾಸದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಅನುಮಾನವೇ ಅನುಮಿತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ '(1) ಮುಕ್ತತ್ವಾತ್, (2) ಭೇದೇ ವಿಕಲ್ಪಾಯೋಗಾಚ್ಚ ವಿಮತೋ ಭಿನ್ನಃ=ಮುಕ್ತನಾದುದರಿಂದಲೂ, ಭೇದವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕೂಡ ವಿಮತನು ಭಿನ್ನನು' ಹೀಗೆ 'ನ ಚ ಭೇದೇ' ಎಂಬುವಲ್ಲಿದ್ದ 'ಚ' ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥವನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. (4) 'ನ ಚ ಭೇದೇ' ಎಂಬುವಲ್ಲಿದ್ದ 'ಚ' ಶಬ್ದವು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ವಿಕಲ್ಪವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪರರು ಹೇಳಿದ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತಾದಿದೋಷಗಳು ಸುತರಾಂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. 'ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವೋ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವೋ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಸಂಗತವಾಗಿದ್ದರೆ ಈ ದೂಷಣವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಸಂಶಯವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ಮೂಲಕವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಯಾರಾದರೂ ತಮಗೆ ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದನ್ನೂ ತಿಳಿಯದೇನೇ ಇದ್ದುದನ್ನೂ ಕೇಳಲಾರರು. 'ವಿಮತೋ ಭಿನ್ನಃ' ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರೆ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ವಿಕಲ್ಪಿಸದೆ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತಾದಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಆರೋಪಿಸಕೂಡದು. ವಿಕಲ್ಪವೇ ಕೂಡಲಾರದೆಂದು ನಾವು ಹೇಳುವಾಗ ಆ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಪರರು ಹೇಳತಕ್ಕ ದೋಷಗಳು ಪ್ರಕೃತಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ತಟ್ಟಲಾರದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. (5) 'ಗೋವಿಂದ ನಿನಗೆ ಎಷ್ಟುಮಂದಿ ಹುಡುಗರಿದ್ದಾರೆ'? ಇಂತಹ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಕೂಡುವುದರಿಂದ 'ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಸಂಶಯಮೂಲಕವೇ' ಎಂದನ್ನಕೂಡದು ಎಂದು ಪರರು ಆಶಂಕಿಸಿದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ 'ಗೋವಿಂದನಿಗೆ ಮಕ್ಕಳಿವೆ' ಎಂದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದ, ಇಷ್ಟು ಮಂದಿ ಎಂದು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಇವನನ್ನು ನೋಡಿದೊಡನೆ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಸ್ಮೃತಿಯುಂಟಾಗಿ ಇಬ್ಬರೋ ಮೂವರೋ ಎಂದು ವಿಚಾರಬರಲು ಇಷ್ಟೇ ಮಂದಿ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವನ್ನು

---

* ಶಕ್ಯವಾದ ಅರ್ಥದ ಸಂಬಂಧವು ಲಕ್ಷಣಾ ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾ=ಗಂಗಾಯಾಂ ಘೋಷಃ= ಗಂಗೆಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ಗೊಲ್ಲರವರ ಮನೆಯು, ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಮನೆಯು ಇರಲಾರದು. ಶಕ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವು ಪ್ರವಾಹವು, ಅದರ ಸಂಬಂಧವು ತೀರದಲ್ಲಿದೆ. ಕಾರಣ ಇದು ಲಾಕ್ಷಣಿಕಪ್ರಯೋಗವು.

ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಪ್ರಮಾಣವು ಸಿಗದಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಶಯುವು ಹುಟ್ಟಿಯೇ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಹುಟ್ಟಿಯುದೆ. 'ಇಬ್ಬರೋ ಮೂವರೋ ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿಯೋ' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದರೆ ಗೌರವಬರುವುದರಿಂದ ವಿಶೇಷಾಕಾರವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡದೆ ಇಷ್ಟು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ 'ಕಿಯಂತಃ' ಎಷ್ಟುಮಂದಿ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಾಕಾರವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. (6) 'ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ನಾನು ನೋಡಿದೆನು' ಎಂದು ಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಲು, ರಾಮನು 'ಆ ವಸ್ತುವು ಎಂತ ಹುದು' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವನು. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆ ವಸ್ತುವು ಅತಿದೂರದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವು ತೋರದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ಮೃತಿಗೆ ಉಪಾಯುವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾರಣ ಸಂಶಯುವೇ ಹುಟ್ಟದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಸಂಶಯುಮೂಲಕವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು, ಎಂದು ಪರರು ಪುನಃ ಶಂಕಿಸಿದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಕೂಡದಿದ್ದರೂ ನೋಡಿದ್ದು ವಸ್ತುವಾದುದರಿಂದ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಲಕ್ಷಣ ವಿರಬೇಕೆಂದನುಮೇಯಿಸಿ ವಿಶೇಷ ಸ್ಮೃತಿಯಾಗಲು 'ಆ ಲಕ್ಷಣವು ನಾನು ತಿಳಿದಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಇರಬಹುದೋ, ಬೇರೆಯೇ ಇರಬಹುದೋ' ಎಂಬ ಸಂಶಯದಿಂದಲೇ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. ಅಂತೂ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಸಂಶಯುಮೂಲಕವೇ. (7) 'ಜಾನಂತೋಽಪಿ ವಿಶೇಷಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನಾಯ ಸ್ಥಾಪನಾಯ ವಾ । ಪೃಚ್ಛಂತಿ ಸಾಧವೋ ಲೋಕೇ' ಸಜ್ಜನರು ಸ್ವತಏವ ತಿಳಿದವರಾದಾಗ್ಯೂ ವಿಶೇಷಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನವಾಗುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅಥವಾ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಪಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞ ಕಲ್ಪರು ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದೇನೇ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸಂಶಯುವು ಕಾರಣವೆಂದನ್ನ ಕೂಡದು, ಎಂದು ಪರರು ಆಶಂಕಿಸಿದರೆ ಸರ್ವಜ್ಞರು ಮಾಡತಕ್ಕ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಹೇಗೂ ಇರಲಿ. ಶಿಷ್ಯಾದಿಗಳ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸಂಶಯುಕಾರಣವೆಂದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಒಡಂಬಡಬೇಕು. ಹೀಗೆಯೇ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವಾದಿ ಕೋಟಿಯನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಸಂಶಯುವು ಕಾರಣ ವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಲೇ ಬೇಕು. (8) ಹಿಂದಿನ ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸಂಶಯುವು ಕಾರಣವಾಗಲಿ, ಆದರೂ ಏಕೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ ಇದೇ ಉತ್ತರವು. ಭೇದೇ= ಭೇದವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ವಿಕಲ್ಪಶ್ಚ='ಅನಿರ್ವಚನೀಯುವೋ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವೋ' ಎಂಬ ಸಂಶಯುವು, ನ ಯುಜ್ಯತೇ=ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಶಯುರೂಪವಾದ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಪ್ರಶ್ನೆರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯವೂ ಹುಟ್ಟಲಾರದು. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದಾದರೆ ಮರ ಅಕ್ಕಾಲಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕುರ್ಚಿ ಬೆಂಚು ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಆಗಬೇಕಾಗುವವು. (9) 'ಅನಿರ್ವಚನೀಯುವೋ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವೋ' ಎಂಬ ಸಂಶಯುವು ಏತಕ್ಕೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ವೆಂದು ಪುನಃ ಶಂಕಿಸಿದರೂ ಇದೇ ಮೂಲದಿಂದ ಸಮಾಧಾನವು. ಭೇದೇ=ಭೇದವಿಷಯುದಲ್ಲಿ, ವಿಕಲ್ಪಃ=ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ವೆಂಬ ಪ್ರಭೇದವು, ನ ಯುಜ್ಯತೇ=ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ಥಾಣುಪುರುಷ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಊರ್ಧ್ವತ್ವರೂಪಧರ್ಮವನ್ನು ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತು ವಿನಲ್ಲಿ ನೋಡಿ ಸಂಸ್ಕಾರವು ಉದ್ಬುದ್ಧವಾಗಿ ಸ್ಥಾಣುಪುರುಷರನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿ, ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಇಂತ ಹುದೇ ಎಂದು ವಿಶೇಷ ನಿರ್ಧಾರಣೆಮಾಡಬೇಕೆಂದಿಚ್ಛಿಸಿದರೂ ಸ್ಥಾಣುವೇ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಕೊಂಬೆ ಮೊದಲಾದವು ಪುರುಷನೇ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಹಸ್ತಪಾದಾದಿಗಳೂ ಎರಡೂ ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ಥಾಣುವೋ ಪುರುಷನೋ ಎಂದು ಸಂಶಯುವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಭೇದವಿಷಯು ದಲ್ಲಾದರೂ ಅನಿರ್ವಚನೀಯು, ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ, ವೆಂಬ ಪ್ರಭೇದವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಕಾರಣ 'ವಿಮತೋ ಭಿನ್ನಃ' ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಭೇದ ಪ್ರತೀತಿಯಾಗುವಾಗ ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾದಿಸ್ಮೃತಿಯು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು? ಅಂತೂ ಭೇದದಲ್ಲಿ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವಾದಿ ಪ್ರಭೇದವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದ ರಿಂದ ಸಂಶಯುವು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಕೂಡಲಾರದು ॥ ೩ ॥

ಭೇದದಲ್ಲಿ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವ-ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕತ್ವ- ಪ್ರಭೇದವು ಏಕೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂಬಾ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಅನಿರ್ವಚನೀಯಸ್ಯ ಸರ್ವತ್ರಾಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾದೇವ ॥ ೪ ॥

ಅ ॥ ಅನಿರ್ವಚನೀಯಸ್ಯೈವ=ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಭೇದಕ್ಕೇನೆ, ಸರ್ವತ್ರ=ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಅಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್=ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, (ಭೇದದಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪಕೂಡದು. ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಭೇದವಾದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಅಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿಯದೆ.)

ತಾ ॥ (1) ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಭೇದಗಳೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾಗಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕತ್ವರೂಪಕೋಟಿಗಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಂದಲೂ ಸಂಶಯವು ಕೂಡಬಹುದು. ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವಕೋಟಿಯು ಶುಕ್ತಿರಜತದಲ್ಲಿಯೂ, ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕತ್ವಕೋಟಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಆದುದರಿಂದ ಸಂಶಯವು ಕೂಡಬಹುದೆಂದರೆ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕತ್ವಕೋಟಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದರೂ ಆರೋಪ್ಯಮಾಣವಾದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವಕೋಟಿಯು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಲ್ಲ. ಕಾರಣ ಸಂಶಯಕೂಡಲಾರದು ॥ ೪ ॥

'ಪ್ರಶ್ನೋ ನ ಯುಜ್ಯತೇ' ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಶಶವಿಷಾಣಂ ಗೋವಿಷಾಣಂ ವ್ರೋಚ್ಯತ ಇತಿವತ್ ॥ ೫ ॥

ಅ ॥ ಮೊಲದಕೋಡು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಗೋವಿನಕೋಡು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಎಂಬುವುದರಂತೆ.

ತಾ॥ (1) ಚೈತ್ರನು 'ವಿಷಾಣಮಸ್ತಿ' ಕೋಡು ಅದೆ, ಎಂದು ಹೇಳಲು 'ನೀನು ವಿಷಾಣಪದದಿಂದ ಮೊಲದ ಕೋಡನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಯೋ' ಗೋವಿನ ಕೋಡನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಯೋ? ಎಂಬ ಮೈತ್ರನ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಶಶವಿಷಾಣವೇ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ (ವಿಷಾಣಪದದಿಂದ ವಿಷಾಣತ್ವವು ಪ್ರತೀತವಾದರೂ) ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯು ಹುಟ್ಟಲಾರದು. ಕಾರಣ ಸಂಶಯವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಹೀಗೆಯೇ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವೇ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೋ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಹುಟ್ಟಲಾರದು. (2) '೧ ನ ಚ ಭೇದೇ ವಿಕಲ್ಪೋ ಯುಜ್ಯತೇ, ೨ ಅನಿರ್ವಚನೀಯಸ್ಯ ಸರ್ವತ್ರಾಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾದೇವ, ೩ ಶಶವಿಷಾಣಂ ಗೋವಿಷಾಣಂ ವ್ರೋಚ್ಯತ ಇತಿವತ್ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಈ ಅನುಮಾನಗಳು ಸೂಚಿತಗಳಾದುವು. ೧ ವಿಮತಃ ಪ್ರಶ್ನಃ=ವಿವಾದಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಯು, ನ ಯುಜ್ಯತೇ=ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಸಂದಿಗ್ಧವಿಷಯತ್ವಾತ್=ಸಂಶಯಗ್ರಸ್ತವಾದ ವಿಷಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಶಶವಿಷಾಣಂ ಗೋವಿಷಾಣಂ ವ್ರೋಚ್ಯತೇ ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನವತ್=ಶಶಶೃಂಗ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಗೋಶೃಂಗವೋ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯಂತೆ. (ತಾ॥ ಶಶಶೃಂಗವು ಲೋಕದಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಎರಡೂ ಪದಾರ್ಥಗಳುಎಲ್ಲಾದರೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಸಂಶಯವು ಕೂಡಬಹುದು. ಗೋಶೃಂಗವಿದ್ದರೂ ಶಶಶೃಂಗವೆಂಬ ವಸ್ತುವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಮೇಲೆ ಶಶಶೃಂಗವೋ ಗೋಶೃಂಗವೋ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಹೇಗೆ ಅಸಂಗತವೋ, ಹಾಗೆಯೇ, ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಕೂಡಲಾರದು.) ಹಾಗಾದರೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವು ಶುಕ್ತಿ

ರಜತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಕಾರಣ ಪಕ್ಷವಾದ ಪ್ರಶ್ನದಲ್ಲಿ ಅಸಂದಿಗ್ಧವಿಷಯತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿಯು, ಎಂಬ ಪರರ ಆಶಂಕಾವಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ೨ನೇ ಅನುಮಾನವು. ೨. ವಿಮತಃ ಸಂಶಯಃ=ವಿವಾದವಿಷಯವಾದ ಸಂಶಯವು, ನ ಯುಜ್ಯತೇ=ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅನುಪಲಬ್ಧಾರೋಪ್ಯಮಾಣಕೋಟಿತ್ವಾತ್=ಎಲ್ಲಿಯೂ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆರೋಪಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಕೋಟಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ, ಉಕ್ತಸಂಶಯವತ್=ಹಿಂದಿನ ಸಂಶಯದಂತೆ. (ತಾ ॥ ಶಶಶೃಂಗತ್ವ ಕೋಟಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಹೇಗೆ ಇಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವ ಕೋಟಿಗೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಶಯ ಕೂಡಲಾರದು. ಅಂತೂ ಅಸಂದಿಗ್ಧವಿಷಯತ್ವರೂಪಹೇತುವು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲ. (3) ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಲೀ ಸಂಶಯವಾಗಲೀ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಏನು ಅರ್ಥವು? ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರ್ಥವಾದರೆ, ಹುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣಬಾಧವು. (4) ಹುಟ್ಟಿದರೂ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಕಾರ್ಯತ್ವವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಕರ್ತ (ಕಾರಣ)ನಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಅನುಮಾನಬಾಧವು. (5) ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಯಾವುದು ಕಾರಣವೋ ತದಿತರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದೆಂದರ ಹುಟ್ಟಿಸಿದ್ದೇ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ವ್ಯಾಹತಿಯು. (ಸ್ವವಚನವಿರೋಧವು.) ಅಂತೂ ಸಂಶಯ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲಸಾಧ್ಯವು, ಎಂದು ಪರರು (ಅದ್ವೈತಿಗಳು) ಆಶಂಕಿಸಕೂಡದು, ಏಕೆಂದರೆ 'ಶಶಶೃಂಗವೋ ಗೋಶೃಂಗವೋ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂಬುವುದಕ್ಕೂ ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ (ಹುಟ್ಟಲಿಲ್ಲವಾದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಬಾಧ ಇತ್ಯಾದಿ ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ) ತಿರಸ್ಕಾರ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. (6) ಹಾಗಾದರೆ ಮೊಲಕ್ಕ ಕೋಡು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರಣಾದಿಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡದವರಿಗೆ 'ಶಶಶೃಂಗವೋ ಗೋಶೃಂಗವೋ ಎಂಬೀ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಹುಟ್ಟಲಾರದೆಂದು ಅಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ' ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಭ್ರಾಂತಿರೂಪ ಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಲಿ, ಅಂದರೆ ಶಶವಿಷಾಣವುಂಟೆಂದು ಭ್ರಮೆಯುಳ್ಳವನಿಗೆ 'ಒಬ್ಬನು ಕೋಡು ಅದೆ' ಎಂದು ಹೇಳಲು 'ಶಶಶೃಂಗವೋ ಗೋಶೃಂಗವೋ' ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಹೇಗೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ 'ಅನಿರ್ವಚನೀಯವು ಉಂಟೆಂದು ಭ್ರಮೆಯುಳ್ಳವನಿಗೆ 'ವಿಮತೋಭಿನ್ನಃ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಭೇದವೂ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೋ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವೋ ಎಂಬುವ ಸಂಶಯಹುಟ್ಟಲಿ, ವಿಚಾರ ಧುರೀಣರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ, ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರ್ಥವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಏವಂಚ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಮೂಲಕವಲ್ಲ. ಭ್ರಾಂತಿಮೂಲಕವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಭ್ರಾಂತಿಮೂಲಕಗಳಾದ ವಿಕಲ್ಪದೋಷಗಳು ನಮ್ಮ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಕೆಡಿಸಲಾರವು ॥ ೫ ॥

ಅನಿರ್ವಚನೀಯಕ್ಕೆ ಸರ್ವತ್ರ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದು, ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಮೂ ॥ ನ ಚಾನಿರ್ವಚನೀಯೇ ಕಿಂಚಿನ್ಮಾನಂ ॥ ೬ ॥

ಅ ॥ ಚ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಅನಿರ್ವಚನೀಯೇ=ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಕಿಂಚಿನ್ಮಾನಂ=ಯಾವುದೊಂದು ಪ್ರಮಾಣವು, ನ=ಇಲ್ಲವೋ, (ಆದುದರಿಂದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಲ್ಲ.)

ತಾ ॥ (1) ಅನಿರ್ವಚನೀಯಂ=ಅನಿರ್ವಚನೀಯವು, ಪ್ರತೀತ್ಯಭಾವವತ್=ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವು, (ಇತ್ಥಂಪ್ರಕಾರವಾದ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ) ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್=ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಎಂದುಕ್ತವಾಯಿತು. (2) ಆಗ ಅದ್ವೈತಿಗಳು- 'ಯಥಾರ್ಥ

ಜ್ಞಾನಕ್ಕೇನೇ ಪ್ರಮಾಣಾಪೇಕ್ಷೆಯು. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲ. ಕಾರಣ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತೀತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸಕೂಡದು. ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರತೀತಿಯು ಕೂಡಬಹುದು. ಅಂತೂ ಹೇತುವು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವೆಂದು ಶಂಕಿಸಲು, ದ್ವೈತಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಪ್ರಮಿತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಸಾಧಿಸುವೆವು. ಕಾರಣ ವ್ಯಭಿಚಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಪರಿಹರಿಸಿದರು. (3) ಪುನಃ ಪರರು, ಸಂಶಯವು ಪ್ರಮಿತಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಉಪಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಪ್ರಮಿತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕುದು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು, ಏಕೆಂದರೆ ಸಂಶಯವು ಕೋಟಿಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು (ಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಞಾನವನ್ನು) ಮಾತ್ರ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಕೋಟಿಪ್ರಮಿತಿಯನ್ನು (ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲಾರದು. ಕೋಟಿಪ್ರತೀತಿಯಿಂದಲೇ ಕೋಟಿಸ್ಮರಣೆಯುಂಟಾಗಿ ಸಂಶಯವು ಕೂಡಬಹುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ ವಂಚಕನ ಮಾತಿನಿಂದ ಶಶಶೃಂಗವುಂಟೆಂದು ತಿಳಿದವನಿಗೆ 'ವಿಷಾಣಮಸ್ತಿ' ಕೋಡು ಅದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಶಶಶೃಂಗವೋ ಗೋಶೃಂಗವೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಕಾರಣ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಲ್ಲವೆಂದು ಉಪಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಿದ್ದಿತು. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪ್ರಮಿತಿಗೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿರುವುದು ಅಸಂಗತವು ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದದ್ದು ಪ್ರತೀತಿಯೇ, ಎಂಬುವುದೇನೋ ನಿಜವೇ. ಆದರೂ 'ವಿಮತೋ ಭಿನ್ನಃ' ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಿಷಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಾದ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಸಂಶಯಕಾರಣವಾದುದು ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾದಿವಿಷಯಕಪ್ರಮಿತಿಯೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. (4) ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾದಿವಿಷಯಕ ಪ್ರತೀತಿಯು ಅಯಥಾರ್ಥವೆಂದಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೆಂಬರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಶಯವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಕಾರಣ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಿತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸಿದರೆ ಭ್ರಮೆಯನ್ನಂಗೀಕರಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತೀತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಸಾಧಿಸಿದಂತೆ ಆಗುವುದು. ॥ ೬ ॥

(1) ಪುನಃ ಪರರು ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೆಂಬುವುದು ಹೇಗೆ ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಶುಕ್ತಿರಜತ, ರಜ್ಜುಸರ್ಪ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಅನಿರ್ವಚನೀಯಗಳೆಂದು' ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣವೇ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. * ಬಾಧಕಜ್ಞಾನ ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ 'ಮಿಥ್ಯೈವ ರಜತಂ ಪ್ರತ್ಯಭಾತ್' 'ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದ ರಜತವೇ ನನಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ತೋರಿತು' ಎಂದನುವಾದ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿದೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಮಿಥ್ಯಾ ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಎರಡಕ್ಕೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವು. (2) ಆಗ ದ್ವೈತಿಗಳು— 'ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಗಿಳಿ ಮೊದಲಾದುವು ಅನುವಾದ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ರಜತದಲ್ಲಿ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ ತೋರದಿದ್ದರೂ ಅನುವಾದ ಕೂಡಬಹುದು. ಕಾರಣ ಅನುವಾದ ಬಲದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ ಕಲ್ಪನೆಯು ಹೇಗೆ ಸಂಗತವೆಂದಾಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ, ಪರರು 'ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದನ್ನು ಆಪ್ತನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಲಾರನು' ಎಂದರು. (3) ಪುನಃ ದ್ವೈತಿಗಳು— 'ಬಾಧಕ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಭ್ರಮವಾದರೂ ಅನುವಾದವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸ

---

* ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪನ್ನು ನೋಡಿ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ 'ಇದು ಬೆಳ್ಳಿ' ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದು. ಆದರೆ ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು 'ಇದು ಬೆಳ್ಳಿಯಲ್ಲ, ಚಿಪ್ಪು' ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಆಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಬಾಧಕಜ್ಞಾನನೆಂದು ಹೆಸರು. ಹಗ್ಗವನ್ನು ಹಾವೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಿ ಆಮೇಲೆ 'ಹಾವಲ್ಲ ಹಗ್ಗವೇ' ಎಂದು ಹುಟ್ಟುವ ಜ್ಞಾನವೂ ಬಾಧಕಜ್ಞಾನವು. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲೂ ತಿಳಕೊಳ್ಳ ತಕ್ಕುದು.

ಕೂಡದು' ಎಂದಾಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ, ಪರರು- 'ರೀತ್ಯಂತರದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಂಡದ್ದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಬಾಧಕ ಪ್ರತ್ಯಯವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿಯೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು,' ಎಂದರು. (4) ಪುನಃ ದ್ವೈತಿಗಳು— ಬಾಧಕಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿ ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿಯದೆ ಎಂದರೂ ಅನುವಾದವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಕಲ್ಪನೆಯು ಹೇಗೆ ಸಂಗತವೆಂದಾಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ, ಪರರು- 'ಹೇತ್ವಾದಿಗಳ ಅನುಸಂಧಾನ ವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಬಾಧಕಪ್ರತ್ಯಯವು ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲ. ಕಾರಣ ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣವು ಸಂಗತವೇ ಆಗುವುದು' ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಿ ದರೆ, ಹೀಗೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು. (೧) 'ಮಿಥ್ಯಾ'ಶಬ್ದವು ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ರೂಪಾರ್ಥವನ್ನು ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಶುಕ್ತಿರಜತ ಜ್ಞಾನವು ಭ್ರಮೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಿದ್ದವನು 'ಮಿಥ್ಯೈವ ರಜತಂ ಪ್ರತ್ಯಭಾತ್' ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಿಷಯಕಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು * ಅನು ಮೇಯಿಸುತ್ತೀರೋ? (೨) ಅಥವಾ ಮಿಥ್ಯಾಶಬ್ದವು ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾರ್ಥವನ್ನು ಮುಖ್ಯ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಳದಿದ್ದರೂ ಭ್ರಮೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳವನು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವನ್ನು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು * ಅನುಮೇಯಿಸು ತ್ತೀರೋ? ಹೀಗೆ ವಿಕಲ್ಪಿಸಿ ಎರಡರಲ್ಲಿ ೧ನೇ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಮಿಥ್ಯಾಶಬ್ದೋಽನಿರ್ವಚನೀಯಂ ವದತೀತ್ಯತ್ರ ಚ || ೭ ||

ಅ || ಮಿಥ್ಯಾಶಬ್ದಃ=ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂಬ ಶಬ್ದವು, ಅನಿರ್ವಚನೀಯಂ=ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು, ವದತಿ=ಹೇಳುತ್ತದೆ, ಇತ್ಯತ್ರ ಚ=ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ, ನ ಕಿಂಚಿ ನ್ಮಾನಂ= ಯಾವುದೊಂದು ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲ.

ಟೀ || (1) 'ಶಕ್ತಿಗ್ರಹಂ ವ್ಯಾಕರಣೋಪಮಾನ ಕೋಶಾಪ್ತವಾಕ್ಯಾದ್ವ್ಯವಹಾರತಶ್ಚ। ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಶೇಷಾದ್ವಿವೃತೇರ್ವದಂತಿ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯತಃ ಸಿದ್ಧಪದಸ್ಯ ವೃದ್ಧಾಃ' ॥ (1) ವ್ಯಾಕರಣ (2) ಉಪಮಾನ (3) ಕೋಶ (4) ಆಪ್ತವಾಕ್ಯ (5) ವ್ಯವಹಾರ (6) ಶಿಷ್ಟವಾಕ್ಯ (7) ವಿವರಣ (8) ಸಿದ್ಧಪದ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ, ಇವುಗಳಿಂದ ಶಕ್ತಿಜ್ಞಾನವಾಗುವುದೆಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ವಾದಿಗಳು ಸಂಕೇತಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ, ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಮಾತ್ರ ಅರ್ಥ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಲಾರದು. ಕಾರಣ ಮಿಥ್ಯಾಶಬ್ದವು ಅನಿರ್ವಚ ನೀಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಬೇರೆ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಪರರು (ಅದ್ವೈತಿಗಳು) ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ 'ದ್ವೈತಿ ಗಳು ಅಸದ್ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತ್ತೇವೆ' ಎಂದು ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟರು. (2) ಆಗ ಪರರು- 'ಮಿಥ್ಯಾ'ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸತ್ ಎಂದು ದ್ವೈತಿಗಳು ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದರೆ ನಿರರ್ಥಕ ವೆಂದೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ಅಸತ್=ಇಲ್ಲದಿರುವುದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಪುನಃ, ಅಸ್ತಿ=ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ತನ್ನ ಮಾತುಗಳೇ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಗಳಾಗುವುದರಿಂದ 'ಅಸತ್ ಅಸ್ತಿ' ಎಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ನಿರರ್ಥಕವಾದರೆ ಪದವೇ ಆಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು.

---

* ಭ್ರಾಂತ್ಯುಕ್ತಿಃ=ಭ್ರಮೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಿದ್ದವನು, ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾನ್=ರಜತವು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೆಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವುಳ್ಳವನು, ತದಾ ತದ್ವಾಚಕ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಕ್ತೃತ್ವಾತ್=ಆಗ ಅದನ್ನು ಪ್ರತಿ ಪಾದಿಸುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ, ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನವತ್=ನಿಶ್ಚಿತನಾದವನಂತೆ, ಹೀಗೆ ಅನುಮಾನವು.

ಏಕೆಂದರೆ ಅರ್ಥವಿರುವ ಶಬ್ದ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೇನೆ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಆ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಮೇಲೆ 'ಸು' ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದಕ್ಕೇನೆ ಪದ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಿರುವರು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಸಿದರೆ, ಆಗ ದ್ವೈತಿಗಳು— ಅತ್ಯಂತಾಭಾವ ಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವರೂಪವಾದ ಅಸತ್ವವಿದೆ. 'ಮಿಥ್ಯಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಶವಿಷಾಣವೆಂದರ್ಥ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಅಸಾಧ್ಯವು. ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದರೆ 'ಶಶವಿಷಾಣಂ ಮಿಥ್ಯಾ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಪ್ರಯೋಗವಾದರೂ ಸರ್ವಸಮ್ಮತವು. 'ಶಶವಿಷಾಣಂ ಮಿಥ್ಯಾ' ಅಂದರೆ ಶಶಶೃಂಗವು ಇಲ್ಲವೆಂದರ್ಥವು. 'ಮಿಥ್ಯೈವ ರಜತಂ' ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ರಜತವಿಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ. ಅಂದರೆ ಶಶಶೃಂಗದ ಅತ್ಯಂತಾಭಾವವದೆ. ರಜತದ ಅತ್ಯಂತಾಭಾವವದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ಯಾವುದರ ಅತ್ಯಂತಾಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೋ ಅದು ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯು, ಎಂದು ಉತ್ತರಕೊಟ್ಟರು. (3) 'ಸ್ವಯಂ ಅಸತ್ತಾದುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವರೂಪ ಧರ್ಮವು ಹೇಗೆ ಬರುವುದು' ಎಂದು ಪರರು ಪುನಃ ಶಂಕಿಸಿದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು 'ರೂಪ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಕುರ್ಚಿ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಿಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಇರಲಾರವು. ಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವವು ಹಾಗಲ್ಲ. ಕುರ್ಚಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಕುರ್ಚಿಗೆ ಪ್ರಾಗಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವವದೆ. ಅಭಾವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವ ವಿಶೇಷಕ್ಕೇನೇ ಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಅಂತೂ ಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವವು ಧರ್ಮಿಸತ್ವ(ಇರುವಿಕೆ)ವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲಾರದು, ಎಂದು ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟರು. (4) 'ಅಸತ್ತಿಗೆ ಪ್ರತೀತಿಯೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವವು ಹೇಗೆ ಕೂಡಬಹುದು ಎಂದು ಪುನಃ ಪರರು ಶಂಕಿಸಿದರೆ, ಅಸತ್ತಿಗೆ ಪ್ರತೀತಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಸದ್ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಜ್ಞಾನವು ಕೂಡಲಾರದು, ಇತ್ಯಾದಿ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮೇಲೆ ಅಸತ್ತಿಗೂ ಪ್ರತೀತಿ ವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸುವೆವು' ಎಂದುತ್ತರವನ್ನು ದ್ವೈತಿಗಳು ಕೊಟ್ಟರು. (5) ಈ ಮೂಲದಲ್ಲಿದ್ದ 'ವದತಿ' ಎನ್ನುವುದು (1) ವದನಕ್ರಿಯಾ (ಹೇಳುತ್ತಾನೆ) ವಾಚಕವು ಎಂದು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮವಾಗಬೇಕಿದ್ದಿತು. ಅಂದರೆ ಮಿಥ್ಯಾಶಬ್ದಂ ಅನಿರ್ವಚನೀಯಪರತ್ವೇನ ವದತಿ=ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನಿರ್ವಚನೀಯಪರವಾದುದನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಯೋಗವಿರಬೇಕಿತ್ತು. (2) ಶಾಬ್ದಪ್ರತೀತಿವಾಚಿಯು (ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ) ಎಂದು ಅರ್ಥವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಮಿಥ್ಯಾಶಬ್ದೇನ ವದತಿ= ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ.' ಎಂದು ಕರಣತ್ವ ಬೇಕಿದ್ದಿತು. ಈ ಎರಡು ರೀತಿಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು 'ಶಬ್ದೋ ವದತಿ=ಶಬ್ದವು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂದು ಕರ್ತೃಪ್ರಯೋಗವು ಹೇಗೆ ಸಂಗತವು ಎಂದು ಪರರು ಆಶಂಕಿಸಿದರ ದ್ವೈತಿಗಳು ಎರಡನೇ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಕರ್ತೃತ್ವೇನ ವ್ಯಪದೇಶ ಮಾಡಿರುವರು, ಎಂದರು. ಅಂದರೆ ಅವಾಂತರವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ ಕಾರಣವು ಕರಣವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಕೊಡಲಿಯಿಂದ 'ಛೇದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಛೇದನಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಕುಠಾರವು ಕರಣವು. ಕುಠಾರವು ದಾರುವಿನಿಂದ ಸಂಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ದಾರುಸಂಯೋಗವೆಂಬ ಅವಾಂತರ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃ ಆಗಿದೆ. ಕುಠಾರಕ್ಕೆ ದಾರುಸಂಯೋಗವಾಗದೆ ಛೇದನವಾಗಲಾರದು. ಹಾಗಯೇ ವದತಿ=ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎಂಬ ಮುಖ್ಯ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಮಿಥ್ಯಾಶಬ್ದವು ಕರಣವು. 'ಮಿಥ್ಯಾಶಬ್ದವು ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ' ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಪ್ರತಿಪಾದನರೂಪ ಅವಾಂತರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃ ಆಗಿದ. ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಮಿಥ್ಯಾ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದರ್ಥವು. ಅಂತೂ ಮುಖ್ಯ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಕರಣವಾದಾಗ್ಯೂ ಅವಾಂತರವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃ ಆದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ವಿವಕ್ಷಾ

ಮಾಡಿಕೊಂಡು, 'ಮಿಥ್ಯಾಶಬ್ದೋ ವದತಿ' ಎಂಬೀ ಪ್ರಯೋಗವು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. (6) ಹಾಗಾದರೆ ಮಿಥ್ಯಾಶಬ್ದವು ಪ್ರಧಾನ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಕರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅವಾಂತರವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು, 'ಮಿಥ್ಯಾಶಬ್ದೋ ವದತಿ' ಎಂದು ಏಕೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವರು ಎಂದು ಪುನಃ ಪರರು ಶಂಕಿಸಿದರೆ, ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಮಿಥ್ಯಾಶಬ್ದವು ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದೇ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವೆಂದು ಸೂಚಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವರು. 'ಮಿಥ್ಯಾ ಶಬ್ದೇನಾನಿರ್ವಚನೀಯಂ ವದತಿ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಉಭಯ ಸಾಧಾರಣವು. ಅಂದರೆ ಮಿಥ್ಯಾಶಬ್ದವು ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾರ್ಥವನು ಮುಖ್ಯ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರೂ, ಪ್ರತಿಪಾದಿ ಸದೇ ಇದ್ದರೂ ಕೂಡಬಹುದು. 'ಮಿಥ್ಯಾಶಬ್ದಃ' ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆಂದೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. (7) 'ಮಿಥ್ಯಾ ಶಬ್ದೇನಾನಿರ್ವಚನೀಯಂ ವದತಿ' ಎಂದರೂ ಮಿಥ್ಯಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ವಾಚಕತ್ವ ಕೂಡಬಹುದೆಂದು ಪರರು ಶಂಕಿಸಿದರೆ ಅದು ಸತ್ಯವೇ, ಆದರೆ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಮಿಥ್ಯಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಾಚಕತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಯೋಗವು ಕೂಡುವುದು. (8) 'ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾ ರ್ಥವನ್ನು ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಳದಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಮಿಥ್ಯಾಶಬ್ದದಿಂದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವನ್ನು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾನೆ' ಎಂಬ ಎರಡನೇ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಉತ್ತರವು. ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲ. ವಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಪಪತ್ಯಾದಿಗಳು ಬಂದರೆ ಕಲ್ಪಿಸಬಹುದು. (9) ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಿಥ್ಯಾಶಬ್ದವು ಶಬ್ದಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಯಿತು. ಈಗ ಪುರುಷ ಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ('ಮಿಥ್ಯೇತಿಶಬ್ದೋ ಯಸ್ಯಾಸೌ' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ) ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂಬ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ ಭ್ರಮೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಿರುವವನು, ಮಿಥ್ಯಾಶಬ್ದದಿಂದ ಅನಿರ್ವಚ ನೀಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲ. (10) ಶುಕ್ತಿ ರಜತಾದಿಗಳು ಅನಿರ್ವಚನೀಯಗಳಾದುದರಿಂದ ಅಸತ್ ಎಂಬುವ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಕೂಡದೆ ಇರಲು ಅನಿರ್ವಚನೀಯರೂಪವಾದ ಲಾಕ್ಷಣಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದೂ ಪರರಿಗೆ ಹೇಳಲಸಾಧ್ಯವು. ಏಕೆಂದರೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷಬರುವುದು. ಶುಕ್ತಿರಜತಾದಿಗಳು ಅನಿರ್ವಚನೀಯಗಳೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಮಿಥ್ಯಾಶಬ್ದವು ಅನಿರ್ವಚನೀಯಪರವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಮಿಥ್ಯಾಶಬ್ದವು ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಪರವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಆ ವ್ಯವಹಾರಮೂಲಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದರೆ ಅದರಿಂದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. (11) ಅನುಮಾನದಿಂದ ಶುಕ್ತಿ ರಜತಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಹಿಂದಿನ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾ ಶ್ರಯದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಈ ಮುಂಚೆ ಮಿಥ್ಯಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಪರತ್ವವನ್ನುಪ ಪಾದಿಸಿರುವುದು ಅಸಂಗತವು. ಮತ್ತು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಅನುಮಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವೆವು. ಅಂತೂ ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸಿದ ಹಾಗಾಯಿತು ॥ ೭ ॥

ಇದರ ಮೇಲೆ ಪರರು 'ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾರ್ಥವು, ಸಿದ್ಧಿಸದಿದ್ದರೂ, 'ವಿವಾದಪದಂ= ವಿವಾದವಿಷಯವಾದುದು, ಅನಿರ್ವಚನೀಯಂ= ಅನಿರ್ವಚನೀಯವು ಬಾಧ್ಯತ್ವಾತ್= ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ, ಯತ್ ನಾನಿರ್ವಚನೀಯಂ ನ ತತ್ ಬಾಧ್ಯಂ ಯಥಾssತ್ಮಾ=ಯಾವುದು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಲ್ಲವೋ ಅದು ಬಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದು, ಆತ್ಮನಂತೆ ಈ

ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು' ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಈ ಅನುಮಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಅನುಮಾನಸ್ಯ ಚಾಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣಃ ಪಕ್ಷಃ || ೮ ||

ಅ || ಅನುಮಾನಸ್ಯ ಚ=ಅನುಮಾನದ, ಪಕ್ಷಃ=ಪಕ್ಷೈಕದೇಶವಾದ ಧರ್ಮಿಯು, ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣಃ=ಎಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಲ್ಲದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವುಳ್ಳದ್ದು, ಚ ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಕವು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತೆಯೇ ಅನುಮಾನ ವನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸವೆವು ಎಂದು.

ತಾ || (1) ಈ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಅನಿರ್ವಚ ನೀಯವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಪಕ್ಷವು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಶೇಷಣವುಳ್ಳ ದ್ದಾಯಿತು. (2) ಸಾಧ್ಯದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಧರ್ಮಿಯು ಪಕ್ಷವಾದುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿಶಿಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಲಾರದು. ತನಗೆ ತಾನೇ ಆಶ್ರಯವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಕಾರಣ 'ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣಃ ಪಕ್ಷಃ' ಎಂಬ ನಿರ್ದೇಶವು ಹೇಗೆ ಸಂಗತವೆಂದರೆ ಪಕ್ಷಪದದಿಂದ ಪಕ್ಷದ ಏಕದೇಶವಾದ ಧರ್ಮಿಯು ಲಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಯಾವ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಇದು ಪಕ್ಷವೋ ಅಂತಹ ವಿಶೇಷಣವು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. (3) (1) ಸವ್ಯಭಿಚಾರ (2) ವಿರುದ್ಧ (3) ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ (4) ಅಸಿದ್ಧ (5) ಬಾಧಿತ ಈ ೫ ಹೇತ್ವಾಭಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿಶೇಷಣತ್ವವು ಸೇರದೆ ಇರು ವುದರಿಂದ ಅದು ಅಸಾಧಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಹೇತುವಾಗುವುದು ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಅಂಗಗಳಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಪಕ್ಷಧರ್ಮತೆಗಳನ್ನು ಕೆಡಿಸೋಣದರಿಂದ ಅಸಾಧಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಾಗುವುದು. ಅಂದರೆ ಯತ್ರ ಧೂಮಃ ತತ್ರಾಗ್ನಿಃ= ಹೊಗೆಯಿದ್ದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯುದೆ, ಇದು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು. ಬೆಂಕಿಯು ಅಡಿಗೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಕೂಡು ತ್ತದೆ. ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಹೇತುವು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದರೆ 'ಪಕ್ಷಧರ್ಮತಾ' ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಪಕ್ಷವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಮೇಲೆ ಹೇತುವು ಎಲ್ಲಿರುವುದು. ಹೇತುವಿಗೆ ಪಕ್ಷಧರ್ಮತ್ವ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತೂ ಇವುಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಮಾನವು ಸಾಧಕವಾಗಲಾರದು. ಸಂದಿಗ್ಧಸಾಧ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು ಪಕ್ಷವು. ವಿಶೇಷಣವು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಅದನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಸಂದೇಹವೂ ಕೂಡ ಲಾರದು. (4) ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣತ್ವವು ಕೇವಲವ್ಯತಿರೇಕಿಗೆ ದೂಷಣವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳ ಕೂಡದು. * ಅನ್ವಯ ವ್ಯತಿರೇಕಿಯಲ್ಲಿಯೂ * ಕೇವಲಾನ್ವಯಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಪಕ್ಷವಿದ್ದುದ ರಿಂದ ಸಾಧ್ಯಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುದೆ. ಕಾರಣ ವಿಶೇಷಣವು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಲ್ಲ. ಅಂತೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿಶೇಷಣತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. *ಕೇವಲ ವ್ಯತಿರೇಕಿಯಲ್ಲಿಯೂ ದೂಷಣವಾಗದಿದ್ದರೆ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿಶೇಷಣತ್ವರೂಪದೋಷವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು. (5) ವಿಶೇಷಣವು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದರೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಪಕ್ಷಧರ್ಮತೆಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದುಕ್ತವಾಯಿತು. ಕೇವಲ ವ್ಯತಿರೇಕಿಯಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿಶೇಷಣತ್ವವು ದೋಷವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವವರು ವ್ಯಾಪ್ತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಉಪಪಾದನಮಾಡಬೇಕು. ಅದನ್ನು ಮಾಡದೆ ಕೇವಲ ವ್ಯತಿರೇಕಿತ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುವುದು ಉಪಯುಕ್ತವಲ್ಲ. (6) ಯಾವುದು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಲ್ಲವೋ ಅದು ಬಾಧ್ಯವಲ್ಲ. ಆತ್ಮನಂತೆ ಎಂದು * ವ್ಯತಿರೇಕ

---

* ಸಾಧ್ಯಾಭಾವಕ್ಕೂ, ಹೇತ್ವಭಾವಕ್ಕೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿದ್ದರೆ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯು. ಉದಾ- ಎಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿಯಿಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಿ ಹೊಗೆಯಿಲ್ಲ. ಕೊಳದಂತೆ.

ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಗೃಹೀತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿ (ಅನಿರ್ವಚನೀಯ) ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವ್ಯತಿರೇಕ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿಯಲಸಾಧ್ಯವು. (7) ಹೀಗಾದರೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯತಿರೇಕ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದೆಂದನ್ನಕೂಡದು. ಸಾಮಾನ್ಯಾಕಾರವಾಗಿ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದರ ಅಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದುದರಿಂದ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನ ಬರಬಹುದು. ಸಾಮಾನ್ಯಾಕಾರವಾಗಿಯೂ, ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗದಿದ್ದರೆ ಕೇವಲ ವ್ಯತಿರೇಕಿ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಭಂಗಬರುವುದು ಇಷ್ಟವೇ. (8) ಸತ್ವಾಸತ್ವೇ=ಸತ್ವಾಸತ್ವಗಳು, ಏಕಧರ್ಮಿನಿಷ್ಠಾತ್ಯಂತಾಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿನೀ=ಒಂದು ಧರ್ಮಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕದು ಯಾವುಗಳ ಅತ್ಯಂತಾಭಾವವೋ ಅದರ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಗಳು, ಧರ್ಮತ್ವಾತ್=ಧರ್ಮವಾದುದರಿಂದ, ರೂಪ ರಸವತ್=ರೂಪರಸಗಳಂತೆಯೇ, ಅಂದರೆ ರೂಪರಸಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವದೆ. ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ರೂಪರಸಗಳು ಇಲ್ಲ. ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ರೂಪರಸಾತ್ಯಂತಾಭಾವಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಗಳು ರೂಪರಸಗಳು, ಅಂತೂ ಸಾಧ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿಯದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಸತ್ವಾಸತ್ವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಧರ್ಮತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವದೆ. ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವೆವು, ಒಂದು ಧರ್ಮಿಯಲ್ಲಿ ಸತ್ವಾಸತ್ವಗಳ ಅತ್ಯಂತಾಭಾವವದೆ, ಅದರ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಗಳು ಸತ್ವಾಸತ್ವಗಳು. ಈ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯಾಕಾರವಾಗಿ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವು ಸತ್ವವೂ ಅಸತ್ವವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಒಂದು ವಸ್ತುವು (ಸದಸದ್ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು) ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವು ಶುಕ್ತಿರಜತ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಿವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಅದೆ ಎಂಬುವುದನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಕೇವಲ ವ್ಯತಿರೇಕಿ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಾಧಿಸುವೆವು. ಆ ಕಾರಣ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣತ್ವರೂಪವಾದ ದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದೂ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಅಭಿಧೇಯತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ * ವ್ಯಭಿಚಾರಬರುವುದು. (9) ಅವುಗಳನ್ನು ಪಕ್ಷತುಲ್ಯಗಳೆಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ವ್ಯಾಹತಿಯು. ಅಂದರೆ 'ಅಭಿಧೇಯತ್ವಾದಿಕಂ=ಅಭಿಧೇಯತ್ವ ಮೊದಲಾದುದು, ಕಿಂಚಿನ್ನಿಷ್ಠಾತ್ಯಂತಾಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿ=ಯಾವುದೋ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಭಿಧೇಯತ್ವಾತ್ಯಂತಾಭಾವಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯು, ಧರ್ಮತ್ವಾತ್=ಧರ್ಮವಾದುದರಿಂದ' ಎಂದು ಅನುಮೇಯಿಸಿದರೆ ಯಾವ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅತ್ಯಂತಾಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವವು ಸಾಧ್ಯವೋ ಆ ವಸ್ತುವೂ ಕಿಂಚಿತ್ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅಭಿಧೇಯವಾಗಿದೆ. ಕಿಂಚಿದಾದಿಪದಾಭಿಧೇಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿ ಅಭಿಧೇಯತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸಿದರೆ ವ್ಯಾಹತಿಯು (ಸ್ವವಚನ ವಿರೋಧವು.) (10) ಸರ್ವೇ ಧರ್ಮಾಃ=ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮಗಳೂ, ಕಿಂಚಿನ್ನಿಷ್ಠಾತ್ಯಂತಾಭಾವ ಪ್ರತಿಯೋಗಿನಃ=ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿದ್ದ ಅತ್ಯಂತಾಭಾವ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಗಳು, ಧರ್ಮತ್ವಾತ್=ಧರ್ಮವಾದುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಸಾಧಿಸಿದರೆ, ಸರ್ವಧರ್ಮಾತ್ಯಂತಾಭಾವಾಧಿಕರಣತ್ವದಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವು, ಯಾವ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅತ್ಯಂತಾಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವವೋ ಆ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಧರ್ಮಾಭಾವಾಧಿಕರಣತ್ವರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವಿದ್ದುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವು. ಅಂದರೆ ಸರ್ವಧರ್ಮಗಳು ಕಿಂಚಿನ್ನಿಷ್ಠಾತ್ಯಂತಾಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿಗಳು ಆಗಲಿಲ್ಲ. (11) ಅದಕ್ಕೂ ಪಕ್ಷತ್ವವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅಂದರೆ ಸರ್ವಧರ್ಮಾತ್ಯಂತಾಭಾವಾಧಿಕರಣತ್ವರೂಪ ಧರ್ಮಕ್ಕೂ ಯತ್ಕಿಂಚಿನ್ನಿಷ್ಠಾತ್ಯಂತಾಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರೆ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥ

* ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿದ್ದರೆ ವ್ಯಭಿಚಾರವು. ಅಭಿಧೇಯತ್ವಪ್ರಮೇಯತ್ವಾದಿಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರತಕ್ಕವುಗಳು. ಕಾರಣ ಯಾವ ಧರ್ಮಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿಧೇಯತ್ವಾತ್ಯಂತಾಭಾವವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಧರ್ಮತ್ವವಿದೆ.

ದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅತ್ಯಂತಾಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತೀರೋ ಆ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಭಾವತ್ವ, ಅಭಾವತ್ವ, ನಿತ್ಯತ್ವ, ಅನಿತ್ಯತ್ವ, ಚೇತನತ್ವ, ಅಚೇತನತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿರುದ್ಧ ಸರ್ವಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. (12)ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಅವಿರುದ್ಧತ್ವವೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯೂ ಬರುವುದು. ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇದ್ದು ಸಾಧನವಿದ್ದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವಧರ್ಮವು ಉಪಾಧಿಯು. ಪ್ರಕೃತ ರೂಪರಸಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಿದೆ, ಅವಿರುದ್ಧತ್ವವೂ ಅದೆ. ಕಾರಣ ಉಪಾಧಿಯು ಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಕವಾಯಿತು. ಸತ್ವಾಸತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮತ್ವರೂಪಹೇತುವಿದೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವಿರುದ್ಧತ್ವವೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾರಣ ಸಾಧನಾವ್ಯಾಪಕವಾಯಿತು. (13) ಸತ್ವಾಸತ್ವಗಳಿಗೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಎಂದನ್ನಕೂಡದು. ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾರ್ಥವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ವಿರೋಧವೇ ತೋರುತ್ತದೆ. (14) ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣತ್ವವನ್ನು ದೋಷವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅವರ ರೀತಿಯಿಂದಲೇ ದೂಷಿಸಿದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು. ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣ (ಪು. ೫೭.) ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿ, ಸಾಧ್ಯಾಸಿದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ದೋಷಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವರು. ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಮತದ ಪ್ರಕಾರ ವ್ಯಾಹತಿ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಈ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕು. ॥ ೮ ॥

ಹಾಗಾದರೆ 'ವಿವಾದಪದಂ=ವಿವಾದವಿಷಯವಾದುದು, ಮಿಥ್ಯಾ=ಮಿಥ್ಯೆಯಾದುದು, ಬಾಧ್ಯತ್ವಾತ್=ಬಾಧ್ಯವಾದುದರಿಂದ, ಈ ಅನುಮಾನವು ಶುಕ್ತಿರಜತಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು. ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಅಸತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣತ್ವವೆಂಬ ದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವು. ಸತ್ಯವಿವೇಕ (ಸತ್ಯಭೇದ) ರೂಪವಾದ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಅಸತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅನಿರ್ವಚನೀಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮವೆ. ಅಂತಹ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಈ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿರಲು 'ಇದಂ ಅಸತ್ ನ ಪ್ರತೀತತ್ವಾತ್=ತೋರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅಸತ್ತಲ್ಲ' ಎಂಬ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಅಸತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು ಎಂಬೀ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ನ ಚ ಧೂಮತ್ವವನ್ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಮಿತ್ಯುಭಯಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನಂ
ಸಾಮಾನ್ಯಮಸ್ತಿ ॥ ೯ ॥

ಅ ॥ ಧೂಮತ್ವವತ್=ಧೂಮತ್ವದಂತೆ, ಅಂದರೆ ಬಾಷ್ಪಾರೋಪಿತವಾದ ಧೂಮ, ಸಹಜ ಧೂಮ ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಧೂಮತ್ವಸಾಮಾನ್ಯವು ಹೇಗೆ ಇಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ, ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಮಿತಿ=ಮಿಥ್ಯಾತ್ವರೂಪವಾದ, ಸಾಮಾನ್ಯಂ=ಧರ್ಮವು, ಉಭಯಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನಂ, ಉಭಯ=ಅಸತ್ ಅನಿರ್ವಚನೀಯಗಳೆಂಬ ಎರಡರಲ್ಲಿ, ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನಂ=ವಾದಿಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಾದುದು, ನ ಚ ಅಸ್ತಿ=ಇಲ್ಲವೇಇಲ್ಲ, ಚ ಶಬ್ದವು 'ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವ ಸಾಧಕವಾದ ಅನುಮಾನದಂತೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ ಸಾಧಕವಾದ ಅನುಮಾನಕ್ಕೂ ದೋಷವಿದೆಯೆಂದು' ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಕವು.

ತಾ ॥ (1) ಮಿಥ್ಯಾತ್ವರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವು ಅಸತ್, ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆಯೆಂದು ವಾದಿಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮ್ಮತವಾಗಿದ್ದರೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಉಭಯವಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಮ್ಮತಿಯೇ ಇಲ್ಲವು ಆಶ್ರಯವೇ

ಸಿದ್ಧವಾಗದಿರಲು ಧರ್ಮವು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಬಾಷ್ಪದಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವಾದ ಧೂಮವೇ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಧೂಮದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹಜಧೂಮದಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಧೂಮತ್ವರೂಪ ಧರ್ಮವು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಾರದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಾರದು. ಅಂತಹ ಧರ್ಮವಿರುವುದಾದರೆ ಬಾಷ್ಪಾರೋಪಿತವಾದ ಧೂಮದಲ್ಲಿಯೂ ಧೂಮತ್ವವಿರಬೇಕಾಗುವುದು. ಕಾರಣ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದಾಗ ಅಸತ್ವದ ಜ್ಞಾನವೇ ಬರುವುದು, ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವದ ಜ್ಞಾನ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪುನಃ 'ಇದಂ ಅಸತ್ ನ, ಪ್ರತೀತತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಅಸತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಮಾಡಿದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ * ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿತವಾಗುವುದು. ಹಾಗಾದರೆ ಎರಡೂ ಅಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಬೇಕಾಗುವುವು. ಅಲ್ಲದೆ ಅಸತ್ತಿಗೂ ಪ್ರತೀತಿಯುಂಟೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವೆವು. ಆಕಾರಣ 'ಇದಂ ಅಸತ್ ನ' ಎಂದು ನಿಷೇಧಿಸುವುದೂ ಅಸಂಗತವು. (2) ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನುಮಾನದಿಂದ ಎರಡು ಅನುಮಾನಗಳಿಗೂ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರಸಿದ್ಧಿಯಾಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ '(1) ಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿಕಂ = ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುವು, ಸಕರ್ತೃಕಂ = ಕರ್ತೃಸಹಿತವಾದುದು, ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್ = ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ, ಘಟವತ್ = ಮಡಿಕೆಯಂತೆ,' ಈ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಕರ್ತನು ಮಾತ್ರ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. (2) 'ಅಯಂ ಕರ್ತಾ = ಇಂತಹ ಕರ್ತನು, ಅಸರ್ವಜ್ಞಃ ನ = ಅಸರ್ವಜ್ಞನು ಅಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞನೇ) ಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿ ಸರ್ವ ಕರ್ತೃತ್ವಾತ್ = ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ, ವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ದೇವದತ್ತವತ್ = ದೇವದತ್ತನು ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಅಲ್ಲ, ಸರ್ವಕರ್ತನೂ ಅಲ್ಲ.' ಈ ಪರಿಶೇಷಾನುಮಾನದಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕು. ಅದಾದರೂ ಈಶ್ವರನು ಸಿದ್ಧನಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಸರ್ವಜ್ಞಾಸರ್ವಜ್ಞ ಕರ್ತರಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ತೃತ್ವರೂಪಧರ್ಮವೇ ಸಿದ್ಧಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಅಯುಕ್ತವು. ಅಂತೂ 'ಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿಕಂ ಸಕರ್ತೃಕಂ' ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಅಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಕರ್ತನೇ ಪ್ರತೀತನಾಗುವುದರಿಂದ 'ಅಯಂ ಕರ್ತಾ ಅಸರ್ವಜ್ಞೋ ನ' ಎನ್ನುವಾಗ ಸರ್ವಜ್ಞನೇ ತೋರುವನು, ಕಾರಣ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿತವಾಯಿತು. ಅಂತೂ ಈಶ್ವರನೇ ಸಿದ್ಧನಾಗದೆ ಹೋಗುವನು. ಎಂದು ಪರರು ಆಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿಕಂ ಸಕರ್ತೃಕಂ' ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವದಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಈಶ್ವರತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕುದಲ್ಲ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಪರಿಶೇಷಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಭೂತಗಳಾಗಿವೆ. (3) ಯಾರು ಕಾರ್ಯತ್ವಾನುಮಾನದಿಂದ ಕರ್ತನುಮಾತ್ರ ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ

---

* ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಬೇರೆ ಒಂದು ಹೇತುವಿದೆಯೋ ಅದು ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿತವು. (1) ಶಬ್ದಃ = ಶಬ್ದವು, ನಿತ್ಯಃ = ನಿತ್ಯವು, ಶ್ರಾವಣತ್ವಾತ್ = ಕಿವಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವುದರಿಂದ, (2) ಶಬ್ದಃ = ಶಬ್ದವು, ಅನಿತ್ಯಃ = ಅನಿತ್ಯವು, ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್ = ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ, ಘಟವತ್ = ಮಡಿಕೆಯಂತೆ, ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರಾವಣತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವು, ನಿತ್ಯವು, ಅದರ ಅಭಾವ (ಅನಿತ್ಯತ್ವ)ವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಕಾರ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವಿದೆ. ಆ ಶ್ರಾವಣತ್ವ ಹೇತುವು ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿತವು. ಹಾಗೆಯೇ (1) ವಿವಾದಪದಂ ಮಿಥ್ಯಾ ಬಾಧ್ಯತ್ವಾತ್, (2) ಇಂದ ಅಸತ್ ನ ಪ್ರತೀತತ್ವಾತ್, ಇಲ್ಲಿ ಬಾಧ್ಯತ್ವರೂಪ ಹೇತುವಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವು ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು (ಅಸತ್ವವು). ಇದರ ಅಭಾವವನ್ನು (ಅಸತ್ವಾಭಾವವನ್ನು) ಸಾಧಿಸುವ ಪ್ರತೀತತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವಿದೆ. ಆ ಬಾಧ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವು ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿತವು.

ಪರಿಶೇಷಾನುಮಾನದಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತಿಸುವರೋ, ಅವರಿಗೆ ಈಶ್ವರಸಿದ್ಧಿಯು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು, ಎಂದು ಪರರು ಆಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವಾಗ ಹೇಗೆ ಅಸತ್ವವೇ ಪ್ರತೀತವಾಗುವುದೋ, ಹಾಗೆ 'ಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿಕಂ ಸಕರ್ತೃಕಂ' ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವಾಗ ಅಸರ್ವಜ್ಞಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳೇ ಪ್ರತೀತಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷತ್ವವೇ ಇಲ್ಲ. (4) ಕಾರ್ಯತ್ವಾನುಮಾನದಿಂದ ಸಕರ್ತೃತ್ವವನು ಸಾಧಿಸುವಾಗ ಅಸರ್ವಜ್ಞನು ಪ್ರತೀತನಾಗದಿರಲಿ, ಕರ್ತನುಮಾತ್ರ ಸಿದ್ಧನಾಗಲಿ. ಆದರೂ 'ವಿಮತಃ ಕರ್ತಾ=ವಿವಾದವಿಷಯೀಭೂತನಾದ ಕರ್ತನು, ನ ಸರ್ವಜ್ಞಃ=ಸರ್ವಜ್ಞನಲ್ಲ, ಕರ್ತೃತ್ವಾತ್=ಕರ್ತನಾದುದರಿಂದ, ಯಃ ಕರ್ತಾ=ಯಾರು ಕರ್ತನೋ, ಅಸೌ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ನ=ಇವನು ಸರ್ವಜ್ಞನಲ್ಲ, ಯಥಾ ಕುಲಾಲಃ = ಕುಂಬಾರನಂತೆ' ಈ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಅಸರ್ವಜ್ಞನು ಪ್ರತೀತನಾಗುವನು. ಆಮೇಲೆ 'ವಿಮತಃ ನ ಅಸರ್ವಜ್ಞಃ' ಎಂಬೀ ಪರಿಶೇಷಾನುಮಾನದಿಂದ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿತವೇ ಆಯಿತು. ಅಂತೂ ಈಶ್ವರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಲಾರದು. ಎಂದು ಪುನಃ ಪರರು ಆಶಂಕಿಸಿದರೆ ದ್ವೈತಿಗಳು ಹೀಗೆ ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಿದರು. ಪರರು 'ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕರ್ತನು ಸಿದ್ಧನಾಗಲು ಕರ್ತೃತ್ವದಿಂದ ಅಸರ್ವಜ್ಞನನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಾಧಿಸುವರೋ, ಹಾಗೆಯೇ ನಾವು ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವದಿಂದ ಅಸತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಲ್ಲ. ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ ಅಸತ್ವಗಳು ಏಕಾರ್ಥಗಳಾದುದರಿಂದ (ವಿಮತಂ, ಅಸತ್, ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾತ್,) ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಅಸತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಲ್ಲ. ಅಂತೂ ಸಕರ್ತೃಕತ್ವಾನುಮಾನಕ್ಕೂ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾನುಮಾನಕ್ಕೂ ವೈಷಮ್ಯವಿದೆ. ಈಶ್ವರನು ಸಿದ್ಧನೇ ಆಗುವನು. (5) ಅಲ್ಲದೆ 'ವಿಮತಃ ನ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಕರ್ತೃತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು ಸಂಭವಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ ವಿಮತನಾದ ಈಶ್ವರನು (1) ಸಿದ್ಧನೋ, (2) ಅಸಿದ್ಧನೋ, ಅಸಿದ್ಧನಾದರೆ ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿಯು, ಸಿದ್ಧನಾದರೆ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧನೋ, ಅದೇ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿದವನೇ ಸಿದ್ಧನಾಗುವನು. ಆತನಿಗೆ ಅಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರೆ ಬಾಧವು. ಅಂತೂ ಈ ಅನುಮಾನವು ದುಷ್ಟವು. ಆದಕಾರಣ ಕಾರ್ಯತ್ವಾನುಮಾನದಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಸಿದ್ಧನಾಗುವನು. (6) ಪುನಃ ಪರರು ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ ಅಸತ್ ಅನಿರ್ವಚನೀಯಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದುದರಿಂದ, ಮನುಷ್ಯನ ಕೋಡು, ಕತ್ತೆಯಕೋಡು ಇವುಗಳಲ್ಲಿದ್ದ 'ವಿಷಾಣತ್ವರೂಪವಾದ ಧರ್ಮದಂತೆ' ಎಂದು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ದೃಷ್ಟಾಂತಕೊಡಬೇಕಿದ್ದಿತು. ಪ್ರಕೃತ ಬಾಷ್ಪದಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತ ಧೂಮುವಿಲ್ಲವು. ಸತ್ಯಧೂಮುವದೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಧೂಮತ್ವವತ್ ಎಂದು ಹೇಗೆ ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ– ರಜತಂ ಅಸತ್=ಬೆಳ್ಳಿಯು ಅಸತ್ತು ಎಂಬುವ ನಿರ್ದೇಶಕ್ಕೆ 'ರಜತಾತ್ಯಂತಾಭಾವಃ ಅಸ್ತಿ=ಬೆಳ್ಳಿಯ ಅತ್ಯಂತಾಭಾವವದೆ' ಎಂದು ನಿಷೇಧಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ನಿಷೇಧವೂ ಒಂದು ತತ್ವವಾದುದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಸಂಗತವೇ ಆಗುವುದು. 'ರಜತಂ ಅತ್ಯಂತಾಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿ' = ರಜತವು ಅತ್ಯಂತಾಭಾವಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯು ಎಂದು ಪ್ರತಿಯೋಗಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ 'ಬಾಷ್ಪದಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವಾದ ಧೂಮುರೂಪವ್ಯಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಧೂಮುದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹಜ ಧೂಮುದಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಧೂಮತ್ವರೂಪಧರ್ಮವು ಹೇಗೆ ಅಸಿದ್ಧವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಅಸದ್ರೂಪ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಸಾಮಾನ್ಯವೂ ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವು. ಅಥವಾ ಇದೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ

ಬಾಷ್ಪಧೂಲಿ ಮಶಕಗಳ ಪಂಕ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತಗಳಾದ ಧೂಮಗಳಲ್ಲಿರುವ ಧೂಮತ್ವ ದಂತೆ ಎಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತಾರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ॥ ೯ ॥

'ಬಾಷ್ಪಾರೋಪಿತಧೂಮದಲ್ಲಿಯೂ ಧೂಮತ್ವ ಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ದೋಷ ವೇನೆಂದು ಪುನಃ ಪರನು ಆಶಂಕಿಸಲು' 'ಪರ್ವತಃ=ಪರ್ವತವು, ಅಗ್ನಿಮಾನ್=ಬೆಂಕಿಯುಳ್ಳದ್ದು, ಧೂಮವತ್ವಾತ್=ಹೊಗೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಎಂದು ಸಾಧಿಸುವಾಗ ಸದ್ಧೇತುವೂ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಯಾಗ ಬೇಕಾಗುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ- ಕೊಳದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಇಲ್ಲ. ಬಾಷ್ಪಾರೋಪಿತವಾದ ಧೂಮವದೆ. ವ್ಯಭಿಚಾರಿಯೆನ್ನುವುದಯುಕ್ತವು. ಧೂಮವತ್ವಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದೊಡನೆ ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ ಲೌಕಿಕವ್ಯವಹಾರಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಆ ಧೂಮವತ್ವವು ಬಾಷ್ಪಾರೋಪಿತ ಧೂಮದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವ್ಯಭಿಚರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ

ಮೂ ॥ ನ ಚ ಬಾಷ್ಪಾರೋಪಿತ ಧೂಮೇನ ಧೂಮವತ್ವಂ ವ್ಯಭಿಚರತಿ ॥೧೦॥

ಅ ॥ ಧೂಮವತ್ವಂ=ಧೂಮರೂಪವಾದ ಹೇತುವು, ಬಾಷ್ಪಾರೋಪಿತಧೂಮೇನ= ಬಾಷ್ಪದಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವಾದ ಹೊಗೆಯಿಂದ, (ಅಗ್ನಿಂ=ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ನ ಚ ವ್ಯಭಿಚರತಿ=ವ್ಯಭಿ ಚರಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲವು. (ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿರುವುದು ವ್ಯಭಿಚಾರವು).

ತಾ ॥ (1) ಕೇವಲಧೂಮವು ನೊಂದಿಹೋದ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಇದ್ದುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಬರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಬಹುಲ ಊರ್ಧ್ವಗತನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಧೂಮವೇ ಹೇಗೆ ಪ್ರಯೋಜಕವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಕೇವಲ ಧೂಮಕ್ಕೆ ಬಾಷ್ಪಾರೋಪಿತ ಧೂಮದಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಬರುವುದರಿಂದ ಆಭಾಸವಲ್ಲದ ಸಹಜಧೂಮವೇ ಪ್ರಯೋಜಕವೆನ್ನುತ್ತೇವೆ, ಎಂದು ಪರರು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು '(೧) ಈ ಮಾತನ್ನು ನೀವು (ಅದ್ವೈತಿಗಳು) ಲೌಕಿಕಜನರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೇಳುತ್ತೀರೋ' (೨) ಅಥವಾ ನೀವು ಅಂಗೀಕಾರಮಾಡಿದ ಸಹಜಧೂಮ, ಕಲ್ಪಿತಧೂಮ ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿರುವ ಧೂಮತ್ವರೂಪಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೋ, ೧ನೇ ಕಲ್ಪವು ಕೂಡಲಾರದು. ಲೌಕಿಕರು ಧೂಮವತ್ವಕ್ಕೆ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಹೇಳಲು, ಇದು ಧೂಮವೇ ಅಲ್ಲ ಎಂದೇ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಕೊಡುವರು. ಆಭಾಸಧೂಮ ದಿಂದ ಇತರವಾದ ಧೂಮವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದುತ್ತರ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ೨ನೇ ಕಲ್ಪವೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ ನೀವು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದಕ್ಕೆ ಮೂಲವೇ ಇಲ್ಲವು. ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ತ್ವವು ಇಪ್ಪರವರೆಗೂ ಸಿದ್ಧವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಭ್ರಮೆಯಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಧೂಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ॥ ೧೦ ॥

ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಗಳು ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗದಿದ್ದರೂ, ಆಗಮ ಪ್ರಮಾಣವು ಅದೆ ಎಂದು ಪರರು ಆಶಂಕಿಸಿದರೆ, (1) 'ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇದು ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವು' ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಆಗಮ ವದೆಯೋ, (2) ಇದು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವು ಇತ್ಯಾದಿ ಸಾಮಾನ್ಯಾಕಾರವಾದುದೋ. ೧ನೇ ಕಲ್ಪವು ಕೂಡಲಾರದು. ಹಾಗೆ ಬೋಧಿಸುವ ಆಗಮವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ॥ ನ ಚ ಭಾವಾಭಾವವಿಲಕ್ಷಣಂ ಕ್ವಚಿದಾಗಮೋ ವಕ್ತಿ ॥ ೧೧ ॥

ಅ ॥ ಆಗಮಃ=ಆಗಮಪ್ರಮಾಣವು, ಕ್ವಚಿತ್=ಯಾವ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಭಾವಾಭಾವವಿಲಕ್ಷಣಂ=ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವನ್ನು, ನ ಚ ವಕ್ತಿ=ಹೇಳುವುದೇ ಇಲ್ಲವು. ಚ ಶಬ್ದವು ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಗಳಿಂದಿತರವಾದ ಆಗಮಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಕವು.

ತಾ ॥ (1) 'ನ ಚಾನಿರ್ವಚನೀಯೇ ಕಿಂಚಿನ್ಮಾನಂ' ಎಂದು ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ 'ನ ಚಾನಿರ್ವಚನೀಯಂ ಕ್ವಚಿದಾಗಮೋ ವಕ್ತಿ' ಅನಿರ್ವಚನೀಯವನ್ನು ಯಾವ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಆಗಮವು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಿದ್ದಿತು. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು 'ಭಾವಾಭಾವವಿಲಕ್ಷಣಂ' ಎಂದು ಲಕ್ಷಣವನ್ನನುವಾದಮಾಡಿದ್ದು 'ನಾಸದಾಸೀನ್ನೋಸದಾಸೀತ್' ಇದು ಮೊದಲಾದ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳು ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಪರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಸಹ ನಿರವಕಾಶ ಆಗಮಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲವೆಂತ ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ (2) ಹಾಗಾದರೆ 'ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವು' ಎಂದು ಪರರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೆಯೇ ಹೇಳಬೇಕಿದ್ದಿತು, ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ ಭಾವಾಭಾವ ಶಬ್ದಗಳು ರೂಢಿಯಿಂದ ವಿಧಿನಿಷೇಧರೂಪಗಳಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೇ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಭವತೀತಿ ಭಾವಃ, ನಭವತೀತ್ಯಭಾವಃ, ಎಂಬ ಯೋಗದಿಂದ ಸದಸತ್ಪರಗಳಾಗಿವೆ. ವಿಧಿನಿಷೇಧ ಪರತ್ವವಿದ್ದರೂ ಯಾವರೀತಿಯಿಂದಲೂ ನಿರ್ವಚನಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವಾದುದೇ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವು. 'ಭಾವಾಭಾವ ವಿಲಕ್ಷಣಂ' ಎನ್ನುವುದೂ ಅನಿರ್ವಚನೀಯಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣವು. ಬಿನ್ನಾಭಿನ್ನ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವವೂ ಅನಿರ್ವಚನೀಯಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣವು. ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವವೂ ಲಕ್ಷಣವು. ('ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣಂ' ಎನ್ನುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು 'ಭಾವಾಭಾವ ವಿಲಕ್ಷಣಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಮೇಲಿನ ಗ್ರಂಥ ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿರುತ್ತದೆ.) ॥ ೧೧ ॥

ಹಾಗಾದರೆ 'ನಾಸದಾಸೀತ್' ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಗಮವು ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ರೂಪವಾದ ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ– 'ಸತ್ತನ್ನೂ ಅಸತ್ತನ್ನೂ ನಿಷೇಧಮಾಡಿ ತಮಸ್ಸು ಇರುತ್ತದೆ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮಹಾಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ಯೆಯು (ಅನಿರ್ವಚನೀಯವು) ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಸತ್ತಿಗೆ ಸತ್ವದ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಷೇಧವು ಕೂಡಲಾರದು. ಕೂಡದಿರತಕ್ಕ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವಾಕ್ಯವು ಅನಿರ್ವಚನೀಯರೂಪವಾದ ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಲ್ಲವೆಂದು ದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ– 'ನಾಸದಾಸೀತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ ಅಸತ್ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ನಾವು ಭಾವಾಭಾವಪರಗಳನ್ನಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವೆವು. ಭಾವಾಭಾವವೈಲಕ್ಷಣ್ಯದಿಂದಲೂ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ 'ನ ಚ ಭಾವಾಭಾವವಿಲಕ್ಷಣಂ ಕ್ವಚಿದಾಗಮೋವಕ್ತಿ' ಎಂದು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು ಎಂಬೀ ಪರರ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ನಾಸದಾಸೀನ್ನೋಸದಾಸೀತ್ತದಾನೀಂ ನಾಸೀದ್ರಜೋ ನೋ
ವ್ಯೋಮಾ ಪರೋ ಯದಿತ್ಯತ್ರ ಚ ॥ ೧೨ ॥

ಅ ॥ ತದಾನೀಂ = ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅಸತ್ = ಅಮೂರ್ತಗಳಾದ ವಾಯು, ಅಂತರಿಕ್ಷಗಳು, ನಾಸೀತ್=ಇರಲಿಲ್ಲ. ಸತ್=ಮೂರ್ತಗಳಾದ ಪೃಥಿವೀ, ಜಲ, ತೇಜಸ್ಸುಗಳು,

ನೋ ಆಸೀತ್=ಇರಲಿಲ್ಲ. ರಜಃ=ಗುಣತ್ರಯವು, ನಾಸೀತ್=ಇರಲಿಲ್ಲ. ಯತ್ಪರಃ ವ್ಯೋಮಾ = ಯಾವುದೊಂದು ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶವೋ, (ಅದೂ ಕೂಡ ಮೂರ್ತಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ,) ನೋ ಆಸೀತ್=ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇತ್ಯತ್ರಚ = ಈ ಶ್ರುತಿ ಯಲ್ಲಿಯೂ, ಭಾವಾಭಾವವಿಲಕ್ಷಣಂ=ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವನ್ನು, ನ ವಕ್ತಿ=ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ || (1) ಈ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸದಸತ್ತುಗಳು ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ತಮಸ್ಸು ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ತಮಸ್ಸು ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಹೇಳು ವುದಿಲ್ಲವೆಂದುಪಪಾದಿಸಿದರು. (2) ಆಗ ಪರರು 'ಸತ್ತು ಅಸತ್ತು ಎರಡೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ತಮಸ್ಸು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ತಮಸ್ಸಿಗೆ ಸದಸದ್ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು' ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಅವಿದ್ಯಾರೂಪವಾದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ವಸ್ತುವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ನಾಸ ದಾಸೀತ್' ಎಂಬೀ ಆಗಮಪ್ರಮಾಣವಿದೆ ಎಂದು ನೀವು (ಅದ್ವೈತಿಗಳು) ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ- ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಆಗಮಾರ್ಥವಾಗಲಾರದು. 'ಯಶ್ಚಾ ರ್ಥಾದರ್ಥಃ ನ ಸ ಚೋದನಾರ್ಥಃ' ಯಾವುದು ಆರ್ಥಿಕಾರ್ಥವೋ, ಅದು ಶಬ್ದಾರ್ಥವಲ್ಲ. ಎಂದು ಮೀಮಾಂಸಕರುಪಪಾದಿಸಿರುವರು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಗಮಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರದು, ಎಂದರು || ೧೨ ||

ಹಾಗಾದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಅನಿರ್ವಚನೀಯರೂಪವಾದ ಅವಿದ್ಯಾವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಗಮವಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದು ಬೇಡ. ಪರಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವು ಆಗುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ- 'ತಮ ಆಸೀತ್' ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಮಹಾಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ಯಾರೂಪವಾದ ತಮಸ್ಸು ಇತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳಿಯದೆ. ಅಂತಹ ತಮಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರಸಕ್ತಗಳಾದ ಸತ್ವಾದಿ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು 'ನಾಸದಾಸೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸತ್ತು ಅಲ್ಲ, ಅಸತ್ತೂ ಅಲ್ಲ, ಹೀಗೆ ನಿಷೇಧಿಸಲು ಸದಸದ್ರೂಪತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಉಳಿದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಬುದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವುದು ಎಂದಾ ಶಂಕಿಸಿ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಿಚ್ಛಿಸಿದವರಾಗಿ ಆ ಅರ್ಥಾಂತರದ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಪರರಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಪಾರಿಶೇಷ್ಯೇಣಾನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವಾಂಗೀಕಾರೇ ಆನೀದವಾತಂ ಸ್ವಧಯಾ ತದೇಕಮಿತಿ ತದಾನೀಂ ಪರಿಶಿಷ್ಟತ್ವಾದ್ಬ್ರಹ್ಮಣಏವಾ ನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್ || ೧೩ ||

ಅ || ಪಾರಿಶೇಷ್ಯೇಣ = ಪರಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ, ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವಾಂಗೀಕಾರೇ= ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, 'ತತ್ ಏಕಂ=ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ಅವಾತಂ=ವಾಯುಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೇನೇ, ಸ್ವಧಯಾ=ಸ್ವರೂಪಸುಖದಿಂದಲೇ, ಆನೀತ್=ಚೇಷ್ಟೆ ಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ತದಾನೀಂ=ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಪರಿಶಿಷ್ಟತ್ವಾತ್=ಉಳಿದಿರು ವುದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮಣ ಏವ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ, ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವಂ=ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವು, ಸ್ಯಾತ್=ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.

ತಾ || (1) 'ನಾಸದಾಸೀತ್' ಎಂಬುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ಪರಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣಜ್ಞಾಪಕತ್ವದಿಂದ ತಮಸ್ಸಿಗೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಸತ್ಯಭೂತನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ

'ಆನೀದವಾತಂ' ಎಂಬುವ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಮಸ್ಸಿನಂತೆಯೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೂ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿಯದೆ. ತಮಸ್ಸು ಮತ್ತು ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಇವರಿಬ್ಬರು ಉಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಲು ತಮಸ್ಸಿಗೆಮಾತ್ರ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ನಿಯಾಮಕವಿಲ್ಲ. (2) ಬ್ರಹ್ಮನು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಸತ್ಯನೆಂದು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣವಿದೆಯೆಂದರೆ ತಮಸ್ಸಿಗೂ ಅದೆ. ಆದುದರಿಂದ 'ನಾಸದಾಸೀತ್' ಎಂಬುವ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಸದಸತ್ವಗಳನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸತಕ್ಕುದಲ್ಲ. (3) ಮಹಾಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಸಮ್ಮತವೇ ಆಗಿಯದೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಆನೀದವಾತಂ' ಎಂಬುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಏತಕ್ಕೆ ಉದಹರಿಸಿದರು ಎಂದರೆ- ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನುದಹರಿಸದೆ ಪರಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಆಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ಉಳಿದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವು ಬರಲಿ ಎಂದು ನಾವು (ದ್ವೈತಿಗಳು) ಅತಿಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ 'ಪರರು ಈ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವೇ ಇಲ್ಲವು' ಏಕೆಂದರೆ 'ನಾಸದಾಸೀತ್' ಎಂಬುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತಮಸ್ಸೇ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿರೋಣದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೇನೇ ಸದಸತ್ವಗಳನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತನೇ ಆಗದಿರೋಣದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಸದಸತ್ವಗಳನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವುದಯುಕ್ತವು. ಪ್ರಸ್ತುತನಿಗೇನೇ ಸತ್ವಾದಿಗಳ ನಿಷೇಧವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಉತ್ಸಾಹಪಡುವರು. ಆ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿದ್ದ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರಸ್ತುತನೆಂದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಯದೆ ॥ ೧೩ ॥

'ನಾಸದಾಸೀತ್' ಎಂಬುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಪ್ರತೀತವಾದ ಅರ್ಥವು ಕೂಡದಿದ್ದರೆ ಬ್ರಹ್ಮತಮಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಸದಸದ್ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಆಗಮಕ್ಕೆ ಏನು ಅರ್ಥವು? ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಮೂರ್ತಂ ಸದಿತಿ ಸಂಪ್ರೋಕ್ತಮಮೂರ್ತಮಸದುಚ್ಯತೇ ।
ಮೂರ್ತಾಮೂರ್ತೇತರದ್ಬ್ರಹ್ಮ ನ ಸತ್ತನ್ನಾಸದುಚ್ಯತೇ ॥
ಇತಿ ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಃ ॥ ೧೪ ॥

ಅ ॥ ಮೂರ್ತಂ=ಮೂರ್ತ ಎನ್ನುವುದು, ಸದತಿ=ಸತ್ ಎಂದು, ಸಂಪ್ರೋಕ್ತಂ= ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ. ಅಮೂರ್ತಂ=ಅಮೂರ್ತ ಎನ್ನುವುದು, ಅಸತ್=ಅಸತ್ ಎಂದು, ಉಚ್ಯತೇ= ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಮೂರ್ತಾಮೂರ್ತೇತರತ್=ಮೂರ್ತಾಮೂರ್ತಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನನಾದ, ಬ್ರಹ್ಮ= ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ಸತ್ ನ=ಸತ್ ಭಿನ್ನನು ಎಂದು, ಉಚ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ತತ್=ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಅಸತ್‌ನ=ಅಸತ್ತಿನಿಂದ ಭಿನ್ನನು ಎಂದೂ, ಉಚ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಃ=ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಯು. ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೂ, ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಖ್ಯ ತಮಸ್ಸನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ॥ ೧೪ ॥

ಹಾಗಾದರೆ ಅಲ್ಪ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದು (ಪೃಥಿವಿ ಮೊದಲಾದುದು) ಮೂರ್ತವು. ಅದರಿಂದ ಬೇರೆಯಾದುದು (ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದುದು ಗುಣಾದಿಗಳುಅಭಾವವು ಇವೆಲ್ಲವೂ) ಅಮೂರ್ತವು. ತಥಾಚ ಭಾವಾಭಾವಾತ್ಮಕ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳೂ ಮೂರ್ತಾಮೂರ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಅನಿರ್ವನೀಯತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ

ಹಾಗಾಯಿತು. ಎಂದು ಪರರು ಆಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ- 'ಮೂರ್ತ' ಎಂದರೆ ಪೃಥಿವೀ, ಜಲ, ತೇಜಸ್ಸುಗಳು,ಅಮೂರ್ತವೆಂದರೆ ವಾಯು ಆಕಾಶಗಳು,ಎಲ್ಲವೂ ಮೂರ್ತಾಮೂರ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಲಿಲ್ಲ. ಪೃಥಿವಿ ಮೊದಲಾದ ೫ ಭೂತಗಳಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಯುಕ್ತವೇ ಎಂಬೀಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸತ್ ಅಸತ್ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಯದನ್ಯದ್ವಾಯೋಶ್ಚಾಂತರಿಕ್ಷಾಚ್ಚೈತತ್ಸದಿತಿ
ಮಾಧ್ಯಂದಿನಶ್ರುತಿಃ || ೧೫ ||

ಅ || ವಾಯೋಶ್ಚ = ವಾಯುವಿನಿಂದಲೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷಾಚ್ಚ = ಆಕಾಶದಿಂದಲೂ, ಅನ್ಯತ್=ಇತರವಾದುದು, ಯತ್=ಯಾವುದೋ, ಏತತ್=ಇದು, ಸತ್=ಸತ್ ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. (ವಾಯುಃ=ವಾಯುವು, ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಚ=ಆಕಾಶವೂಕೂಡ, ಅಸತ್=ಅಸತ್ ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ.) ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಶ್ರುತಿಃ=ಮಾಧ್ಯಂದಿನಶ್ರುತಿಯು.

ತಾ (1) 'ನಾಸದಾಸೀತ್' ಎಂಬುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸದಸತ್ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಭಾವಾಭಾವ ಪರತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ, ಮೂರ್ತಾಮೂರ್ತ ಪರತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳೂ ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ರಜೋಗುಣ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ನಿಷೇಧಮಾಡಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥ (ಪುನರುಕ್ತಿಯು) ವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಈ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸಲಿಕ್ಕೆ 'ನಾಸೀದ್ರಜೋ ನೋ ವ್ಯೋಮಾಪರೋ ಯತ್' ಎಂಬೀ ಅಧಿಕಾಂಶವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಇದ್ದರೆ 'ನಾಸದಾಸೀನ್ನೋಸದಾಸೀತ್ತದಾನೀಂ' ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. (2) ಆಗಮಗಳಿಗೆ ಪ್ರತೀತವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಾಧ ಬಂದರೆ ಅರ್ಥಾಂತರ ವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ 'ಮೂರ್ತಂ ಸದಿತಿ ಸಂಪ್ರೋಕ್ತಂ' ಎಂಬುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಏತಕ್ಕೆ ಉದಹರಿಸಿದರು ಎಂದಾಕ್ಷೇಪಿಸ ಕೂಡದು, ಏಕೆಂದರೆ- ಪ್ರತೀತವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಾಧ ಬಂದರೆ ಆ ಬಾಧಕದಿಂದ ಅರ್ಥಾಂತರವೇ ಲಾಭವಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ಅರ್ಥ ವಿಶೇಷವು ಲಾಭವಾಗಲಾರದು. ಆ ಅರ್ಥ ವಿಶೇಷವು ಸಿಗುವುದ ಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕು || ೧೫ ||

ಶ್ರುತಿಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೆಂದೂ, ಅಚಿಂತ್ಯವೆಂದೂ ಅತರ್ಕ್ಯ ವೆಂದೂ ಅಜ್ಞೇಯವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ 'ವಿಚಾರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅವಿಷಯ ವಾದುದು' ಎಂದೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ನಿರ್ವಿಷ ಯಕಗಳಾಗಬೇಕಾಗುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ಆ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಜಗತ್ತು, ಸತ್ವ, ಅಸತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ವಿಚಾರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅವಿಷಯವಾಗಿದೆ ಎಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಮತ್ತು ಜಗತ್ತು ಅನೃತವು (ಯಥಾರ್ಥವಲ್ಲದಿರುವುದು) ಅಸತ್ತು (ಸತ್ ಅಲ್ಲದಿರುವುದು) ಅಸತ್ಯವು ಸತ್ಯವಲ್ಲದಿರುವುದು, ಹೀಗೂ ವಾಕ್ಯಗಳಿವೆ. ಅಸತ್ವವೇ ಆ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳ ಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ- ಅಸತ್ತು (ಮೊಲದ ಕೋಡಿನಂತೆ ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲದಿದ್ದದ್ದು) ಆಗಿದ್ದರೆ ತೋರದೆ ಹೋಗಬೇಕಿದ್ದಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಆ ವಾಕ್ಯಗಳು ಪ್ರಪಂಚವು ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ವೆಂದೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು 'ಅನಿರ್ವಚನೀಯಂನಾಗಮೋ ವಕ್ತಿ' ಎಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದರು ಎಂಬೀ ಎರಡನೇ ಕಲ್ಪವನ್ನು ತಿರಸ್ಕಾರ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಯುಕ್ತಿಕ ವಾದ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದಲೇ ಆ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಅದ್ಭುತತ್ವಾದನಿರ್ವಾಚ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಚಿಚ್ಚೇತ್ಯಮೇವ ಚ । ಅಚಿಂತ್ಯಂ ತತ ಏವೈತದತರ್ಕ್ಯಾಜ್ಞೇಯಮೇವ ಚ || ೧೭ ||

ಅ || ಬ್ರಹ್ಮ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ಚಿತ್=ಚೇತನ ಸಮೂಹವು, ಚೇತ್ಯಂ ಚ=ದೃಶ್ಯವಾದ ಜಡವೂ ಕೂಡ, ಅದ್ಭುತತ್ವಾದೇವ = ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯವಾದುದರಿಂದಲೇ, ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯಂ = ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ತಾ || ಸತ್ವ, ಅಸತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ನಿರ್ವಚನಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವೆಂದಲ್ಲ. ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತ ಬರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನೊಡಂಬಡಕೂಡದು. ಆದಕಾರಣ, ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯನಾದುದರಿಂದಲೇ ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯನೆಂದು ಹೇಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಚೇತ್ಯವೂ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ (ಅಂದರೆ ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವೆಂದು ಈ ಶ್ರುತಿಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯದೆ ಎಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು) || ೧೭ ||

ಮೂ || ಅಚಿಂತ್ಯಂ ತತ ಏವೈತದತರ್ಕ್ಯಾಜ್ಞೇಯಮೇವ ಚ || ೧೭ ||

ಅ || ಏತತ್=ಈ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಚೇತನವು ಜಡವೂ ಕೂಡ, ತತ ಏವ=ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ, ಅಚಿಂತ್ಯಂ=ಅಚಿಂತ್ಯವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ತತ ಏವ=ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ, ಅತರ್ಕ್ಯಾಜ್ಞೇಯಂ ಚ=ಅತರ್ಕ್ಯವೆಂದೂ, ಅಜ್ಞೇಯವೆಂದೂ, (ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.)

ತಾ || (1) ಸತ್ವ ಅಸತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಮನೋವೃತ್ತಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅಚಿಂತ್ಯವೆಂದೂ, ಸತ್ವಾದಿ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಅನುಮೇಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅತರ್ಕ್ಯವೆಂದೂ, ಸತ್ವಾದಿ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ತಿಳಿಯಲಶಕ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅಜ್ಞೇಯವೆಂದೂ, ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುವರು. ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. 'ಅಜ್ಞೇಯಂ' ಎಂಬುವುದರಿಂದಲೇ 'ಅಚಿಂತ್ಯ' ಎನ್ನುವುದೂ, ಸಿಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಏತಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವರೆಂದರೆ, ಮನೋವೃತ್ತಿಯು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅಂತರಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಎಂಬುವ ಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವರು. || ೧೭ ||

ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೂ ಎರಡಕ್ಕೂ ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಹೀಗೆಯೇ ಅರ್ಥವಿರಲಿ. ಯಾವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸತ್ಯನು, ಬೇರೆಯಾದುದು ಅಸತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿಯದೊ, ಅಂತಹ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಏನು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಿರಿ, ಎಂಬುವ ಪರರ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಋಗತಾವಿತಿಧಾತೋಸ್ತು ಪೂರ್ವಾವಗತವತ್ಸದಾ । ಸ್ಥಿತೇರ್ಬ್ರಹ್ಮರ್ತಮಿತ್ಯುಕ್ತಮನೃತಂ ಪರಿಣಾಮತಃ । ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಾಕೃತಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ || ೧೮ ||

ಅ|| 'ಋ=ಎಂಬುವ ಧಾತುವು. ಗತೌ=ಜ್ಞಾನವೆಂಬುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಧಾತೋಸ್ತು=ಧಾತುವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ, ಪೂರ್ವಾವಗತವತ್=ಅನಾದಿಕಾಲವನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನಂತೆ, ಸದಾ=ಯಾವಾಗಲೂ, ಸ್ಥಿತೇಃ=ಇರೋಣದರಿಂದ,

ಬ್ರಹ್ಮ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ಋತಮಿತಿ=ಋತವೆಂದು, ಉಕ್ತಂ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರಾಕೃತಂ, ಪಕೃತಿ=ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೂ, ಪ್ರಾಕೃತಂ=ತತ್ಸಂಬಧಿಯಾದುದು, ತತ್ಪರಿಣಾಮವಾದ ಮಹದಾದಿತತ್ವವು, ಪರಿಣಾಮತಃ=ಬದಲಾವಣೆಯಾಗುವುದರಿಂದ, ಅನೃತಮಿತಿ=ಅನೃತವೆಂದು, ಉಕ್ತಂ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ.

ತಾ || (1) ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜ್ಞಾನವೆಂಬುವ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅತೀತಾರ್ಥಕವು. ದಾಟಿದಕಾಲಕ್ಕೆ ಅವಧಿಯನ್ನು ಹೇಳದಿರುವುದರಿಂದ ಅನಾದಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಸಿಗುವುದು. ಅಂತೂ ಋತಂ ಎಂದರೆ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು. (2) ಇದು ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅನಾದಿ ಕಾಲವನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಯಾವಾಗಲೂ ತಿಳಿದು ಇರೋಣವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ ಎಂಬುವುದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗಬಹುದೆಂದರೆ- ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಿಣಾಮವಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪರಿಣಾಮವಿಲ್ಲ. ಅಂತೂ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪರಿಣಾಮವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅನೃತವೆಂದು 'ಅನೃತೇನ ಹಿ ಪ್ರತ್ಯೂಢಾಃ' ಎಂಬುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪರಿಣಾಮವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಋತವೆಂದೂ 'ತದೇವರ್ತಂ' ಎಂಬುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸತ್ತಾದುದರಿಂದ ಋತಂ, ಅಸತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನೃತವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು ॥ ೧೮ ॥

ಮೂ || ಅಸತ್ತದಶುಭತ್ವತಃ || ೧೯ ||

ಅ || ತತ್=ಆ ಜಗತ್ತು, ಅಶುಭತ್ವತಃ=ಸಂಸಾರರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಅಶುಭವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ, ಅಸತ್=ಅಸತ್ತು ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. (ಬ್ರಹ್ಮ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಪರಮಾನಂದಸ್ವರೂಪನಾದುದರಿಂದ ಶುಭನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ, ಸತ್ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾನೆ.) ॥ ೧೯ ॥

ಮೂ || ಅಸತಾಂ ಬುದ್ಧಿಗಮ್ಯತ್ವಾದಸತ್ಯಮಿತಿ ಚೋಚ್ಯತೇ ॥ ೨೦ ॥

ಅ || ತತ್=ಆ ಜಗತ್ತು, ಅಸತಾಂ=ದುರ್ಜನರ, ಬುದ್ಧಿಗಮ್ಯತ್ವಾತ್=ಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿಷಯವಾದುದರಿಂದ, ಅಸತ್ಯಮಿತಿ ಚ=ಅಸತ್ಯವೆಂದೂ, ಉಚ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಜ್ಜನರ ಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿಷಯನಾದುದರಿಂದ ಸತ್ಯನೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.) ॥ ೨೦ ॥

ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದುದೂ ಕೂಡ ಸಜ್ಜನರ ಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿಷಯವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸಜ್ಜನರ ಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿಷಯನಾದುದರಿಂದ ಸತ್ಯನು ಎನ್ನುವುದು, ಅಸಜ್ಜನರ ಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿಷಯವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದುದೇ ಅಸತ್ಯವು. ಹೀಗೆ ವಿಶೇಷಾಕಾರವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ- ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳು ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಸಜ್ಜನರ ಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿಷಯಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಸರ್ವದಾ ಸಜ್ಜನರ ಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿಷಯಗಳಾದ ಸತ್ಯಗಳಲ್ಲವು. ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನು ಕೆಲವುವೇಳೆ ಅಸಜ್ಜನರ ಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿಷಯನಾದಾಗ್ಯೂ, ಸರ್ವದಾ ದುರ್ಜನರ ಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿಷಯನು, ಎಂಬುವ ಅಸತ್ಯನಲ್ಲ. ಈ ನಿಯಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ ಸತ್ ಅಸತ್ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ನಿಯಮೇನ ಬಹಿಶ್ಚಿತ್ತಾ ಸ್ತೇಸಂತೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಿಸ್ಥಿತಾಃ || ೨೧ ||

ಅ || ಯೇ=ಯಾರು, ನಿಯಮೇನ=ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ, ಬಹಿಶ್ಚಿತ್ತಾಃ=ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಡದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿಯೇ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರೋ, ತೇ=ಅವರು, ಅಸಂತಃ=ದುರ್ಜನರು. ಯೇ=ಯಾರು, ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಸ್ಥಿತಾಃ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರೋ, ತೇ=ಅವರು, ಸಂತಃ=ಸಜ್ಜನರು ॥ ೨೧ ॥

ಮೂ ॥ ವಿಶ್ವಂ ಸತ್ಯಂ ವಶೇ ವಿಷ್ಣೋರ್ನಿತ್ಯಮೇವ ಪ್ರವಾಹತಃ ॥ ೨೨ ॥

ಅ ॥ ವಿಶ್ವಂ=ಜಗತ್ತು, ಸತ್ಯಂ=ಯಥಾರ್ಥವಾದುದಾಗಿಯೇ, (ಪ್ರಾಜ್ಞಸಮ್ಮತವು.) ವಿಷ್ಣೋಃ=ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ, ವಶೇ=ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವುದು ಪ್ರವಾಹತಃ=ಪ್ರವಾಹದಿಂದ, ನಿತ್ಯಮೇವ=ನಿತ್ಯವಾದುದೇ.

ತಾ ॥ (1) ಪರಬ್ರಹ್ಮನಂತೆಯೇ ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೆಂದೇ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ಪ್ರಪಂಚಃ ಅನೃತಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರು. (2) ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವಾದಾಗ್ಯೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ಜಗತ್ತು ಇವುಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ- ಜಗತ್ತಿನ ಸತ್ಯತೆಯೂ ಭಗವಂತನ ಅಧೀನವೇ. (3) ಜಗತ್ತು ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ನಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡವುದಿಲ್ಲ, ನಿತ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. (4) ಜಗತ್ತೂ ನಿತ್ಯವಾಗಿದ್ದರೆ ಕುರ್ಚಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ನಾಶವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ವಿರೋಧವು ಬಂತೆಂದು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ- ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರವಾಹವು ನಿತ್ಯವೇ ಸರಿ ॥ ೨೨ ॥

ಮೂ ॥ ನಕ್ವಾಪ್ಯನೀದೃಶಂ ವಿಶ್ವಂ ತತ್ತತ್ಕಾಲಾನುಸಾರತಃ ॥ ೨೩ ॥

ಅ ॥ ಕ್ವಾಪಿ=ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ವಿಶ್ವಂ=ಜಗತ್ತು, ಅನೀದೃಶಂ=ಈ ರೀತಿಯಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ನ = ಇಲ್ಲ, ತತ್ತತ್ಕಾಲಾನುಸಾರತಃ = ಆಯಾಯ ಕಾಲವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಇರುತ್ತದೆ.

ತಾ ॥ (1) ಜಗತ್ತು ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ನಿತ್ಯವಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಒಂದು ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿ, ಮತ್ತೊಂದು ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ರೀತಿ ಹೀಗೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ವ್ಯತ್ಯಾಸಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಈಗ ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಬರುವ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ಸೃಷ್ಟಿಸುವನು. (2) ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರಲಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಆಗಮವಿರೋಧವು ಬಂತೆಂದು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಆಗಬೇಕೋ, ಆಗ ಆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಆಗಲಿಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ॥ ೨೩ ॥

ಇಂತಹ ಜಗತ್ತನ್ನು ಕೆಲವರು ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಏತಕ್ಕೆ ಹೇಳುವರು? ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ—

ಮೂ ॥ ಅಸತ್ಯಮಪ್ರತಿಷ್ಠಂ ಯೇ ಜಗದಾಹುರನೀಶ್ವರಂ ।
ತ ಆಸುರಾಃ ಸ್ವಯಂ ನಷ್ಟಾ ಜಗತಃ ಕ್ಷಯಕಾರಿಣಃ ॥ ಇತ್ಯಾದಿ
ವ್ಯಾಸಸ್ಮೃತೌ ॥ ೨೪ ॥

ಅ ॥ ಯೇ=ಯಾರು, ಜಗತ್=ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು, ಅಸತ್ಯಂ=ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದುದನ್ನಾಗಿಯೂ, ಅಪ್ರತಿಷ್ಠಂ=ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದನ್ನಾಗಿಯೂ, ಅನೀಶ್ವರಂ=ನಿಯಾಮಕನಿಲ್ಲದಿರುವುದನ್ನಾಗಿಯೂ, ಆಹುಃ=ಹೇಳುವರೋ, ತೇ=ಅವರು, ಆಸುರಾಃ=ಅಸುರರು, ಸ್ವಯಂ ನಷ್ಟಾಃ = ತಾವೇ ನಾಶಹೊಂದುವವರು, (ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರು,) ಜಗತಃ= ಲೋಕಕ್ಕೆ, ಕ್ಷಯಕಾರಿಣಃ=ನಾಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವರು, (ಜನರಿಗೆ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವವರು,) ಇತ್ಯಾದಿ=ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳು, ವ್ಯಾಸಸ್ಮೃತೌ=ವ್ಯಾಸಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಇವೆ. ॥ ೨೪ ॥

ಜಗತ್ತು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವಚನಗಳಿಗೆ 'ಅದ್ಭುತತ್ವಾದನಿರ್ವಾಚ್ಯಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರು. ಅದನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೆಂದು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಿಂದಲೂ, ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ದೃಢೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಅಸತ್ಯಮಪ್ರತಿಷ್ಠಂ ತೇ ಜಗದಾಹುರನೀಶ್ವರಂ । ಅಪರಸ್ಪರ ಸಂಭೂತಂ ಕಿಮನ್ಯತ್ಕಾಮಹೈತುಕಂ । ಏತಾಂ ದೃಷ್ಟಿಮವ ಷ್ಟಭ್ಯ ನಷ್ಟಾತ್ಮಾನೋಽಲ್ಪಬುದ್ಧಯಃ । ಪ್ರಭವಂತ್ಯುಗ್ರಕರ್ಮಾಣಃ ಕ್ಷಯಾಯ ಜಗತೋಽಹಿತಾಃ ॥ ಇತ್ಯಾದಿ ಚ ಗೀತಾಸು ॥ ೨೫ ॥

[ಅಧ್ಯಾಯ ೧೬. ಶ್ಲೋಕ ೮. ೯.]

ಅ ॥ (ಪ್ರವೃತ್ತಿಂ ಚ ನಿವೃತ್ತಿಂ ಚ ಜನಾ ನ ವಿದುರಾಸುರಾಃ । ಆಸುರಾ ಜನಾಃ= ಅಸುರಜನರು, ಪ್ರವೃತ್ತಿಂ ಚ = ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ, ನಿವೃತ್ತಿಂಚ = ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ ಕೂಡ, ನ ವಿದುಃ=ತಿಳಿಯಲಾರರು.) ತೇ=ಅಂತಹ ಅಸುರರು, ಜಗತ್=ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು, ಅಸತ್ಯಂ= ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದುದನ್ನಾಗಿಯೂ ಅದರಿಂದಲೇ, ಅಪ್ರತಿಷ್ಠಂ=ಜ್ಞಾನಬಾಧ್ಯವಾದುದನ್ನಾಗಿಯೂ, ಜ್ಞಾನಬಾಧ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ, ಅನೀಶ್ವರಂ=ನಿಯಾಮಕರಹಿತವಾದುದನ್ನಾಗಿಯೂ, ಆದುದರಿಂದಲೇ, ಅಪರಸ್ಪರಸಂಭೂತಂ=ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲವಾದುದನ್ನಾಗಿಯೂ, (ಅಂದರೆ ಆತ್ಮನಿಂದ ಆಕಾಶವು ಹುಟ್ಟಿತು, ವಾಯುವಿನಿಂದ ಬೆಂಕಿಯು ಹುಟ್ಟಿತು, ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯು ಘೋಷಿಸುತ್ತಿದೆ. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವು ಹುಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲವೆಂದು) ಆಹುಃ=ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕಿಂ=ಸತ್ಯವಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಸತ್ತೋ ಏನು, ಎಂದರೆ- ಅನ್ಯತ್= ಸತ್ ಅಸತ್‌ಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾದುದು. ಕಿಂ=ಒಂದರಿಂದ ಒಂದು ಹುಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲವಾದರೆ ನಿತ್ಯವೋ, ಎಂದರೆ- ಕಾಮ ಹೈತುಕಂ=ಕಾಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಅವಿದ್ಯೆಯೇ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು. ಏತಾಂ ದೃಷ್ಟಿಂ=ಇಂತಹ ಜ್ಞಾನವನ್ನು, ಅವಷ್ಟಭ್ಯ=ಆಶ್ರಯಿಸಿ, ನಷ್ಟಾತ್ಮಾನಃ= ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಯಃ=ಐಹಿಕವನ್ನೇ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಯುವವರಾಗಿ, ಉಗ್ರಕರ್ಮಾಣಃ=ಕ್ರೂರಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಮಾಡುವವರಾಗಿ, ಜಗತಃ=ಜಗತ್ತಿಗೇನೇ, ಅಹಿತಾಃ=ಶತ್ರುಗಳಾಗಿ, ಕ್ಷಯಾಯ=ಜಗತ್ತನ್ನೇ ಹಾಳುಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಪ್ರಭವಂತಿ= ಕಲಿಯುಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವರು. ಇತ್ಯಾದಿ ಚ=ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯವೂ, ಗೀತಾಸು= ಭಗವದ್ಗೀತೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತಾ ॥ 'ಜಗತ್ತನ್ನು ಅಸತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುವವರು ಅಸುರರು' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೆಂದೇ ನಿಶ್ಚಿತವಾಯಿತು ॥ ೨೫ ॥

ಮೂ ॥ ವಿಶ್ವಂ ಸತ್ಯಂ ಮಘವಾನಾ ಯುವೋರಿದಾಪಶ್ಚನ ಪ್ರಮಿನಂತಿ ವ್ರತಂ ವಾಂ । ಪ್ರಘಾನ್ವಸ್ಯ ಮಹತೋ ಮಹಾನಿ ಸತ್ಯಾ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಕರಣಾನಿ ವೋಚಂ । ಸತ್ಯಃ ಸೋ ಅಸ್ಯ ಮಹಿಮಾ ಗೃಣೇ ಶವೋ ಯಜ್ಞೇಷು ವಿಪ್ರರಾಜ್ಯೇ । ಕವಿರ್ಮನೀಷೀ ಪರಿಭೂಃ ಸ್ವಯಂಭೂ ರ್ಯಾಥಾತಥ್ಯತೋಽರ್ಥಾನ್ ವ್ಯದಧಾಚ್ಛಾಶ್ವತೀಭ್ಯಃ ಸಮಾಭ್ಯಃ । ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಭ್ಯಶ್ಚ ॥ ೨೬ ॥

ಅ ॥ ಮಘವಾನಾ=ಧನಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಇಂದ್ರ ಬೃಹಸ್ಪತಿಗಳಿರಾ, ಯುವೋಃ=ನಿಮ್ಮ ಸಂಬಂಧಿಕವಾದ, (ನೀವು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ) ವಿಶ್ವಂ=ಜಗತ್ತು, ಸತ್ಯಮಿತ್=ಸತ್ಯವೇ ಸರಿ. (ನಾನು ಮಾತ್ರ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯುವುದಲ್ಲ.) ಆಪಶ್ಚನ=ಜಲಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಕೂಡ, ವಾಂ=ನಿಮ್ಮ, ವ್ರತಂ=ಸತ್ಯವಾದ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು, ಪ್ರಮಿನಂತಿ=ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. (ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಎರಡು ರೂಪವುಳ್ಳ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ.) ನು=ಈಗ, ಅಸ್ಯ=ಈ, ಮಹತಃ=ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ, ಸತ್ಯಸ್ಯ=ಸತ್ಯನಾಮಕನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ, ಮಹಾನಿ = ಶ್ರೇಷ್ಠಗಳಾದ, ಸತ್ಯಾ = ಯಥಾರ್ಥಗಳೇ ಆದ, ಕರಣಾನಿ = ಕರ್ಮಗಳನ್ನು, ಪ್ರಾವೋಚಂ ಘ=ಹೇಳಿದೆನು. (ವಿಷಯವು ಸತ್ಯವಾಗದೆ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಕರ್ಮಗಳು ಸತ್ಯಗಳಾಗಲಾರವು. ಆದುದರಿಂದ ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೆಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.) ಸಃ=ಆ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ, ಅಸ್ಯ=ಈ ಹರಿಯ, ಮಹಿಮಾ=ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೆಯು, ಸತ್ಯಃ=ಯಥಾರ್ಥವಾದುದೇ. ವಿಪ್ರರಾಜ್ಯೇ=ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ ಪ್ರಧಾನರಾಗಿವುಳ್ಳ, ಯಜ್ಞೇಷು=ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ, ಶವಃ=ಸುಖವನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ, ಆ ಹರಿಯನ್ನು, ಗೃಣೇ=ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ. ಕವಿಃ=ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ, ಮನೀಷೀ=ಸರ್ವರ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ಪ್ರೇರಿಸುವ, ಪರಿಭೂಃ=ಸರ್ವರನ್ನೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ, (ಸರ್ವೋತ್ತಮನು) ಸ್ವಯಂಭೂಃ=ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಶಾಶ್ವತೀಭ್ಯಃ ಸಮಾಭ್ಯಃ=ಸರ್ವಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅರ್ಥಾನ್=ಮಹತ್ತತ್ವ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು, ಯಾಥಾತಥ್ಯತಃ=ಸತ್ಯವಾದವುಗಳನ್ನಾಗಿಯೇ, ವ್ಯದಧಾತ್=ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. (ಮಿಥ್ಯಾಭೂತಗಳಾದವುಗಳನ್ನಲ್ಲ.) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಭ್ಯಶ್ಚ=ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡ.

ತಾ ॥ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳು ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಸತ್ಯವೆಂದೇ ಹೇಳುತ್ತಿವೆ. ಪ್ರಪಂಚವು ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವಚನಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಅಂತೂ ಆಗಮವು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ॥ ೨೬ ॥

ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಗಮವು ಕೂಡದಿದ್ದರೂ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿರೂಪ ಪ್ರಮಾಣವು ಶುಕ್ತಿರಜತಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗಾಗಲೀ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ- ಯತ್ ಅತ್ಯಂತಾಸತ್=ಯಾವುದು ಅತ್ಯಂತಾಸತ್ತು ಆದುದೊ, ತತ್ ನ ಪ್ರತೀಯತೇ=ಅದುತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಥಾ ನರವಿಷಾಣಂ=ಮನುಷ್ಯನ ಕೋಡಿನಂತೆ, ಯಚ್ಚ ಅತ್ಯಂತಸತ್=ಯಾವುದು ಅತ್ಯಂತ ಸತ್ ಪದಾರ್ಥವೊ, ತತ್ ನ ಬಾಧ್ಯತೇ=ಅದು ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಯಥಾತ್ಮಾ=ಆತ್ಮನಂತೆ, ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಕೃತ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪ್ರತೀತಿಯೂ ಬಾಧವೂ ಎರಡೂ ಇವೆ. ಈ ಎರಡೂ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡದಿದ್ದದ್ದಾಗಿ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದೇ ಯುಕ್ತವೆಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ-

ಮೂ ॥ ನ ಚಾರ್ಥಾಪತ್ತ್ಯಾಽನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವಸಿದ್ಧಿಃ ॥ ೨೭ ॥

ಅ ॥ ಅರ್ಥಾಪತ್ತ್ಯಾ ಚ=ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿರೂಪಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವಸಿದ್ಧಿಃ=ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವದ ಸಿದ್ಧಿಯು, ನ=ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ ॥ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಜಗತ್ತು ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ- ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯು ಅನುಮಾನದಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ವಿವಾದಪದಂ=ವಿವಾದ ವಿಷಯವಾದುದು, ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣಂ=ಸತ್ತು ಅಸತ್ತು ಅಲ್ಲದಿರುವುದು, ಪ್ರತೀತತ್ವೇಸತಿ

ಬಾಧ್ಯತ್ವಾತ್=ತೋರಿಕೊಂಡು ಇದ್ದು ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ, ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಅನುಮಾನ ರೂಪವೇ, ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣತ್ವ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು ಬರುತ್ತವೆ, ಎಂದು ನಿರಾಕರಣಮಾಡಿಯಾಗಿದೆ. (2) ಅಥವಾ 'ಅಸತ್ ನ ಪ್ರತೀಯತೇ' ಅಸತ್ತು ತೋರುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ- ಮನುಷ್ಯನ ಕೋಡು ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಅತ್ಯಂತಾಸತ್ತುಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಅವುಗಳಿಗೂ ನರವಿಷಾಣವೆಂಬ ಪದದಿಂದ ಪ್ರತೀತಿಯು (ಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಞಾನವು) ಉಂಟಾಗುವುದು. ಆದ ಕಾರಣ ಶುಕ್ತಿರಜತಾದಿಗಳೂ ಅತ್ಯಂತಾಸತ್ತುಗಳೇ ಆದುವು. 'ಸತ್ ನ ಬಾಧ್ಯತೇ' ಯಾವುದು ಸತ್ ಆಗಿದೆಯೋ ಅದು ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂಬೀ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ- ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ (ನಿರ್ಗುಣ ನಿರಾಕಾರ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ) ತಿಳಿದಿರುವುದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳುವುದೇ (ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದೇ) ಬಾಧವು. ಇದು ಸತ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಆದ ಕಾರಣ ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಸತ್ಪದಾರ್ಥಗಳೇವೇ ಆದುವು. ಹೀಗಿರಲು ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಗೆ ಅನ್ಯಥೋಪಪತ್ತಿರೂಪವಾದ ದೋಷವು ಸಂಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಆ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿರೂಪ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಜಗತ್ತು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಲಾರದು ॥ ೨೭ ॥

ಅತ್ಯಂತಾಸತ್ತಿಗೂ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ಬಾಧಕವೂ ಅದೆ, ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಅಸತಃ ಪ್ರತೀತಿಂ ವಿನಾಽಸದ್ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ ಜ್ಞಾನಾನುಪತ್ತೇಃ ॥ ೨೮ ॥

ಅ ॥ ಅಸತಃ=ಅಸತ್ಪದಾರ್ಥದ, ಪ್ರತೀತಿಂ ವಿನಾ=ಜ್ಞಾನವಾಗದೆ, ಅಸದ್ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ ಜ್ಞಾನಾನುಪಪತ್ತೇಃ, ಅಸತ್=ಅಸತ್ಪದಾರ್ಥದಿಂದ, ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ=ಭೇದದ, ಜ್ಞಾನ=ಜ್ಞಾನವು, ಅನುಪಪತ್ತೇಃ=ಹುಟ್ಟದಿರುವುದರಿಂದ,

ತಾ ॥ (1) ಕುರ್ಚಿಯನ್ನೇ ತಿಳಿಯದವನು ಕುರ್ಚಿಯಿಂದ ಬೇಂಚು ಬೇರೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾರನು. ಭೇದ (ಬೇರೆಯೆಂದು) ಜ್ಞಾನ ಬರಬೇಕಾದರೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಜ್ಞಾನವು ಆವಶ್ಯಕವೇ. ಆದಕಾರಣ ಅಸತ್ತೆಂಬ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯೇ ತೋರದಿದ್ದರೆ ಶುಕ್ತಿರಜತಾದಿಗಳು ಅಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣಗಳು (ಅಸತ್ತಿನಿಂದ ಬೇರೆ) ಎಂದು ಪರನು ತಿಳಿಯಲಾರನು. (2) ಅಸತ್ತು ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಪರರು ಹೇಳಿದರೂ ಇದೇ ಮೂಲವು ಉತ್ತರವು. ಅಸತ್ತು ಅಪರೋಕ್ಷಪ್ರತೀತಿಗೆ ತೋರದೆ ಹೋದರೆ ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕವಾದ ಶುಕ್ತಿರಜತದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ತಾದ ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಅಪರೋಕ್ಷಪ್ರತೀತಿಯು ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. (3) ಅತ್ಯಂತಾಸತ್ತು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕವಾದುದರಿಂದ ಕಾಲುಂಗುರಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗ ಬೀಳದ ಶುಕ್ತಿರಜತದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ (ಇಲ್ಲದಿರುವ) ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕದಿಂದ ಭೇದವು ಭ್ರಾಂತನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ತೋರದೆ ಹೋಗಬೇಕಾದೀತು. ಶುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತೋರುವ ರಜತವನ್ನು ಇದು ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕವೇ ಎಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರೆ ಬೆಳ್ಳಿಯನ್ನು ತರಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರವರ್ತಿಸಲಾರನು. (4) ಆದುದರಿಂದ ಬೆಳ್ಳಿಯನ್ನು ತರಲಿಕ್ಕೆ ಹೋಗುವವನು ಆ ಬೆಳ್ಳಿಯು ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕವಲ್ಲವೆಂದೇ ತಿಳಿದಿರಬೇಕು. ಬೆಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಅತ್ಯಂತಾಸತ್ತೆಂತ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಅಂತೂ ಅಸತ್ತಿಗೆ ಅಪರೋಕ್ಷ (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ) ಪ್ರತೀತಿ ವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು. 'ಅಸತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ' ಎಂದಂಗೀಕರಿಸದಿರಲಿಕ್ಕೆ ಏನು ಕಾರಣವು? ಎಂದು ದ್ವೈತಿಗಳು ಕೇಳಿದರೆ, ಪರರು ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಅಸತ್ತಾದ

ವಸ್ತುವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸಿದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶ್ವಾಸವೇ ಹುಟ್ಟದೆ ಹೋಗ ಬೇಕಾಗುವುದು, ಎಂದುತ್ತರ ಕೊಟ್ಟರೆ ಆಗ ದ್ವೈತಿಗಳು ಅಸತ್ತನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೂ ವೇದಾಂತ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದುಂಟಾದ ಪರೋಕ್ಷ (ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದ) ಜ್ಞಾನವಲ್ಲಿಯೂ ಅಸದ್ವಿಷಯಕವೋ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯಿಂದ ವಿಶ್ವಾಸ ಹುಟ್ಟದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅದರಿಂದ ಅಸತ್ತನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೂಡ ಸ್ವೀಕರಿಸದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. (5) ವಿಶ್ವಾಸವು ಬಾರದೆ ಹೋಗ ಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂಬುವ ಅನಿಷ್ಟವು ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕ ವಿಷಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಸಮವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. 'ಇದು ಬೆಳ್ಳಿಯು' ಎಂಬುವ ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ 'ಇದು ಕುರ್ಚಿಯು' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಜ್ಞಾನಗಳೂ ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತವೋ ಎಂಬಾಶಂಕೆಯಿಂದ ವಿಶ್ವಾಸವು ಬಾರದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಆಗದೆ ಹೋಗ ಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಂದರೆ ಕುರ್ಚಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನವೇ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. (6)ಆಗ ಪರರು 'ಇದು ಕುರ್ಚಿ' ಎಂಬ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ 'ಇದು ಕುರ್ಚಿಯಲ್ಲ' ಎಂಬುವ ಬಾಧಕ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶ್ವಾಸವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. 'ಇದು ಬೆಳ್ಳಿಯು' ಎಂಬ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ 'ಇದು ಬೆಳ್ಳಿಯಲ್ಲ' ಎಂಬ ಬಾಧಕ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ವಿಶ್ವಾಸವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮವೇ ಆಗಿಯದೆ. ಅಂದರೆ ಅಸತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಯಾವ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಬಾಧಕ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ ಅಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸ ಮಾಡುವುದು ಬೇಡ. ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವ 'ಇದು ಘಟವು' ಎಂಬುವ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸ ಮಾಡಲೇ ಬೇಕು. ಹೀಗೆ ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವೆವು. (7) ನಾವು (ದ್ವೈತಿಗಳು) ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಂತೆ 'ಇದು ಬೆಳ್ಳಿಯು' ಎಂಬುವ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯುವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಶುಕ್ತಿರಜತ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಶುಕ್ತಿಯೇ (ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪು) ವಿಷಯುವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿರುವೆವು. ಆದರೂ ತನ್ನಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಶುಕ್ತಿಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತಾಸತ್ತಾದ ಬೆಳ್ಳಿಯನ್ನಾಗಿ ವಿಷಯೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ರಜತಜ್ಞಾನವು ಅಸದ್ವಿಷಯಕವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. (8) ರಜತಜ್ಞಾನವು ಶುಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಅನುಭವ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅಂತೂ 'ರಜತ ಜ್ಞಾನಂ ಶುಕ್ತಿವಿಷಯಕಂ ನ ಭವತಿ ರಜತಜ್ಞಾನತ್ವಾತ್' ಎಂಬೀ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅನುಭವ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ಅಂತೂ ರಜತಜ್ಞಾನವೆಂದಾಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಶುಕ್ತಿಜ್ಞಾನವೆಂದೇ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಪರರು ಆಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ (9) 'ರಜತಜ್ಞಾನಸ್ಯ' ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಏನು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಿರಿ? ೧. ರಜತವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಜ್ಞಾನವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಅಸಿದ್ಧಿಯು. ಹೇಗೆಂದರೆ- ಯಾವ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಯಾವ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ, ಅದು ಅದಕ್ಕೆ ವಿಷಯುವಾಗುವುದು. ಆ ಕಾರಣ ರಜತವು ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯುವೇ ಆಗದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಜ್ಞಾನವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬೆಳ್ಳಿಯನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ೨. ಬೆಳ್ಳಿಯನ್ನುಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಜ್ಞಾನವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಪರರಿಗೇನೇ ಅನುಭವವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಯಾವ ಈ ವಸ್ತುವನ್ನು ಬೆಳ್ಳಿಯೆಂದು ನಾನು ತಿಳಿದೆನೋ ಅದು ಶುಕ್ತಿಯೇ ಎಂದು ಪ್ರತೀತಿಯು ರಜತೋಲ್ಲೇಖಿಯಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಶುಕ್ತಿವಿಷಯಕತ್ವವನ್ನೇ ವಿಷಯೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಯದ್ವಿಜ್ಞಾನಂ=ಯಾವ ಜ್ಞಾನವು, ಯದಾಕಾರಂ=ಯಾವ ಆಕಾರವುಳ್ಳದ್ದೋ (ಯಾವುದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವುದೋ), ತತ್ ತದ್ವಿಷಯಂ=ಆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕ ಅದೇ ವಿಷಯುವು ಎಂದು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುದೆ. (ಈ ರಜತಜ್ಞಾನವು

ರಜತತ್ತೋಕ್ಲೇಖಿಯಾದುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ರಜತವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಜ್ಞಾನಕ್ಕ ರಜತವೇ ವಿಷಯವು.) ಎಂದು ಪರರು ಆಶಂಕಿಸಿದರೆ- ಈ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನ ದಲ್ಲಿಯೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಭ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಕೂಡದು ಎಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನಂಗೀಕರಿಸ ತಕ್ಕುದು. (10) ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ವಸ್ತುಸಂಬದ್ಧವಾದ ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟು ವುದು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಅಸತ್ತಿನಿಂದ ಸಂಬಂಧವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ಅಸತ್ತಾದ ರಜತವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನವೇ ಕೂಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಪರರ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ಹೇಗಂದರೆ- ಶುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸನ್ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಥಳಥಳಿಸುವಿಕೆ ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಬೆಳ್ಳಿಯೆಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾಗುವುದು, ಎಂದು ನಾವು (ದ್ವೈತಿಗಳು) ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವೆವು. ॥ ೨೮ ॥

ಪುನಃ ಪರರು 'ವಿಪರೀತವಾಗಿ ತಿಳಿದಿದ್ದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದೇ ಬಾಧವೆಂದು ನಾವು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಬಾಧ್ಯತ್ವವು ಆತ್ಮನಿಗೂ ಕೂಡುವುದರಿಂದ 'ಸತ್ ನ ಬಾಧ್ಯತೇ' ಯಾವುದು ಸತ್ತೋ ಅದು ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂಬುವ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಭಂಗವು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಹಾಗೆ ನಾವು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾರೆವು. ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದೇ ಬಾಧವೆನ್ನುತ್ತೇವೆ, ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಿದರೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ನ ಚ ಬಾಧ್ಯಂ ಜಗದಿತ್ಯತ್ರ ಕಿಂಚಿನ್ಮಾನಂ ॥ ೨೯ ॥

ಅ ॥ ಜಗತ್=ಜಗತ್ತು, ಬಾಧ್ಯಂ=ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಾಶವಾಗುವುದು, ಇತ್ಯತ್ರ=ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಕಿಂಚಿತ್=ಯಾವುದೊಂದು, ಮಾನಂ=ಪ್ರಮಾಣವು, ನ ಚ=ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ.

ತಾ ॥ (1) ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದ ಜಗತ್ತು ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದ ರಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವು. (2) ಜಗತ್=ಜಗತ್ತು, ಬಾಧ್ಯಂ=ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಾಶವಾಗು ವುದು, ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವಾತ್=ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಾದುದರಿಂದ, ಇಂತಹ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದೆಂದರೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಬಾಧ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಬಾಧ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ತದನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಅನಿ ರ್ವಚನೀಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. (3) ಹಾಗಾದರೆ ದೃಶ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬಾಧ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಕಾರಣ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಆ ಅನು ಮಾನಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಣಮಾಡುವೆವು (4) 'ಜ್ಞಾತೇ ದ್ವೈತಂ ನ ವಿದ್ಯತೇ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಆಗಮದಿಂದ ಬಾಧ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದೆಂದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಹಾಗೆ ಅರ್ಥವಲ್ಲವೆಂದು ಮಾಂಡೂ ಕೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ (ಪು. ೩೨೩.) ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (5) ಆತ್ಮನ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅಜ್ಞಾನವು ನಾಶವಾಗೋಣ, ಅಜ್ಞಾನವೇ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ದುಃಖ ಮೊದಲಾದ ಬಂಧವೂ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಅನ್ಯಥಾ ನುಪಪನ್ನವಾಗಿ ಅಜ್ಞಾನವೇ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದ ಜಗತ್ತು ಜ್ಞಾನ ದಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದೆಂದು ಪರರು ಆಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ- ದುಃಖ ಮೊದಲಾದ ಬಂಧವು ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಭಗವಂತನ ಪ್ರಸಾದ ದಿಂದಲೇ ನಾಶವಾಗುವುದು. 'ಯಸ್ಯ ಪ್ರಸಾದಾತ್ಪರಮಾರ್ತಿರೂಪಾದಸ್ಮಾತ್ಸಂಸಾರಾನ್ಮುಚ್ಯತೇ ನಾಪರೇಣ' ಯಸ್ಯ=ಯಾವ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ, ಪ್ರಸಾದಾತ್=ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ, ಪರಮಾರ್ತಿ ರೂಪಾತ್=ಅತ್ಯಂತ ದುಃಖಸ್ವರೂಪವಾದ, ಅಸ್ಮಾತ್ ಸಂಸಾರಾತ್=ಈ ಸಂಸಾರದಿಂದ,

ಮುಚ್ಯತೇ = ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅಪರೇಣ = ಬೇರೆ ಯಾವುದರಿಂದಲೂ, ನ = ಮುಕ್ತ ನಾಗಲಾರನು, ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಆಘೋಷಿಸುತ್ತಿದೆ. (6) ಆದಕಾರಣ ಬಾಧ್ಯತ್ವವೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುವಿಕೆ ಎಂದಿಟ್ಟು ಕೊಂಡರೆ ಅದು ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ (ಸತ್ತಿನಿಂದ ಬೇರೆ) ಜ್ಞಾನವು ಬರಲಾರದು. (7) 'ಜ್ಞಾನನಿವರ್ತ್ಯತ್ವಂ' ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಾಶವಾಗುವಿಕೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಶಿಷ್ಯನು ಶಂಕಿಸುವನು. 'ಕಶ್ಚಾತ್ರ ಬಾಧ ಉದ್ದಿಷ್ಟಃ ನ ಹಿ ನಾಶೋಽಸತೋ ಭವೇತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನ ನಿವರ್ತ್ಯತ್ವವನ್ನು ನಾವು ಶುಕ್ತಿರಜತಾದಿಗಳಿಗೂ ಒಡಂಬಡಲಿಲ್ಲ. ಕಾರಣ ಈ ಮೂಲದಲ್ಲಿ 'ಜಗತ್' ಎಂದು ಏತಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವರು? ಹೀಗೆ ಹೇಳಬೇಡ. ಏಕೆಂದರೆ- ಜ್ಞಾನನಿವರ್ತ್ಯತ್ವ ವೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿನಾಶವೆಂದು ಪರರು ಒಡಂಬಡಲಿಲ್ಲ. ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನ ದಿಂದ ಅವಿದ್ಯೆಯು ನಾಶವಾಗೋಣ, ಅವಿದ್ಯೆಯೇ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಬೆಳ್ಳಿಯು ತಾನಾಗಿಯೇ ನಾಶವಾಗುವುದು, ಎಂದು ಪರರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರಷ್ಟೆ. ಆದಕಾರಣ ಪರರು ಬಾಧ್ಯತ್ವವೆಂದರೆ 'ಪ್ರತಿಪನ್ನೋಪಾಧೌ ನಿಷೇಧಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವಂ' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವೆಂದು ತಿಳಿದುದರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತಾಭಾವಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯಾಗಿರುವಿಕೆಯು. ಈ ವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನನಿವರ್ತ್ಯತ್ವವು ಶುಕ್ತಿರಜತದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಬೆಳ್ಳಿಯು ಎಂದು ಬೆಳ್ಳಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾಗಿ ತೋರುವ 'ಇದು' ಎಂಬ ಚಿಪ್ಪಿಯಲ್ಲೇ ಆ ಮೇಲೆ 'ಬೆಳ್ಳಿಯು ಇರಲೇ ಇಲ್ಲ,' ಎಂದು ನಿಷೇಧ (ಅಭಾವ) ಬುದ್ಧಿಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆ ನಿಷೇಧಕ್ಕೆ ಬೆಳ್ಳಿಯೇ ಪ್ರತಿಯೋಗಿ ಯಾದುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಜ್ಞಾನನಿವರ್ತ್ಯತ್ವರೂಪ ಬಾಧ್ಯತ್ವವು ಶುಕ್ತಿರಜತದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ 'ಜಗತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ॥ ೨೯ ॥

ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸದ್ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿದಬಾಧ್ಯತ್ವವನ್ನು ಪರರು (1) ಸತ್ಯವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರೋ, (2) ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದೋ, (1) ನೇದ್ದು ಅಯು ಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ- ಬಾಧ್ಯತ್ವ ಒಂದು ಸತ್ಯವು. ಬ್ರಹ್ಮನೊಬ್ಬನು ಸತ್ಯನು. ಎರಡು ಸತ್ಯ ವಸ್ತು ಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರಮಾಡಿದಂತೆ ಆಗುವುದರಿಂದ ಪರರಿಗೆ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತ ದೋಷ ಬರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ (2) ನೇದ್ದನ್ನೇ ಅಂದರೆ ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದೇ ಅಂಗೀಕರಿಸ ಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಬಾಧ್ಯತ್ವಮಪಿ ಹಿ ತೇಷಾಂ ಮಿಥ್ಯಾ ॥ ೩೦ ॥

ಅ ॥ ಬಾಧ್ಯತ್ವಮಪಿ=(ಜಗತ್ತುಮಾತ್ರವಲ್ಲ) ಬಾಧ್ಯತ್ವವೂ ಕೂಡ, ತೇಷಾಂ=ಅದ್ವೈತಿ ಗಳಿಗೆ, ಮಿಥ್ಯಾ ಹಿ=ಮಿಥ್ಯಾ ಭೂತವಾದುದೇ. ಸರ್ವವೂ ಸುಳ್ಳು ಎಂದು ಹೇಳುವವರಿಗೆ ಬಾಧ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತ ಮೊದಲಾದ ದೋಷವು ಬರುವುದೆಂದು 'ತೇಷಾಂ ಹಿ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು ॥ ೩೦ ॥

ಮೂ ॥ ತಸ್ಯ ಚ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವೇಽಬಾಧ್ಯತ್ವಮೇವ ಸತ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್ ॥ ೩೧ ॥

ಅ ॥ ತಸ್ಯಚ=ಬಾಧ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ, ಮಿಥ್ಯಾತ್ವೇ=ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಬಂದರೆ, ಅಬಾಧ್ಯತ್ವಮೇವ= ಅಬಾಧ್ಯತ್ವವೇ, ಸತ್ಯಂ=ಯಥಾರ್ಥವಾದದ್ದು, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗುವುದು.

ತಾ ॥ (1) ಜಗತ್ತಿಗೆ ಹೇಳತಕ್ಕ ಬಾಧ್ಯತ್ವವೂ ಮಿಥ್ಯೆಯಾದರೆ, ಆತ್ಮನಂತೆಯೇ ಮಿಥ್ಯಾ ಭೂತವಾದ ಬಾಧ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನಂತೆಯೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅಬಾಧ್ಯತ್ವವೇ ಸತ್ಯವಾದೀತು,

(2) ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮಾತ್ರ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬಾಧ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ. ಪರರ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಬಾಧ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲ. (3) ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬಾಧ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಿಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅಬಾಧ್ಯತ್ವವು ಸತ್ಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೆಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. (4) ಹಾಗಾದರೆ 'ಬಾಧ್ಯತ್ವಂ ಮಿಥ್ಯಾ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬಾಧ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಹೀಗಿರಲು 'ತಸ್ಯ ಚ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವೇ-ಎಂಬೀ ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ ಪರರು ಮಿಥ್ಯಾ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅಸತ್ತೆಂದು ಅರ್ಥವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಲಾರರು. ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬಾಧ್ಯತ್ವ-ವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಪರರ ರೀತಿಯಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲಿ ನಾವು ದೂಷಿಸುತ್ತಾ ಬಂದದ್ದು. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಬಾಧ್ಯತ್ವವೂ ಕೂಡ ಮಿಥ್ಯೆಯು ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಬಾಧ್ಯತ್ವಾ-ಭಾವವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ (ಅಂದರೆ (೧) ಯಾವುದು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದ ಬಾಧ್ಯತ್ವವುಳ್ಳದ್ದೋ ಅದು ಬಾಧ್ಯವಲ್ಲವು. (೨) ಯಾವುದು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದ ಬಾಧ್ಯತ್ವವುಳ್ಳದ್ದೋ, ಅದು ಸತ್ಯಭೂತವಾದ ಅಬಾಧ್ಯತ್ವವುಳ್ಳದ್ದು. (೩) ಯಾವುದು ಸತ್ಯಭೂತವಾದ ಅಬಾಧ್ಯತ್ವವುಳ್ಳದ್ದೋ ಅದು ಸತ್ಯವು,(ಆತ್ಮನಂತೆಯೇ) ಬಾಧ್ಯತ್ವಾಭಾವ ಸತ್ಯಭೂತವಾದ ಅಬಾಧ್ಯತ್ವದಿಂದ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನುಪಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ 'ತಸ್ಯ ಚ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವೇ ಬಾಧ್ಯತ್ವಾಭಾವಃ' ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ (5) ಇದರಿಂದ 'ವಿಮತಂ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣಂ ಬಾಧ್ಯತ್ವಾತ್' ಎಂಬುವ ಪರರ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ 'ವಿಮತಂ ಸತ್ಯಂ ಅಬಾಧ್ಯತ್ವಾತ್' ಎಂದು ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಹಾಗಾಯಿತು. (6) ಅನಿರ್ವಚನೀಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದರೆ 'ಅಸತ್' ಎಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ 'ಬಾಧ್ಯತ್ವಂ ಮಿಥ್ಯಾ' ಎಂಬುವ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬಾಧ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ– 'ತಸ್ಯ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಬಾಧ್ಯತ್ವ ಸತ್ಯತ್ವಮುಖದಿಂದ ಬಾಧ್ಯತ್ವಾಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಒಂದು ರೀತಿಯು. ಅದೂ ಒಂದು ರೀತಿ. ಕಾರಣ ದೋಷವಿಲ್ಲವು ॥ ೩೧ ॥

ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬಾಧ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ. 'ಸತ್ ಆದರೆ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ', ಎಂಬುವ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ 'ಸತ್' ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿಕಲ್ಪಿಸುವಾಗ ಅದು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ವಿಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ ಚ ಸಜ್ಜಾತಿವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ ಸನ್ಮಾತ್ರವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ ವಾ ॥ ೩೨ ॥

ಅ ॥ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ ಚ = ಸದ್ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವೆಂದರೆ, ಸಜ್ಜಾತಿವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ = ಸಜ್ಜಾತಿಯಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವೋ, ಸನ್ಮಾತ್ರವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ ವಾ = ಕೇವಲ ಸತ್ತಿನಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವೆಂದರ್ಥವೋ?

ತಾ ॥ (1) ಜಾತಿಯೇ 'ಸತ್' ಎಂಬುವ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೆಂದು ಕೆಲವರುಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (2) ಇತರರು ಜಾತಿಯಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ 'ಸತ್' ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. (3)ಬೇರೆಯವರು ಸ್ವರೂಪ (ಆಕಾರ)ವೇ 'ಸತ್' ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. (4) ಈ ಮೂರರಲ್ಲಿ ೧ನೇ ಮತದಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂದರೆ ಸತ್ತಾಜಾತಿಯು. ೨ನೇ ಮತದಲ್ಲಿ ಸತ್ತಾಜಾತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು.

ಈ ೨ ಮತದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಆಚಾರ್ಯರು 'ಸಜ್ಜಾತಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ೧ನೇ ಮತದಲ್ಲಿ 'ಸತಃ ಜಾತಿಃ ಸಜ್ಜಾತಿಃ' ಸತ್ಪದಾರ್ಥದ ಜಾತಿಯು. ೨ನೇ ಮತದಲ್ಲಿ 'ಸತ್ವಂ ಜಾತಿರ್ಯಸ್ಯ ತತ್ ಸಜ್ಜಾತಿ' ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಸತ್ತಾಜಾತಿಯುದೆಯೋ, ಅಂತಹುದು. ಹೀಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ೩ನೇ ಮತವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಸನ್ಮಾತ್ರವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಸನ್ಮಾತ್ರಂ=ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ಸತ್ ಆದುದು. ಜಾತಿಯಿಂದಲ್ಲ. ಅಂದರೆ-ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ನೋಡಿದೊಡನೆ ಯಾವುದೊಂದು ಆಕಾರವು ಕಾಣುತ್ತದೋ ಅದೇ 'ಸತ್' ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು. (5) ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ ಪದಾರ್ಥವನ್ನೇ ವಿಕಲ್ಪಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ದೂಷಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸುಲಭವಾಗುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ ಎಂದು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. (6) ಸತ್ಯವೆಂದರೆ ಅಬಾಧ್ಯವೆಂದೂ ಪರರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ಅದನ್ನೂ ಕೂಡ ಸತ್ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಏಕೆ ಶಂಕಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂದರೆ 'ಸಚ್ಚೇತ್ ನ ಬಾಧ್ಯೇತ' ಎಂಬುವಲ್ಲಿದ್ದ ಸತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಯತ್ ಅಬಾಧ್ಯಂ ತತ್ ನ ಬಾಧ್ಯತೇ' ಯಾವುದು ಅಬಾಧ್ಯವೋ ಅದು ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಆಗ ವ್ಯಾಪ್ಯವ್ಯಾಪಕಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ಯವ್ಯಾಪಕಭಾವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಕಾರಣ ಶಂಕಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಅಯೋಗ್ಯವೆಂದರಿತು ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ ॥ ೩೨ ॥

ಈ ೩ ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ, ೧ನೇ ೨ನೇ ಕಲ್ಪಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಜಾತ್ಯಂಗೀಕಾರೇ ಸದ್ಬಹುತ್ವಂ ॥ ೩೩ ॥

ಅ ॥ ಜಾತ್ಯಂಗೀಕಾರೇ=ಸತ್ತಾ ಜಾತಿಯನ್ನೊಡಂಬಟ್ಟರೆ, ಸದ್ಬಹುತ್ವಂ=ಸತ್‌ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಬಾಹುಲ್ಯ (ಅನೇಕತ್ವ) ವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾಗುವುದು.

ತಾ ॥ ಸತ್ತಾಜಾತಿಯು, 'ಸತ್' ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು ಅಥವಾ 'ಸತ್' ಪದವು ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು ಎಂದೊಡಂಬಟ್ಟರೆ ಸತ್ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅನೇಕಗಳವೆ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. (2) ನಿತ್ಯವಾಗಿದ್ದು ಅನೇಕವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಜಾತಿಯು. (ಸಾಮಾನ್ಯವು.) ಜಾತಿಯು ಒಂದೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅನೇಕಾಶ್ರಿತತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಾತಿಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಹತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅನೇಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸುವುದೇ ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಸಂಬಂಧಜ್ಞಾನವೇ ಆಗಲಾರದು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಒಂದು ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ಜಾತಿಯು ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವುದಾದರೆ ಉಪದೇಶದಿಂದಲೇ ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಜ್ಞಾನವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಜಾತಿಯನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವವರು ಜಾತಿಯು ಅನೇಕಾಶ್ರಿತವಾದುದು, ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಸತ್ ಪದಾರ್ಥವು ಒಂದೇ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಸತ್ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅನೇಕಗಳಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವದನಿಷ್ಟವು. (3) ಸತ್ಪದಾರ್ಥಗಳ ಬಾಹುಲ್ಯವು ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಅನಿಷ್ಟವೆಂದು ದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳಿದಾಗ ಪರರು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಸತ್ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅನೇಕಗಳಿವೆ. ಕಾರಣ ಇದು ನಮಗೆ ಅನಿಷ್ಟವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ದ್ವೈತಿಗಳು ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರಪಂಚವು ಸತ್ಪದಾರ್ಥವೇ ಆಯಿತು. ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಲಿಲ್ಲ, ಎಂದರು. (4) ಮೊಲದ ಕೋಡನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೇನೇ ಮೊಲದ ಕೋಡು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿದಂತೆಯೇ ಸತ್ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅನೇಕಗಳಿವೆ ಎದಂಗೀಕರಿಸದೇನೇ ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೆಂಬುದನ್ನೂ ನಿಷೇಧಿಸುವೆವು. ಹೀಗೂ

ಪರರು ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆಯೇ ಸತ್ಪದಾರ್ಥವು ಹೌದೋ ಅಲ್ಲವೋ, ಎಂದು ವಿವಾದ ಬರಲು, ಸತ್ತಾಜಾತಿಯಿಂದಲೂ ಜಾತಿಯಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರೆ ಅರ್ಥಾಂತರತಾದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಮತ್ತೂ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಸತ್ತಾಜಾತಿಯನ್ನೊಡಂಬಟ್ಟರೂ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಜಾತಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜಾತಿಯಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರೆ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದಂತೆಯೇ ಆಯಿತು. ॥ ೩೩ ॥

೩ನೇ ಕಲ್ಪವನ್ನು ದೂಷಿಸುವರು.

ಮೂ ॥ ಸನ್ಮಾತ್ರವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ ಚೇತ್ಸಿದ್ಧಸಾಧನತಾ ।
ಬ್ರಹ್ಮವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾಂಗೀಕಾರಾತ್ ॥ ೩೪ ॥

ಅ ॥ ಸನ್ಮಾತ್ರವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ=ಕೇವಲ ಸತ್ತಿನಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು, ಚೇತ್=ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗಿದ್ದರೆ, ಸಿದ್ಧಸಾಧನತಾ=(ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಗೆ)ಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದಂತೆ ಆಗುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾಂಗೀಕಾರಾತ್=ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭೇದವನ್ನುಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ.

ತಾ ॥ (1) ಪರರು ಸತ್ತಾಜಾತಿಯ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ಸತ್ ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸುವರು. ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವವೆಂದರೆ (೧) ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವ ಲಕ್ಷಣವಿರುವುದು. (೨) ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿದ್ದ ಲಕ್ಷಣವಿರುವುದು. (೩) ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭೇದವು. ಈ ೩ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ನಾವು ಒಡಂಬಟ್ಟಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಿದ್ಧಸಾಧನತಾ ದೋಷವು ತಪ್ಪಿದ್ದೇ ಅಲ್ಲವು. (2) ದ್ವೈತಿಗಳು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಎಂತಹ ಸತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವರೋ ಅಂತಹ ಸತ್ವದ ಅಭಾವವೇ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವವು ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ-ದ್ವೈತಿಗಳು 'ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು' ಸತ್ವವು ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ಅಂತಹ ಸತ್ವಾಭಾವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರೆ, 'ಯಾವುದು ಅಬಾಧ್ಯವೋ' ಅದು ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ' ಎನ್ನುವಾಗ ಹೇತುಸಾಧ್ಯಗಳು ಒಂದೆಯಾದುದರಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ಯವ್ಯಾಪಕ ಭಾವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತೇವೆ. ಆದಕಾರಣ ಅನಿರ್ವಚನೀಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ॥ ೩೪ ॥

ಇಷ್ಟರವರೇಗೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಸ್ತುವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವನ್ನು ನಿರಾಸಮಾಡಿ, ವ್ಯಾಹತಿಮೊದಲಾದ ಬಾಧಕದಿಂದಲೂ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ನ ಚ ಕಯಾಽಪಿ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಮಾನೇನ ವಾ
ಭೇದನಿರಾಕರಣಂ ಭವತಿ ॥ ೩೫ ॥

ಅ ॥ ಕಯಾಽಪಿ ಯುಕ್ತ್ಯಾ=ಯಾವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ, ಮಾನೇನ ವಾ=ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ, ಭೇದನಿರಾಕರಣಂ=ಭೇದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದು, ನ ಚ ಭವತಿ=ಆಗುವುದೇ ಇಲ್ಲವು.

ತಾ ॥ (1) ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಪರರು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿ, 'ಭೇದವು ಭೇದವುಳ್ಳ ಘಟದಿಂದ ಭೇದವುಳ್ಳದ್ದು' ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಭೇದವುಳ್ಳ ಭೇದವು,

ಭೇದವುಳ್ಳ ಘಟವು ಇವುಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಭೇದವು ಭಿನ್ನವೇ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಭೇದವುಂಟೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅನವಸ್ಥಾ ದೋಷವು ಬರುವುದು. (2) ಭೇದಕ್ಕೂ ಭೇದವುಳ್ಳ ಘಟಕ್ಕೂ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಎರಡರಲ್ಲೊಂದೇ ಉಳಿಯಬೇಕಾಗುವುದು. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ, 'ಮಾಯಾಮಾತ್ರಮಿದಂ ದ್ವೈತಂ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಆಗಮದಿಂದಲೂ ಪರರು ತಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವೇ ಸರಿ. (3) ಯುಕ್ತಿಯು ಪ್ರಮಾಣವಾಗುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಸ್ವತ ಏವ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಾದರೆ 'ಯುಕ್ತ್ಯಾ' ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಏತಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವರು? ಪ್ರಮಾಣವಾಗದಿದ್ದರೆ ನಿರಾಕರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ ಯುಕ್ತಿಯು ಸ್ವತಏವ ಪ್ರಮಾಣವಾಗದಿದ್ದರೂ ಆಗಮಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾದುದರಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗುವುದೆಂದು ಪರರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ಅದನ್ನೇ ಅನುವಾದಮಾಡಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ ॥ ೩೫ ॥

ಅನಿರ್ವಚನೀಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವವರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದು ಏತಕ್ಕೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ—

ಮೂ ॥ ಅಂಗೀಕ್ರಿಯಮಾಣತ್ವಾತ್ ॥ ೩೬ ॥

ಅ ॥ ಭೇದವು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ.

ತಾ ॥ (1) ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವೆಂದರೆ-ಸದಸತ್ತ್ವಗಳಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು. ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವೆಂದರೆ-ಭೇದವೆಂದಾಗಲೀ ಭೇದವ್ಯಾಪ್ತ ಧರ್ಮವೆಂದಾಗಲೀ ಹೇಳುವರು. ಅಂತೂ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದವರು ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದವರಾದುದರಿಂದ ಪುನಃ ಅಭೇದವನ್ನೇ ನಿರಾಕರಿಸಿದರೆ ವ್ಯಾಹತಿಯು. (ತನ್ನ ಮಾತು ತನಗೇನೇ ವಿರೋಧವಾಗುವುದು) ಆದಕಾರಣ ಭೇದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದು ಕೂಡುವುದೇ ಇಲ್ಲವು. ಭೇದ ನಿರಾಕರಣವನ್ನಾದರೂ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವನ್ನು ಒಡಂಬಡುವುದು ಅಯುಕ್ತವೇಸರಿ ॥ ೩೬ ॥

ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವವು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದದ್ದೆಂದಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಭೇದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವೆವು. ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಭೇದವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಭೇದಾಂಗೀಕಾರಕ್ಕೂ, ಭೇದ ನಿರಾಕರಣಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದ ಚಂದ್ರಭೇದವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಚಂದ್ರಭೇದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದರೆ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೇ? ಎಂದು ಪರರು ಆಶಂಕಿಸಿದರೆ—

ಮೂ ॥ ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ । ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಮಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ ಚ ಮಿಥ್ಯೇತ್ಯವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಮೇವ ಸತ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್ ॥ ೩೭ ॥

ಅ ॥ ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ=(ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ) ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ, ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ=ಸತ್ತಿನಿಂದ ಭೇದವೂ, ಅಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ ಚ=ಅಸತ್ತಿನಿಂದ ಭೇದವೂ, ಇವೆರಡೂ, ಮಿಥ್ಯೇತಿ=ಮಿಥ್ಯೆಯಾದುದರಿಂದ, ಅವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಮೇವ=ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವುದೇ (ಸದಸದ್ರೂಪವಾದುದೇ,) ಸತ್ಯಂ=ಯಥಾರ್ಥವಾದುದು, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗುವುದು.

ತಾ ॥ (1) ವಿರೋಧಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸದ್ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವೂ, ಅಸದ್ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವೂ- ಇವೆರಡರನ್ನು ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ

ಅನಿರ್ವಚನೀಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಮಿಥ್ಯಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು ಕೂಡದಿರಲು 'ಅಸತ್' ಎಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಅಂತೂ (ಜಗತ್ತು ಸತ್ ಅಸತ್‌ರೂಪವಾದ ಸತ್ಯವೆಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು.) ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸದ ಸದ್ರೂಪತ್ವವೇ ಸತ್ಯವಾಗಬೇಕಾಯಿತು. ಕುರ್ಚಿಯಿಂದ ಬೆಂಚಿಗೆ ಭೇದವು ಅಸತ್ಯವಾದರೆ ಕುರ್ಚಿಸ್ವರೂಪತ್ವವು ಹೇಗೆ ಸತ್ಯವ್ರೋ ಆದರಂತೆಯೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸತ್ತಿನಿಂದಲೂ ಅಸತ್ತಿನಿಂದಲೂ ಭೇದವು ಸುಳ್ಳು ಆದರೆ ಸದಸದ್ರೂಪತ್ವವು ಸತ್ಯವೆಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಬೇಕಾದೀತು. (2) ಅಥವಾ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಬಾಧಕವು ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಲಕ್ಷಣವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ || ೩೭ ||

ಅ || ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ = ಅನಿರ್ವಚನೀಯಲಕ್ಷಣವು ಸಿದ್ಧವಾಗದಿರುವುದ ರಿಂದಲೂ, (ಭೇದೇ=ಭೇದವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ವಿಕಲ್ಪಃ=ವಿಕಲ್ಪವು, ನ ಚ ಯುಜ್ಯತೇ=ಕೂಡು ವುದಿಲ್ಲ).

ತಾ || ಅದು ಇಂತಹುದು, ಅಂತಹುದದು, ಎಂದು ಮಾತುಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೆಂದು ಪರರು ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಪದದಿಂದಲೇ ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಿದರೆ ವ್ಯಾಹತಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುವ ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಸುಮ್ಮನೆ ಕೂತುಕೊಂಡರೆ ಮೂಕತ್ವ (ಅನನುಭಾಷಣ) ದೋಷವು ಬರುವುದು. (2) ಸತ್ವ ಅಸತ್ವ ಗಳಿಂದ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದಿರುವುದು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವು ಎಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು. ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಾಗಿ ಲಕ್ಷಣವಾದರೆ 'ಸತ್' ಎಂದು ನಿರ್ವಚನಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವಾದುದು ಅಸತ್ತು, ಅಸತ್ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯನಾದವನು ಸತ್‌ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಹೀಗೆ ಸದಸತ್ತುಗಳೂ ಅನಿರ್ವಚನೀಯಗಳಾಗಬೇಕಾಗುವುವು. (3) ಸತ್ವದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಅಸತ್ವದಿಂದ ನಿರ್ವಚನಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವಾದುದು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಸತ್ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಅಸತ್ತಿಗೂ ಸದಸದ್ರೂಪತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವು ಬರ ಬೇಕಾಗುವುದು. ಸತ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ, ಅಸತ್ತಿಗೂ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವನ್ನು ಪರರು ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. (4) ಸತ್ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವಾಗಿದ್ದು ಅಸತ್ತೆಂದು ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವಾದುದು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವು ಎಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು. ಸತ್ತಿಗೆ ಅಸ ತ್ತೆಂದು ನಿರ್ವಚನಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯತ್ವವು ಬಂದೀತು. ಸತ್ತೆಂದು ನಿರ್ವಚನಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಶ ಕ್ಯತ್ವವೆಂಬುವುದು ಬರಲಾರದು; ಹಾಗೆಯೇ ಅಸತ್ತಿಗೆ ಸತ್ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯತ್ವವು ಬಂದೀತು. ಅಸತ್ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯತ್ವವೆಂಬುವುದು ಬರ ಲಾರದು. ಅಂತೂ ವಿರುದ್ಧಗಳಾದುದರಿಂದ ವಿಶೇಷಣ, ವಿಶೇಷ್ಯ ಎರಡೂ ಒಂದುಕಡೆ ಇರ ಲಾರವು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅಸಂಭವವೆಂಬುವ ದೋಷವು ಬರುವುದು. (5) ಅನಿ ರ್ವಚನೀಯ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪುವವರಿಗೆ ವಿರೋಧವೂ ಬರಲಾರದು ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಅನಿರ್ವಚನೀಯವು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಆಗುವುದು. ವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾ ದವೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯಲಕ್ಷಣವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯವು ಬರುವುದು.

ಈ ಎರಡು ನಿಷೇಧಗಳೂ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿದ್ದರೆ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಅದೂ ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ಯಥಾರ್ಥವಾದುದು ಅಲ್ಲವು. ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ-

ಮೂ || ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಮಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ ಚ ಮಿಥ್ಯೇತ್ಯವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಮೇವ ಸತ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್ || ೩೭ ||

ಅ || ಸತ್ತಿನಿಂದ ಭೇದವೂ ಅಸತ್ತಿನಿಂದ ಭೇದವೂ ಎರಡೂ ಮಿಥ್ಯೆಯಾದುದರಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬುವುದೇ ಸತ್ಯವಾಗುವುದು.

ತಾ || (1) ಈ ನಿಷೇಧಸಮುಚ್ಚಯಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಎರಡಾವರ್ತಿ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. (2) ಪ್ರಪಂಚವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಮೇಲೆ ಯಾವುದು ಸದಸದ್ರೂಪವಾಗಲಿ ಎಂದು ಆಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ ಪರರು ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಅಸತ್ತೆಂದು ಒಪ್ಪದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಈ ದೋಷವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ನಮ್ಮಮೇಲೆ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ || ೩೭ ||

ಇಷ್ಟರವರೇಗೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಭೇದವು ಸಾಧ್ಯವೋ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವೋ ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪಮಾಡಲಿಕ್ಕೇನೇ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾದೋಷಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದರು. ಇದೇ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇತ್ವಾದಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವಾಗಲೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಏವಮೇವ ಹೇತ್ವಾದಿಷ್ವಪಿ ವಿಕಲ್ಪೋ ನಿರಾಕರಣೀಯಃ || ೩೮ ||

ಅ || ಏವಮೇವ=ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಹೇತ್ವಾದಿಷ್ವಪಿ=ಹೇತು=ಹೇತುವಿನ ಅರ್ಥವಾದ ಮುಕ್ತತ್ವವೇ, ಆದಿಷು=ಮೊದಲಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮುಕ್ತತ್ವ ಭಿನ್ನತ್ವ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ವಿಕಲ್ಪಃ= ಸಂಶಯಮೂಲಕವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಯು, ನಿರಾಕರಣೀಯಃ=ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು.

ತಾ || (1) ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಮುಕ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೀರೋ, ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವನ್ನೋ, ೧ನೇದ್ದು ವಾದಿಗಳಾದ ದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ. ೨ನೇದ್ದು ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಾದ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ. 'ನ ಮುಮುಕ್ಷುರ್ನ ವೈ ಮುಕ್ತ ಇತ್ಯೇಷಾ ಪರಮಾರ್ಥತಾ' ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕವನ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಮುಕ್ತನ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಎರಡೂ ಯಥಾರ್ಥವಾದುದಲ್ಲವು. ಎಂದು ಪರರು ಅಂಗೀಕರಿಸುವರು. (2) ಇದೇರೀತಿಯಾಗಿ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿದ್ದ ಮುಕ್ತತ್ವ ಭಿನ್ನತ್ವಗಳೂ ಅನಿರ್ವಚನೀಯಗಳಾದರೆ ದ್ವೈತಿಗಳರೀತ್ಯಾ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯ ಸಾಧನಗಳಿಲ್ಲವು. ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಗಳಾದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳಿಗೆ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಒಂದುದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದರೆ ಅನವಸ್ಥೆಯು. ಹೀಗೆ ಪರರು ಆಶಂಕಿಸಿದರೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ವಿಕಲ್ಪವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದು ಹಿಂದಿನಂತೆ ನಿರಾಕರಿಸಬೇಕು. (3) ಒಂದು ಕಡೆ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಬೇರೆಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ಮುಂದರಿಗೆ ತಿಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ 'ಏವಮೇವ ಹೇತ್ವಾದಿಷು' ಎಂದು ಅತಿದೇಶಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ || ೩೮ ||

ಆದರೂ 'ವಿಮತೋ ಭಿನ್ನೋ ಮುಕ್ತತ್ವಾತ್' ಎಂಬುವ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ- ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತತ್ವರೂಪಹೇತುವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದ

ರಿಂದ ಅಸಿದ್ಧಿರೂಪದೋಷವು ಬರುವುದು. ಪ್ರಮಾಣ ವಿರೋಧವೂ ಆದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ- ಜೀವ ಈಶ್ವರ ಜಡರೂಪವಾದ ಈ ಭೇದಪ್ರಪಂಚವು, ಸಜಾತೀಯರಾದ ಜೀವರಿಂದಲೂ ವಿಜಾತೀಯು ಗಳಾದ ಜಡವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವವನೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಸತ್ಯನೂ ಆದ ಪರ ಬ್ರಹ್ಮನ, ಅನಾದಿಯೂ, ಭಾವರೂಪವೂ, ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೂ, ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಆವರಕವೂ ಆದ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ತೋರತಕ್ಕುದು, ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದುದಲ್ಲವು. ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅವಿದ್ಯೆ (ತನಗೆ ವ್ಯಾಮೋಹಕವು) ಯಿಂದಲೂ, ಮಾಯೆ (ಪರರಿಗೆ ವ್ಯಾಮೋಹಕವು) ಇಂದಲೂ, ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತನೂ, ಬಿಂಬಭೂತನೂ ಆಗಿ, ಅಜ್ಞರಿಂದ ಜೀವನೆಂದೂ ಈಶ್ವರನೆಂದೂ ಹೇಳಿಸಲ್ಪಡು ತ್ತಾನೆ. ಘಟ ಪಟ ಮೊದಲಾದಜಡಪ್ರಪಂಚವು ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದಲೇ ಪರಿಣತವಾದುದು, ಪರಬ್ರಹ್ಮ ನಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವಾದುದು. (2) ವಿವಾದ ಪದಂ=ವಿವಾದವಿಷಯವಾದ ಆಕಾಶಾದಿ ಜಗತ್ತು, ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕ, ಅಸತ್ತುಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾದುದು) ಮಿಥ್ಯಾ=ಅನಿರ್ವಚನೀಯವು, ದೃಶ್ಯತ್ವಾತ್=ತೋರುವುದರಿಂದ, ಜಡತ್ವಾತ್=ಜಡವಾದುದರಿಂದ, ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವಾತ್=ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ ವಾದುದರಿಂದ, ಶುಕ್ತಿರಜತವತ್=ಚಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ತೋರಿದ ಬೆಳ್ಳಿಯಂತೆ, (3) 'ವಿಮತಾ ಆತ್ಮಾನಃ= ವಿವಾದಕ್ಕೆ ವಿಷಯರಾದ ಜೀವರು, ಪರಮಾತ್ಮನಃ ತತ್ವತೋ ನ ಭಿದ್ಯಂತೇ=ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ನಿಜ ವಾಗಿಯೂ ಭೇದವುಳ್ಳವರಲ್ಲ, ಆತ್ಮತ್ವಾತ್=ಆತ್ಮತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಪರಮಾತ್ಮವತ್=ಬ್ರಹ್ಮ ನಂತೆ' ಇದುಮೊದಲಾದ ಅನುಮಾನಗಳು, ಜಗತ್ತು ಸುಳ್ಳು ಎಂಬುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಜೀವ ಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂಬುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣವು. (4) 'ವಾಚಾರಂಭಣಂ ವಿಕಾರೋ ನಾಮಧೇಯಂ' ವಿಕಾರಃ=ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಘಟಪಟಾದಿ ಜಗತ್ತು, ವಾಚಾ ರಂಭಣಂ=ಮಾತಿಗೆ ಮಾತ್ರ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ನಾಮಧೇಯಂ=ಹೆಸರು ಮಾತ್ರ. ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಜಗತ್ತಿನ ಆಕಾರನಾಗಿ ತೋರುತ್ತಾನೆ. ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಜಗತ್ತು ಇಲ್ಲ. (5) ನಾನ್ಯೋ ತೋಽಸ್ತಿ ದ್ರಷ್ಟಾ. ಜೀವನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಬೇರ ಇಲ್ಲ. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣ ಗಳಿವೆ. (6) ಕರ್ತೃತ್ವ (ಮಾಡುವಿಕೆ) ಭೋಕ್ತೃತ್ವ (ಭೋಗಿಸುವಿಕ) ಮೊದಲಾದ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯವು ಕೂಡಲಾರದೆಂದು ದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳಿದರ ಆ ಅವಿದ್ಯೆಯೇ ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳ (ನಾನೇ ಕರ್ತನು, ಭೋಕ್ತನು, ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿ ದೋಷ ಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂಬುವ) ಆರೋಪ ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾದ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವು. ಅಂದರೆ ಕರ್ತೃತ್ವಮೊದಲಾದ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳು ಕಲ್ಪಿತಗಳಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿಜವಾದ ಐಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಗಳಲ್ಲ. (7) "ವಿಭೇದಜನಕೇ ಜ್ಞಾನೇ ನಾಶಮಾತ್ಯಂತಿಕಂ ಗತೇ । ಆತ್ಮನೋ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಭೇದಮಸಂತಂ ಕಃ ಕರಿಷ್ಯತಿ" ॥ ಭೇಧವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಜ್ಞಾನವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರಲು ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆದನ್ನು ಯಾರು ಮಾಡುವರು? ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಆತ್ಮೈಕ್ಯಜ್ಞಾನವು ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಸಂಸಾರ ವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅವಿದ್ಯೆಯ್ಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳ ಬೇಕು. ಹೀಗಿರುತ್ತಾ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಸಂಸಾರವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಮೇಲೆ ಮುಕ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಇರು ವುದು, ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭೇದವೂ ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಇರುವುದು? (8) ಜೀವರು ಅನೇಕರಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳುವವರೂ ಕೂಡ ಭೇದವಿದ್ದರೂ ಆದು ಅವಿದ್ಯಾಪರಿಕಲ್ಪಿತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅವಿದ್ಯೆಯು ನಾಶ ವಾದ ಮೇಲೆ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಭೇದಜ್ಞಾನವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಮುಕ್ತ, ಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಯಮ್ಯ ನಿಯಾಮಕಭಾವವದು ಎಂದು ಹೇಳಿದುದು ಅಸಂಗತವೇ ಸರಿ. ಅಂತೂ ಗ್ರಂಥಾರಂಭದ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ 'ನಿತ್ಯಾತಾದೃಶ ಚಿಚ್ಚೇತ್ಯಯಂತಾ' ಸರ್ವನಿಯಾಮಕ

ನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಅಸಂಗತವೆಂದು ಪರರು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವರು. "ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆಯಾಗಿದೆ" ಎಂಬುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪರರು ಉದಾಹರಿಸಿದ ಅನುಮಾನಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಹಿಂದಿನ ದೋಷಗಳನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದುಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ದೃಶ್ಯತ್ವಾದ್ಯನುಮಾನೇಷ್ವಪ್ಯೇತ ಏವ ದೋಷಾಃ ॥ ೩೯ ॥

ಅ ॥ ('ವಿವಾದಪದಂ ಅನಿರ್ವಚನೀಯಂ ಬಾಧ್ಯತ್ವಾತ್' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅನು ಮಾನಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿಶೇಷಣತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ದೋಷಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾವೋ) ಏತ ಏವ ದೋಷಾಃ=ಈ ದೋಷಗಳೇವೇ, ದೃಶ್ಯತ್ವಾದ್ಯನುಮಾನೇಷ್ವಪಿ=ದೃಶ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಅನುಮಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು).

ತಾ ॥ (1)'ಮಿಥ್ಯಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೆಂದು ಅರ್ಥವೋ ಅಸತ್ತೆಂದೋ, ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವನ್ನು ನಾವು (ದ್ವೈತಿಗಳು) ಒಪ್ಪದಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯರೂಪ ವಿಶೇಷಣವು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಆದಕಾರಣ ೧ನೇ ಕಲ್ಪವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ೨ನೇ ಕಲ್ಪವೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಪರರು ಜಗತ್ತಿಗೆ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಸತ್ವವನ್ನು ಒಡಂಬಟ್ಟ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಜಗತ್ತು ಅಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣ ವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಅಸತ್ತೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವು ಬರುವುದು. (2) ಹಾಗಾದರೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಅಸತ್ತು ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಈ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪ್ರತೀತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಅಸತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಆಗಲಾರದು. ಅಂತೂ ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವೆಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗು ವುದು, ಎಂದು ಪರರು ಆಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ- ವಾದಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮ್ಮತ ವಾದ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಸಾಮಾನ್ಯವೇ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. (3) ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವೆಂದರೆ ಸತ್ತಾದ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಭೇದವು. ಇದನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದರಿಂದ ವಿಶೇಷಣವು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಇಲ್ಲ, ಎಂದು ಪರರು ಹೇಳಿದರೆ, ದ್ವೈತಿಗಳು ಸದ್ವಿವೇಕ ಎಂಬಲ್ಲಿದ್ದ 'ಸತ್' ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ 'ಜಾತಿ' ಎಂದು ಅರ್ಥವೋ ಜಾತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೋ, ಸ್ವರೂಪತಃ ಸತ್ಯವೆಂದೋ. ೧ನೇ, ೨ನೇ, ಕಲ್ಪಗಳು ಕೂಡಲಾರವು. ಏಕೆಂದರೆ- ಸತ್ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅನೇಕ ಉಂಟೆಂದು ಪರರು ಒಡಂಬಡ ಬೇಕಾಗುವುದು. ೩ನೇ, ಕಲ್ಪವೂ ಅಸಂಗತವು. ಸ್ವರೂಪತಃ ಸತ್ಯನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭೇದ ವನ್ನು ದ್ವೈತಿಗಳು ಒಡಂಬಟ್ಟ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸಾಧಿಸಿದಂತೆ ಆಗುವುದು. ಅಲ್ಲದೆ ಸದ್ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯರೂಪವಾದ ಬೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಪುನಃ ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದರೆ ಸ್ವವಚನವಿರೋಧವೂ ಬರುವುದು. (4) ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವೆಂದರೆ ಬಾಧ್ಯತ್ವವೆಂದು ಪರರು ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ- ಆ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಬಾಧ್ಯತ್ವವು ಸತ್ಯವೋ ಮಿಥ್ಯೆಯೋ, ಆ ಬಾಧ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವೆಂಬುವ ಸಾಧ್ಯವು ಬರಲಿಲ್ಲ. ದೃಶ್ಯತ್ವರೂಪ ಹೇತುವು ಬರುತ್ತದೆ. ಕಾರಣ ಅಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಬರುವುದು. ಬಾಧ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವನ್ನು ಒಡಂಬಟ್ಟರೆ ಅಬಾಧ್ಯತ್ವವೇ (ಬಾಧವಿಲ್ಲವೆಂಬುವುದೇ) ಆತ್ಮನಂತೆ ಸತ್ಯವಾಗಬೇಕಾಯಿತು. ತಥಾಚ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಬಾಧವೆಂಬುವ ದೋಷವು ಬರುವುದು. (5) ಮತ್ತು ದೃಶ್ಯತ್ವಮೊದಲಾದ ಹೇತುಗಳು ಸತ್ಯಗಳೆಂದಾದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಸಿದ್ಧಗಳಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅಸತ್ತುಗಳು ಅಥವಾ ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯಗಳೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಸಿದ್ಧಗಳಾಗಲಿಲ್ಲ. ಸತ್ಯಾಸತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಾದಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಾದ ದೃಶ್ಯತ್ವ ಸಾಮಾನ್ಯವು ಇಲ್ಲ ॥ ೩೯ ॥

ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯಾಕಾರವಾಗಿ ಅನುಮಾನಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ವಿಶೇಷಾಕಾರ ವಾಗಿಯೂ ನಿರಾಕರಿಸಲಿಚ್ಛಿಸಿದವರಾಗಿ ದೃಶ್ಯತ್ವಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ದೋಷಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಆತ್ಮನೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯತ್ವಾದನೈಕಾಂತಿಕತಾ ಚ ॥ ೪೦ ॥

ಅ ॥ ಆತ್ಮನೋಽಪಿ=ಆತ್ಮನಿಗೂ ಕೂಡ, ದೃಶ್ಯತ್ವಾತ್=ಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಅನೈಕಾಂತಿಕತಾ ಚ=ವ್ಯಭಿಚಾರವೂ ಕೂಡ, (ಬರುತ್ತದೆ).

ತಾ ॥ (1) ಶುಕ್ತಿರಜತ ಮೊದಲಾದ ಸಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ದೃಶ್ಯತ್ವವಿದೆಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ವಿಪಕ್ಷನಾದ ಆತ್ಮನಿಗೂ ದೃಶ್ಯತ್ವವೆಂಬುವ ಹೇತುವು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ವ್ಯಭಿಚಾರವು. (2) ಆತ್ಮಾ ವಾ ಅರೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ ಅರೇ=ಎಲೋ ಮೈತ್ರೇಯಿಯೇ, ಆತ್ಮಾ ವಾ=ಬ್ರಹ್ಮನು, ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ=ಕಾಣಲ್ಪಡಬೇಕು. 'ದೃಶ್ಯತೇ ತ್ವಗ್ರ್ಯಯಾ ಬುಧ್ಯಾ ಸೂಕ್ಷ್ಮಯಾ' ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿಯೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಆತ್ಮನು ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಆತ್ಮನು ದೃಶ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವರೂಪ ಸಾಧ್ಯ ವಿಲ್ಲದಿರುವ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ದೃಶ್ಯತ್ವರೂಪಹೇತುವಿರುವುದರಿಂದ ದೃಶ್ಯತ್ವಾನುಮಾನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರ ವೆಂಬುವ ದೋಷವು ಬರುವುದು. ॥ ೪೦ ॥

ಮೂ ॥ ನ ಚಾತ್ಮನೋ ದೃಕ್ಕರ್ಮತ್ವಂ ವಿನಾ ತಜ್ಜ್ಞಾನತ್ವಂ ॥ ೪೧ ॥

ಅ ॥ ಆತ್ಮನಃ=ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ದೃಕ್ಕರ್ಮತ್ವಂ=ದೃಗ್ವಿಷಯತ್ವವನ್ನು, ವಿನಾ=ಹೊರತು, ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಸ್ಯ=ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ, ತಜ್ಜ್ಞಾನತ್ವಂ=ಆತ್ಮಕರ್ಮಕಜ್ಞಾನತ್ವವು, ನ=ಬರಲಾರದು.

ತಾ ॥ (1) ಆತ್ಮನು ದೃಶ್ಯನಾಗದಿದ್ದರೆ ವೇದಾಂತ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದುಂಟಾದ ವಿಜ್ಞಾನವು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವಾಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಿದ್ದಿತು. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದುದೇ ದೃಶ್ಯವು. ಆತ್ಮಕರ್ಮಕ ವಾದ ಜ್ಞಾನವೇ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವು. ಅಂತೂ ಆತ್ಮನು ದೃಶ್ಯನೇ ಆಗದಿದ್ದರೆ ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯ ಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನವು ಆತ್ಮವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು? ಇಂತಹ ಅತಿ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟತೋರಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ "ದೃಶ್ಯತ್ವಂ" ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲಿಗೆ "ದೃಕ್ಕರ್ಮತ್ವಂ" ಎಂದು ವಿವರಣ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ ॥ ೪೧ ॥

ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಬಾಧಕವೇನೆಂದರೆ—

ಮೂ ॥ ತದಜ್ಞಾನನಿವೃತ್ತಿಶ್ಚ ತೇನ ಭವತಿ ॥ ೪೨ ॥

ಅ ॥ ತದಜ್ಞಾನನಿವೃತ್ತಿಶ್ಚ=ಆತ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಅಜ್ಞಾನನಿವೃತ್ತಿಯೂ, ತೇನ= ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ, ನ ಭವತಿ=ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ ॥ (1) ವೇದಾಂತ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದುಂಟಾದ ವಿಜ್ಞಾನವೂ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವಾಗದಿದ್ದರೆ ಆತ್ಮ (ಬ್ರಹ್ಮ) ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆತ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಅಜ್ಞಾನವು ನಾಶವಾಗದಿರಬೇಕಾಯಿತು. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವು. ವೇದಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರ ಗಳು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡದೆ ಹೋದರೆ ವೇದಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಯಿತು. (2) ಅಥವಾ ಆತ್ಮನಿಗೆ ದೃಗ್ವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ಬೇರೆ ಒಂದು ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು. ಆತ್ಮನಿಗೆ ದೃಗ್ವಿಷಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆತ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬುವುದೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗು ವುದು. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಲಿಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಣಗಳು ಇರುವಾಗ, ವಸ್ತುವಿಷಯಕ ವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಯಾವುದು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುತ್ತದೋ ಅದೇ ಅಜ್ಞಾನವು. ಅದರ ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ

ಅದರ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುವುದೆಂಬ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಸಂಬಂಧ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. (3) ಆತ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಅಜ್ಞಾನವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆತ್ಮಾಜ್ಞಾನನಿವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು. ಮುಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಮೇಲೆ ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಓದುವುದೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾದೀತು ॥ ೪೨ ॥

ಹಾಗಾದರೆ ಆತ್ಮನು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗದೆ ಇದ್ದರೂ ವೇದಾಂತ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದುಂಟಾದ ಜ್ಞಾನವು ಆತ್ಮನಿಗೆ ಆಕಾರವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತದೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಶಾಸ್ತ್ರಜನ್ಯ ಜ್ಞಾನವು ಆತ್ಮ ವಿಷಯಕವಾಗದಿದ್ದರೂ ಆತ್ಮಾಕಾರವಾಗಬಹುದು. ಯಾವ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. (4) 'ಆತ್ಮಾ ವಾ ಅರೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಆತ್ಮಾಕಾರತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಕೂಡುತ್ತವೆ. (5) ಜ್ಞಾನವು ಆತ್ಮವಿಷಯಕವಾಗದೆ ಆತ್ಮಾಕಾರವಾಗುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ– 'ಶಶಶೃಂಗ' ವೆಂಬುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ತದಾಕಾರವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಶಶಶೃಂಗವು ಕರ್ಮವಾಗಲಾರದು. ಯಾವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಇಲ್ಲವಿರುವ ಮೊಲದಕೋಡು ಕಾರಕವೇ ಆಗಲಾರದು. ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ವಿಜ್ಞಾನವು ಆತ್ಮವಿಷಯಕವಾಗದಿದ್ದರೂ ವೇದಾಂತ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಆತ್ಮಾಕಾರವಾಗುವುದು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ–

ಮೂ ॥ ನ ಚ ತದಾಕಾರಂ ॥ ೪೩ ॥

ಅ ॥ (ಆತ್ಮನು ದೃಕ್ಕಿಗೆ ವಿಷಯನಾಗದೆ ಇದ್ದರೆ) ತದಾಕಾರಂ=ಆತ್ಮಾಕಾರಜ್ಞಾನವು, ನ ಚ=ಹುಟ್ಟಲಾರದು ॥ ೪೩ ॥

ಆತ್ಮನು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗದೆ ಆತ್ಮಾಕಾರವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅತಿಪ್ರಸಂಗರೂಪವಾದ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಬರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಆತ್ಮನು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗದೆ ಆತ್ಮಾಕಾರವಾದ ಜ್ಞಾನವೇ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ–

ಮೂ ॥ ಅತದ್ವಿಷಯತ್ವಾದೇವ ॥ ೪೪ ॥

ಅ ॥ ಅತದ್ವಿಷಯತ್ವಾದೇವ=ಆತ್ಮನಿಗೆ ವಿಷಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೇ, ಆತ್ಮಾಕಾರವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ ॥ ವೇದಾಂತ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನು ವಿಷಯನಾಗದೆ ಇರುವದರಿಂದ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಾವು ಹಿಂದೆ ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದೆವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನು ವಿಷಯನಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ವೇದಾಂತ ವಾಕ್ಯದಿಂದುಂಟಾದ ಜ್ಞಾನವೂ ಆತ್ಮಾಕಾರವು ಆಗಲಾರದು ॥ ೪೪ ॥

ಆತ್ಮನು ವಿಷಯನಾಗದೆ ಇದ್ದರೂ, ಜ್ಞಾನವು ಆತ್ಮಾಕಾರವೆಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು, ಎಂದು ಪರರು ಶಂಕಿಸಿದರೆ,

ಮೂ ॥ ತದ್ವಿಷಯತ್ವಮೇವ ಹಿ ತದಾಕಾರತ್ವಂ ॥ ೪೫ ॥

ಅ ॥ ಹಿ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, (ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ) ತದ್ವಿಷಯತ್ವಮೇವ=ಆತ್ಮವಿಷಯತ್ವವೇ, ತದಾಕಾರತ್ವಂ=ಆತ್ಮಾಕಾರತ್ವವೋ,

ತಾ || ಆದಕಾರಣ ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನು ವಿಷಯನಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಆತ್ಮಾಕಾರವೂ ಕೂಡ ಆಗಲಾರದು. ಆಗುತ್ತದೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಸ್ವವಚನ ವಿರೋಧವು ||೪೫||

ಆತ್ಮವಿಷಯತ್ವವೇ ಆತ್ಮಾಕಾರತ್ವವೆಂದು ಏಕೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದರೆ– ಪರಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ತದಾಕಾರ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ (1) "ತದಾಕಾರ ಏವ ಆಕಾರೋ ಯಸ್ಯ"= ಆತ್ಮಾಕಾರವೇ ಆಕಾರವು ಯಾವ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅದೆಯೋ ಎಂದಾಗಲೀ, (2) "ತದಾಕಾರ ಇವ ಆಕಾರೋ ಯಸ್ಯ"=ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಕಾರದಂತೆ ಆಕಾರವು ಯಾವ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅದೆಯೋ ಎಂದಾಗಲೀ, (3) "ಸಃ ಆಕಾರೋ ಯಸ್ಯ"=ಆತ್ಮನೇ ಆಕಾರನು ಯಾವ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋ, ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನವು ತದಾಕಾರವೆಂದಾಗಲೀ ಹೇಳಬೇಕು. ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ೧ನೇ, ೨ನೇ, ಕಲ್ಪಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ನ ಹಿ ಜ್ಞಾನಜ್ಞೇಯಯೋರೇಕಾಕಾರತಾ || ೪೬ ||

ಅ || ಜ್ಞಾನಜ್ಞೇಯಯೋಃ=ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತು ಇವುಗಳಿಗೆ (ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ, ಬ್ರಹ್ಮ ಇವರಿಗೆ,) ಏಕಾಕಾರತಾ=ಒಂದೇ ಆಕಾರತ್ವವು, ನಹಿ=ಇಲ್ಲವಷ್ಟೇ,

ತಾ || (1) ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ, ಆತ್ಮ, ಇವರಿಗೆ ಒಂದೇ ಆಕಾರವಾಗಿದ್ದರೆ, ಆತ್ಮಾಕಾರವೇ ಯಾವ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಆಕಾರವೋ, ಎಂಬುವುದು ಕೂಡುತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ತೋರದಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಕೂಡಲಾರದು. (2) ಒಂದೇ ಸತ್ತಾಜಾತಿಯು ಜ್ಞಾನ ಜ್ಞೇಯಗಳಿಗೆ ಆಕಾರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರ– ಅನುಗತವಾದ (ಅನೇಕ ಕಡೆಯಲ್ಲಿರುವ) ಸತ್ತಾಜಾತಿಯನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಸತ್ತಾಜಾತಿಯಿಂದ ಒಂದೇ ಆಕಾರವೆಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ವೇದಾಂತ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ಞಾನವು ಪರರ ರೀತಿಯಾಗಿ ಆತ್ಮಾಕಾರವೇ ಆಗಬೇಕೆಂದಿಲ್ಲ. ಕುರ್ಚಿಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಆಕಾರವೂ ಆಗಬಹುದು. ಅಂದರೆ ಕುರ್ಚಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಸತ್ತಾ ಇರುವುದೆಂದು ಒಪ್ಪಿದುದರಿಂದ ಪರರು ಕುರ್ಚಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಸತ್ತಾ ಒಂದೇ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ದ್ವೈತಿಗಳು ಸತ್ತಾ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. (3) ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಯಾವುದೊಂದು ಆಕಾರವನ್ನೂ ಪರರು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸತ್ತಾನಾಮಕವಾದ ಆಕಾರವನ್ನೂ ಒಡಂಬಡಲಾರರು. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪರರಿಗೆ ಸತ್ತಾರೂಪವಾದ ಒಂದು ಆಕಾರವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಜ್ಞಾನ ಜ್ಞೇಯಗಳಿಗೆ ಏಕಾಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (4) ಹೀಗೆಯೇ ಜ್ಞಾನಜ್ಞೇಯಗಳಿಗೆ ಸದೃಶಾಕಾರತ್ವವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ತದಾಕಾರ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ೨ನೇ ಅರ್ಥವೂ ಕೂಡದು. ಆತ್ಮಾಕಾರಕ್ಕೂ ಜ್ಞಾನಾಕಾರಕ್ಕೂ ಅತಿಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅನುಭವವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ೩ನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ಆಧಾರಾಧೇಯಭಾವವೂ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಜ್ಞೇಯವು ಆಕಾರವಾಗಲಾರದು. ಕಿಂಚಿತ್ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ವೇದಾಂತಜನಿತಜ್ಞಾನವು ಆತ್ಮಾಕಾರವೇ ಆಗಬೇಕೆಂದಿಲ್ಲ. ಘಟಾಕಾರವೂ ಆಗಬಹುದೆಂದು ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಬರುವುದು. ಆದ ಕಾರಣ ಆತ್ಮನೇ ಆಕಾರವೆಂಬುವ ೩ನೇ ಪಕ್ಷವು ಕೂಡಲಾರದು. ಬೇರೆ ರೀತಿಯು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಪರಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ 'ಸಃ ಆಕಾರ ಇವ ಯಸ್ಯ' ಎಂದೇ ತದಾಕಾರಂ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ ಹೇಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ತದ್ವಿಷಯತ್ವವೇ ತದಾಕಾರತ್ವವೆಂದುಕ್ತವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಅಂತೂ ವೇದಾಂತ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ ವಿಜ್ಞಾನವು ಆತ್ಮವಿಷಯಕವಾಗದೇ ಇದ್ದರೆ ಆತ್ಮಾಕಾರವು ಆಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ಎಂದಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಯುಕ್ತವೇ. (5) ಪರಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಈ

ಅರ್ಥವನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಿಯೇ ಆಚಾರ್ಯರು ತದ್ವಿಷಯತ್ವವೇ ತದಾಕಾರತ್ವವೆಂದು ಹೇಳಿರು ವರು, ಈ ಅಭೇದೋಕ್ತಿಯು ಅಮುಖ್ಯವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. (6) ಹಾಗಾದರೆ ಆತ್ಮನು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗಿದ್ದರೆ ವೇದಾಂತ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ಞಾನವು ಆತ್ಮಾಕಾರವಾಗ ಲಾರದು ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡಿ "ಅತತ್ಕರ್ಮತ್ವಾದೇವ" ಎಂದು ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. "ತತ್ಕರ್ಮತ್ವಮೇವ ಹಿ ತದಾಕಾರತ್ವಂ" ಎಂದೂ ಉಪಪಾದಿಸಬೇಕಿದ್ದಿತು. "ಅತದ್ವಿಷಯತ್ವಾ ದೇವ" "ತದ್ವಿಷಯತ್ವಮೇವ ಹಿ" ಎಂದು ಏತಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವರು ಎಂದು ಶಂಕಿಸ ಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ- ಮೊಲದಕೋಡು ಎಂಬುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಮೊಲದಕೋಡಿನ ಆಕಾರವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಾಕ್ಷಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆ ಜ್ಞಾನವು ಸಕರ್ಮಕವೆಂದು ಹೇಳ ಕೂಡದು. ಹಾಗೆಯೇ ವೇದಾಂತ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಆತ್ಮನು ಕರ್ಮನಾಗ (ವಿಷಯನಾಗ)ದಿದ್ದರೂ ಆತ್ಮಾಕಾರವು ಏತಕ್ಕೆ ಆಗಬಾರದು ಎಂಬುವ ಆ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕುರಿತು ಕರ್ಮತ್ವವೆಂದರೂ, ವಿಷಯತ್ವವೆಂದರೂ ಭೇದವು ಇಲ್ಲವು ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ಮ ಎಂಬುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ವಿಷಯ ಎಂಬುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಯೋಗ್ಯವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ- ಮೊಲದ ಕೋಡು ಎಂಬುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಜ್ಞಾನವು ಸವಿಷಯಕವೋ ನಿರ್ವಿಷಯಕವೋ? ಅಂದರೆ ವಿಷಯ ವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವುದೋ ಕರಿಸದೆ ಇರುವುದೋ? ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಘಟದಂತೆ ಜ್ಞಾನವೇ ಆಗಲಾರದು. ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಅಕರ್ಮಕವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು. ವಿಷಯವೇ ಕರ್ಮವು. (7) ಯಾವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವ ಶಶಶೃಂಗವು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವಾಗುವುದು ಹೇಗೆ, ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ ವಿಷಯವೂ ಆಗುವುದು ಹೇಗ ಎನ್ನುತ್ತೇವ. (೮) ವಿಷಯತ್ವವೆಂದರೆ ವಸ್ತುವಿನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಸಾಧನಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಯಾವುದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದೋ, ಅದೇ ವಿಷಯವೆಂದು ಪರರು ಹೇಳಿದರೆ ದ್ವೈತಿಗಳು ಜ್ಞಾನಕ್ಕ ಕರ್ಮತ್ವವಂದರೂ ವಿಷಯತ್ವವೇ. ಅಂದರೆ ಕರ್ಮ ತ್ವಕ್ಕೂ, ವಿಷಯತ್ವಕ್ಕೂ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವು ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. (೯) ಕರ್ಮತ್ವವೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನ ವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವಿಕೆಯು ಎಂದು ಪರರು ಹೇಳಕೂಡದು. ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಕುರಿತು ವಿಷಯಕ್ಕ ಕಾರಣತ್ವವಿದೆ ಎಂಬುವುದು ನಮಗೆ ಸಮ್ಮತವಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷಯಕ್ಕ ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವವಿಲ್ಲವು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ವಿಷಯಗಳು ಆವಶ್ಯಕಗಳು. (10)ಎಲ್ಲಿ, ಶಾಬ್ದಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಕರಣ ಸಂಬಂಧವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ, ಅಂತಹ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ತಿಗೂ ವಿಷಯತ್ವ ಹೇಳಿದರ ಏನು ಬಾಧಕವು. (11) ಹಾಗಾದರೆ ಕರ್ತನಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಫಲಕ್ಕ ಆಶ್ರಯ ವಾಗುವುದು ಕರ್ಮ ಎನ್ನುತ್ತೇವೆ. ಉದಾ=ಗಮನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಸಂಯೋಗಕ್ಕ ಆಶ್ರಯ ವಾದುದು ಗ್ರಾಮವು, ಇದು ಗಮನಕ್ಕ ಕರ್ಮವು. ಶಶಶೃಂಗಾದಿಗಳು ಜ್ಞಾನ (ಕ್ರಿಯೆ)ದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಫಲಕ್ಕ ಆಶ್ರಯವಾದುವುಗಳಲ್ಲವು. ಆ ಕಾರಣ ಅವುಗಳು ಕರ್ಮಗಳಾಗಲಾರವು, ಎಂದು ಪರರು ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ- ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನರೂಪಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ವ್ಯವಹಾರ ರೂಪವಾದ ಫಲವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. (12) ಪುನಃ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಶಶಶೃಂಗವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುವ ಫಲವಿಲ್ಲವೆಂದು ಪರರು ಹೇಳಿದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ವಿಷಯವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಫಲವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನೀವು ಹೇಳಿದ ಕರ್ಮಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅವ್ಯಾಪ್ತಿಯು (ಕಲವು ಲಕ್ಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದು) ಬರಬಹುದು. • ಹೀಗೆ ದ್ವೈತಿಗಳು

ಹೇಳಿದರು. (13) ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ವಿಷಯುವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಜ್ಞಾನದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾತತಾರೂಪಫಲವಿದ್ದುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಜ್ಞಾತತಾ ಅದೆ, ಎಂಬುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ವಿಲ್ಲ, ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೆ. (14) ಆತ್ಮನು ಪ್ರಕಾಶರೂಪನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆ ಕಾರಣ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಕಾಶ (ಜ್ಞಾತತಾ) ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮತ್ವವು ಆತ್ಮನಿಗೆ ಕೂಡಲಾರದೆಂದರೆ ಜ್ಞಾತತಾವನ್ನೇ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದರಿಂದ ಈ ಸಂಶ ಯುವು ಹೊರಟುಹೋಯಿತು. ಅಂತೂ ವಿಷಯತ್ವವೇ ಕರ್ಮತ್ವವು ಅದು ಆತ್ಮನಿಗೂ ಕೂಡ ಬರಬಹುದು. (15) ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಕರ್ಮತ್ವವೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಫಲಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯ ವಾದುದು, ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಾದ ದ್ವೈತಿಗಳು ದೃಶ್ಯತ್ವವೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವ ವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ಞಾತತಾರೂಪ ಫಲಾಶ್ರಯತ್ವವೆನ್ನುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಕಾರಣ ಅವರ ರೀತಿಯಾಗಿ ಈ ಹೇತುವು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಸಿದ್ಧಿರೂಪ ದೋಷವು ಬರುವುದು. (16) ಜ್ಞಾತತಾವನ್ನಂಗೀಕರಿಸುವ ಭಾಟ್ಟರೂ ಕೂಡ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅವಿಷಯಗಳಾದ ಧರ್ಮಾ ಧರ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಜನ್ಯ (ಜ್ಞಾತತಾರೂಪ) ಫಲಾಶ್ರಯತ್ವರೂಪವಾದ ದೃಶ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಡಂಬಡದಿರುವುದರಿಂದ ಪಕ್ಷದ ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿಲ್ಲವೆಂದಾಯಿತು. ಆ ಕಾರಣ ಭಾಗಾ ಸಿದ್ಧಿಯು. ॥ ೪೬ ॥

(1) ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ವಿಜ್ಞಾನವು ಆತ್ಮವಿಷಯವಾಗಿ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವಾಗದಿರಲಿ, ಆದಾಗ್ಯೂ ಆತ್ಮಾಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವಾಗುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವದಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು? ಆತ್ಮನಿಗೆ ಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದರೆ ಅಜ್ಞಾನವು ಆತ್ಮಾಜ್ಞಾನವು ಆಗಲಾರದು ಎಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುತ್ತೇವೆ, ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ- ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಅಜ್ಞಾನವು ಆತ್ಮಾ ಜ್ಞಾನವು ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ. (2) ವೇದಾಂತದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ಞಾನವು ಯದ್ವಿಷಯ ಕವೋ ಅಜ್ಞಾನವು ಅವನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡದೆ, ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಅಜ್ಞಾನವಾದರೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ. ಜೀವನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡದೆ. ವಸ್ತುತಃ ಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮ ರಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾತೃ (ತಿಳಿಯುವವನು) ಜ್ಞೇಯ (ತಿಳಿಯಲರ್ಹವು) ಭಾವವು ಸಿದ್ಧಿ ಯಾಗುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆದಕಾರಣ ಅಜ್ಞಾನವು ಜ್ಞಾತೃಜೀವಾಶ್ರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞೇಯಾತ್ಮಾಶ್ರಿತವಾದ ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ನಿವರ್ತಕವಾಗಿ ವೇದಾಂತಜನಿತ ಜ್ಞಾನವು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಹೇಗೆ ಅಂದರೆ- ವೇದಾಂತ ದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ಞಾನವು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವು ಆಗಲಾರದು, ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ- ಅಜ್ಞಾನವು ತಿಳಿಯಲರ್ಹನಾದ ಜ್ಞೇಯಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಕೊಂಡದೆ, ಎಂದು ಪರರು ಆಶಂಕಿಸಿದರೆ-

ಮೂ ॥ ನಹ್ಯಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಘಟಾಶ್ರಯತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಯತ್ವಂ ವಾಽಸ್ತಿ ॥ ೪೭ ॥

ಅ ॥ ವಾ=ಹೇಗೆ, ಅಜ್ಞಾನಸ್ಯ=ಘಟಾಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ, ಘಟಾಶ್ರಯತ್ವಂ=ಘಟವನ್ನಾಶ್ರ ಯಿಸಿಕೊಂಡಿರೋಣವು, ನ=ಇಲ್ಲವೋ, (ಹೀಗೆ) ಅಜ್ಞಾನಸ್ಯ=ಬ್ರಹ್ಮಾಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ, ಬ್ರಹ್ಮಾ ಶ್ರಯತ್ವಂ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆಯು, ನಹ್ಯಸ್ತಿ=ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ ॥ ಅಜ್ಞಾನವು ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಘಟಾಜ್ಞಾನವು ಘಟವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರಬೇಕಾಗುವುದು. ಮೂಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಹಿ ಶಬ್ದವು ಹೇತ್ವರ್ಥಕವು. ಯಾವಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮಾಜ್ಞಾನವು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿಲ್ಲವೋ ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ವೇದಾಂತಜನಿತಜ್ಞಾನವು ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಿತವಾದ ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ನಿವರ್ತಕವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಆಗಲಾರದು. ಅಜ್ಞಾನವೇ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಿತವಾದ ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ನಿವರ್ತಕವಾಗುವುದು ಹೇಗೆ?

ಅಂತೂ 'ಅಜ್ಞಾನಂ'=ಅಜ್ಞಾನವು, ನ ಬಹ್ಮಾಶ್ರಿತಂ=ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ, ಅಜ್ಞಾನತ್ವಾತ್=ಅಜ್ಞಾನವಾದುದರಿಂದ, ಘಟಾಜ್ಞಾನವತ್=ಘಟಾಜ್ಞಾನದಂತೆ, ಈ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದರು. (2) ಘಟಾಜ್ಞಾನವೇ ಇಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಘಟಾಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಘಟಪ್ರಕಾಶಸಾಮಗ್ರೀ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಾಭಾವವೂ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಘಟಾಜ್ಞಾನವೆಂಬುವುದು ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಯತ್ ಅಜ್ಞಾನಂ=ಯಾವುದು ಅಜ್ಞಾನವೋ, ತತ್ ವಿಷಯಾಶ್ರಿತಂ ನ=ಆ ಅಜ್ಞಾನವು ಘಟ ಪಟಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ, ಎಂಬೀ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಘಟಾಜ್ಞಾನವನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತೀಕರಿಸಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೂಡಬಹುದು? ಅಂದರೆ- ಸಾಧ್ಯ ಸಾಧನಗಳಿವೆಯೆಂದು ಎಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯವಿದೆಯೊ, ಅದನ್ನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತೀಕರಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತ ಘಟಾಜ್ಞಾನವೆಂಬುವ ಪದಾರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತೀಕರಿಸಿದ್ದು ಕೇವಲ ಅಯುಕ್ತವು. ಅಲ್ಲದೇ ಘಟಾಜ್ಞಾನವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವ ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಘಟಾಶ್ರಯತ್ವವನ್ನು ಆಪಾದಿಸುವಿರಿ. ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾದರೂ ಸ್ವಯಮೇವ ಪ್ರಕಾಶರೂಪನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅವನ ಸ್ವರೂಪವು ತಿಳಿಯದಿರಲಿಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆತನ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಆವರಕವಾದುದು ಭಾವರೂಪವಾದ ಅಜ್ಞಾನವಿದೆ ಎಂದು ಕಲ್ಪಿಸುವೆವು, ಎಂದು ಪರರು ಆಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ– ದೂರದಲ್ಲಿ ಘಟವನ್ನು ನೋಡಲು ಆ ಘಟವು ವಲ್ಮೀಕ (ಹಾವಿನಹುತ್ತು) ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟೆ, ಕಲ್ಲು ಇವುಗಳಂತೆಯೇ ಯಾವಾಗ ಕಾಣಿಸುವುದೋ ಆಗ ಕಣ್ಣು ಮೊದಲಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ತಿಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರವರ್ತಿಸಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಘಟವೆಂದು ತಿಳಿಯದಿರಲಿಕ್ಕೆ ಅಜ್ಞಾನ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪರರು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಘಟಾಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಅದೇ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಶುಕ್ತಿಕಾಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಒಪ್ಪದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ॥ ೪೭ ॥

ಅಜ್ಞಾನವು ಘಟ ಪಟ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನಾಶ್ರಯಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಯಾವುದನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಕೊಂಡಿದೆ ಎಂಬು ಶಂಕಿಸಿದರೆ–

ಮೂ ॥ ಪುಂಗತಮೇವ ಹಿ ತಮಃ ॥ ೪೮ ॥

ಅ ॥ ತಮಃ = ಅಜ್ಞಾನವು, ಪುಂಗತಮೇವ = ಜ್ಞಾತೃ (ತಿಳಿಯುವ) ಪುರುಷನಲ್ಲಿರುವುದೇ, ಹಿ=ನಿಶ್ಚಯವು.

ತಾ ॥ (1) ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯಂತೆ ಅಜ್ಞಾನವು ಜ್ಞಾನಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದುದರಿಂದ 'ತಮಃ'= ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತಮಃ ಎಂಬೀ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. (2) ಅಜ್ಞಾನವು ವಿಷಯುವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ

ಎಂಬುವುದನ್ನು ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲು ಪರಿಶೇಷತಃ (ವಿಮತಂ ಅಜ್ಞಾನಂ=ವಿವಾದ ವಿಷಯವಾದ ಅಜ್ಞಾನವು, ಜ್ಞಾತ್ರಾಶ್ರಿತಂ=ತಿಳಿಯುವ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ತದನ್ಯಾನಾಶ್ರಿತತ್ವೇಸತಿ ಆಶ್ರಿತತ್ವಾತ್=ಜ್ಞಾತೃಪುರುಷರಿಂದ ಬೇರೆಯವರನ್ನಾಶ್ರಯಿಸದೆ ಇದ್ದು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ, ಎಂದು ಏವ ಕಾರದಿಂದ ಪರಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣವು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು) ತಿಳಿಯುವ ಪುರುಷರಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. (3) ಹಿ ಶಬ್ದವು 'ಅಹಮಜ್ಞಃ' ನಾನು ಅಜ್ಞನು, ಘಟಮಹಂ ನ ಜಾನಾಮಿ=ನಾನು ಘಟವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅನುಭವರೂಪಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ॥ ೪೮ ॥

ಮೂ ॥ ಜ್ಞಾನೇನ ನಿವರ್ತತೇ ॥ ೪೯ ॥

ಅ ॥ ತಮಃ=ಅಜ್ಞಾನವು, ಜ್ಞಾನೇನ=ಜ್ಞಾನದಿಂದ, ನಿವರ್ತತೇ=ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಾ ॥ (1) ಪ್ರಕಾಶವು ಎಲ್ಲಿ ಅದೆಯೋ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯೇ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕುದು ನಾಶವಾಗಲಾರದು. ಹಾಗೆಯೇ ಅಜ್ಞಾನವು ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಾಶವಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಎಲ್ಲಿರುವುದೋ ಅಜ್ಞಾನವು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಜ್ಞಾನವು ತಿಳಿಯುವ ಪುರುಷನಲ್ಲಿದೆ. ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ತಿಳಿಯುವ ಪುರುಷನೇ ಆಶ್ರಯನು. (2) ಇದರಿಂದ ಈ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ಅಜ್ಞಾನಂ=ಅಜ್ಞಾನವು, ಜ್ಞಾನಸಮಾನಾಶ್ರಯಂ ಸದೇವ ನಿವರ್ತತೇ = ಜ್ಞಾನವು ಎಲ್ಲಿರುವುದೋ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದಾಗಿ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ ಜ್ಞಾನನಿವರ್ತ್ಯತ್ವಾತ್=ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಾಶವಾಗುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಯತ್ ಯೇನ ನಿವರ್ತತೇ=ಯಾವುದು ಯಾವುದರಿಂದ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೋ, ತತ್ ತತ್ಸಮಾನಾಶ್ರಯಮೇವ ಸತ್ ನಿವರ್ತತೇ=ಅದು ಅದರ ಸಮಾನಾಶ್ರಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೇ ನಾಶವಾಗುವುದು, ಯಥಾ ಪ್ರಕಾಶನಿವರ್ತ್ಯಂ ತಮಃ=ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ನಾಶವಾಗುವ ತಮಸ್ಸಿನಂತೆಯೇ ॥ ೪೯ ॥

(1) ತಮಸ್ಸು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಬದ್ಧವಾಗಿಯೇ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುತ್ತದೆ. ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿರುವವನಿಗೆ ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಘಟವು ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವವನಿಗೆ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವು ತೋರುವುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಅಜ್ಞಾನವು ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುವುದಾದರೂ ವಿಷಯವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ ಎಂದೇ ಆಗಬೇಕು. ಅಂತೂ ಅಜ್ಞಾನಂ=ಅಜ್ಞಾನವು, ವಿಷಯಾಶ್ರಿತಂ = ವಿಷಯವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ, ಜ್ಞಾನಪ್ರತಿಬಂಧಕತ್ವಾತ್=ಜ್ಞಾನಬಾರದೆ ಇರುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ, ತಮೋವತ್=ಕತ್ತಲೆಯಂತೆ. ಹೀಗೆ ಅಜ್ಞಾನವು ವಿಷಯವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಇದೆ, ಎಂಬುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವದೆ. (2) 'ಆಶ್ರಯತ್ವ ವಿಷಯತ್ವಭಾಗಿನೀ ನಿರ್ವಿಶೇಷಚಿತಿರೇವ ಕೇವಲಾ । ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧ ತಮಸೋ ಹಿ ಪಶ್ಚಿಮೋ ನಾಶ್ರಯೋ ಭವತಿ ನಾಪಿ ಗೋಚರಃ' ॥ ಶುದ್ಧ ಚೈತನ್ಯಕ್ಕೇನೇ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕುರಿತು ಆಶ್ರಯತ್ವ ವಿಷಯತ್ವಗಳು ಇರುವುವು. ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಜೀವನು ಆಶ್ರಯನಾಗಲೀ ವಿಷಯನಾಗಲೀ ಆಗಲಾರನು, ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು (ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನವು ಅಚೇತನವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪರರಿಗೆ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತ ಬರಬೇಕಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ- ಶುಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಬದ್ಧವಾಗಿರುವ ಚೈತನ್ಯವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಇದೆ ಎಂದೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ಶುಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನಾಕ್ರಮಿಸಿರುವ ಚೈತನ್ಯವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಅಜ್ಞಾನವು

ಶುಕ್ತ್ಯಾದಿರೂಪವನ್ನಾಚ್ಛಾದಿಸಿ ಬೆಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದ ರೂಪಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವಾಗುವುದು ಎಂದು ಪರರು) ಹೇಳಿದಾಗ ದ್ವೈತಿಗಳು ಹೀಗಾದರೆ ಜ್ಞಾನವೂ ಪ್ರಕಾಶ ದಂತೆಯೇ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಂಬಂಧಿಸಿಯೇ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಬೇಕಾಗುವುದು, ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪರರು ಇದು ನಮಗೆ ಅನಿಷ್ಟವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ- ಹೇಗೆ ಸರೋವರದ ನೀರು ಛಿದ್ರದಿಂದ ಹೊರಟು ಗದ್ದೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅವುಗಳಂತೆಯೇ ಚತುಷ್ಕೋಣಾಕಾರವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವುದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪವಾಗಿಯೂ ಅವುಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿಯೂ ಇರುವ ಅಂತಃಕರಣವು ಕಣ್ಣು ಮೊದಲಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳದ್ವಾರಾ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಿ ಧ್ರುವಾದಿಪರ್ಯಂತ ಉದ್ದವಾದ ತೇಜೋರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣತವಾಗಿ ಘಟ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಆಕಾರವಾಗಿಯೇ ಪರಿಣತ ವಾಗುತ್ತದೆ. (3) ಅಜ್ಞಾನವು ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಚೈತನ್ಯವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ ಎಂದಂಗೀ ಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಅಜ್ಞಾನವು ಹೇಗೆ ಘಟಾದಿಗಳನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆ ಬ್ರಹ್ಮ ನನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ, ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿರುವುದು ನಿರಾಕೃತವಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಪರರು ಹೇಳುವರು. ಇವೆರಡೂ (ಅಂದರೆ ೧ ಅಜ್ಞಾನವು ಘಟಾದಿ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಚೈತನ್ಯ ವನ್ನ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ೨ ವಿಷಯಸನ್ನಿಕೃಷ್ಟ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಾಶವಾಗುವುದು) ಅಯುಕ್ತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ- 'ಅಜ್ಞಾನಂ ವಿಷಯಾಶ್ರಿತಂ ಜ್ಞಾನರೂಪಪ್ರಕಾಶನಿವರ್ತ್ಯತ್ವಾತ್ ಆಲೋಕರೂಪ ಪ್ರಕಾಶನಿವರ್ತ್ಯತಮೋವತ್' ಈ ಪರರ ಅನುಮಾನವು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ- ದೂರದಲ್ಲಿ ಘಟವನ್ನು ನೋಡಿ 'ಇದು ಕಲ್ಲು' ಎಂದಾರೋಪಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅಜ್ಞಾನವಿದೆ. ಅದು 'ಇದು ಘಟವೇ' ಎಂಬುವ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಾಶವಾಗುವುದೋ, ಇಲ್ಲವೋ, ೨ ನಾಶವಾಗದಿದ್ದರೆ ಸರ್ವದಾ ಭ್ರಾಂತಿಯೇ ಇರಬೇಕಾಗುವುದು. ೧ ನಾಶವಾಗುವುದಾದರೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ವಿಷಯಾಶ್ರಯಂ ಚೇದಜ್ಞಾನಂ ನಿವರ್ತತೇ ತರ್ಹ್ಯೇಕೇನ ಜ್ಞಾತಸ್ಯ ಘಟಸ್ಯಾನ್ಯೈರಜ್ಞಾತತ್ವಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ ॥ ೫೦ ॥

ಅ ॥ ಅಜ್ಞಾನಂ=ಅಜ್ಞಾನವು, ವಿಷಯಾಶ್ರಯಂ=ಘಟಾದಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಕೊಂಡು ಇದ್ದುದಾಗಿ, ನಿವರ್ತತೇ ಚೇತ್= (ಇದು ಘಟವೆಂಬ ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನದಿಂದ) ನಾಶ ವಾಗುವುದಾದರೆ, ತರ್ಹಿ=ಆ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಏಕೇನ = ಒಬ್ಬನಿಂದ, ಜ್ಞಾತಸ್ಯ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಘಟಸ್ಯ = ಘಟಕ್ಕೆ, ಅನ್ಯೈಃ = ಬೇರೆಯವರಿಂದ, ಅಜ್ಞಾತತ್ವಂ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದಿರೋಣವು ನ ಸ್ಯಾತ್=ಆಗಲಾರದು.

ತಾ ॥ (1) ಅಜ್ಞಾನವು ಘಟ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಇದ್ದು ಇದು ಘಟವೆಂಬುವ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಾಶವಾಗುವುದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ, ಘಟವನ್ನು ಒಬ್ಬನು ಕಲ್ಲು ಎಂದೂ ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಹಾವಿನ ಹುತ್ತು ಎಂದೂ ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಜನರು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ಒಬ್ಬನು ಘಟವೆಂದು ತಿಳಿದೊಡನೆ ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಅದರ ಅಜ್ಞಾನವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಒಬ್ಬನು ಇದು ಘಟವೇ ಎಂದು ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದ ಘಟಾಜ್ಞಾನವು ನಾಶವಾಗಿಯದೆ. ಇಂದ್ರಿಯ (ಕಣ್ಣು ಮೊದಲಾದ) ಸನ್ನಿಕರ್ಷಾದಿ ಸಾಮಗ್ರಿ ಗಳೂ ಇವೆ. ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯು ನಾಶವಾಗೋಣ ಘಟಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲರದ್ದೂ ಮನಸ್ಸಹಿತವಾದ ಕಣ್ಣಿನ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದರೂ ಘಟವು ಕೆಲವರಿಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ, ಕೆಲವರಿಗೆ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬು ವುದು ಕೂಡಲಾರದಷ್ಟೆ. ಇಂತಹ ಅನಿಷ್ಟಪ್ರಸಂಗ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನವು ವಿಷಯಾಶ್ರಿತವಾಗಿ

ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. (2) ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಆವರಕವಾದ ಒಂದೇ ಅಜ್ಞಾನವಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನಿಷ್ಟಪ್ರಸಂಗವು ಬರಬಹುದು. ನಾವು ಹಾಗೆ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. **ಘಟವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಜ್ಞಾನಗಳು** ಹೆಚ್ಚು ಇರುವುದರಿಂದ ಒಬ್ಬನು ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ಇತರರು ತಿಳಿಯದೆ ಇರಬಹುದು. ಎಂದರೆ ಘಟವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಜ್ಞಾನವು ನಾಶವಾದರೂ ಬೇರೆ ಅಜ್ಞಾನಗಳೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಯಾರಿಗೂ ಘಟವು ತಿಳಿಯದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. (3) ಪ್ರತಿಪುರುಷರ ತಿಳುವಳಿಕೆಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಅಜ್ಞಾನವು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿಯೇ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿರುವುದು. ಅಂತೂ ಒಬ್ಬನ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅವನ ತಿಳುವಳಿಕೆಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಘಟದಲ್ಲಿರುವ ಅಜ್ಞಾನವು ನಾಶವಾದರೂ ಇತರರ ತಿಳುವಳಿಕೆಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಅಜ್ಞಾನವೇ ಅಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ಘಟವು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗುವುದು, ಎಂದರೆ ಪ್ರತಿಪುರುಷರಲ್ಲಿಯೂ ನಿಯತವಾದ (ಒಬ್ಬೊಬ್ಬನ ತಿಳುವಳಿಕೆಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಅನೇಕ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಗಳು ಘಟದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆಯೇ ಪ್ರತಿಒಬ್ಬನ ತಿಳುವಳಿಕೆಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ) ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಜ್ಞಾನಗಳು ಘಟದಲ್ಲಿವೆ, ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣದೆ ಇದ್ದುದನ್ನು ಕಲ್ಪನೆಮಾಡಿದ ಹಾಗೆ ಆಗುವುದು. (4) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಅಜ್ಞಾನವು ಘಟಾದಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಯದೆ, ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗೋಣ ಅಜ್ಞಾನವು ಪ್ರತಿಪುರುಷರಿಗೂ ನಿಯತಗಳಾಗಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದರೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯವು. ಅಜ್ಞಾನವು ವಿಷಯವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಯದೆ, ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನವು ವಿಷಯವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಯದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. (5) ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಜ್ಞಾನವು ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಯದೆ, ಎಂದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಆ ಕಾರಣ ಆತ್ಮನನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದ ವೇದಾಂತ ವಾಕ್ಯದಿಂದುಂಟಾದ ವಿಜ್ಞಾನವು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ॥ ೫೦ ॥

(1) ಆತ್ಮಾಜ್ಞಾನವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ವೇದಾಂತ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ಞಾನವು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ವೇದಾಂತ ವಾಕ್ಯಜನ್ಯ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನು ವಿಷಯನಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮಾಜ್ಞಾನವನ್ನು ಆ ಜ್ಞಾನವು ನಿವರ್ತಿಸಲಾರದು. ಯಾವ ಜ್ಞಾನವು ಯಾವುದನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವುದೋ, ಆ ಜ್ಞಾನವು ಆ ವಿಷಯದ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನೇ ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. (2) ವೇದಾಂತಜನ್ಯಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನು ವಿಷಯನಾಗದೆ ಇದ್ದರೂ ಆತ್ಮಾಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದಾದರೆ ಘಟಜ್ಞಾನವೂ ಆತ್ಮಾಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಬೇಕಾಗುವುದೆಂದುಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಅತದ್ವಿಷಯಜ್ಞಾನೇನ ತದಜ್ಞಾನನಿವೃತ್ತೌ ಘಟಜ್ಞಾನೇನಾಪಿ ನಿವರ್ತೇತ ॥ ೫೧ ॥

ಅ ॥ ಅತದ್ವಿಷಯಜ್ಞಾನೇನ = ಆತ್ಮನನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸದೆ ಇರುವ ಜ್ಞಾನದಿಂದ, ತದಜ್ಞಾನನಿವೃತ್ತೌ = ಆತ್ಮನ ಅಜ್ಞಾನವು ನಾಶವಾಗುವುದಾದರೆ, ಘಟಜ್ಞಾನೇನಾಪಿ = ಘಟವಿಷಯಕಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ (ಆತ್ಮಾಜ್ಞಾನವು), ನಿವರ್ತೇತ = ನಾಶವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ॥ ೫೧ ॥

ಘಟಜ್ಞಾನವು ಘಟ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮಾಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲಾರದೆಂದರೆ ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ಞಾನವು ಯಾವುದನ್ನೂ ವಿಷಯೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ—

ಮೂ ॥ ಅವಿಷಯತ್ವಾದೇವ ತಸ್ಯ ಜ್ಞಾನತ್ವಂ ಚ ನ ಸ್ಯಾದ್ಘಟವತ್ ॥ ೫೨ ॥

ಅ ॥ ತಸ್ಯ=ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯದಿಂದುಂಟಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ, ಅವಿಷಯತ್ವಾದೇವ=ವಿಷಯ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೇ, (ಅದು ಯಾವುದನ್ನೂ ವಿಷಯೀಕರಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದ) ಘಟವತ್= ಘಟದಂತೆಯೇ, ಜ್ಞಾನತ್ವಂ ಚ=ಜ್ಞಾನತ್ವವೂ ಕೂಡ, ನ ಸ್ಯಾತ್=ಬರಲಾರದು.

ತಾ ॥(1)'ಮೊಲದ ಕೋಡು' ಎಂಬುವ ಪದವನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ವಿಷಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದು. ಮೊಲಕ್ಕೆ ಕೋಡು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯ ವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಶಶೃಂಗವೆಂಬುವ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೊಲದ ಕೋಡು ಹೊರತು ಬೇರೆ ಯಾವುದೂ ವಿಷಯವಾಗಲಾರದು. ಆದರೂ ಶಶವಿಷಾಣವೆಂಬುವ ಪದದಿಂದುಂಟಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನತ್ವವು ಹೇಗೆ ಇರುವುದೋ, ಅದರಂತೆಯೇ ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯದಿಂದುಂಟಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನತ್ವವು ಕೂಡಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ವೇದಾಂತಜನ್ಯ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದ ರಿಂದ ಘಟದಂತೆಯೇ ಜ್ಞಾನತ್ವವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವೆಂದು ಹೇಳ ಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಯತ್ವವೆಂದರೆ ಅಸತ್ತು ವಿಷಯವಾಗಿಯದೆ ಎಂದು ಸಮ್ಮತ ವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ನಿರಾಲಂಬನತ್ವವು (ಯಾವುದನ್ನೂ ವಿಷಯೀಕರಿಸದೆ ಇರುವಿಕೆ) ಶಶಶೃಂಗಾದಿ ಜ್ಞಾನವು ಹಾಗಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದ ಯಾವುದನ್ನೂ ವಿಷಯೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಘಟದಂತೆಯೇ ಜ್ಞಾನವೇ ಆಗಲಾರದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವೇ ಸರಿ. ಆದಕಾರಣ ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಆತ್ಮನು ಜ್ಞಾನವಿಷಯನಾಗದೆ ಇದ್ದರೆ ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ಞಾನವು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸ ಬೇಕಾಯಿತು. ಅಂತೂ ದೃಶ್ಯತ್ವಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರರೂಪದೋಷವು ಸಿದ್ಧ ವಾಯಿತು. ॥ ೫೨ ॥

ಜಡತ್ವರೂಪ ಹೇತುವಿಗೂ ವ್ಯಭಿಚಾರರೂಪ ದೋಷವಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ ॥ ಜಡತ್ವಂ ಚಾಪ್ರಮಾತೃತ್ವಮೇವ ॥ ೫೩ ॥

ಅ ॥ ಚ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಜಡತ್ವಂ=ಜಡತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವು, ಅಪ್ರಮಾ ತೃತ್ವಮೇವ=ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

ತಾ ॥ ಚೇತ್ಯತ್ವವೇ ಜಡತ್ವವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ದೃಶ್ಯತ್ವ-ಜಡತ್ವಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂ ದಾಗುವುದು. ॥ ೫೩ ॥

ಮೂ ॥ ನ ಚ ಪ್ರಮಾತೃತ್ವಮಾತ್ಮನಸ್ತೈರಂಗೀಕ್ರಿಯತೇ ॥ ಅತಸ್ತದಪ್ಯನೈ- ಕಾಂತಿಕಂ ॥ ೫೪ ॥

ಅ ॥ ಚ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ತೈಃ=ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದು ವಾದಿಸುವವರಿಂದ, ಆತ್ಮನಃ=ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ಪ್ರಮಾತೃತ್ವಂ=ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವುಳ್ಳತನವು, ನಾಂಗೀಕ್ರಿಯತೇ=ಅಂಗೀ ಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅತಃ=ಆದುದರಿಂದ, ತದಪಿ=ಆ ಜಡತ್ವವೂ ಕೂಡ, ಅನೈ ಕಾಂತಿಕಂ=ವ್ಯಭಿಚರಿತವು.

ತಾ ॥ (1) ಪ್ರಮಾತೃತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯ ವಾಗಿ ಒಡಂಬಡಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವನ್ನು ವಾದಿಸುವವರು ಆತ್ಮನಿಗೆ

ಪ್ರಮಾತೃತ್ವವನ್ನೇ ಒಡಂಬಡುವುದಿಲ್ಲ. (2) ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರಮಾತೃತ್ವವು (ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳತನವು) ಇಲ್ಲದಿರುವುದೇ ಜಡತ್ವವೋ, ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಮಾತೃತ್ವವನ್ನು ಪರರು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾರರೋ, ಆದಕಾರಣ ದೃಶ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವಿನಂತೆ ಜಡತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವೂ ಕೂಡ ವಿಪಕ್ಷನಾದ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚರಿತವು. (3) ಆದರೆ ದೃಶ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವು ಆತ್ಮನಲ್ಲಿದೆ, ಎಂದು ಉಪಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಆ ಹೇತುವಿಗೆ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ವಾದಿಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮ್ಮತವು. ದ್ವೈತಿಗಳು ಆತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಮಾತೃತ್ವವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ಜಡತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವಿಗೆ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿಯೇ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ತೈಃ=ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಂದ, ಎಂದುಪಪಾದಿಸಿರುವರು ॥ ೫೪ ॥

ಪುನಃ ಅದ್ವೈತಿಗಳು 'ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಪ್ರಮಾತೃತ್ವವನ್ನೇ ಆತ್ಮನಿಗೆ ನಾವು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾರೆವು. ಮಿಥ್ಯೆಯಾದ ಪ್ರಮಾತೃತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವೆವು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಸಂಸಾರವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಕಾರಣ ಜಡತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವಿಗೆ ಹೇಗೆ ವ್ಯಭಿಚಾರವು?' ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ —

ಮೂ ॥ ಮಿಥ್ಯಾಪ್ರಮಾತೃತ್ವಂ ಚಾನಿರ್ವಚನೀಯನಿರಾಸಾದೇವ ನಿರಸ್ತಂ ॥ ೫೫ ॥

ಅ ॥ ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ನಿರಾಸಾದೇವ=ಅನಿರ್ವಚನೀಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಣಮಾಡಿದುದರಿಂದಲೇ, ಮಿಥ್ಯಾಪ್ರಮಾತೃತ್ವಂ ಚ=ಮಿಥ್ಯೆಯಾದ ಪ್ರಮಾತೃತ್ವವು, ನಿರಸ್ತಂ=ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾ ॥ (1) ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೆಂದುಪಪಾದಿಸಿದುದರಿಂದ ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದರೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೆಂದು ಹೇಳಲಸಾಧ್ಯವು. ಆ ಕಾರಣ ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದರೆ ಅಸತ್ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆಗ 'ಮಿಥ್ಯಾ ಪ್ರಮಾತೃತ್ವಂ' ಅಂದರೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಮಾತೃತ್ವವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಅಂತೂ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಉಂಟೇವುಂಟು. (2) ಆತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಮಾತೃತ್ವಾರೋಪವನ್ನು ನಾವು (ಅದ್ವೈತಿಗಳು) ಅಂಗೀಕರಿಸುವೆವು, ಎಂದರೆ ಸಾಂಖ್ಯಚಾರ್ವಾಕಾದಿಗಳು ಅಂತಃಕರಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾತೃತ್ವಾರೋಪವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾತೃತ್ವದ ಅಭಾವರೂಪವಾದ ಜಡತ್ವಹೇತುವು ಅಂತಃಕರಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಾರದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಭಾಗಾಸಿದ್ಧಿಯು ॥ ೫೫ ॥

ಹಾಗಾದರೆ ಜಡತ್ವವೆಂದರೆ ಅಪ್ರಮಾತೃತ್ವವೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪ್ರಕಾಶತ್ವವೆನ್ನುತ್ತೇವೆ. ಆತ್ಮನು ಪ್ರಕಾಶ (ಜ್ಞಾನ) ಸ್ವರೂಪನಾದುದರಿಂದ ಇದು ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಕಾರಣ ವ್ಯಭಿಚಾರವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ —

ಮೂ ॥ ಯದಿ ಜಡತ್ವಂ ನಾಮಾಪ್ರಕಾಶತ್ವಂ ತದಾಪ್ಯಾತ್ಮನಃ ಸ್ವವಿಷಯಪ್ರಕಾಶತ್ವಾಭಾವಾತ್ಪರ ವಿಷಯ ಪ್ರಕಾಶತ್ವಾಭಾವಾಚ್ಚಾನೈಕಾಂತಿಕಮೇವ ॥ ೫೬ ॥

ಅ ॥ ಜಡತ್ವಂ ನಾಮ=ಜಡತ್ವವೆಂದರೆ, ಅಪ್ರಕಾಶತ್ವಂ ಯದಿ=ಅಪ್ರಕಾಶ್ವವೆಂದು ಪರರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ತದಾಽಪಿ=ಆವಾಗಲೂ ಕೂಡ, ಆತ್ಮನಃ=ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ, ಸ್ವವಿಷಯಪ್ರಕಾಶತ್ವಾಭಾವಾತ್=ತನ್ನನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಪ್ರಕಾಶತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ

ಪರವಿಷಯಪ್ರಕಾಶತ್ವಾಭಾವಾಚ್ಚ=ಇತರ ವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರಕಾಶತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅನೈಕಾಂತಿಕಮೇವ=ವ್ಯಭಿಚಾರಿಯೇ.

ತಾ || (1) ಜಡತ್ವವೆಂದರೆ ಅಪ್ರಕಾಶತ್ವವೆಂದು ಪರರು ಒಡಂಬಟ್ಟರೂ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶತ್ವವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೇತುವಿಗೆ ವ್ಯಭಿಚಾರವೇ. (2) ಆತ್ಮನು ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪ ನೆಂದರೆ ಆತ್ಮರೂಪ ಪ್ರಕಾಶವು ವಿಷಯವುಳ್ಳದ್ದೋ. ವಿಷಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದೋ, ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವಾದ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ವಿಷಯವು ಉಂಟೆಂದು ಒಡಂಬಟ್ಟರೆ (೧) ತಾನೇ ವಿಷಯವೋ, (೨) ಪರವು ವಿಷ ಯವೋ, ತನಗೆ ತಾನು ವಿಷಯನಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ೧ನೇದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಬೇರೆ ಯಾವ ವಸ್ತುವನ್ನೇ ಪರರು ಒಡಂಬಡದಿರುವುದರಿಂದ ಇತರವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಇತರವು ವಿಷಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಸಾಧ್ಯವಾದುದರಿಂದ ೨ನೇದ್ದೂ ಅಯುಕ್ತವು || ೫೬ ||

ವಾದಿಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಿಬ್ಬರೂ ಆತ್ಮನನ್ನು ಸ್ವಪ್ರಕಾಶಜ್ಞಾನರೂಪನೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ಕಾರಣ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸ್ವವಿಷಯಪ್ರಕಾಶತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡಬಹುದು. ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಸ್ವವಿಷಯತ್ವಂ ಹಿ ಕರ್ತೃಕರ್ಮ
ವಿರೋಧಾತ್ತೈರ್ನಾಂಗೀ ಕ್ರಿಯತೇ || ೫೭ ||

ಅ || (ಆತ್ಮಪ್ರಕಾಶಸ್ಯ=ಆತ್ಮಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ) ಸ್ವವಿಷಯತ್ವಂ ಹಿ=ತನ್ನ ವಿಷಯತ್ವವಾದರೂ (ತನ್ನನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವಿಕೆಯು) ಕರ್ತೃಕರ್ಮವಿರೋಧಾತ್=ಕರ್ತೃಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧ ವಿದ್ದುದರಿಂದ, ತೈಃ=ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಂದ, ನಾಂಗೀಕ್ರಿಯತೇ=ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ || (1) ನಾವು (ದ್ವೈತಿಗಳು) ಆತ್ಮನನ್ನು ಸ್ವವಿಷಯಪ್ರಕಾಶನೆಂದಂಗೀಕರಿಸು ವೆವು. ಪರರು (ಅದ್ವೈತಿಗಳು) ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾರರು. (2) ಕರ್ತನಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕ್ರಿಯೆ ಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಫಲಾಶ್ರಯವಾದುದು ಕರ್ಮವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃಕರ್ಮ ಗಳೆರಡೂ ಒಂದೇ ಆಗಲಾರವು. ಆದುದರಿಂದ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನು ವಿಷಯನು (ಕರ್ಮವು) ಆಗಲಾರನು. (3) ಆದರೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಕರ್ತೃಕರ್ಮ ಭಾವವೇ ಇಲ್ಲವು. ಏಕೆಂದರೆ, ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವು ಕರ್ತೃ ಆಗಲಾರದು. ಕರ್ತನು ಇಲ್ಲದಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಕರ್ಮವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಕರ್ಮಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕರ್ತನೂ ಸೇರಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ವಿಷಯವಿಷಯಿಭಾವವು ಬಾಹ್ಯ (ಹೊರಗಿನದ್ದು) ಆಂತರ (ಒಳಗಿನದ್ದು) ಸ್ವರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಒಂದಕ್ಕೇನೇ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಿಷಯಿಭಾವವು ವಿರುದ್ಧವಾದಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವವಿಷಯ ತ್ವವನ್ನು ಪರರು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ, ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. 'ಕರ್ತೃಕರ್ಮವಿರೋಧಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೂಡಬಹುದು, ಎಂದನ್ನಕೂಡದು. ವಿಷಯೀಕರಿಸುವುದು ಎಂಬುವ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವು ಕರ್ತೃ ಆಗಿದೆ. ಸ್ವವಿಷಯತ್ವವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಭಾವವು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಜ್ಞಾನವು ವಸ್ತುವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಆಗದೆ ಹೋಗ ಬೇಕಾಯಿತು. (4) ಅಥವಾ ನಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾದಾಗ್ಯೂ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ತನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಕರ್ತೃಕರ್ಮವಿರೋಧಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿರು ವರು. (5) ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದುದೇ ಕರ್ತೃ ಆದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನು ಜ್ಞಾನರೂಪನಾದರೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ತನು ಹೇಗೆ ಆಗುವನು, ಎಂದರೆ ನಾವು (ದ್ವೈತಿಗಳು) ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವೆವು. ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಭೇದಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕುದು ವಿಶೇಷವು.

(6) ಹೀಗಾದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಥಲದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷದಿಂದಲೇ ಭೇದಕಾರ್ಯವು ಆಗುವಾಗ ಭೇದವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಐಕ್ಯ ಮತ್ತು ಭೇದಕಾರ್ಯ ಇವೆರಡೂ ಇರುತ್ತವೆ, ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದು ಭೇದಕಾರ್ಯವಾದ ವ್ಯವಹಾರ ನಿರ್ವಾಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಒಡಂಬಟ್ಟೇ ನಿರ್ವಾಹಮಾಡಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಣ ಮಾಡಿರುವರು ॥ ೫೭ ॥

ಆತ್ಮಪ್ರಕಾಶವು ಸ್ವವಿಷಯವಾಗದಿದ್ದರೂ ಪರವಿಷಯವಾಗಬಹುದು. ಮಿಥ್ಯಾಭೂತರಾದ ಪರರನ್ನು ಒಡಂಬಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ. ಹೀಗಾದರೆ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿರುವ ಪರವಿಷಯತ್ವವು ಮಿಥ್ಯೆಯಾಗಬೇಕಾಯಿತು, ಎಂದರೆ- ಇಷ್ಟವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮಿಥ್ಯಾರೂಪವಾದ ಪರವಿಷಯಕತ್ವವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನು ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪನೇ ಆಗುವನು, ಎಂದರೆ—

ಮೂ ॥ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತಂ ಪರವಿಷಯತ್ವಂ ಚಾನಿರ್ವಚನೀಯನಿರಾಸಾದೇವ ನಿರಸ್ತಂ ॥ ೫೮ ॥

ಅ ॥ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತಂ=ಮಿಥ್ಯೆಯಾದ, ಪರವಿಷಯತ್ವಂ ಚ=ಪರವೇ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ ಎಂಬುವುದೂ ಕೂಡ, ಅನಿರ್ವಚನೀಯನಿರಾಸಾದೇವ=ಅನಿರ್ವಚನೀಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದುದರಿಂದಲೇ, ನಿರಸ್ತಂ=ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾ ॥ (1) ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಮುಕ್ತಸ್ವರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯೆಯೇ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾಗಿವುಳ್ಳ ಪರವಿಷಯಕತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಕಾಶತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಕಾಶತ್ವರೂಪವಾದ ಜಡತ್ವಹೇತುವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವು. (2) ಶುಕ್ತಿರಜತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಶುಕ್ತಿರಜತವಿಷಯಕತ್ವವು ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿಯೇ ಅದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಪರರು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪರವಿಷಯಕತ್ವವು ಸತ್ಯವೇ ಏಕೆ ಆಗಬಾರದು, ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಮಿಥ್ಯಾಪದಾರ್ಥದಿಂದ ಸೇರಿರುವ ಧರ್ಮವು ಸುಳ್ಳು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಪರರು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತಪರವಿಷಯಕತ್ವವೆಂಬುವ ಧರ್ಮವನ್ನು ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವೆಂದು ಒಪ್ಪಲಾರರು. ಆದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ರೀತಿಯಾಗಿಯೇ ವ್ಯಭಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ॥ ೫೮ ॥

ಆತ್ಮಪ್ರಕಾಶವು ಸ್ವವಿಷಯವೂ ಪರವಿಷಯವೂ ಆಗುವುದು ಬೇಡ. ನಿರ್ವಿಷಯವೇ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂಬೀ ೩ನೇ ಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ವಿಷಯವರ್ಜಿತಃ ಪ್ರಕಾಶ ಏವ ನ ಭವತಿ ಘಟವತ್ ॥ ೫೯ ॥

ಅ ॥ ವಿಷಯವರ್ಜಿತಃ = ವಿಷಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಪ್ರಕಾಶ ಏವ=ಪ್ರಕಾಶವೇ, ನ ಭವತಿ=ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಘಟವತ್=ಘಟದಂತೆಯೆ,

ತಾ ॥ (1) ಆತ್ಮಾ = ಆತ್ಮನು, ನ ಪ್ರಕಾಶಃ = ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪನಲ್ಲ, ಪ್ರಕಾಶ್ಯಶೂನ್ಯತ್ವಾತ್ = ಪ್ರಕಾಶ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ (ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸದಿರುವುದರಿಂದ), ಘಟವತ್ = ಮಡಿಕೆಯಂತೆ. (2) ಪ್ರಕಾಶ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದಕ್ಕೂ ಪ್ರಕಾಶತ್ವವಿದ್ದರೆ ಘಟವೂ ಪ್ರಕಾಶವಾಗಬೇಕಾಯಿತು. ಅಪ್ರಕಾಶತ್ವವೆಂಬುವ ಜಡತ್ವಹೇತುವು ಪಕ್ಷವಾದ ಘಟದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ. ॥ ೫೯ ॥

(1) ವಿಷಯವಿಲ್ಲದಿರುವ (ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸದೆ ಇರುವ) ಘಟವು ಪ್ರಕಾಶ ರೂಪವಾಗದಿದ್ದರೂ ವಿಷಯರಹಿತನಾದ ಆತ್ಮನು ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪನಾಗಲಿ, ದೋಷವೇನು? ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಒಂದೇಪ್ರಕಾರವಾಗಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮವಿಲ್ಲವು. (2) ತಿಳಿಯುವವನು ಬೇರೆ, ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು ಬೇರೆ, ಎಂದು ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾತೃ ಜ್ಞೇಯಗಳು ಒಂದೇ ಎಂದು ಹೇಗೆ ಗೃಹೀತವಾಗುವುದೋ, ಹಾಗೆಯೇ, ಎಂದರೆ — ಹೀಗೆ ಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದರೆ ಆಗಬಹುದು. ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ತತ್ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್ || ೬೦ ||

ಅ || ತತ್=ಆತ್ಮನು ನಿರ್ವಿಷಯನಾದರೂ ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುವಲ್ಲಿ, ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್=ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ,

ತಾ || ಜಡತ್ವವೆಂದರೆ ಅಸ್ವಪ್ರಕಾಶತ್ವವೆಂದೂ ಪರರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಏತಕ್ಕೆ ದೂಷಿಸಲಿಲ್ಲ, ಎಂದರೆ — ಪ್ರಕಾಶತ್ವವೇ ಕೂಡದಿರಲು ಆತ್ಮನು ಸ್ವಪ್ರಕಾಶನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುವುದು ಸುತರಾಂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲಿಲ್ಲ || ೬೦ ||

ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವ ಹೇತುವನ್ನೂ ಕೂಡ ವಿಶೇಷಾಕಾರವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸಲಿಚ್ಛಿಸಿದವರಾಗಿ ಆ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವೂ, ೧ ದೇಶದಿಂದಲೋ, ೨ ಕಾಲದಿಂದಲೋ, ೩ ವಸ್ತುವಿನಿಂದಲೋ ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪಿಸಿ ಈ ೩ ವಿಕಲ್ಪಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ೧, ೨ನೇ ಕಲ್ಪಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ

ಮೂ || ದೇಶತಃ ಕಾಲತಃ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವಂ ಪ್ರಕೃತಿಕಾಲಾದಿಷ್ವಭಾವಾ-ದ್ಭಾಗಾಸಿದ್ಧಂ || ೬೧ ||

ಅ || ದೇಶತಃ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವಂ=ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗದಿರುವುದು (ಕೆಲವು ದೇಶಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದು), ಕಾಲತಃ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವಂ=ಧ್ವಂಸಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವವು (ಅನಿತ್ಯತ್ವವು) (ಕೆಲವು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದು), ಪ್ರಕೃತಿಕಾಲಾದಿಷು=ಪ್ರಕೃತಿಕಾಲ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ, ಅಭಾವಾತ್=ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಭಾಗಾಸಿದ್ಧಂ=ಪಕ್ಷದ ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ.

ತಾ || (1) ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿದ ಪ್ರಕೃತಿಕಾಲ ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ವ್ಯಾಪ್ತಗಳೂ ನಿತ್ಯಗಳೂ ಆಗಿವೆ. ಆದಕಾರಣ ಕೆಲವುದೇಶ, ಕೆಲವು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದೆಂಬುವುದು. ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರದಿರುವುದರಿಂದ ಭಾಗಾಸಿದ್ಧಿಯು. (2) ಜಡತ್ವದಿಂದಲೇ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವೆವೆಂದರೆ 'ಜಡತ್ವಂಚಾಪ್ರಮಾತೃತ್ವಮೇವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ಆ ಹೇತುವಿಗೆ ವ್ಯಭಿಚಾರತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ. (3) 'ಗೌರನಾದ್ಯಂತವತೀ' ಪ್ರಕೃತಿಯು ಉತ್ಪತ್ತಿನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, 'ಆಕಾಶವತ್ಸರ್ವಗತಶ್ಚನಿತ್ಯಃ' ಆಕಾಶದಂತೆಯೇ ವ್ಯಾಪ್ತವೂ ನಿತ್ಯವೂ ಆಗಿದೆ. ೩ 'ಪ್ರಕೃತಿಃ ಪುರುಷಶ್ಚೈವ ನಿತ್ಯೌ ಕಾಲಶ್ಚ ಸತ್ತಮ' ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷಕಾಲಗಳು ನಿತ್ಯಗಳಾಗಿವೆ. ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಗಮವಿರೋಧವೂ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರೆ ಬರುತ್ತದೆ. (4) ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾದುದು ಪಕ್ಷವೆಂದೆನ್ನ ಕೂಡದು. ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗದೆ ಹೋದೀತು. ದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ದುಷ್ಟಗಳಾಗಿವೆ.

'ನೇಹ ನಾನಾಽಸ್ತಿ ಕಿಂಚನ' ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಗಮಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಆಗಮಗಳಿಂದಲೂ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗಲಾರದು. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಹೇತುಗಳಿಗೂ ಹಿಂದಿನ ದೋಷಗಳೂ ಮೇಲೆ ಹೇಳುವ ಬಾಧಾದಿದೋಷಗಳೂ ತಪ್ಪಲಾರವು ॥ ೬೧ ॥

ಮೂ ॥ ವಸ್ತುತಃ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವಮಾತ್ಮನೋಽಪಿ ಭೇದಾಂಗೀಕಾರಾದನೈ-ಕಾಂತಿಕಂ ॥ ೬೨ ॥

ಅ ॥ ವಸ್ತುತಃ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವಂ=ಇತರವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಭೇದವು (ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವತ್ವವು), ಆತ್ಮನೋಽಪಿ=ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ, ಭೇದಾಂಗೀಕಾರಾತ್=ಭೇದವನ್ನೊಡಂಬಟ್ಟ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಅನೈಕಾಂತಿಕಂ=ವ್ಯಭಿಚರಿತವು

ತಾ ॥ (1) ವಿಪಕ್ಷನಾದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ದ್ವೈತಿಗಳು ಭೇದವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವಸ್ತುತಃ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವು ಅದೆ. ಮಿಥ್ಯಾತ್ವರೂಪವಾದ ಸಾಧ್ಯವು ಇಲ್ಲವು. ಕಾರಣ ವ್ಯಭಿಚಾರವು. (2) ಪ್ರತಿಯೋಗಿಭೂತವಾದ ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆಯಾದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಅದರಿಂದ ಭೇದವು ಕೂಡಲಾರದು, ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಭೇದವೂ ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವಿಲ್ಲವು ಅದರಿಂದ ವಸ್ತುತಃ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವು ಹೇತುವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಅದು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯವು. (3) ಭೇದಃ=ಭೇದವು, ಮಿಥ್ಯಾ=ಮಿಥ್ಯೆಯಾದುದು, ಭೇದತ್ವಾತ್=ಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅನುಮಾನಗಳಿಗಾದರೂ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತಮೊದಲಾದದೋಷಗಳು ತಪ್ಪಲಾರವು. (4) ವಿಮತಾಃ ಆತ್ಮಾನಃ=ವಿವಾದವಿಷಯೀಭೂತರಾದ ಆತ್ಮರು, ಪರಮಾತ್ಮನಃ ತತ್ವತೋ ನ ಭಿದ್ಯಂತೇ= ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಭಿನ್ನರಲ್ಲ, ಆತ್ಮತ್ವಾತ್=ಆತ್ಮತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಇಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮತ್ವಹೇತುವೂ ಇದರಿಂದಲೇ ತಿರಸ್ಕೃತವಾಯಿತು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಆತ್ಮತ್ವವೆಂದರೆ— ೧ ಅದೃಶ್ಯತ್ವವೋ, ೨ ಪ್ರಮಾತೃತ್ವವೋ, ೩ ಪ್ರಕಾಶತ್ವವೋ, ೪ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶತ್ವವೋ, ೫ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವೋ, ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅಸಿದ್ಧವು (ಅಯುಕ್ತವು), ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ವಾಹಮಾಡಲಿಕ್ಕಾಗಿ ಆತ್ಮನಿಗೆ ದೃಶ್ಯತ್ವವನ್ನೇ ಒಡಂಬಡಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಆತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಮಾತೃತ್ವವನ್ನು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕಾಶತ್ವವೂ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶತ್ವವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಆತ್ಮನಿಗೆ ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಭೇದವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವರೂಪವಾದ ಆತ್ಮತ್ವವು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ. ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ (ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ) ಸಾಧನವಿಲ್ಲವು. (5) ಆತ್ಮತ್ವವೆಂದರೆ, ಜಾತಿವಿಶೇಷವೆಂದರೆ ಅದನ್ನು ಪರರು ವಸ್ತುತಃ ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾರರು. ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದುದೆಂದರೆ, ಅನಿರ್ವಚನೀಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೇ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಆಗಿದೆ. ಆರೋಪಿತವಾದುದೆಂದರೆ ಬಾಷ್ಪದಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವಾದ ಹೊಗೆಯೂ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕಾಗುವುದು, ಅಂತೂ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು. ॥ ೬೨ ॥

ಈ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅನುಮಾನಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಎಲ್ಲಾ ಅನುಮಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ ದೂಷಣದಿಂದಲೂ ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಬಾಧಿತಂ ಚ ಜಗನ್ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಂ ॥ ೬೩ ॥

ಅ ॥ ಜಗನ್ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಂ=ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು (ಆತ್ಮಂಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂಬುವುದೂ **ಕೂಡ**), ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಬಾಧಿತಂ ಚ=ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೆ ॥ ೬೩ ॥

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣವು ಪದಾರ್ಥಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತದೆ. ಅನುಮಾನ ವಾದರೂ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಷಯಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಯಾದುದರಿಂದ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿರೋಧವು, ಹೇಗೆತಾನೆ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ದಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದು, ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ—

ಮೂ || ಸದಿತಿ ಪ್ರತೀಯಮಾನತ್ವಾತ್ || ೬೪ ||

ಅ || 'ಸತ್' ಎಂದು ತೋರುವುದರಿಂದ,

ತಾ || (1) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತೋರತಕ್ಕ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೂ 'ಸತ್' ಎಂದೇ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆ ಕಾರಣ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿರೋಧವದೆ. (2) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಯೇ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ಹಾಗಲ್ಲವಾದರೆ ಆಶ್ರಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು. ಅಂತೂ ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ದುರ್ಬಲವಾದ ಅನುಮಾನವನ್ನು ವಿರೋಧವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರಲು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಬಾಧಿಸಲಾರದು? || ೬೪ ||

(1) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣವು ಜಗತ್ತು 'ಸತ್' ಎಂದೇ ವಿಷಯೀಕರಿಸಲಿ. ಆದರೂ ಅನು ಮಾನಾಗಮಗಳು ನಿರವಕಾಶಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಂದಲೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣವು ಬಾಧಿಸಲ್ಪ ಡುವುದು. ವ್ಯಾಪ್ತಿಪಕ್ಷಧರ್ಮತೆಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. (2) ಉಪಕ್ರಮಾದಿಲಿಂಗಗಳಿಂದ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದರಿಂದಲೂ ಅಪೌರುಷೇಯವಾದುದರಿಂದಲೂ ಆಗಮವನ್ನು ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಾದರೂ ದೋಷವು ಸಂಭಾವಿತವಾದುದರಿಂದ ಅದು ಅಪ್ರಮಾಣವೂ ಆಗ ಬಹುದು. ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ನ ಚ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧಮನ್ಯೇನ ಕೇನಾಪಿ ಬಾಧ್ಯಂ ದೃಷ್ಟಂ || ೬೫ ||

ಅ || ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧಂ=ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದುದು, ಅನ್ಯೇನ ಕೇನಾಪಿ= ಬೇರೆ ಯಾವುದರಿಂದಲೂ, ಬಾಧ್ಯಂ=ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಾಗಿ, ನ ಚ ದೃಷ್ಟಂ=ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ || (1) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದಮಾತ್ರ ಸಿದ್ಧವಾದುದೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಇತರ ವಾದ ಯಾವ ಅನುಮಾನದಿಂದಾಗಲೀ, ಆಗಮದಿಂದಾಗಲೀ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಆಗಬಹುದಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಅನುಮಾನಾಗಮಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಬಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಕಾಣಿಸಲ್ಪಡ ಲಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ! *ಉಪಜೀವ್ಯವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದುದು ಎಷ್ಟುಮಾತ್ರಕ್ಕೂ ಬಾಧಿಸ ಲ್ಪಡಲಾರದು. (2) ಹಗ್ಗವನ್ನು ನೋಡಿ ಹಾವು ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯೂ ಕೂಡ 'ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಇದು ಸರ್ಪವಲ್ಲ ಹಗ್ಗವೇ' ಎಂಬೀ ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೇ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಅನುಮಾನಾಗಮಗಳಿಂದಲ್ಲ. (3) ಅನುಮಾನದಿಂದಲೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ †ಬಾಧವೆಂಬ ದೋಷವನ್ನೇ ಬಿಡಬೇಕಾಗುವುದು. ಕೇವಲ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇ ಅನುಮಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. § ಉಪಜೀವ್ಯವಾದುದು ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರಕ್ಕೂ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡಲಾರದು.

§ * ಯಾವುದು ಇಲ್ಲದೆ ಯಾವುದು ಹುಟ್ಟಲಾರದೋ ಅದು ಉಪಜೀವ್ಯವು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಲ್ಲದೆ ಅನುಮಾ ನವು ಹುಟ್ಟದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಉಪಜೀವ್ಯವು. ಅನುಮಾನವು ಉಪಜೀವಕವು.

† ವಹ್ನಿಃ=ಬೆಂಕಿಯು, ಅನುಷ್ಣಃ=ಬಿಸಿಯಲ್ಲ, ಪದಾರ್ಥತ್ವಾತ್=ವಸ್ತುವಾದುದರಿಂದ, ಘಟವತ್= ಮಡಿಕೆಯಂತೆ, ಈ ಅನುಮಾನವು "ಬೆಂಕಿಯು ಬಿಸಿಯಾಗಿದೆ" ಎಂಬುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ಅನುಮಾನವನ್ನೇ ಬಾಧಿಸುವುದು. ಈ ಪ್ರಕಾರ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನಾಪರೂ ಹೇಳಬೇಕು. (4) ಹಗ್ಗ ವನ್ನುನೋಡಿ ಹಾವೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯು 'ಇದು ಹಾವಲ್ಲ' ಎಂಬ ಮಿತ್ರನ ಮಾತಿನಿಂದ ನಾಶವಾಗುವು ದಾದರೂ ಮಿತ್ರನ ಮಾತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೇ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ 'ಇದು ಹಾವಲ್ಲ' ಎಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಂಡವರು ತಾವು ನೋಡಬೇಕೇ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರೋ, ನೋಡಿ ಹೇಳುವಿರೋ, ಎಂದು ಕೇಳುವರು. (5) ಪರೀಕ್ಷಿಸದಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪರೀಕ್ಷಿತವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಬಾಧಕವಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ 'ಅನ್ಯೇನ=ಬೇರೆ ಯಾವುದ ರಿಂದಲೂ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು ॥ ೬೫ ॥

'ಆಕಾಶವು ನೀಲವಾಗಿದೆ' ಎಂಬುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು 'ನಭಃ=ಆಕಾಶವು, ನ ನೀಲಂ= ನೀಲವಲ್ಲ, ವಿಭುತ್ವಾತ್=ವಿಭುವಾದುದರಿಂದ, ಆತ್ಮವತ್=ಆತ್ಮನಂತೆ, ಎಂಬುವ ಅನುಮಾನ ದಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದು ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ.' ಹಾಗೆಯೇ 'ಚಂದ್ರನು ಪ್ರಾದೇಶ (ಗೇಣು) ಪರಿ ಮಿತನು' ಎಂಬುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು "ಅಷ್ಟಾಶೀತಿಸಹಸ್ರಾಣಿ ವಿಸ್ತೀರ್ಣೋ ಯೋಜನಾನಿ ತು । ಪ್ರಮಾಣಂ ತತ್ರ ವಿಜ್ಞೇಯಂ" ಚಂದ್ರನಿಗೆ (೮೮೦೦೦) ಎಂಭತ್ತೆಂಟು ಸಹಸ್ರಯೋಜನ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ಪ್ರಮಾಣವು, ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು, ಎಂಬುವ ಆಗಮದಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಆಕಾಶವು ನೀಲವಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಲ್ಲವಷ್ಟೆ! ಕಾರಣ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇ ಬಾಧಕ ವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಅಪೌರುಷೇಯವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬಾಧ ಹೇಳುವಾಗ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೂ ಇಲ್ಲ. ಆ ಕಾರಣ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಅನುಮಾನಾಗಮಗಳಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ, ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡಬಹುದೆಂದರೆ —

ಮೂ ॥ ಚಂದ್ರಪ್ರಾದೇಶತ್ವಾದಿವಿಷಯಂ ತು ದೂರಸ್ಥತ್ವಾದಿ ದೋಷಯುಕ್ತತ್ವಾದಪಟು ॥ ೬೬ ॥

ಅ ॥ ಚಂದ್ರಪ್ರಾದೇಶತ್ವಾದಿವಿಷಯಂ ತು=ಚಂದ್ರನು ಪ್ರಾದೇಶ (ಗೇಣು) ಪರಿಮಿತ ನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ, ಇದು ಮೊದಲಾದುದನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದರೂ (ಜಗತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ದಂತೆ ಅಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ) ಅಪಟು=ತನ್ನ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ (ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಪುರುಷರನ್ನು ಪ್ರವರ್ತಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಲ್ಲ. ದೂರಸ್ಥತ್ವಾದಿದೋಷಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ = ಅತಿದೂರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕದು, ಇದು ಮೊದಲಾದ ದೋಷದಿಂದೊಡಗೂಡಿದೆ, ಎಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದರಿಂದ.

ತಾ ॥ ಜ್ಞಾನವು ೧ ನಿಯಮೇನ ಏಕಾಕಾರವಾದುದು, ೨ ದೋಲಾಯಮಾನ ವಾದುದು, ಎಂದು ೨ ಎರಡು ವಿಧವು. ೨ನೇದ್ದು ಸಂಶಯವೆನಿಸುವುದು. ೧ನೇದ್ದು ೨ ವಿಧವು ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸತಕ್ಕದು. ಉ= ಇದು ಸ್ತಂಭವೇಸರಿ. ೨ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ವಿಷಯೀ ಕರಿಸಿದರೂ ಅದನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲಾರದು. ಉದಾ='ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ರಂಧ್ರವಿದೆ' ಎಂದು ವಿಷಯೀ ಕರಿಸುವುದು. ಏಕಾಕಾರವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥ ನಿಶ್ಚಾಯಕತ್ವಾದಿ ರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವು ಕೆಲವುಕಡೆ (ಸ್ತಂಭದಲ್ಲಿ ಸ್ತಂಭತ್ವವಿದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ) ಸಂಭಾವನಾ ಇರೋಣ, (ಸೂರ್ಯ ರಂಧ್ರದಲ್ಲಿ) ಸಂಭಾವನಾ ಇಲ್ಲದಿರೋಣ ಇವುಗಳಿಂದಾಗುವುದು. ಕೆಲವುಕಡೆ ಸತ್ಯವಾದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿರೋಣ, ಶುಕ್ತಿರಜತಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರೋಣ ಇವುಗಳಿಂದಾಗುವುದು. ಕೆಲವುಕಡೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ವಿಪರೀತ ಸಂಸ್ಕಾರ ವಿರೋಣ, ಇಲ್ಲದಿರೋಣ ಇವುಗಳಿಂದಾಗುವುದು. ಅಂದರೆ ಪರ್ವತದ ತುದಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ವೃಕ್ಷದ

ಪರಿಮಾಣಾದಿಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ದೂರಸ್ಥತ್ವವೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದರಿಂದ ಆ ಜ್ಞಾನವು ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲಾರದು. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವೃಕ್ಷದ ಪರಿಮಾಣವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ದೋಷನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು.

ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನೇದ್ದು (ಸ್ವಾರ್ಥನಿಶ್ಚಯರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನವು) ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವು. ೨ನೇದ್ದು (ಸ್ವಾರ್ಥಾನಿಶ್ಚಾಯಕವು)ನಿಸ್ಸಂಶಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಲ್ಲವು. ಚಂದ್ರನು ಪ್ರಾದೇಶಪರಿಮಿತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ, ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು ದೂರಸ್ಥತ್ವ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿರುವ ಯಾವುದೊಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೋ, ಅದು ಚಂದ್ರನ ಪರಿಮಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಯಥಾರ್ಥವಾದುದು, ಎಂದು ಸಾಕ್ಷಿಯು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಒಂದೇ ಆಕಾರವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸಿದರೂ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸದೆ ಇದ್ದುದಾಗಿಯೇ ಬಾಧಿತಪ್ರಾಯವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವುದು. ಆಮೇಲೆ ಪ್ರವೃತ್ತಗಳಾಗುವ ಅನುಮಾನಾಗಮಗಳು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದವುಗಳಾಗಿ 'ಚಂದ್ರನು ಪ್ರಾದೇಶಪರಿಮಿತನಲ್ಲ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದವುಗಳಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬಾಧಕಗಳಂತೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಆ ಕಾರಣ ಇದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಅನುಮಾನಾಗಮಗಳಿಂದ ಬಾಧಿಸ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂಬುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಲಾರದು ॥ ೬೭ ॥

ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೂ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನನ್ನು ಪ್ರವರ್ತಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾಗದೆ ಇದ್ದರೆ ಯದ್ಯಪಿ ಅನುಮಾನಾಗಮಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಬಾಧಿಸಲಾರವು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಅನುಮಾನಾಗಮಗಳು ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡದಿದ್ದವುಗಳಾಗಿ ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುವು. ಎಂದರೆ — 'ಚಂದ್ರನು ಪ್ರಾದೇಶಪರಿಮಿತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಂತೆ ಈ ಜಗತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವರೂಪಧರ್ಮವಿರೋಣದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನನ್ನು ಪ್ರವರ್ತಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಸಮರ್ಥವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತೀರೋ, ಅಥವಾ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದಲೋ, ೧ 'ಸತ್ಯವಾದುದೇ ಸ್ತಂಭವು' ಎಂದು ನಿಶ್ಚಾಯಕವಾದುದಾಗಿಯೇ ಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ ಅಪಟುವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಕೂಡದು. ೨ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ಎಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ —

ಮೂ ॥ ನ ಚೆ ಜಗತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಯಾಪಟುತ್ವೇ ಕಿಂಚಿನ್ಮಾನಂ ॥ ೬೭ ॥

ಅ ॥ ಜಗತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಯ=ಆಕಾಶವೊದಲಾದುದೂ, ಆತ್ಮಂಗೆ ಭೇದವೂ, ಸತ್ಯವೇ ಸರಿ ಎಂದು ಗ್ರಹಿಸುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ, ಅಪಟುತ್ವೇ = ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪುರುಷರನ್ನು ಪ್ರವರ್ತಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಸಮರ್ಥವಾದುದು, ಎಂಬುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಕಿಂಚಿತ್ = ಯಾವುದೊಂದು, ಮಾನಂ= ಪ್ರಮಾಣವು, ನ ಚ=ಇಲ್ಲವು ॥ ೬೭ ॥

(1) ಹೇಗೆ * ಮಾಯೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕನು ತೋರಿಸುವ ವಸ್ತುವು, *ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮರೀಚಿಕೋದಕವು ಇವುಗಳ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಅಪಟುವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದುದೂ ದುಃಖ ಮೊದಲಾದುದೂ ಮಾಯಾ ಅವಿದ್ಯಾರೂಪವಾದ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಕಾರಣ ಅವುಗಳ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೂ ಅಪಟುವೇ ಆಗಬೇಕು. (2) ಇದು

* ಅಜ್ಞಾನವು ೨ ವಿಧವು. ಮಾಯಾ, ಅವಿದ್ಯಾ ಎಂದು. ಪರರಿಗೆ ವ್ಯಾಮೋಹವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು ಮಾಯೆಯು. ಸ್ವಾಶ್ರಯವಾದುದಕ್ಕೆ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು ಅವಿದ್ಯೆಯು.

ಸ್ತಂಭವು ಇತ್ಯಾದಿ ಜ್ಞಾನವು ಅಪಟುವಾದರೆ ಯಾರಿಗೂ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗದೆ ಹೋಗ ಬೇಕಾಗುವುದು, ಎಂದರೆ– ಯದ್ಯಪಿ ಸ್ತಂಭಾದಿಗಳು ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದೆಂದನುಸಂಧಾನವಿಲ್ಲ ದಿರುವವರಿಗೆ ಆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಪುರುಷರನ್ನು ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದೆಂದನುಸಂಧಾನವಿರುವವರಿಗೆ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು (ಅಪಟುವೇ) ಅಸಮರ್ಥವೇ ಆಗುವುದು. ಅಜ್ಞಾನಜನ್ಯವೆಂದನುಸಂಧಾನವಿರುವವರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು 'ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾನುಮಾನ' 'ವಾಚಾರಂಭಣ' ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಇವುಗಳಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು ಅನುಸಂಧಾನವಿಲ್ಲದಿರುವವರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೂ ಕೂಡ ಅನುಮಾನಾಗಮಗಳಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡು ವುದು. ಅಂಬರಾದಿವಿಷಯಕಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ=ಆಕಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು, ಅನುಮಾನಾಗಮಬಾಧ್ಯಂ = ಅನುಮಾನಾಗಮಗಳಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದು, ಮಾಯಾಕಲ್ಪಿ ತಾರ್ಥವಿಷಯಕಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಾತ್ = ಮಾಯೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿ ಸುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದುದರಿಂದ, ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕಾರ್ಥ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವತ್=ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕನು ತೋರಿಸುವ ವಸ್ತುವಿನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಂತೆಯೇ. (೨) ದುಃಖಾದಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ=ದುಃಖ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು, ಅಪಟು=ಅಸಮರ್ಥವು, ಅವಿದ್ಯಕಾರ್ಥವಿಷಯಕಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಾತ್=ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ವಸ್ತುವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದುದರಿಂದ, ಮರೀಚಿಕೋದಕಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವತ್= ಮರೀಚಿಕೋದಕದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಂತೆಯೇ, ಇಂತಹ ಅನುಮಾನಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ 'ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಅಪಟುವಾಗಿದೆ' ಎಂಬುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೆಂಬುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡ ಬಹುದು, ಎಂದರೆ— ನೀವು ಹೇಳಿದ್ದು 'ಜಗತ್ತು ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು' ಎಂಬುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದರೆ ಆಗಬಹುದಿತ್ತು. ಅಂತಹ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ನ ಚ ಜಗತೋಽಜ್ಞಾನಜನ್ಯತ್ವೇ ಕಿಂಚಿನ್ಮಾನಂ ॥ ೬೮ ॥

ಅ ॥ ಜಗತಃ=ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ, ಅಜ್ಞಾನಜನ್ಯತ್ವೇ=ಅಜ್ಞಾನಜನ್ಯತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಕಿಂಚಿತ್= ಯಾವುದೊಂದು, ಮಾನಂ=ಪ್ರಮಾಣವು, ನ ಚ=ಇಲ್ಲವು.

ತಾ ॥ 'ಜಗತ್ತು ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು' ಎಂಬುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ॥ ೬೮ ॥

ಜಗತ್ತು ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು 'ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನು ಮಾನ ಆಗಮ ಸೂತ್ರರೂಪವಾದ ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧವೂ ಅದೆ' ಎಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಆಕಾಶಾದಿ ಗಳು ಈಶ್ವರನ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲ, ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಪಕ್ಷ ಧರ್ಮತೆಗಳಿಂದೊಡ ಗೂಡಿದ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಪುರಾಣವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ನ ಚ ಮಾಯಾವಿನಾ ಮಾಯಾ ದೃಶ್ಯತೇ ವಿಶ್ವಮೀಶ್ವರಃ ।
ಸದಾ ಪಶ್ಯತಿ ತೇನೇದಂ ನ ಮಾಯೇತ್ಯವಧಾರ್ಯತಾಂ ॥ ೬೯ ॥

ಅ ॥ ಚ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಮಾಯಾವಿನಾ = ಮಾಯೆಯುಳ್ಳ ಪುರುಷನಿಂದ, ಮಾಯಾ=ಮಾಯಿಕವಾದ ವಸ್ತುವು, ನ ಚ ದೃಶ್ಯತೇ=ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದೇ ಇಲ್ಲವೋ, (ಇದರಿಂದ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದಂತೆ ಆಯಿತು.) ಈಶ್ವರಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಸದಾ= ಯಾವಾಗಲೂ, ವಿಶ್ವಂ=ಜಗತ್ತನ್ನು, ಪಶ್ಯತಿ=ನೋಡುತ್ತಾನೆ. (ಇದರಿಂದ ಹೇತುವು

ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿದೆ, ಎಂದು ತೋರಿಸಿದಂತೆ ಆಯಿತು.) ತೇನ=ಆದುದರಿಂದ, ಇದಂ=ಈ ಜಗತ್ತು, ಮಾಯಾ=ಮಾಯಿಕವಾದುದು, ನ=ಅಲ್ಲ, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಅವಧಾರ್ಯತಾಂ=ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡಲಿ.

ಟೀ ॥ (1) ಅಂಬರಾದಿಕಂ=ಆಕಾಶಮೊದಲಾದ ಜಗತ್ತು, ನ ಈಶ್ವರಮಾಯಾಜನ್ಯಂ=ಈಶ್ವರನ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲ, ತೇನ ದೃಶ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್=ಈಶ್ವರನಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ, ಯತ್ ಯನ್ಮಾಯಾಜನ್ಯಂ=ಯಾವುದು ಯಾರ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದೋ, ತತ್ ತೇನ ನ ದೃಶ್ಯತೇ=ಅದು ಆತನಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ, ಯಥಾ ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕಂ ವಸ್ತು ಮಾಯಾವಿನಾ=ಹೇಗೆ ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕವಾದ ವಸ್ತುವು ಮಾಯೆಯುಳ್ಳವನಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ, (2) ಯಾವುದು ಯಾರಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಅದು ಅವನ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲ, ಕುಲಾಲನಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಘಟಾದಿಗಳಂತೆಯೇ, ಹೀಗೆ ಋಜುವಾದ ಅನ್ವಯವು ಕೂಡುತ್ತಿರಲು ವಕ್ರವಾದ ವ್ಯತಿರೇಕ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಏಕೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರು, ಎಂದರೆ ವಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇತುಸಾಧ್ಯಗಳು ಎರಡೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ ವ್ಯಭಿಚಾರವಿಲ್ಲವೆಂಬುವುದನ್ನೂ ಎರಡನ್ನೂ ಸುಲಭದಿಂದ ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. (3) ಮಾಯಾವಿಯು ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕವಸ್ತುವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಇದ್ದರೂ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಆಕಾಶಾದಿ ಜಗತ್ತು ಈಶ್ವರನ ಮಾಯಿಕವೆಂದು ಏಕೆ ಆಗಬಾರದು? ಅಂತೂ ವಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ 'ಜಗತ್ತು ಮಾಯಿಕವಲ್ಲ' ಎಂಬುವ ಅವಧಾರಣವು ಕೂಡಲಾರದು. ಎಂದರೆ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣೀಭೂತವಾದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿರುವ ಮಾಯೆಯು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಮಾಯಾವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮಾಯೆಗೆ ಸದೃಶವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಮಾಯಾವಿಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಮಾಯಿಕವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣದಿರುವ ಮಾಯಿಕಪುರುಷನು ಕಾಣುತ್ತಾನೆಂಬುವುದನ್ನು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಮಾಯೆಯಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಜಗತ್ತು ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಪರಿಕಲ್ಪಿತವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಂತೂ ಆಕಾಶಾದಿ ಜಗತ್ತು ಮಾಯಿಕವು, ದುಃಖಾದಿಗಳು ಅವಿದ್ಯಾಪರಿಕಲ್ಪಿತವು, ಎಂಬೀ ವಿಭಾಗವು ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. (4) ಮಾಯೆಯು 'ಈ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವೂ ಅಲ್ಲ' ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವು. ಏತದ್ರೂಪವಾದ ಈಶ್ವರನ ಮಾಯಾಮಯವೆಂದು ಜಗತ್ತನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೂ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡುವ ಈ ಆಕಾಶಾದಿ ಪ್ರಪಂಚವು ಈಶ್ವರನ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಬಾಧಕವಿದ್ದುದರಿಂದ 'ನ ಮಾಯೇತ್ಯವಧಾರ್ಯತಾಂ' ಎನ್ನುವ ಅವಧಾರಣೆಯು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗುವುದು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿಂದಲೇ 'ಅವಧಾರ್ಯತಾಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು ॥ ೬೯ ॥

ಈ ಪ್ರಕಾರ 'ಜಗತ್ತು ಮಾಯಿಕವಲ್ಲ' ಎಂಬುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿ ದುಃಖಾದಿಗಳು ಆವಿದ್ಯಕಗಳಲ್ಲ, ಎಂಬುವಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲಿಚ್ಛಿಸಿದವರಾಗಿ ಆ ಪ್ರಮಾಣವು 'ಆಕಾಶಾದಿ ಜಗತ್ತು ಮಾಯಿಕವಲ್ಲ'ವೆಂಬುವಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ, ಜಗತ್ತು ಮಾಯಿಕವಲ್ಲ, ದುಃಖಾದಿಗಳು ಆವಿದ್ಯಕಗಳಲ್ಲ, ಎಂಬೀ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅನುಮಾನವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಅಪರೋಕ್ಷದೃಶೋ ಮಿಥ್ಯಾದರ್ಶನಂ ನ ಕ್ವಚಿದ್ಭವೇತ್ । ಸರ್ವಾಪರೋಕ್ಷವಿದ್ವಿಷ್ಣುರ್ವಿಶಿಷ್ಟದೃಕ್ ತನ್ನತನ್ಮೃಷಾ ॥ ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡೇ ॥೭೦॥

ಅ ‖ ಅಪರೋಕ್ಷದೃಶಃ=ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡತಕ್ಕವನಿಗೆ, ಮಿಥ್ಯಾದರ್ಶನಂ=ಅಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವಾದ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ನೋಡುವಿಕೆಯು, ಕ್ವಚಿತ್=ಎಲ್ಲಿಯೂ, ನ ಭವೇತ್=ಆಗಲಾರದು. (ಅಧಿಷ್ಠಾನದ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡತಕ್ಕುದು, ಅಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿಸಲ್ಪಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ.) (ಇದರಿಂದ ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ಅಥವಾ ಯಾವುದು ಮಿಥ್ಯೆಯಾದುದೋ ಅದರ ನೋಡುವಿಕೆಯು ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿಕೊಂಡವನಿಗೆ ಆಗಲಾರದು, ಎಂದು ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದಂತೆಯೇ ಆಯಿತು.) ಸರ್ವಾಪರೋಕ್ಷವಿತ್=ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ಅಧಿಷ್ಠಾನಾಭಿಮತವಾದುದನ್ನು ತಿಳಿದ, ವಿಷ್ಣುಃ=ಶ್ರೀಪರಮೇಶ್ವರನು, ವಿಶ್ವದೃಕ್=ಸರ್ವಜಗತ್ತನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು, ತತ್=ಆದುದರಿಂದ, ತತ್=ಆಕಾಶಾದಿಜಗತ್ತು, ಮಾಯಿಕವಾದುದಾಗಿಯೂ, ದುಃಖಾದಿಗಳು ಅವಿದ್ಯಾಪರಿಕಲ್ಪಿತಗಳಾದುದಾಗಿಯೂ, ಮೃಷಾ=ಮಿಥ್ಯೆಯಾದುದು, ನ=ಅಲ್ಲ, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡೇ=ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯದೆ.

ತಾ ‖ ವಿವಾದಪದಂ=ವಿವಾದಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ಆಕಾಶಾದಿ ಜಗತ್ತು ದುಃಖವೊದಲಾದುದೂ ಕೂಡ, ನಾರೋಪಿತಂ=ಆರೋಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಲ್ಲ, ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಅಧಿಷ್ಠಾನಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವತಾ ದೃಶ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ = ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ, ಯದೇವಂ ತದೇವಂ=ಯಾವುದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡತಕ್ಕುದೋ, ಅದು ಆರೋಪಿತವಲ್ಲವು, ಯಥಾ ಉಕ್ತವಿಧಯಾ ಸ್ತಂಭವಿದಾ ದೃಶ್ಯಮಾನೋ ನ ಕುಂಭಸ್ತತ್ರಾರೋಪಿತಃ=ಹೇಗೆಂದರೆ — ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ಸ್ತಂಭವೆಂದು ತಿಳಿದವನಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಕುಂಭವು ಸ್ತಂಭದಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಯತ್ ಏವಂ ನ ತತ್ ಏವಂ ನ=ಯಾವುದು ಆರೋಪಿತವಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲವೋ, ಆರೋಪಿತವೋ, ಅದು ಅಧಿಷ್ಠಾನವಿಷಯಕ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡತಕ್ಕುದಲ್ಲ, ಯಥಾ ಶುಕ್ತಿಕಾರೋಪಿತರಜತಂ ಉಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಶುಕ್ತಿದರ್ಶಿನಾ ನ ದೃಶ್ಯತೇ=ಹೇಗೆಂದರೆ — ಚಿಪ್ಪಿಯಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಬೆಳ್ಳಿಯು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಚಿಪ್ಪುವೆಂದು ತಿಳಿದವನಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. (3) ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವಿದ್ದವನಿಗೂ ಆರೋಪಿತವಾದ ವಸ್ತುವು ತೋರುವುದೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ಅಂದರೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಜ್ಞಾನವಿದ್ದರೂ ಭ್ರಾಂತಿಯಿರುವುದಾದರೆ, ಸಂಸಾರಬಂಧನಿರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಆಯಾಸವೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. (4) ಎರಡು ಸ್ಮೃತಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಜಗನ್ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಗಮವಿರೋಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದರು ‖ ೨೦ ‖

ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಆಗಮ ವಿರೋಧವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ 'ವಿಶ್ವಂ ಸತ್ಯಂ' 'ಯಚ್ಚಿಕೇತ ಸತ್ಯಮಿತ್' 'ದ್ವಾ ಸುಪರ್ಣಾ' ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಗಮವನ್ನುದಾಹರಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಆ ಆಗಮವು ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೆಂದು ಸಾಧಿಸುವುದು ಎಂದುಪಪಾದಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಸಾಧಕವಾದ ಆಗಮಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ ಎಂದುಪಪಾದಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಪರೋಕ್ಷವಾದ ಅರ್ಥಾಂತರಪರತ್ವವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಆಯಾಸವನ್ನು ನಿರಾಸಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಗಮೋದಾಹರಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಈಶೋಽನೀಶೋ ಜಗನ್ಮಿಥ್ಯಾ ನ ಪೂಜ್ಯೋ ಗುರುರಿತ್ಯಪಿ । ಏಕ ಆತ್ಮಾ ಪರಬ್ರಹ್ಮಭಾವೋ ಮುಕ್ತಿರಿತಿ ಹ್ಯಪಿ ॥ ಏವಮಾದಿ ವಿರುದ್ಧಾನಿ ವಚನಾನ್ಯಥ ಯುಕ್ತಯಃ । ಪ್ರಮಾಣೈರ್ಬಹುಭಿರ್ಜ್ಞೇಯಾ ಆಭಾಸಾ ಇತಿ ವೈದಿಕೈಃ ॥ ೭೧ ॥

ಅ ॥ ಈಶಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಅನೀಶಃ ಇತಿ=ನಿಯಾಮಕನಲ್ಲವೆಂದೂ, ಜಗತ್=ಪ್ರಪಂಚವು, ಮಿಥ್ಯಾ ಇತಿ=ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೆಂದೂ, ಗುರುಃ=ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶಕರು, ಪೂಜ್ಯಃ ನ ಇತ್ಯಪಿ=ಪೂಜ್ಯರಲ್ಲರೆಂದೂ, ಆತ್ಮಾ ಏಕ ಇತಿ=ಆತ್ಮನು ಒಬ್ಬನೇ ಎಂದೂ, ಪರಬ್ರಹ್ಮಭಾವಃ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಂದೈಕ್ಯವೇ, ಮುಕ್ತಿರಿತಿ ಅಪಿ=ಮೋಕ್ಷವೆಂದೂ, ಹಿ=ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಇತಿ=ಈ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ, ಏವಮಾದಿ=ಇದೇ ಮೊದಲಾದ, ವಚನಾನಿ=ವಾಕ್ಯಗಳು, ಯುಕ್ತಯಃ ಅಥ=ಯುಕ್ತಿಗಳೂ ಕೂಡ, ಬಹುಭಿಃ=ಅನೇಕಗಳಾದ, ವೈದಿಕೈಃ=ವೇದಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ, ಪ್ರಮಾಣೈಃ=ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ, ವಿರುದ್ಧಾನಿ=ವಿರೋಧವುಳ್ಳವುಗಳು, (ಆದುದರಿಂದ) ಆಭಾಸಾ ಇತಿ=ದುಷ್ಟಗಳೆಂದು, ಅಪ್ರಮಾಣಗಳೆಂದು, ಜ್ಞೇಯಾಃ=ತಿಳಿಯಲ್ಪಡಬೇಕು.

ತಾ ॥ (1) ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವಚನಗಳಿಗಿಂತ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ಅಂದರೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಪ್ರಬಲಗಳಾಗಿವೆ, ನಿರವಕಾಶಗಳೂ ಆಗಿವೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಿಕ್ಕೆ 'ಬಹುಭಿಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (2) ವೇದವಿರುದ್ಧಗಳಾದ ವಚನಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ, ಎಂದುಪಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ 'ಬಹುಭಿಃ ವೈದಿಕೈಃ' ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವರು ॥ ೭೧ ॥

ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧಗಳಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಬಾಧಿತಗಳಾದುದರಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿರಹಿತಗಳಾದುದರಿಂದಲೂ ಆಭಾಸಗಳಾದುದರಿಂದಲೂ ಹೇಗೆ ಸರ್ವಥಾ ಹೇಯುಗಳೋ, ಹಾಗೆಯೇ ವಚನಗಳನ್ನೂ ಸರ್ವಥಾ ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಬೇಕೋ, ಎಂದಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುವರು —

ಮೂ ॥ ವೇದವೇದಾನುಸಾರೇಷು ವಿರೋಧೇಽನ್ಯಾರ್ಥಕಲ್ಪನಾ । ಇತರಾಣಿ ವಿರುದ್ಧಾನಿ ಪ್ರಲಂಭಭ್ರಮಜಾನ್ಯಪಿ ॥ ಇತಿವ್ಯಾಸಸ್ಮೃತಿಃ ॥ ೭೨ ॥

ಅ ॥ ವೇದವೇದಾನುಸಾರೇಷು=ಋಗಾದಿ ವೇದಗಳೂ ಅವುಗಳನ್ನನುಸರಿಸುವ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ, ವಿರೋಧೇ=ಪ್ರಬಲಪ್ರಮಾಣ ವಿರೋಧವಿರುತ್ತಿರಲು, ಅನ್ಯಾರ್ಥಕಲ್ಪನಾ=ಅವುಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. (ಸರ್ವಥಾ ಹೇಯುಗಳಲ್ಲವು.) ಇತರಾಣಿ=ವೇದ ತದನುಸಾರಿಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾದವುಗಳು, ವಿರುದ್ಧಾನಿ=ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧಗಳಾದರೆ, ಪ್ರಲಂಭಭ್ರಮಜಾನ್ಯಪಿ=ಪರರನ್ನು ವಂಚಿಸಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೋ, ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದಲೋ ಹುಟ್ಟಿದವುಗಳು. (ವಂಚನೆ ಅಥವಾ ಭ್ರಾಂತಿ ಇವುಗಳಲ್ಲೊಂದರಿಂದ ಅಂತಹ ಗ್ರಂಥಗಳು ಹುಟ್ಟಿವೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಸರ್ವಥಾ ಅಪ್ರಮಾಣಗಳೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು.) (ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಅಪ್ರಮಾಣಗಳೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು) ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ವ್ಯಾಸಸ್ಮೃತಿಃ=ವ್ಯಾಸಸ್ಮೃತಿಯು ಇದೆ.

ತಾ ॥ (1) ಶಬ್ದವು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಕಾರಣವು. ಶಬ್ದದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸ್ವತಏವ, ಅಂದರೆ — ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಕಾರಣವು ಯಾವುದೋ, ಕೇವಲ ಅದರ ಅಧೀನವು

ಆಪ್ತೋಕ್ತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಾಧೀನವಲ್ಲವು. ಆದಕಾರಣ ಇತರ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ಎಂದರೆ— ನೀವು ಹೇಳಿದ್ದೇನೋ ಯುಕ್ತವೇ, ಆದಾಗ್ಯೂ ಸ್ವತಏವ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಹುಟ್ಟುವುದೆನ್ನುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದುದರಿಂದ ದೋಷವಿದ್ದರೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೂ ಹುಟ್ಟುವುದು. ಪ್ರಕೃತ ವೇದ ತದನುಸಾರಿಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಭ್ರಾಂತ್ಯಾದಿ ಮೂಲಕಗಳು. ಕಾರಣ ಅಪ್ರಮಾಣಗಳೇ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸ ಲಿಕ್ಕೇನೇ 'ಇತರಾಣಿ ಅಪ್ರಮಾಣಾನಿ' ಎಂದು ಹೇಳದೆ ಪ್ರಲಂಭಭ್ರಮಜಾನಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರು ವರು. (2) 'ಬಲವತ್ಪ್ರಮಾಣತಶ್ಚೈವ ಜ್ಞೇಯಾ ದೋಷಾ ನ ಚಾನ್ಯಥಾ' । ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧದಿಂದಲೇ ದೋಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದ ವಚನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರಬಲಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧದಿಂದ ವಿಪ್ರಲಂಭಾದಿಮೂಲಕ ವೆಂದನುಮೇಯಿಸಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದಲೇ 'ವಿರುದ್ಧಾನಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (3) ಹಾಗಾದರೆ ವೇದಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಪ್ರಲಂಭಮೂಲಕತ್ವವನ್ನು (ವಿಪ್ರಲಂಭಮೂಲಕಗಳೆಂದಾಗಲೀ, ಅಪ್ರಮಾಣಗಳೆಂದಾಗಲೀ) ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ— ಅದನ್ನು ಬಾಧಿಸತಕ್ಕ ಅಪೌರುಷೇಯತ್ವಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ವೇದ ವೇದಾನುಸಾರಿಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರಲಂಭಾದಿ ಮೂಲ ಕತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಅಪೌರುಷೇಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಬಾಧಕಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಿಕ್ಕೇನೇ 'ವೇದವೇದಾನುಸಾರೇಷು' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (4) ಇತರಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸತಕ್ಕ ರೀತಿ ಗಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿಯೇ 'ವಾಚಾರಂಭಣಂ' ಇತ್ಯಾದಿಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುವರು. ॥ ೭೨ ॥

ಈ ಪ್ರಕಾರ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಸಾಧಕಗಳಾದ ಅನುಮಾನಾಗಮಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯಾಕಾರವಾಗಿ ಆಗಮವಿರೋಧವನ್ನುಪಪಾದಿಸಿ ವಿಶೇಷಾಕಾರವಾಗಿಯೂ ಆಗಮವಿರೋಧವನ್ನು ತೋರಿಸುವರು.

ಮೂ ॥ ನಾಸತೋಽದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್ । ನಾಭಾವ ಉಪಲಬ್ಧೇಃ । ವೈಧರ್ಮ್ಯಾಚ್ಚ ನ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವತ್ । [ಬ್ರ. ಸೂ. ಅಧ್ಯಾ. ೨. ಪಾ. ೨. ಸೂ. ೨೬-೨೮-೨೯.]
ಇ(ದಿ)ತ್ಯಾದಿ ಭಗವದ್ವಚನೇನಾಪಿ ನಿರಸ್ತಾಃ ॥ ೭೩ ॥

ತಾ ॥ (1) ಆದಿಪದದಿಂದ 'ಪೃಥಗುಪದೇಶಾತ್' 'ಅಂಶೋ ನಾನಾವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಆತ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. (2) ಯದ್ಯಪಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವುದೂ ಭಗವದ್ವಚನಗಳೇವೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಈ ಸೂತ್ರಗಳು ವಿಶೇಷತಃ ವಿರೋಧಿಗಳಾಗಿವೆ ಮತ್ತು ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ ನಿರ್ಣಾಯಕಗಳಾಗಿವೆ. ಕಾರಣ ಅತಿಪ್ರಬಲಗಳು, ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ 'ಭಗವದ್ವಚನೇನಾಪಿ'=ಪೂಜ್ಯರಾದ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಸೂತ್ರರೂಪವಾದ ಮಾತಿನಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ನಿರಸ್ತಾಃ = (ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾದಿಗಳನ್ನ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಅನುಮಾನಾಗಮಗಳು, ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವನ್ನ ವಾದಿಸುವವರಾಗಲೀ) ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು. ॥ ೭೩ ॥

ಶಿಷ್ಯನು ಶಂಕಿಸುವನು, ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ:— 'ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂತ್ರಗಳು ಶೂನ್ಯವಾದಿ ಗಳ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣಮಾಡತಕ್ಕವುಗಳು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ (1) ಶೂನ್ಯದಿಂದಲೇ ಪ್ರಪಂಚವು ಹುಟ್ಟಲಿ. ಈಶ್ವರನು ಏತಕ್ಕೆ ಎಂಬಾಶಂಕೆಯನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸ ಲಿಕ್ಕಾಗಿ 'ನಾಸತೋಽದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್' ಎಂದು ಸೂತ್ರವು. ಅಸತಃ=ಶೂನ್ಯವಾದುದಕ್ಕೆ, ನ= ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಕೂಡದು, ಅದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್=ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ, ಅಂದರೆ ಶೂನ್ಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕದ್ದು ಯಾವುದೂ ದೃಷ್ಟವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಹೇಗೆ ಜಗತ್ತನ್ನು

ಹಾಗೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವೆವು. (2) ಪ್ರಪಂಚವು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಆಗಬಹುದಿತ್ತು. ಜಗತ್ತಿಗೆ ಶುಕ್ತಿರಜತದಂತೆಯೇ ಅಸತ್ವವಿದ್ದರೆ ಶೂನ್ಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂದಗೀಕರಿಸಬಹುದಷ್ಟೆ! ಏನು ಬಾಧಕವೆಂದರೆ — 'ನಾಭಾವ ಉಪಲಬ್ಧೇಃ=ಅಭಾವಃ=ಜಗತ್ತು ಅಸದ್ರೂಪವು ಎಂದು, ನ=ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಕೂಡದು, ಉಪಲಬ್ಧೇಃ=ಸತ್ ಎಂದೇ ತೋರುವುದರಿಂದ, (3) ಜಗತ್ತು ಸತ್ ಎಂದು ತೋರಿದರೂ ಸ್ವಾಪ್ನ ಪದಾರ್ಥಗಳಂತೆಯೇ ಅಸತ್ ಎಂದು ಏಕೆ ಆಗಬಾರದು ಎಂದರೆ, 'ವೈಧರ್ಮ್ಯಾಚ್ಚ ನ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವತ್', ಸ್ವಪ್ನಾದಿವತ್=ಸ್ವಾಪ್ನ ಪದಾರ್ಥಗಳಂತೆಯೇ (ಅಸತ್ತೇ ಆದ ಜಗತ್ತು 'ಸತ್' ಎಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಎಂದು) ನ=ಹೇಳಕೂಡದು. ವೈಧರ್ಮ್ಯಾಚ್ಚ= ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅಂದರೆ — ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಸ್ವಪ್ನವೇ ಸರ್ಪವಲ್ಲ ಎಂದು ಬಾಧವಿದ್ದಂತೆಯೇ, ನಾನು ನೋಡಿದ್ದು ಪ್ರಪಂಚವಲ್ಲ ಎಂದು ಬಾಧವಿಲ್ಲವು. ಕಾರಣ ಬಹು ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದೆ. 'ಜಗತ್ತು ಸತ್ ಆಗಿದೆ' ಎಂಬುವ ಪ್ರತೀತಿಗೆ ಯಾವುದೊಂದು ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲ. ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂಬುವುದು ಅನುಮಾನವಿರುದ್ಧಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವಿರುದ್ಧವೂ ಪ್ರಮಾಣ ಶೂನ್ಯವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳದಿರುವ ದೋಷಾಂತರಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸ ಲಿಕ್ಕೂ ವೈಧರ್ಮ್ಯಾಚ್ಚ ಎಂಬುವಲ್ಲಿದ್ದ ಚ ಶಬ್ದವು. ಆದುದರಿಂದ, ಈ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಯಾ ವಾದಿಗಳ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಿಸಿದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳನ್ನೂ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಈ ಸೂತ್ರಗಳು ಹೊರಟಿವೆ, ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಹಾಗೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ—

ಸೂ ॥ ನ ಚ ಶೂನ್ಯವಾದಿನಃ ಸಕಾಶಾದ್ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಂ ಮಾಯಾವಾದಿನಃ ॥ ೭೪ ॥

ಅ ॥ ಶೂನ್ಯವಾದಿನಃ ಸಕಾಶಾತ್=ಶೂನ್ಯವಾದಿಯ ಮತದಿಂದ, ಮಾಯಾವಾದಿನಃ= ಮಾಯಾವಾದಿಯ ಮತಕ್ಕೆ, ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಂ=ಭೇದವು (ವ್ಯತ್ಯಾಸವು), ನ ಚ=ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ.

ತಾ ॥ (1) ಸೂತ್ರಗಳು ಕೇವಲ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಿಕ್ಕೇನೇ ಹೊರ ಟವುಗಳಲ್ಲ. ಆ ರೀತಿಯಾಗಿದ್ದರೆ 'ಬಹು ಶಾಖೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು, ಅನೇಕ ಮತಗಳನ್ನ ನಿರಾಕರಿಸುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾದ ಸೂತ್ರತ್ವವೇ ವ್ಯಾಹತವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ವಿಷಯ ವಿಶೇಷಗಳು ಅಪರಿಮಿತಗಳಾದುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಪರ್ಯವಸಾನವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾ ಗುವುದು. ಕಾರಣ ವಿಷಯ ವಿಶೇಷವನ್ನುದಾಹರಣೆಯಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳ ಮತಕ್ಕಿಂತ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಮತಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಭೇದವು ಇರಲಾರದು. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಸೂತ್ರಗಳು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕವುಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಮತವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸತಕ್ಕವುಗಳೂ ಆಗುವುವು. ಕಾರಣ ಅದ್ವೈತಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಈ ಸೂತ್ರ ವನ್ನುದಾಹರಿಸಿದರೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸಿದ್ಧಾಂತ ವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲ. (2) ಶೂನ್ಯವಾದಿ ಮತಕ್ಕಿಂತ ಮಾಯಾವಾದಿ ಮತಕ್ಕೆ (1) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಭೇದವಿಲ್ಲವೋ, (2) ಏಕದೇಶದಿಂದಲೋ, ಆಚಾ ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುವುದರಿಂದ ೧ನೇದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕದೇಶವು ಸಮಾನವಾಗಿದೆ, ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಭಯಪರವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಸರ್ವ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಏಕದೇಶತಃ ಸಾಮ್ಯವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಮತಾಂತರಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ

ಸೂತ್ರಾಂತರ ನಿರ್ಮಾಣರೂಪವಾದ ಪ್ರಯಾಸವೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು, ಕಾರಣ ಅನೇದ್ದೂ ಅಯುಕ್ತವೆಂದು ಆಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ — ಎರಡು ಮತದಲ್ಲಿಯೂ ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಅಂಶವು ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ ಸೂತ್ರಗಳು ಎರಡು ಮತಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಯುಕ್ತವಾಗುವುವು, ಕಾರಣ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲ. (3) ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ 'ಅಸತ್ತೇ ಆದ ಜಗತ್ತು ಶೂನ್ಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ' ಎಂಬೀ ಶೂನ್ಯವಾದಾಂಶವು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಈ ಎರಡು ಪ್ರಮೇಯವೂ ((1) ಜಗತ್ತು ಅಸತ್ತು (2) ಶೂನ್ಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ.) ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಸತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೂ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಸತ್ವವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ಅಲ್ಲದೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಜಗತ್ಕಾರಣನೆಂದು ಒಡಂಬಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಕಾರಣ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಿಗೂ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೂ ಅಪರಪ್ರಮೇಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಪ್ರಮೇಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಬಹಳ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದೆ, ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು, ಏಕೆಂದರೆ— ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತು 'ಅಸತ್' ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೂ ಜಗತ್ತು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು ॥ ೭೪ ॥

(ಹಾಗಾದರೆ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಜಗತ್ತನ್ನು 'ಅಸತ್' ಎಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಶೂನ್ಯತತ್ವದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗೋಣ ಅವಿದ್ಯೆಗೆ ನಿಸ್ಸ್ವರೂಪತ್ವವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ಅಸತ್ತೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಅಂತೂ ಅಪರಪ್ರಮೇಯದಲ್ಲಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವುಂಟೇವುಂಟು. ಎಂದರೆ — ಶಬ್ದತಃ ಮಾತ್ರ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು, ಅರ್ಥದಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿಲ್ಲವು) ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಜಗತ್ತಿಗೆ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಸತ್ವವನ್ನು ಒಡಂಬಡುವುದರಿಂದ ಅಪರಪ್ರಮೇಯದಲ್ಲಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವುಂಟೇ ಉಂಟು, ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಜಗತ್ತಿಗೆ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಸತ್ವವನ್ನು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದುಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಸತ್ವಸ್ಯ ತೇನಾಪ್ಯಂಗೀಕ್ರಿಯಮಾಣತ್ವಾತ್ ॥ ೭೫ ॥

ಅ ॥ ತೇನಾಪಿ = ಶೂನ್ಯವಾದಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಸತ್ವಸ್ಯ = ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಸತ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ, ಅಂಗೀಕ್ರಿಯಮಾಣತ್ವಾತ್ = ಅಂಗೀಕಾರವಿದ್ದುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು ಜಗತ್ತು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಸತ್ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು) ॥ ೭೫ ॥

'ಜಗತ್ತು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಸತ್ ಆಗಿದೆ, ಎಂದು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ' ಎಂಬ ವಿಷಯವು ಅವರ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು, ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಆ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ ॥ ಸತ್ಯಂ ತು ದ್ವಿವಿಧಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಸಾಂವೃತಂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಂ ।
ಸಾಂವೃತಂ ವ್ಯಾವಹಾರ್ಯಂ ಸ್ಯಾನ್ನಿವೃತ್ತೌ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಂ ॥ ೭೬ ॥

ಅ ॥ ಸತ್ಯಂ ತು = ಸತ್ಯವಾದರೂ, ಸಾಂವೃತಂ = ಸಾಂವೃತವು, ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಂ = ಯಥಾರ್ಥವಾದುದು, (ಹೀಗೆ), ದ್ವಿವಿಧಂ = ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ, ಪ್ರೋಕ್ತಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ. ವ್ಯಾವಹಾರ್ಯಂ = ಇದನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು, ಇದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು, ಇದು ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರವಿಷಯವಾದ ಜಗತ್ತು, ಸಾಂವೃತಂ ಸ್ಯಾತ್ = ಸಾಂವೃತಸತ್ಯವೆನಿಸುವುದು, ಅಂದರೆ

ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು, ನಿವೃತ್ತೌ = ವ್ಯವಹಾರವು ನಿವೃತ್ತಿಯಾದಮೇಲೆ, (ಯಾವುದು ಇರುತ್ತದೋ ಅದು) ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಂ = ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಸತ್ಯವೆನಿಸುವುದು. (ಅಂದರೆ ಅವ್ಯಾವಹಾರ್ಯವು. ಶೂನ್ಯವು.)

ತಾ ‖ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗದಿರುವುದು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವು. ಅಥವಾ ವಿಜ್ಞಾನ ದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಪಂಚವೂ ನಿವೃತ್ತವಾದರೂ ಯಾವುದು ನಿವೃತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅದು ಪಾರ ಮಾರ್ಥಿಕವು. ಅಂದರೆ ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನಾಖ್ಯ ಮೂರು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡ ದಿರುವುದು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಸತ್ಯವು ‖ ೭೬ ‖

ಸಾಂವೃತಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ ‖ ವಿಚಾರ್ಯಮಾಣೇ ನೋ ಸತ್ತ್ವಂ ಸತ್ತ್ವಂ ಚಾಪಿ ಪ್ರತೀಯತೇ ।
ಯಸ್ಯ ತತ್ಸಾಂವೃತಂ ಜ್ಞೇಯಂ ವ್ಯವಹಾರಪದಂ ಚ ಯತ್ ‖
ಇತ್ಯಾದಿನಾ ‖ ೭೭ ‖

ಅ ‖ ('ಪ್ರಾಗೂರ್ಧ್ವಂ ಯಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಂ ನ ಮಧ್ಯೇ ತಸ್ಯ ಕುತೋ ಭವೇತ್ । ಅನ್ಯಥಾ ಶುಕ್ತಿರೂಪ್ಯಾದೇಸ್ಸತ್ತ್ವಂ ಕೇನ ನಿವಾರ್ಯತೇ' ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಮೇಲೆಯೂ ಯಾವ ವಸ್ತು ವಿಗೆ ಸತ್ಯತ್ವವು ಇಲ್ಲವೋ ಆ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಸತ್ವವಿರಬಹುದು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಶುಕ್ತಿರಜತಾದಿಗಳಿಗೆ ಸತ್ಯತನವನ್ನು ಯಾವುದರಿಂದ ನಿವಾರಣಮಾಡುವಿರಿ. ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ) ವಿಚಾರ್ಯಮಾಣೇ=ವಿಚಾರ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು, ಯಸ್ಯ=ಯಾವ ವಸ್ತುವಿಗೆ, ಸತ್ತ್ವಂ=ಸತ್ಯ ತನವು, ನೋ=ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅಪಿ=ಆದರೂ, ಸತ್ತ್ವಂ=ಸತ್ಯತ್ವವು, ಪ್ರತೀಯತೇ ಚ= ತೋರುತ್ತದೋ, ತತ್=ಅಂತಹ ವಸ್ತುವು, ಸಾಂವೃತಂ=ಸಾಂವೃತ ಸತ್ಯವೆಂದು, ಜ್ಞೇಯಂ= ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಯತ್=ಯಾವುದು, ವ್ಯವಹಾರಪದಂ ಚ=ಹಾನಾದಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗಿದೋ, ತತ್=ಅದೂ ಕೂಡ, ಸಾಂವೃತಂ=ಸಾಂವೃತ ಸತ್ಯವೆನಿಸುವುದು, ಇತ್ಯಾ ದಿನಾ=ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ (ಜಗತ್ತಿಗೆ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅವರು ಅಂಗೀಕಾರಮಾಡಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ).

ತಾ ‖ ೧ನೇ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಸತ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು, ೨ನೇ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಅತ್ಯಂತಾಸತ್ ಅಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದುದೂ ಅತ್ಯಂತಾಸತ್ತು ಆದುದೂ ಹಾನಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ವಿಷಯ ವಾದುದೂ ಸಾಂವೃತಸತ್ಯವೆನಿಸುವುದು. ಎಂದು ಲಕ್ಷಣಾಂತರವು. (2) ಆದಿ ಎಂಬುವ ಪದ ದಿಂದ 'ದ್ವೇ ಸತ್ಯೇ ಸಮುಪಾಶ್ರಿತ್ಯ ಬುದ್ಧಾನಾಂ ಧರ್ಮದೇಶನಾ । ಲೋಕೇ ಸಾಂವೃತಸತ್ಯಂ ಚ ಸತ್ಯಂ ಚ ಪರಮಾರ್ಥತಃ ‖' ಎರಡು ಸತ್ಯಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧರ ಧರ್ಮೋಪ ದೇಶವು. '(1) ಸಾಂವೃತಸತ್ಯವು. (2) ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಸತ್ಯವು. ಹೀಗೆ ೨ ವಿಧವು.' ಇತ್ಯಾದಿ ಅವರ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ‖ ೭೭ ‖

ಹೀಗೆ ಅಪರ ಪ್ರಮೇಯಗಳಲ್ಲಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಪರಪ್ರಮೇಯದಲ್ಲಿಯೂ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ‖ ನ ಚ ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಃ ಶೂನ್ಯಾತ್ಕಶ್ಚಿದ್ವಿಶೇಷಸ್ತಸ್ಯ ‖ ೭೮ ‖

ಅ ॥ ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಃ=ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ, ತಸ್ಯ=ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ಶೂನ್ಯಾತ್=ಶೂನ್ಯತತ್ವದಿಂದ, ಕಶ್ಚಿತ್=ಯಾವುದೊಂದು, ವಿಶೇಷಃ=ವಿಶೇಷವು, ನ ಚ=ಇಲ್ಲವು.

ತಾ ॥ (1) ಯದ್ಯಪಿ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗತ್ಕಾರಣನೆಂದೂ, ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು ಶೂನ್ಯವೇ ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು 'ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ವಿಶೇಷನು, ನಿರಾಕಾರನು' ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಶೂನ್ಯದಿಂದ ಯಾವುದೊಂದು ವಿಶೇಷವೂ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಶಬ್ದಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದರೂ, ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲವು. (2) ನಿರ್ವಿಶೇಷನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಶೂನ್ಯದಿಂದ ವಿಶೇಷವನ್ನೊಡಂಬಟ್ಟರೆ ಸ್ವವಚನವಿರೋಧವು ॥ ೭೮ ॥

ಶೂನ್ಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವಿಶೇಷವಿರಬಹುದೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ ಸ್ವಯಂಭಾತಂ ನಿರ್ಲೇಪಮಜರಾಮರಂ । ಶೂನ್ಯಂ ತತ್ವಮವಿಜ್ಞೇಯಂ ಮನೋವಾಚಾಮಗೋಚರಂ ॥ ೭೯ ॥

ಅ ॥ ಶೂನ್ಯಂ ತತ್ವಂ=ಶೂನ್ಯಾಖ್ಯತತ್ವವು, ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ=ನಿರ್ಧರ್ಮಕವು, ಸ್ವಯಂಭಾತಂ=ಸ್ವಪ್ರಕಾಶವು, ನಿರ್ಲೇಪಂ=ಪಾಪಾದಿಲೇಪವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಅಜರಾಮರಂ=ಮುಪ್ಪು ಸಾವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದು, ಅವಿಜ್ಞೇಯಂ = ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ಅಲ್ಲ, ಅಂದರೆ, ಮನೋವಾಚಾಂ=ಮನಸ್ಸಿಗೂ ವಚನಗಳಿಗೂ, ಅಗೋಚರಂ=ವಿಷಯವಲ್ಲದಿರುವುದು.

ತಾ ॥ (1) ಶೂನ್ಯವೆಂದರೆ ನಿಸ್ಸ್ವರೂಪವೆಂದಲ್ಲ. ಅದೂ ತತ್ವವೇ. ಆದರೂ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯವೆನಿಸುವುದು. (2) ಹಾಗಾದರೆ ಹೇಗೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಪ್ರವೃತ್ತಗಳಾಗುವವೆಂದರೆ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶವೇ, ಅಂದರೆ ಆತ್ಮನೇ ಶೂನ್ಯನೆಂದು ಒಡಂಬಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. (3) ಪಾಪಾದಿಲೇಪವು ಮುಪ್ಪು ಸಾವು ಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷಗಳೂ ಇವೆಲ್ಲವೂ ದೇಹದ ಧರ್ಮಗಳೇವೇ ಸರಿ. ಆತ್ಮನ ಧರ್ಮಗಳು ಅಲ್ಲ. (4) ಆದರೂ ಸ್ವವಿಷಯಪ್ರಕಾಶತ್ವರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವು 'ಸ್ವಯಂಭಾತ' ಎಂಬುವ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ, ಎಂದರೆ ಹಾಗಲ್ಲ. ಸ್ವಯಂಭಾತವೆಂದರೆ ಪರಪ್ರಕಾಶ್ಯವಲ್ಲವೆಂದೇ ಅರ್ಥವು. ಸ್ವವಿಷಯಪ್ರಕಾಶರೂಪವೆಂದಲ್ಲ ॥ ೭೯ ॥

ಸತ್ಯಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ವಿಶೇಷನೆಂಬುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡಬಹುದು, ಎಂದರೆ—

ಮೂ ॥ ಜಾಡ್ಯಸಂವೃತಿ ದುಃಖಾಂತ ಪೂರ್ವದೋಷ ವಿರೋಧಿ ಯತ್ ॥ ೮೦ ॥

ಅ ॥ ಯತ್=ಯಾವ ಶೂನ್ಯವು, ಜಾಡ್ಯಸಂವೃತಿ ದುಃಖಾಂತಪೂರ್ವದೋಷವಿರೋಧಿ; ಜಾಡ್ಯ=ಅಸಂವಿದ್ರೂಪತ್ವವು, ಸಂವೃತಿ=ವಿಶ್ವಾರೋಪನಿಮಿತ್ತಕಾಜ್ಞಾನವು, ದುಃಖ=ದುಃಖವು, ಅಂತ=ನಾಶವು ಇವುಗಳೇವೆ, ಪೂರ್ವ=ಮೊದಲಾದ, ದೋಷ=ಬಂಧಾದಿ ದೋಷಗಳಿಗೆ, ವಿರೋಧಿ=ವಿರೋಧಿಯಾದುದು.

ತಾ ॥ (1) ಶೂನ್ಯತತ್ವವು ಜಾಡ್ಯಸಂವೃತಿಗಳ ತಾದಾತ್ಮ್ಯ (ತತ್ಸ್ವರೂಪ)ಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದುದರಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಜ್ಞಾನತ್ವರೂಪವಾದ ಜಾತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದಲ್ಲ.

(2) ಶೂನ್ಯತತ್ತ್ವವು ಸಂವೃತಿವಿರೋಧಿಯಾದರೆ ವಿರೋಧಿಯಾದ ಶೂನ್ಯವು ಯಾವಾಗಲೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸಂವೃತಿಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು, ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ಞಾನಸಂಬದ್ಧವಾದ ಶೂನ್ಯವೇ ಸಂವೃತಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ಕೇವಲ ಶೂನ್ಯವಲ್ಲ. ಆ ಪ್ರಮಾಣಜ್ಞಾನವಾದರೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಇಲ್ಲ. (3) ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಸಂವೃತಿ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜಡವಸ್ತುಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಅಬಾಧ್ಯ, ಸತ್ಯ ಎನಿಸುವುದು. (4) ದುಃಖಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಆನಂದವೆನಿಸುವುದು, ಸುಖತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲ್ಲ. (5) ದೇಶತಃ ಅಂತಕ್ಕೆ (ಕೆಲವು ದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದಕ್ಕೆ) ವಿರೋಧಿಯಾದುದರಿಂದಲೇ ಸರ್ವಗತವು (ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು) ಎನಿಸುವುದು. ದೊಡ್ಡ ಪರಿಮಾಣವಿದ್ದುದರಿಂದಲ್ಲ. (6) ಕಾಲತಃ ನಾಶಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದುದರಿಂದ ನಿತ್ಯವೆನಿಸುವುದು. ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಸತ್ತಾಜಾತಿಯಿಂದ, ಎಂದಲ್ಲ. (7) ವಸ್ತುತಃ ಅಂತಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದುದರಿಂದಲೇ ಸರ್ವಾತ್ಮಕವೆನಿಸುವುದು. ಸರ್ವ ವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವರೂಪವಾದುದರಿಂದಲ್ಲ. (8) ಸಂಸಾರಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತವೆನಿಸುವುದು. ಮಲ (ಕಶ್ಮಲ)ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಶುದ್ಧವೆನಿಸುವುದು. ॥ ೮೦ ॥

ಮೂ ॥ ನಿತ್ಯಭಾವನಯಾ ಭಾತಂ ತದ್ಭಾವಂ ಯೋಗಿನಂ ನಯೇತ್ ॥ ೮೧ ॥

ಅ ॥ ನಿತ್ಯಭಾವನಯಾ=ಯಾವಾಗಲೂ ಶೂನ್ಯಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಭಾತಂ=ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶೂನ್ಯತತ್ತ್ವವು, ಯೋಗಿನಂ=ಧ್ಯಾನಿಸತಕ್ಕವನನ್ನು, ತದ್ಭಾವಂ=ಶೂನ್ಯಭಾವವನ್ನೇ, ನಯೇತ್=ಹೊಂದಿಸುವುದು. ಅಂದರೆ ಶೂನ್ಯಭಾವವಿಲ್ಲವೆಂಬುವುದು ಆರೋಪಿತವಾಗಿದೆ, ಅದನ್ನು ನಿವರ್ತಿಸುವುದು ॥ ೮೧ ॥

ತತ್ತ್ವವೆಂದಾಗಬೇಕಾದರೆ ಭಾವ ಅಭಾವ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಬೇಕು. ಭಾವವೆಂದಾದರೆ ಗುಣಾದಿಗಳೂ, ಅಭಾವವೆಂದಾದರೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವಾದಿಗಳೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುವು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆಂಬುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡಬಹುದೆಂದರೆ—

ಮೂ ॥ ಭಾವಾರ್ಥಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವಂ ಭಾವತ್ವಂ ವಾ ನ ತತ್ತ್ವತಃ। ವಿಶ್ವಾಕಾರಂ ಚ ಸಂವೃತ್ಯಾ ಯಸ್ಯ ತತ್ಪದಮಕ್ಷಯಂ ॥ ಇತ್ಯಾದಿ ತದ್ವಚಃ ॥ ೮೨ ॥

ಅ ॥ ಯಸ್ಯ=ಯಾವಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ, ಭಾವಾರ್ಥಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವಂ=ಭಾವವಸ್ತುಗಳೇ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯಾಗಿವುಳ್ಳತನವು, ಅಂದರೆ ಅಭಾವತ್ವವಾಗಲೀ, ಭಾವತ್ವಂ ವಾ=ಭಾವತ್ವವಾಗಲೀ, ತತ್ತ್ವತಃ=ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ, ನ=ಇಲ್ಲವೋ, ಸಂವೃತ್ಯಾ ಚ=ಅಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ, ವಿಶ್ವಾಕಾರಂ=ಜಗತ್ತಿನ ಆಕಾರವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೋ, ಪದಂ=ಪ್ರಾಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತತ್=ಆ ಶೂನ್ಯತತ್ತ್ವವು, ಅಕ್ಷಯಂ=ನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ಇತ್ಯಾದಿ=ಇದುಮೊದಲಾದುದು, ತದ್ವಚಃ=ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳ ಮಾತು.

ತಾ ॥ (1) ಅಭಾವತ್ವಪ್ರಯುಕ್ತಗಳಾದ ಸಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ, 'ಅಭಾವತ್ವಂ' ಎಂದು ಹೇಳದೆ 'ಭಾವಾರ್ಥಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು, ಹೀಗೆಯೇ ಭಾವತ್ವಪ್ರಯುಕ್ತ ಗುಣಾದಿ ವಿಶೇಷಗಳೂ ಇಲ್ಲವು. (2) ಅಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ

ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ತೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ವಸ್ತುತಃ ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ತಾಗುವುದು ಅಲ್ಲವು. (3) ತತ್ವವು ಭಾವಾಭಾವಗಳಲ್ಲೊಂದಾಗಬೇಕು, ಎಂಬುವುದು ಪರಮಾರ್ಥವಲ್ಲದ ಪ್ರಪಂಚ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ ॥ ೮೨ ॥

ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು ಶೂನ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವಂತೆಯೇ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಎಂಬುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ವಾಕ್ಯವನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಅನೃತಜಡವಿರೋಧಿರೂಪಮಂತತ್ರಯಮಲಬಂಧನದುಃಖತಾವಿರುದ್ಧಂ ॥ ಇತಿ ಚ ಮಾಯಾವಾದೀ ॥ ೮೩ ॥

ಅ ॥ (ಈ ಮೂಲದ ಉತ್ತರಾರ್ಧವು ಹೀಗಿರುತ್ತದೆ. 'ಅತಿನಿಕಟಮವಿಕ್ರಿಯಂ ಮುರಾರೇಃ ಪರಮಪದಂ ಪ್ರಣಯಾದಭಿಷ್ಟವೀಮಿ' ಇದು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಮಾಡಿದ ಮುರಾರಿಶತಕದ ೧ನೇ ಶ್ಲೋಕವು) ಅನೃತಜಡವಿರೋಧಿರೂಪಂ=ಅನೃತತ್ವ ಜಡತ್ವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧಿಸ್ವರೂಪವಾದ, ಅಂತತ್ರಯಮಲಬಂಧನದುಃಖತಾವಿರುದ್ಧಂ=ದೇಶ,ಕಾಲ, ವಸ್ತು ಪರಿಚ್ಛೇದರೂಪವಾದ ಮೂರು ವಿಧ ನಾಶವು, ಕಶ್ಮಲವು, ಸಂಸಾರಬಂಧವು, ದುಃಖತನವೂ ಇವುಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು. (ಅತಿನಿಕಟಂ=ಅತಿಸಮೀಪವಾದ, ಅವಿಕ್ರಿಯಂ=ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಮುರಾರೇಃ=ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ, ಪರಮಪದಂ=ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು, ಪ್ರಣಯಾತ್=ಸ್ನೇಹದಿಂದ, ಅಭಿಷ್ಟವೀಮಿ=ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ.) ಇತಿ ಚ=ಹೀಗೆಯೇ, ಮಾಯಾವಾದೀ=ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು (ಮುರಾರಿ ಶತಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು).

ತಾ ॥ (1) ಬ್ರಹ್ಮನು ಅನೃತನಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯನೆಂದೂ, ಜಡನಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನನೆಂದೂ, ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾದುದರಿಂದ ಅನಂತನೆಂದೂ, ಮಲನಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶುದ್ಧನೆಂದೂ, ಸಂಸಾರಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತನೆಂದೂ, ದುಃಖವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆನಂದನೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆಯಾಯ ಧರ್ಮಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದಲ್ಲ. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೂ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವು. (2) 'ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ ಸ್ವಯಂಭಾತಂ' ಎಂದು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ವಾಕ್ಯಗಳು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಮಾಡಿದ ಅಧ್ಯಾಸಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಮದಾಚಾರ್ಯರು ಉದಾಹರಿಸಲಿಲ್ಲ ॥ ೮೩ ॥

ಇದನ್ನೇ ವಿಶದೀಕರಿಸುವವರಾಗಿ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವನ್ನು ವಿವರಣಮಾಡತಕ್ಕ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. —

ಮೂ ॥ ನಾಸ್ಯ ಸತ್ವಮಸತ್ವಂ ವಾ ನ ದೋಷೋ ಗುಣ ಏವ ವಾ। ಹೇಯೋಪಾದೇಯರಹಿತಂ ತಚ್ಛೂನ್ಯಂ ಪದಮಕ್ಷಯಂ ॥ ಇತಿ ಶೂನ್ಯವಾದೀ ॥ ೮೪ ॥

ಅ ॥ ಅಸ್ಯ=ಈ ಶೂನ್ಯತತ್ವಕ್ಕೆ, ಸತ್ವಂ=ಸತ್ತಾರೂಪಜಾತಿಯು, ಅಥವಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ವಿಷಯೀಭೂತವಾದುದು, ಅಸತ್ವಂ ವಾ=ಅತ್ಯಂತಾಭಾವಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯಾದುದಾಗಲೀ, ದೋಷಃ=ದುಃಖಾದಿಗಳಾಗಲೀ, ಗುಣೋ ವಾ=ಸುಖಾದಿಗಳಾಗಲೀ, ನೈವ=ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಹೇಯೋಪಾದೇಯರಹಿತಂ=ಹೇಯತ್ವ ಉಪಾದೇಯತ್ವಗಳಿಲ್ಲದಿರುವ,

ಅಕ್ಷಯಂ=ವಿನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವ, ತತ್ ಶೂನ್ಯಂ=ಆ ಶೂನ್ಯತತ್ವವು, ಪದಂ=ಪ್ರಾಪ್ಯವು, ಇತಿ=ಹೀಗೇ, ಶೂನ್ಯವಾದೀ=ಶೂನ್ಯವಾದಿಯು, (ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.)

ತಾ || (1) ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹೇಯ (ಬಿಡಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನು)ನಲ್ಲ. ಗುಣಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲ. (2) ಅಥವಾ ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನಾಗಲೀ, ಬಿಡುವವನಾಗಲೀ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹೇಯೋಪದೇಯ ರಹಿತನು. (3) ಅಥವಾ ಅನಿಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಹೇಯವಿಲ್ಲವು. ಅಪೂರ್ಣತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಾದೇಯವೂ ಇಲ್ಲ || ೮೪ ||

ಶೂನ್ಯವಾದಿಯು ಶೂನ್ಯತತ್ವಕ್ಕೆ ಸತ್ವಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಸತ್ವಾದಯೋ ಧರ್ಮಾಃ ಪರಮಾರ್ಥತೋ ಮಾಯಾವಾದಿನಾಽಪಿ ನಾಂಗೀಕ್ರಿಯಂತೇ || ೮೫ ||

ಅ || (ಬ್ರಹ್ಮಣಃ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ,) ಸತ್ವಾದಯಃ=ಸತ್ವಮೊದಲಾದ, ಧರ್ಮಾಃ=ಧರ್ಮಗಳು, ಪರಮಾರ್ಥತಃ=ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ, ಮಾಯಾವಾದಿನಾಽಪಿ=ಅದ್ವೈತಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ನಾಂಗೀಕ್ರಿಯಂತೇ=ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ || ಕಾಲ್ಪನಿಕಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ, ಒಡಂಬಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಯಥಾರ್ಥವಾದುದನ್ನು ಇಬ್ಬರೂ ಒಡಂಬಡಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಇವರ ಮತಪ್ರಕಾರ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವು || ೮೫ ||

ಧರ್ಮಗಳನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಅವುಗಳು ಯಥಾರ್ಥಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುವುದು, ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಸರ್ವವಿಶೇಷವಿನಿರ್ಮುಕ್ತತ್ವಾಂಗೀಕಾರಾತ್ || ೮೬ ||

ಅ || (ಬ್ರಹ್ಮಣಃ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ) ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ರಾಹಿತ್ಯವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ,

ತಾ || ಯಾವ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಧರ್ಮಗಳನ್ನ ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವರೋ, ಅವರೇ ಎಲ್ಲಾ ವಿಶೇಷಗಳೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆ ಧರ್ಮಗಳನ್ನ ಒಡಂಬಟ್ಟಿದ್ದು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದರೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ವರಾಹತಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದ ಕಾರಣ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೊಡಂಬಟ್ಟದ್ದು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ || ೮೬ ||

ಮತ್ತು ಪರತತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ೨ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳೂ ಸಮವೆಂದು ತೋರಿಸಲಿಚ್ಛಿಸಿದವರಾಗಿ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ಅವಾಚ್ಯಂ ಸರ್ವಶಬ್ದೈಸ್ತಲ್ಲಕ್ಷ್ಯತೇ ಚಾಖಿಲೈಃ ಪದೈಃ । ಅಜ್ಞೇಯಂ ಜ್ಞಾನಲಕ್ಷ್ಯಂ ಚ ತಚ್ಛೂನ್ಯಂ ಪದಮಕ್ಷಯಂ || ಇತಿ ಶೂನ್ಯವಾದೀ || || ೮೭ ||

ಅ ॥ ತತ್=ಆ ಶೂನ್ಯವು, ಸರ್ವಶಬ್ದೈಃ=ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ, ಅವಾಚ್ಯಂ ಚ= ಹೇಳಲ್ಪಡದಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಅಖಿಲೈಃ ಪದೈಃ=ನಿರ್ವಿಶೇಷವೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಪದಗಳಿಂದಲೂ, ಲಕ್ಷ್ಯತೇ = ಲಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಜ್ಞೇಯಂ ಚ = ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯುವಾಗದಿದ್ದರೂ, ಜ್ಞಾನಲಕ್ಷ್ಯಂ = ವೃತ್ತಿವಿಷಯುವಾದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಲಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಕ್ಷಯಂ= ಅವಿನಾಶಿಯಾದ, ತತ್=ಆ, ಶೂನ್ಯಂ=ಶೂನ್ಯತತ್ವವು, ಪದಂ=ಪ್ರಾಪ್ಯವು, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಶೂನ್ಯವಾದೀ=ಶೂನ್ಯವಾದಿಯು, (ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.)

ತಾ ॥ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವಾಚ್ಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ, ಇದು ಮೊದಲಾ ದುದೇ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಕಾರಣ ಪರತತ್ವದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಶೇಷವೂ ಇಲ್ಲ ॥ ೮೭ ॥

ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಶೂನ್ಯಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕ ಯಾವುದೊಂದು ಧರ್ಮವೂ ಇಲ್ಲ. ಶೂನ್ಯವಾದಿ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಇಬ್ಬರು, ಶೂನ್ಯಬ್ರಹ್ಮರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಅಖಂಡರೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿ ಸಿರುವರು. ಕಾರಣ ಶೂನ್ಯಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ನ ಚಾಖಂಡತ್ವೇನ ಕಶ್ಚಿದ್ವಿಶೇಷಃ ॥ ೮೮ ॥

ಅ ॥ ಅಖಂಡತ್ವೇನ=ಅವಯುವಗಳಿಂದೊಡಗೂಡದಿರುವುದರಿಂದ, ಕಶ್ಚಿತ್=ಯಾವು ದೊಂದು, ವಿಶೇಷಃ=ಭೇದಕವಾದ ಧರ್ಮವು, ನ ಚ=ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ.

ತಾ ॥ (1) ಭೇದವು ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ವಿಶೇಷದಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ಆ ಕಾರಣ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಏನು ಬಾಧಕವು, ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ — ಭೇದವು ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪವಾದಾಗ್ಯೂ, ಅದರಲ್ಲಿ ವಿವಾದವು ಹುಟ್ಟಿದರೆ ಭೇದವನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸತಕ್ಕ ಧರ್ಮ ದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದರಿಂದ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಗಿಯದೆ. (2) 'ನ ಚ ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಃ ಶೂನ್ಯಾತ್ಕಶ್ಚಿದ್ವಿಶೇಷಃ' ಎಂದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಇಲ್ಲಿ ಪುನಃ 'ನ ಚಾಖಂಡತ್ವೇನ ಕಶ್ಚಿದ್ವಿಶೇಷಃ' ಎಂದು ಪುನರುಕ್ತವಾಯಿತೆಂದರೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸ್ವವಚನವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಇಲ್ಲಿ ಭೇದಕಧರ್ಮವಿಲ್ಲದಿರುವುದ ರಿಂದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿಬರಲಿಲ್ಲ. (3) 'ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ ಸ್ವಯಂ ಭಾತಂ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶೂನ್ಯವಾದಿಯ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ಶೂನ್ಯತತ್ವವನ್ನು ಅಖಂಡವೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರಮಾಡಿದ್ದಾನೆ, ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಯಾವುದೊಂದು ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದೇ **ಅಖಂಡವೆನಿಸುತ್ತದೆ** ॥ ೮೮ ॥

ಮೂ ॥ ಯದಖಂಡಂ ಪದಂ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಸರ್ವೈರಪಿ ವಿಶೇಷಣೈಃ । ಸರ್ವೈರ್ವಿಶೇಷಣೈರ್ಮುಕ್ತಂ ತಚ್ಛೂನ್ಯಂ ಪದಮಕ್ಷಯಂ ॥ ಇತಿ ಚ ಶೂನ್ಯವಾದೀ ॥ ೮೯ ॥

ಅ ॥ ಪದಂ=ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ, ಯತ್ ಅಖಂಡಂ=ಯಾವ ಅಖಂಡವು, ಸರ್ವೈರ್ವಿಶೇಷಣೈಃ=ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದಲೂ, ಮುಕ್ತಂ=ರಹಿತವಾ ದುದೋ, ಸರ್ವೈರಪಿ ವಿಶೇಷಣೈಃ=ಎಲ್ಲಾ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದಲೂ, ಲಕ್ಷ್ಯಂ=ಉಪಲಕ್ಷ್ಯ ವಾಗಿದೆಯೋ, ತತ್=ಆ, ಅಕ್ಷಯಂ=ಅವಿನಾಶಿಯಾದ, ಶೂನ್ಯಂ=ಶೂನ್ಯತತ್ವವು, ಪದಂ= ಪ್ರಾಪ್ಯವು, ಇತಿ ಚ=ಹೀಗೆ, ಶೂನ್ಯವಾದೀ=ಶೂನ್ಯವಾದಿಯು (ಹೇಳುತ್ತಾನೆ).

ತಾ ॥ (1) 'ಶೂನ್ಯವು ಅಕ್ಷಯವಾಗಿದೆ' ಎಂದುಪಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಖಂಡವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅವಯವಾದಿಗಳಿದ್ದರೆ ನಾಶವಾಗಬಹುದು. (2) ಯಾವ ವಿಶೇಷಣವೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ' ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಹೇಗೆ ಕೂಡಬಹುದೆಂದರೆ 'ಹೇಗೆ' ಕಾಗೆ ಇರುವುದು ದೇವದತ್ತನ ಮನೆಯು, ಎಂದು ಹೇಳಲು ಕಾಗೆಯು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗದೇನೇ ಬೇರೆಯವರ ಮನೆಯಿಂದ ದೇವದತ್ತನ ಮನೆಯನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಮಾಡು ವುದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಶೂನ್ಯದಲ್ಲಿಲ್ಲದೇನೇ ಶೂನ್ಯತತ್ವ ವನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ ॥ ೮೯ ॥

ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು 'ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅಖಂಡನೆಂದು' ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ, ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಏವಮೇವ ಮಾಯಾವಾದಿರಾದ್ಧಾಂತಃ ॥ ೯೦ ॥

ಅ ॥ ಏವಮೇವ= ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಮಾಯಾವಾದಿ ರಾದ್ಧಾಂತ=ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತವು.

ತಾ ॥ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಿಗೆ ಶೂನ್ಯವು ಅಖಂಡವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬುವಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ, ಪ್ರಮಾಣ, ಲಕ್ಷಣ, ವ್ಯವಹಾರ, ಮೊದಲಾದುದು ಎಷ್ಟು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಅದೆಲ್ಲವೂ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೂ ಸಮಾನವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ, ಎಂದು 'ಏವಮೇವ' ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಸೂಚಿಸಿದರು. ॥ ೯೦ ॥

'ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಹೇಳಲು ವಿಧಿಯು ತೋರುತ್ತದೆ. 'ಶೂನ್ಯಂ' ಎಂದು ಹೇಳಲು ನಿಷೇಧವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಅಷ್ಟರಿಂದಲೂ ವಿಶೇಷವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು, ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ವಿಧಿನಿಷೇಧಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಶೂನ್ಯಸ್ವರೂಪಗಳೋ, ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಶೂನ್ಯಗಳ ಧರ್ಮಗಳೋ,೧ನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ವಿಧಿ, ನಿಷೇಧ, ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೇ ಹೇಗೆ ವಿಶೇಷವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು, ೨ನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಗಳೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೇನೇ ಬರುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದುಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ ॥ ನ ಚ ಮಾಯಾವಾದಿನೋ ಭಾವತ್ವಂ ನಾಮ ಧರ್ಮಃ ನ ಚ ಶೂನ್ಯವಾದಿನಶ್ಶೂನ್ಯತ್ವಂ ನಾಮ ಧರ್ಮಃ ॥ ೯೧ ॥

ಅ ॥ ಮಾಯಾವಾದಿನಃ=ಮಾಯಾವಾದಿಯ ಮತದಲ್ಲಿ (ಬ್ರಹ್ಮಣಃ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ) ಭಾವತ್ವಂ ನಾಮ ಧರ್ಮಃ=ವಿಧಿತ್ವರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವು, ನ ಚ= ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ, ಶೂನ್ಯವಾದಿನಃ=ಶೂನ್ಯವಾದಿಯ ಮತದಲ್ಲಿ, (ಶೂನ್ಯಸ್ಯ=ಶೂನ್ಯತತ್ವಕ್ಕೆ,) ಶೂನ್ಯತ್ವಂ ನಾಮ ಧರ್ಮಃ=ನಿಷೇಧತ್ವರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವು, ನ ಚ=ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ.

ತಾ ॥ ಆದಕಾರಣ ಶೂನ್ಯವಾದಿಮತಕ್ಕೂ ಮಾಯಾವಾದಿಮತಕ್ಕೂ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕವುಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದರೂ ಈಗ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಿಸಿದರೂ ಸಿದ್ಧಾಂತ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ॥ ೯೧ ॥

ಆದರೂ ಚಿಂತಿಲ್ಲ. ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಅಖಂಡನಾದುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯದಿಂದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಆ ಕಾರಣ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳನ್ನ ನಿರಾಕರಿಸಿದುದರಿಂದಲೇ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳನ್ನು

ನಿರಾಕರಿಸುವುದೂ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾದರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ— 'ನ ಸ್ಥಾನತೋಽಪಿ ಪರಸ್ಯೋಭಯಲಿಂಗಂ ಸರ್ವತ್ರ ಹಿ' ಬ್ರ. ಸೂ॥ ಅ. ೩. ಪಾ. ೨. ಸೂ. ೧೧ ॥ ಪರಸ್ಯ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ಸ್ಥಾನತೋಽಪಿ=ಉಪಾಧಿಯಿಂದಲೂ, ಉಭಯಲಿಂಗಂ=ಸವಿಶೇಷತ್ವ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವರೂಪಗಳಾದ ೨ ಲಿಂಗಗಳು, ನ=ಇಲ್ಲವು, ಸರ್ವತ್ರ ಹಿ=ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವೈತಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಖಂಡನೆಂದೇ ಸೂತ್ರಕಾರರ ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ('ಅಶಬ್ದಮಸ್ಪರ್ಶಮರೂಪಂ' ಮೊದಲಾದುವುಗಳು) ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ವಿಶೇಷನೆಂದೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ಕಾರಣ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೂ ಬರುವುದು. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಮತ ನಿರಾಸವು ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಲ್ಲ, ಎಂದರೆ—

**ಮೂ ॥ ಮಯ್ಯನಂತಗುಣೇಽನಂತೇ ಗುಣತೋಽನಂತವಿಗ್ರಹೇ ।
ಯದಾಸೀತ್ತತ ಏವಾದ್ಯಃ ಸ್ವಯಂಭೂಃ ಸಮಭೂದಜಃ ॥ ೯೨ ॥**

ಅ ॥ ಅನಂತಗುಣೇ=ಅಪರಿಮಿತ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ, ಗುಣತಃ ಅನಂತೇ=ಒಂದೊಂದು ಗುಣಗಳಿಗೂ ಅವಧಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ, ಅನಂತವಿಗ್ರಹೇ=ಅಪರಿಮಿತ ಶರೀರವುಳ್ಳ, ಮಯಿ=ನನ್ನ ಹೊಕ್ಕಳಿನಲ್ಲಿ, ಯತ್ ಪದ್ಮಂ=ಯಾವ ಪದ್ಮವು, ಆಸೀತ್=ಇರುತ್ತಿತ್ತೋ, ತತ ಏವ=ಆ ಪದ್ಮದಿಂದಲೇ, ಆದ್ಯಃ=ಒಂದನೆಯವನಾದ, ಸ್ವಯಂಭೂಃ ಅಜಃ=ಚತುರ್ಮುಖನು, ಸಮಭೂತ್=ಹುಟ್ಟಿದನು.

ತಾ ॥ (1) ಉತ್ತರಾರ್ಧದಿಂದ 'ಚತುರ್ಮುಖನು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು' ಎಂಬುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (೧) 'ನಾರಾಯಣಾದ್ಬ್ರಹ್ಮಾ ಜಾಯತೇ' ನಾರಾಯಣನಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. (೨) 'ಯಸ್ಯ ಪ್ರಸಾದಜೋ ಬ್ರಹ್ಮಾ' ಚತುರ್ಮುಖನು ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು. (೩) 'ಯನ್ನಾಭಿಪದ್ಮಾತ್' ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಹೊಕ್ಕಳಿನಲ್ಲಿರುವ ಕಮಲದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದನೋ, ಇದು ಮೊದಲಾದ ಆಗಮುಸಮ್ಮತಿಯಿದೆ, ಎಂದು ತೋರಿಸಿದರು. ಹೇಗೆಂದರೆ — (೧) ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾತ್ಸ್ವ ಇತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಃ=ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನಾದುದರಿಂದ 'ಸ್ವಃ' (ಸ್ವಯಂ) ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (೨) ಅಃ ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮ=ಬ್ರಹ್ಮನು 'ಅಃ' ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು. ಸ್ವಯಂ ಶಬ್ದವು ಅಕಾರವೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ನಾಮಧೇಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ವಯಂಭೂಃ=ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು. ಅಜಃ=ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು ॥ ೯೨ ॥

**ಮೂ ॥ ಉತ್ತಮಃ ಪುರುಷಸ್ತ್ವನ್ಯಃ ಪರಮಾತ್ಮೇತ್ಯುದಾಹೃತಃ ।
ಯೋ ಲೋಕತ್ರಯಮಾವಿಶ್ಯ ಬಿಭರ್ತ್ಯವ್ಯಯ ಈಶ್ವರಃ ॥ ಇತಿ ಭಗವದ್ರಾದ್ಧಾಂತಃ ॥ ೯೩ ॥**

[ಗೀ. ಅಧ್ಯಾ. ೧೫, ಶ್ಲೋ. ೧೭.]

ಅ ॥ ಯಃ ಅವ್ಯಯಃ ಈಶ್ವರಃ=ಯಾವ ಅವಿನಾಶಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಲೋಕತ್ರಯಂ=ಮೂರು ಲೋಕವನ್ನು, ಆವಿಶ್ಯ=ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಬಿಭರ್ತಿ=ಧರಿಸುತ್ತಾನೋ, ಪೋಷಿಸುತ್ತಾನೋ, ಪುರುಷಃ=ಅಂತಹ ಗುಣಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಉತ್ತಮಃ=ಕ್ಷರಾಕ್ಷರ

ಪುರುಷರಿಂದುತ್ತಮನು, ಅನ್ಯಃ=ಭಿನ್ನನು, ಪರಮಾತ್ಮೇತಿ=ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು, ಉದಾಹೃತಃ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಭಗವದ್ರಾದ್ಧಾಂತಃ=ಭಗವಂತನ ಸಿದ್ಧಾಂತವು. (ಸೂತ್ರ ಕಾರರ ಸಿದ್ಧಾಂತವು.)

ತಾ ॥ (1) ಇದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಭೇದವನ್ನೂ ಉತ್ತಮತ್ವ ವನ್ನೂ ಹೇಳಿದರು. (2) 'ಪರಮಾತ್ಮೇತ್ಯುದಾಹೃತಃ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಆಗಮಸಮ್ಮತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. (3) 'ಲೋಕತ್ರಯಮಾವಿಶ್ಯ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಯಾರು ಯಾರನ್ನು ಪೋಷಿಸು ವನೋ, ಅವನು ಅವನಿಂದ ಉತ್ತಮನು, ಎಂದು ಯುಕ್ತಿಯು. (4) ವಿನಾಶಿಯಾದ ಮೂರು ಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದವನಿಗೆ ನಾಶಬರಬೇಕಾಗುವುದು, ಎಂಬುವ ಸಂಶಯ ನಿರಾಸಕ್ಕಾಗಿ 'ಅವ್ಯಯಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದನ್ನುಪಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು (ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿ ಯನ್ನು) ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ 'ಈಶ್ವರಃ' ಎಂಬುವ ಪದವು. (5) ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಅಖಂಡನು, ನಿರ್ವಿಶೇಷನು, ಎಂದು ಸೂತ್ರ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ವೇದವ್ಯಾಸರು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅನಂತಾನಂತ ಗುಣಪೂರ್ಣನು, ಎಂದೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವರು. 'ನ ಸ್ಥಾನತೋಽಪಿ ಪರಸ್ಯೋಭಯಲಿಂಗಂ ಸರ್ವತ್ರ ಹಿ' ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೂ ಹಿಂದಿನ ಅರ್ಥವಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ. ಜಾಗ್ರದಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನೂ ಪ್ರೇರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನು (೧) ಪ್ರತಿ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿದ್ದವನು ಪರಸ್ಪರ ಭಿನ್ನನೋ, (೨) ಅಭಿನ್ನನೋ, ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಹುಟ್ಟಲು ಸ್ಥಾನಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಭೇದವಿದೆ, ಎಂಬುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಈ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. ಸ್ಥಾನಭೇದವಿದ್ದರೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ರೂಪವಲ್ಲ. 'ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ಏತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ' ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿ ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಬ್ಬನೇ ಗುಣಪೂರ್ಣನು, ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ. ಆದುದರಿಂದ ಸ್ಥಾನಗಳು ಬೇರೆಯಾದರೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ತತ್ಪ್ರಯುಕ್ತ ಭೇದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟದ್ದು. (6) ಯಾವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ವಿಚಾರಮಾಡದೆ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ವೇದವ್ಯಾಸರ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥ ವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ॥ ೬೩ ॥

ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ 'ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಅನಂತಾನಂತ ಗುಣಪೂರ್ಣನು' ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿ ಸಿದುದರಿಂದ 'ನಿರ್ವಿಶೇಷನು' ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶ್ರುತಿ ಯನ್ನುದಾಹರಿಸುವರು. —

ಮೂ ॥ ಪರಾಽಸ್ಯ ಶಕ್ತಿರ್ವಿವಿಧೈವ ಶ್ರೂಯತೇ ಸ್ವಾಭಾವಿಕೀ ಜ್ಞಾನಬಲ ಕ್ರಿಯಾ ಚ ॥ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಃ ॥ ೬೪ ॥

ಅ ॥ ಅಸ್ಯ=ಈ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ, ಪರಾ=ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ, ವಿವಿಧೈವ=ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾದ, ಶಕ್ತಿಃ=ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು, ಜ್ಞಾನ ಬಲ ಕ್ರಿಯಾ ಚ=ಜ್ಞಾನಬಲಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಕ್ರಿಯೆಯು ಕೂಡ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕೀ=ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿಯೇ, ಶ್ರೂಯತೇ=ಕೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, (ಶ್ರುತಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ), ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಃ=ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಯು.

ತಾ ॥ (1) 'ಸ್ವಾಭಾವಿಕೀ' ಎಂದು ಇದ್ದುದರಿಂದ 'ಬ್ರಹ್ಮನು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ನಿರ್ವಿಶೇಷನೇ. ಅವಿದ್ಯಾಪರಿಕಲ್ಪಿತ ವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಸವಿಶೇಷನು, ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು

ಹೇಳುವರು.' ಅದು ಶ್ರುತಿವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಯುಕ್ತವು. (2)ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಗಳು ಅಖಂಡ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ, ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ — ಅಖಂಡಾರ್ಥ ಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳೆಂದರೆ, ೧ ತನ್ನ ಗುಣ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳೆಂದರೆ,ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಭೇದಪ್ರತಿನಿಧಿರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷದಿಂದಲೇ ಗುಣಗಳಿವೆ, ಎಂಬುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. ೨ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನುಮಾತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ, ಎಂದರೆ, 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಜ್ಞಾನಮಾನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ 'ಸತ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವು ತಿಳಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ, ಜ್ಞಾನಾದಿ ಪದಗಳೂ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ಏಕಾರ್ಥಕವಾಗುವುದು. ಇದರಿಂದ 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಅನಂತಂ' ಎಂದು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗವು ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ಅನಂತಾನಂತ ಗುಣಗಳಿವೆ, ಎಂಬುವುದೇ ಶ್ರುತಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ॥ ೯೪ ॥

ಪರರು ಆಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ — ಶ್ರುತಿಗಳು ನಿರ್ವಿಶೇಷನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಾದರೂ ಶ್ರೌತಪದಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗವು ಕೂಡಬಹುದು. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿಸಿರುವ ಅಸತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ' ಇದುಮೊದಲಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವರು. ಕಾರಣ ವೈಯರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಹೇಗೆಂದರೆ — ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯಗಳು ೨ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರವೃತ್ತಗಳಾಗುವವು. ೧ 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಮೊದಲಾದ ಮಹಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್‌ತ್ವಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ೨ನೇದ್ದು ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಐಕ್ಯರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುವು. (1) 'ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಂ' ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತನಾದ, ಬ್ರಹ್ಮನು ಯಾರು? ಎಂದು ಕೇವಲ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿದಾಗ 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಇಂತಹ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವಾಕ್ಯವು ನಿರ್ಧರ್ಮಕನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ 'ಚಂದ್ರನು ಯಾರು' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದಾಗ 'ಪ್ರಕೃಷ್ಟಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನು ಚಂದ್ರನು' ಎಂದು ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃಷ್ಟಪ್ರಕಾಶಪದಗಳು ಚಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವವು. ಆದರೂ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಪ್ರಥಮತಃ ಗುಣಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ, ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವು ಸಮವಾಗಲಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ (ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ) ಚಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ. ನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಚಂದ್ರನು ಬೇರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾದಿ ಪದಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಸತ್ಯಾದಿಪದಗಳಿಗೂ ಮಾಯಾವಿಶಿಷ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸತ್ಯತ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳಿದ್ದುದರಿಂದ ಆತನಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯೆಂಬ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಆ ಪದಗಳು ಸತ್ಯತ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವವುಗಳಾಗಿ ಲಕ್ಷಣಯಾ ಅಂದರೆ ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅಖಂಡಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ. ಕಾರಣ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ಸತ್ಯಾದಿಪದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವು 'ಬ್ರಹ್ಮ'ನೆಂಬುವ ಒಂದು ಪದದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಾದಿಪದಗಳು ವ್ಯರ್ಥಗಳೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಲಕ್ಷ್ಯವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಆರೋಪಿಸಿರುವ

ಅಸತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದೇ ಪ್ರಯೋಜನವು. ತಥಾಚ ಹೀಗೆ ಅನುಮಾನವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ೧ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿವಾಕ್ಯಂ='ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ'ಇದುಮೊದಲಾದವಾಕ್ಯಗಳು,ಅಖಂಡಾರ್ಥನಿಷ್ಠಂ=ಅಖಂಡವಾದ ವಸ್ತು (ಬ್ರಹ್ಮ) ವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುವು, ಲಕ್ಷಣವಾಕ್ಯತ್ವಾತ್=ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವಾಕ್ಯವಾದುದರಿಂದ, 'ಪ್ರಕೃಷ್ಟಪ್ರಕಾಶಃ ಚಂದ್ರಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವತ್='ಚಂದ್ರನು ಒಳ್ಳೇ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನು' ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದಂತೆ. ೨ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿವಾಕ್ಯಂ=ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರಪರಂ=ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದು, ತತ್ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರತ್ವಾತ್=ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾದುದರಿಂದ, ಯತ್ ಯತ್ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಂ ತತ್ ತತ್ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರಪರಂ ಯಥೋದಾಹೃತಂ ವಾಕ್ಯಂ=ಯಾವುದು ಯಾರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವೋ, ಅದು ಅದರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದು. ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಂತೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಜೀವರಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಚಿತ್ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಶ್ವೇತಕೇತುವು ಉದ್ದಾಲಕರ ಹತ್ತಿರ 'ಕೋಽಹಂ' ನಾನು ಯಾರು ಎಂದು ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಿಚಾರಮಾಡಿದಾಗ ಉದ್ದಾಲಕರು 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎಂದುತ್ತರಕೊಟ್ಟರು. 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬುವ ವಾಕ್ಯವು ಸಮಾನಾಧಿಕರಣವಾದುದರಿಂದ (ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದು ಒಂದೇ ವಿಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಶಬ್ದವಾದುದರಿಂದ) ದೇವದತ್ತನ ದನವು ಎನ್ನುವುದರಂತೆ ಭಿನ್ನಾರ್ಥಕವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. (2) ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಾಗದಿರುವುದರಿಂದ 'ಮಣ್ಣು ಘಟವು' ಎನ್ನುವುದರಂತೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು. ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವು ಮೊದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು. ಆದಕಾರಣ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ, ಅಸರ್ವಜ್ಞತ್ವರೂಪಾಂಶಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಚಿನ್ಮಾತ್ರವನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸತಕ್ಕುದು. (ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) 'ಭೇದವದೆ' ಎಂಬುವ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದೇ ಪ್ರಯೋಜನವು. ತತ್ ಅಂದರೆ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವಿಶಿಷ್ಟನು, ತ್ವಂ ಅಂದರೆ ಅಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವಿಶಿಷ್ಟನು. ಕಾರಣ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಭೇದಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದೆಂಬ ಪ್ರಯೋಜನವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ವೈಯರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಹೇಗೆಂದರೆ — 'ಇವನು ಯಾರು' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದಾಗ 'ಸೋಽಯಂ ದೇವದತ್ತಃ' ಆ ಈ ದೇವದತ್ತನು, ಎಂಬುವ ೩ ಪದಗಳು ದೇವದತ್ತನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವಾಗ್ಯೂ ಸಃ=ಆ ದೇಶಕಾಲಗಳಲ್ಲಿದ್ದವನು, ಅಯಂ=ಈ ದೇಶಕಾಲಗಳಲ್ಲಿದ್ದವನು ಇವರಿಗೆ ಐಕ್ಯವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ 'ಆ ದೇಶಕಾಲ' ಈ 'ದೇಶಕಾಲ' ಎಂಬುವ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೇವದತ್ತನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪ್ರವೃತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಪರ್ಯಾಯಪದವಲ್ಲವು. ಆ ದೇಶಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದವನು ಬೇರೆ, ಈ ದೇಶಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದವನು ಬೇರೆ ಎಂಬೀ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ ವೈಯರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಅನುಮಾನವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ೧ ತತ್ತ್ವಮಸೀತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಂ='ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಮೊದಲಾದವಾಕ್ಯಗಳು, ಅಖಂಡಾರ್ಥನಿಷ್ಠಂ=ಅಖಂಡವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುವು. ಅಕಾರ್ಯಕಾರಣದ್ರವ್ಯನಿಷ್ಠತ್ವೇ ಸತಿ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣತ್ವಾತ್=ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಾಗದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಾಗಿ ಏಕವಿಭಕ್ತ್ಯಂತ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ, 'ಸೋಽಯಂ ದೇವದತ್ತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವತ್=ಅವನೇ ಈ ದೇವದತ್ತನು ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಂತೆ.

೨ ತತ್ತ್ವಮಸ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಂ='ತತ್ತ್ವಮಸಿ'ಮೊದಲಾದವಾಕ್ಯಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರಪರಂ= ಕೇವಲ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ, ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರತ್ವಾತ್=ಕೇವಲ ಸ್ವರೂಪ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾದುದರಿಂದ, ಯತ್ ಯತ್ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಂ ತತ್ ತತ್ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರಪರಂ ಯಥಾ ಸೋಽಯಂ ದೇವದತ್ತಃ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯವತ್=ಯಾವುದು ಯಾರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವೋ, ಅದು ಅದರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ, ಅವನೇ ಈ ದೇವದತ್ತನು, ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಂತೆ. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರುತಿಗಳು ಅಖಂಡಾರ್ಥವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಯಾವ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದ ರಿಂದಲೂ ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ, ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡಬಹುದೆಂದು ಅದ್ವೈತಿ ಗಳು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದರು. ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರು ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಅನುಮಾನವೇ ಅಸಂಗತವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ೧ನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ದೂಷಿಸುವರು.

ಮೂ ॥ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಪ್ರಕಾಶಶ್ಚಂದ್ರ ಇತ್ಯಾದಿಷು ಪ್ರಕೃಷ್ಟತ್ವಾದಿ ವಿಶೇಷಣಾನಿ ಸಂತ್ಯೇವೇತಿ ನ ತತ್ಸಾಮ್ಯಂ ॥ ೯೫ ॥

ಅ ॥ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಪ್ರಕಾಶಶ್ಚಂದ್ರ ಇತ್ಯಾದಿಷು='ಚಂದ್ರನು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಕಾಶ ವುಳ್ಳವನು' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಲಕ್ಷಣವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, (ಇರುವ ಪದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ,) ಪ್ರಕೃಷ್ಟತ್ವಾದಿವಿಶೇಷಣಾನಿ=ಪ್ರಕೃಷ್ಟತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷಣಗಳು, ಸಂತ್ಯೇವ=ಇರುತ್ತವೆ, ಇತಿ=ಆದುದರಿಂದ, ತತ್ಸಾಮ್ಯಂ=ಪ್ರಕೃಷ್ಟಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನು ಚಂದ್ರನು ಇದು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸಾದೃಶ್ಯವು, ನ=(ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ) ಇಲ್ಲವು. (ಆ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತೀಕ ರಿಸಿಕೊಂಡು ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಖಂಡಾರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.)

ತಾ ॥ (1) ವಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವು ಕೂಡದಿದ್ದರೇನೇ ಲಕ್ಷಣಾವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಲಕ್ಷಣಾವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ 'ಬೆಲ್ಲವು ಮಧುರವು' ಎನ್ನುವ ಲ್ಲಿಯೂ ಲಕ್ಷಣಾವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಪ್ರಕೃತ ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃಷ್ಟತ್ವಾದಿ ವಿಶೇಷಣ ಗಳು ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿವೆ. ಆ ಕಾರಣ ಅನುಪಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ 'ಪ್ರಕೃಷ್ಟ ಪ್ರಕಾಶಃ ಚಂದ್ರಃ' ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ (ಅಂದರೆ ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿ ಯಿಂದ) ಚಂದ್ರಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕವುಗಳಲ್ಲ. (2) ಹಾಗಾದರೆ ಶಕ್ತಿ ರೂಪವಾದ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾದಿಪದಗಳು ಚಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಕಾರಣ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯವಿಲ್ಲವು, ಎಂದರೆ ಲಕ್ಷಣಾವನ್ನಂಗೀಕರಿಸದೆ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಚಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ, ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಕೇವಲ ಚಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪವು 'ಚಂದ್ರ' ಎಂಬ ಒಂದು ಪದದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಮೊದ ಲಾದ ಪದಗಳು ವ್ಯರ್ಥಗಳಾಗುವುವು ಅಲ್ಲದೆ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಾಗಬೇಕಾಗುವುವು. ಅಂತೂ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗ ಲಾರದು ॥ ೯೫ ॥

'ಸೋಽಯಂ ದೇವದತ್ತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವತ್' ಎಂಬೀ ೨ನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನೂ ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಅನಿತ್ಯದೇಶಕಾಲಸಂಬಂಧಿತ್ವಸ್ಯ ಸತ್ವಾನ್ನ ಸೋಽಯಂ ದೇವದತ್ತ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಪಮಾ ಚ ॥ ೯೭ ॥

ಅ ॥ ಅನಿತ್ಯ ದೇಶಕಾಲಸಂಬಂಧಿತ್ವಸ್ಯ=ಅನಿತ್ಯವಾದ ದೇಶಕಾಲಗಳ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ತನವು, ಸತ್ವಾತ್=ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಸೋಽಯಂ ದೇವದತ್ತಃ ಇತ್ಯಾದಿ=ಆ ಈ ದೇವದತ್ತನು ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯವು,ಉಪಮಾ=('ತತ್ವಮಸಿ'ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಅಖಂಡಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬುವುದರಲ್ಲಿ) ದೃಷ್ಟಾಂತವು, ನ ಚ=ಆಗಲಾರದು.

ತಾ ॥ (1) ಸಃ=ಅತೀತದೇಶಕಾಲಗಳ ಸಂಬಂಧವಿರುವವನೆಂದೇ ಅನುಭವವು. ಅಂದರೆ, ಆ ದೇಶಕಾಲಗಳ ಸಂಬಂಧವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಅಯಂ=ವರ್ತಮಾನದೇಶಗಳ ಸಂಬಂಧವಿರುವವನು, ಅಂದರೆ ಈಗ ಈ ದೇಶಕಾಲಗಳ ಸಂಬಂಧವು ದೇವದತ್ತನಿಗೆ ಇದೆ ಎಂದು. ಇದು ದೇವದತ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಕಾರಣ ವಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವೇ ಕೂಡುವುದರಿಂದ 'ಸೋಽಯಂ ದೇವದತ್ತಃ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಲಕ್ಷಣಾ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ದೇವದತ್ತಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನುಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಿಕೊಡಲಾರವು. ಇದನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಅಖಂಡಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ, ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಲಾರದು. ಅಂತೂ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಕೂಡದು ॥ ೯೭ ॥

ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗದಿದ್ದರೂ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಶತ್ರುವಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಭೋಜನಮಾಡತಕ್ಕವನನ್ನು ಕುರಿತು ಆಪ್ತನು 'ವಿಷಂ ಭುಂಕ್ಷ್ವ' ವಿಷವನ್ನು ಉಣ್ಣು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಹೀಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಶತ್ರುಗಳ ಅನ್ನವನ್ನು ಊಟಮಾಡಬಾರದೆಂದೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಅದನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅಂದರೆ ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹೀಗೆಯೇ'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬುವಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ವಿಶಿಷ್ಟ, ಅಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವಿಶಿಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯರೂಪವಾದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಕೂಡದಿದ್ದರೂ, ಉಪದೇಶಿಸತಕ್ಕ ಉದ್ದಾಲಕರಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಾ, ಎಂದಂಗೀಕರಿಸುವೆವು. ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾದುದರಿಂದ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಅದಲ್ಲದೆ ಈ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು ಯಾರು? ಇವನು ಯಾರು? ಎಂದೂ, ಚಂದ್ರ ದೇವದತ್ತರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಪ್ರಶ್ನಿಸಿಕೊಂಡವನು ಪ್ರಕೃಷ್ಟತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಹುಣಸೆಮರವನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿಕೊಂಡವನು ನಿಂಬ (ಕಹಿಬೇವು) ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುವವನಂತೆ ಅಸಂಗತವಾದ ಮಾತುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದಾಕ್ಷೇಪಿಸುವುದಾದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾದರೆ ಇದು ಕೂಡಬಹುದಿತ್ತು; ಆದರೆ ಕೇವಲ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲ. ಯಾರೊಬ್ಬನೂ ಸಿದ್ಧವಾದುದನ್ನು ಕೇಳಲಾರನು, ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ದೇವದತ್ತಾದಿಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರಸ್ಯ ಸಿದ್ಧತ್ವಾನ್ನ ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರೇ ಪ್ರಶ್ನಃ ॥ ೯೮ ॥

ಅ ॥ ದೇವದತ್ತಾದಿಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರಸ್ಯ=ದೇವದತ್ತಮೊದಲಾದವರ ಕೇವಲಸ್ವರೂಪಗಳು, ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್=ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ, ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರೇ=ಕೇವಲ ಸ್ವರೂಪವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಶ್ನಃ=ಪ್ರಶ್ನೆಯು, ನ=ಅಲ್ಲ.

ತಾ ॥ (1) 'ಚಂದ್ರನು ಪ್ರಕೃಷ್ಟಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನು' ಎಂಬೀಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಆದಿಯಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಆ ಮೇಲೆ 'ಸೋಽಯಂ ದೇವದತ್ತಃ' ಎಂಬುವುದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿರುವರು. ಆದಕಾರಣ 'ಚಂದ್ರಾದಿಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರಸ್ಯ' ಎಂದು ಹೇಳದೆ ಕ್ರಮವನ್ನು ಏತಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟರು? ಎಂದರೆ ಪರರು ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾದಿ ವಾಕ್ಯವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದಿದ್ದರು. 'ಸೋಽಯಂ' ಎಂಬುವಲ್ಲಿ ಆದರೂ ವಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೇ. ಆದ ಕಾರಣ 'ಚಂದ್ರಾದಿ ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರಸ್ಯ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ 'ಪ್ರಕೃಷ್ಟಪ್ರಕಾಶಃ' ಎಂಬುವ ವಾಕ್ಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಅನುಪಪತ್ತಿಯನ್ನೇ ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದು, ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ಅಂತೂ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಾನುಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದು, 'ಪ್ರಕೃಷ್ಟಪ್ರಕಾಶಃ ಚಂದ್ರಃ, ಸೋಽಯಂ ದೇವದತ್ತಃ' ಈ ೨ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿಯೂ ಸರಿಯೇ, ಎಂದು ತಿಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಕ್ರಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವರು. (3) ಕ್ರಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೂ 'ದೇವದತ್ತಾದಿಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರಸ್ಯ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಸೋಽಯಂ' ಎಂಬುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುವುದರ ಪರಿಹಾರವೇ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದು. 'ಪ್ರಕೃಷ್ಟಪ್ರಕಾಶಃ' ಎಂಬುವ ವಾಕ್ಯದ ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ ಕಾರಣ ೨ ದೃಷ್ಟಾಂತದ ಅನುಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು, ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು ಏಕೆಂದರೆ — ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾದಿ ವಾಕ್ಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪರರು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಅನುಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಸುಖದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಬಹುದು. (4) 'ಸೋಽಯಂ' ಎಂಬುವ ವಾಕ್ಯವು ವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥಕವಾದರೆ 'ಕೋಽಯಂ' ಇವನು ಯಾರು? ಎಂದು ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದ್ದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ, ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಪರರು ಹೇಳದಿರುವುದರಿಂದ ಯಾಕೆ ಶಂಕಿಸಿದ್ದು, ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾದಿ ವಾಕ್ಯದಂತೆ 'ಸೋಽಯಂ' ಎಂಬುವಲ್ಲಿಯೂ 'ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರಪ್ರಶ್ನೋ ನ ಯುಜ್ಯತೇ' ಎಂಬೀನ್ಯಾಯಯಾರ್ಥವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಪರಿಹರಿಸಬೇಕು ॥ ೯೭ ॥

(1) ಚಂದ್ರ ದೇವದತ್ತಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪಗಳು ಸಿದ್ಧಗಳಾದರೂ ನಕ್ಷತ್ರಾದಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿಯೇ ಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿವೆ. ಚಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪವು ನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ, ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ. ದೇವದತ್ತನ ಸ್ವರೂಪವು ನಿನ್ನೆ ನೋಡಿದವನಿಗೂ ಇವನಿಗೂ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆ ಕಾರಣಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಶ್ನೆಯು. (2) ಆದುದರಿಂದಲೇ 'ಪ್ರಕಾಶಃ ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದರೆ ನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. 'ಪ್ರಕೃಷ್ಟಃ' ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದರೆ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಗೂ ಬರುವುದು. ನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಬೇರೆಮಾಡಿ ಚಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ'ಪ್ರಕೃಷ್ಟಪ್ರಕಾಶಶ್ಚಂದ್ರಃ'ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಹೀಗೆಯೇ 'ಸಃ'ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದರೂ, 'ಅಯಂ' ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದರೂ, ಆಗ ನೋಡಿದವನೂ ಈಗ ನೋಡಿದವನೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂಬುವ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ ಹಾಗೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲ. ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಚೈತ್ರನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ 'ಸೋಽಯಂ ದೇವದತ್ತಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು, ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ— (೧) ನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನನು ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವರೂಪವೇ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಕ್ಕೂ ವಿಷಯವೆಂದರೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವೇ

ಆಯಿತು. ವ್ಯಾವೃತ್ತ್ಯಾದಿಗಳೂ ಆಕ್ಷೇಪದಿಂದಲೇ ಸಿಗುವುವು. ಶಬ್ದಾರ್ಥವಲ್ಲವೆಂದರೆ, ವಿಶೇಷಣವಿಲ್ಲದೆ ನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಭೇದವೊದಲಾದುದೂ ಆಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಾರದು. ಚಂದ್ರಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗದೇನೇ ನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಭೇದವೊದಲಾದುದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು, ಎಂದರೆ ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ನಕ್ಷತ್ರಾದಿವ್ಯತಿರೇಕಮಾತ್ರಸ್ಯಾಪಿ ಸಿದ್ಧತ್ವಾನ್ನ ವ್ಯತಿರೇಕಮಾತ್ರೇ ॥ ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರಶ್ನಸ್ಯೈವಾಸಂಭವಾತ್ ॥ ೯೮ ॥

ಅ ॥ ನಕ್ಷತ್ರಾದಿವ್ಯತಿರೇಕಮಾತ್ರಸ್ಯಾಪಿ=ನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೇವಲ ಭೇದವೂ ಕೂಡ, ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್=ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ಕಾರಣ, ವ್ಯತಿರೇಕಮಾತ್ರೇ=ಕೇವಲಭೇದವೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂಬುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ), ನ=ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. (ಪ್ರಶ್ನಿಸಿಕೊಂಡವನು ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಭೇದವನ್ನಾಗಲೀ, ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂಬುವುದನ್ನಾಗಲೀ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೇ), ಅನ್ಯಥಾ=ಕೇವಲ ಸ್ವರೂಪವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗದಿದ್ದರೆ, ಪ್ರಶ್ನಸ್ಯೈವ = ಪ್ರಶ್ನೆಗೇನೇ, ಅಸಂಭವಾತ್ = ಕೂಡುವಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಅಂದರೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಕೂಡಲಾರದು.

ತಾ ॥ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವವನು ಚಂದ್ರಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸಹ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೆ, 'ಚಂದ್ರನು ಯಾರು' ಎಂದು ಹೇಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವನು? ತಿಳಿಯದಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಲಾರನು. ಆದ ಕಾರಣ ಚಂದ್ರಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದಾನೆ, ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ॥ ೯೮ ॥

ಪ್ರಶ್ನೆ, ಪರಿಹಾರಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ ಸ್ವರೂಪವು ವಿಷಯವಾಗದಿದ್ದರೆ ಯಾವುವು ವಿಷಯಗಳಾಗುವುವು. ಎಂದರೆ—

ಮೂ ॥ ಅತಃ ಕೈರ್ವಿಶೇಷಣೈರ್ವಿಶಿಷ್ಟ ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನೇ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಪ್ರಕಾಶ ತದ್ದೇಶಕಾಲಾದಿವಿಶಿಷ್ಟ ಏವ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಃ ॥ ೯೯ ॥

ಅ ॥ (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಚಂದ್ರಾದಿಗಳ ಕೇವಲ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಕೂಡಲಾರದೋ) ಅತಃ=ಆದಕಾರಣ, ಕೈರ್ವಿಶೇಷಣೈರ್ವಿಶಿಷ್ಟಃ ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನೇ=ಯಾವ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾನೆ, ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಲು, ಪ್ರಕೃಷ್ಟಪ್ರಕಾಶತದ್ದೇಶಕಾಲಾದಿವಿಶಿಷ್ಟ ಏವ=ಉತ್ಕೃಷ್ಟಪ್ರಕಾಶತ್ವ, ಆ ದೇಶಕಾಲಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂದೇ, ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಃ=ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು, ಉಪಪದ್ಯತೇ=ಕೂಡುತ್ತದೆ.

ತಾ ॥ (1) ಚಂದ್ರನು ಯಾರು, ಇವನು ಯಾರು, ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಾಕಾರವಾದ ಪ್ರಶ್ನವಾಕ್ಯದ ರೀತಿಯಿಂದ ಕೇಳಿದರೂ ಯಾವ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಪ್ರಶ್ನೆಯೆಂದೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಶ್ನೆಯು ವಿಶಿಷ್ಟವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸಲು ಪರಿಹಾರವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥವೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ. (2) ಅವುಗಳಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಕೃಷ್ಟಪ್ರಕಾಶಶ್ಚಂದ್ರಃ' ಇದುಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಪ್ರಕೃಷ್ಟಪ್ರಕಾಶತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಂದ್ರಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನನೆಂಬುವುದು ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿಗುವುದು. (3) 'ಸೋಽಯಂ ದೇವದತ್ತಃ' ಇದುಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಆ ದೇಶ

ಕಾಲಗಳ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಈ ದೇಶಕಾಲಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಈ ದೇಶಕಾಲಗಳ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಆ ದೇಶಕಾಲಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಇವರಿಗೆ ಐಕ್ಯವು ಅರ್ಥಾತ್ಸಿಗುವುದು. (4) ಕೆಲವುವೇಳೆ ವಿಶಿಷ್ಟಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. (5) ಹೀಗೆಯೇ 'ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಂ' ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಎಂಬುವ ಮಾತಿನಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯಾಕಾರವಾಗಿ ತಿಳಿದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಯಾವ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂಬಿಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಲು 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಹೀಗೆ ಸತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂದೇ ಶೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ. (6) ಜೀವಾತ್ಮನಾದರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಕಾರಣ ಆತನ ವಿಶೇಷವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿಕೊಂಡವನಾಗಿ 'ಸಿಂಹೋ ದೇವದತ್ತಃ' ಎಂದರೆ, ಸಿಂಹಸದೃಶನು ದೇವದತ್ತನು ಎಂದು ಹೇಗೆ ಅರ್ಥವಾಗುವುದೋ ಹಾಗೆಯೇ 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ನೀನು ಪರಮಾತ್ಮ ಸದೃಶನು ಎಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಐಕ್ಯವು (ಅಂದರೆ ನೀನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬುವುದು) ಪ್ರಮಾಣಬಾಧಿತವಾಗಿರುತ್ತದಷ್ಟೆ! (7) ಹಾಗಾದರೆ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ತಮ್ಮಧೀನವಾಗಿರಲು ಇಂತಹ ಗೌಣಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಏಕೆ ಮಾಡಿರುವರು ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ 'ತಾನು ಮಹಾಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು, ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನು' ಎಂದು ತಿಳಿದು ಶ್ವೇತಕೇತುವು ಸ್ತಬ್ಧನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆತನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ತಾವೇ ಸ್ವತಂತ್ರರೆಂದು ಭಾವಿಸಿಕೊಂಡ ಸರ್ವಜೀವರ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಶಾಂತಿಮಾಡಲಿಕ್ಕಾಗಿ 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆ ಅಹಂಕಾರವು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ವಿಚಾರವು ಹುಟ್ಟುವುದು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಕೂಡಲಾರದು. ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಅವನಂತೆ ನೀನು ಎಂಬುವ ಅರ್ಥವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಉಪಮಾನದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದು ಸೂರ್ಯ ಪ್ರತಿಸೂರ್ಯರಂತೆಯೇ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ನನಗೂ ಬಿಂಬ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭಾವವು ಅದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಆತನೇ ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನು, ನಿಯಾಮಕನು, ನಾನು ನಿಯಮ್ಯನು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುತ್ತಾನೆ. ನೀನು ಪರತಂತ್ರನು ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದರೆ ರಾಜ, ರಾಜನಭಟ ಇವರಂತೇ, ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಜ್ಞಾನವು ಬರುವುದು. ಅಂತೂ ಪ್ರತಿಬಿಂಬನಾದ ತನಗೆ ನಿಷಿದ್ಧಗಳಲ್ಲದ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವನು. ಕಾರಣ, ಅನೇಕಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕಾಗಿ 'ತತ್ ತ್ವಮಸಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ ॥ ೯೯ ॥

ಹೀಗೆ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಖಂಡಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಅದನ್ನೇ ಬೇರೆ ಹೇತುವಿನಿಂದಲೂ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಅಂಗೀಕ್ರಿಯಮಾಣತ್ವಾದ್ವಿಶಿಷ್ಟಾದೇರನಿರ್ವಚನೀಯಾಭಾವಾಚ್ಚ
ಸತ್ಯತ್ವಂ ಚ ಸಿದ್ಧಂ ॥ ೧೦೦ ॥

ಅ ॥ ವಿಶಿಷ್ಟಾದೇಃ=ವಿಶಿಷ್ಟ ವಿಶೇಷಣ ಇದುಮೊದಲಾದುದಕ್ಕೆ, ಅಂಗೀಕ್ರಿಯಮಾಣತ್ವಾತ್=ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಪ್ರಯುಕ್ತವೂ, ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾಭಾವಾಚ್ಚ=ಅನಿರ್ವಚನೀಯವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಸತ್ಯತ್ವಂ ಚ=ಸತ್ಯತ್ವವೂ ಕೂಡ, ಸಿದ್ಧಂ=ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ತಾ ॥ (1)'ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಲಕ್ಷಣಯಾ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ' ಎಂದು ಹೇಳುವವರು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೊಡಂಬಡಬೇಕು. ವಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದೆ ಲಕ್ಷಣೆಯಿರಲಾರದು. ಅನಂತತ್ವಾದಿಗಳು ಬೇರೆಯೆಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಸತ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷಣಗಳು, ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ಭೇದ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು, ಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆಕಾರವೂ ಇವೆ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಅಂತೂ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಡಂಬಡಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಬಾಧಕಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ 'ಲಕ್ಷಣಾ' ಎಂದಾಶ್ರಯಿಸಿ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು? (2) ಹಾಗಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಾದರೂ ಅವುಗಳು ಸತ್ಯಗಳಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರಲಾರದು ಎಂದೇ ಬಾಧಕವು. ಎಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಅವುಗಳು ಅಸತ್ತು ಆಗಲಾರವು. ಅತಂತ್ಯಾಸತ್ತಾದ ವಸ್ತುವು ಉಪಲಕ್ಷಕವಾಗಿ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲಾರದು. (3) ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೆಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು. ಆದಕಾರಣ ವಿಶಿಷ್ಟಾದಿಗಳು ಸತ್ಯಗಳೆಂದೇ ಸಿದ್ಧಗಳಾಗುವವು. ಅಂತೂ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವೇ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು ॥ ೧೦೦ ॥

ವಿಶಿಷ್ಟವು 'ವಿಶೇಷಣ' 'ವಿಶೇಷ್ಯ' ಅವುಗಳ ಸಂಬಂಧಗಳಿಂದ (1) ಭಿನ್ನವೋ (2) ಅಭಿನ್ನವೋ (3) ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನವೋ (೧) ಬೇರೆ ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ದಂಡೀ=ದಂಡವುಳ್ಳವನೆಂಬುವಲ್ಲಿ, ದಂಡ, ಪುರುಷ ಸಂಬಂಧಗಳು ಹೊರತು ಬೇರೊಬ್ಬನು ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದ್ದರೆ ದಂಡಿಯನ್ನು ಕರಕೊಂಡು ಬಾ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಕರಕೊಂಡು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. (೨) ಅಭಿನ್ನನೆಂಬುವ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ 'ದಂಡ ಸಂಬಂಧವೇ ದಂಡಿತ್ವವು' ಅದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ದಂಡಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವಾದರೆ ವಸ್ತುತಃ ದಂಡಿಯಾದವನಕ್ಕಿಂತ ದಂಡಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೂ, ದಂಡದಲ್ಲಿಯೂ, ಪುರುಷನಲ್ಲಿಯೂ, ಅವುಗಳ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿಯೂ ದಂಡೀ ಎಂಬುವ ವ್ಯವಹಾರವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. (೩) ಮೂರನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಭೇದ ಅಭೇದ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ದೋಷಗಳೂ ಬರುವುವು. ಅಲ್ಲದೆ ವ್ಯಾಹತಿಯೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಬರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟಾದಿಗಳು ಅನಿರ್ವಚನೀಯಗಳೆಂದೇ ಸಿದ್ಧಗಳಾಗುವುವು. ಕಾರಣ ಬಾಧಕವು ಹೇಗೆ ಇರಲಾರದು ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ—

ಮೂ ॥ ದೃಷ್ಟಸ್ಯ ವಸ್ತುನೋ ಬಲವದ್ದೃಷ್ಟಿಂ ವಿನಾ ನಾನ್ಯದ್ಬಾಧಕಮಿತಿ ದುರ್ಘಟತ್ವೇ ಸುಘಟತ್ವೇ ವಾ ನಾನಿರ್ವಚನೀಯಸಿದ್ಧಿಃ ॥ ೧೦೧ ॥

ಅ ॥ ದೃಷ್ಟಸ್ಯ ವಸ್ತುನಃ=ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕಂಡ ವಸ್ತುವಿಗೆ, ಬಲವದ್ದೃಷ್ಟಿಂ ವಿನಾ=ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೊರತು, ಅನ್ಯತ್ ಬಾಧಕಂ=ಬೇರೆ ಬಾಧಕವು, ನ=ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ಇತಿ = ಆದಕಾರಣ, ದುರ್ಘಟತ್ವೇ = (ಅನುಮಾನದಿಂದ) ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದಿದ್ದರೂ, ಸುಘಟತ್ವೇ ವಾ=ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬಂದರೂ, (ವಿಶಿಷ್ಟಾದೇಃ=ವಿಶಿಷ್ಟಾದಿಗಳಿಗೆ) ಅನಿರ್ವಚನೀಯಸಿದ್ಧಿಃ=ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವದ ಸಿದ್ಧಿಯು, ನ=ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ ॥ (1) ವಿಶಿಷ್ಟಾದಿಗಳು ಭಿನ್ನವೋ ಅಭಿನ್ನವೋ ಯಾವರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದಕಾರಣ ಅದರ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು

ಒಡಂಬಡದಿದ್ದರೆ ಅನುಭವವನ್ನೇ ಅಪಲಾಪಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಪೇಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಗಿಯದೆ. ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ವಿಶಿಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದಿದ್ದರೂ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (2) ವಿಶಿಷ್ಟಾಕಾರಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಾದಿಗಳಿಂದ ಭೇದವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ, ಅಭೇದವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ದೋಷವು ತೋರುವುದರಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟಾಕಾರವು ಅಸತ್ ಅಥವಾ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವು ಸತ್ಯವಲ್ಲ, ಎಂಬೀ ವಿಪರ್ಯಯಪರ್ಯವಸಾನವು ವಿಶಿಷ್ಟಾಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ ಅಸಂಗತವಾಗುವುದು, ಆದಕಾರಣ ತರ್ಕವು ದುಷ್ಟವಾದಕಾರಣ ನಂಬಕೂಡದು. (3) ವಿಶಿಷ್ಟಾದಿಗಳು ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದಾದರೂ ತರ್ಕದಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತರ್ಕವು ಬಾಧಿಸಲಾರದು. (4) ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಶುಕ್ತಿರಜತವು ಸತ್ ಆದರೆ ತದ್ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಬಹುದಿತ್ತು. ಶರೀರವೇ ಆತ್ಮನಾದರೆ ಮಾಡಿದ್ದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ನಾಶವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು, ಇದುಮೊದಲಾದ ತರ್ಕಗಳಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕುದು, ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟದೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು. ಅಲ್ಲಿಯೂ 'ಇದು ಬೆಳ್ಳಿಯಲ್ಲ' 'ಇದು ನನ್ನ ಶರೀರವು' ಎಂಬೀ ಪ್ರಬಲವಾದ ವಿರೋಧಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೇ ಬಾಧವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕುದು. (5) 'ನ ಚ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧಮನ್ಯೇನ ಕೇನಾಪಿ ಬಾಧ್ಯಂ ದೃಷ್ಟಂ' ಎಂಬ ಮೂಲ (೬೫) ದಿಂದ ಈ ಮೂಲ (೧೦೧)ಕ್ಕೆ ಪುನರುಕ್ತಿಯು ಉಂಟಾಯಿತೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಅನುಮಾನಾಗಮಗಳಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವಾದುದು ತರ್ಕದಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. (6) ಅಲ್ಲದೆ, ಹಿಂದೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅನುಮಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಬಾಧ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದುಪಪಾದಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಇಲ್ಲಿ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಬಾಧಕತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ॥ ೧೦೧ ॥

ಪ್ರಮಾಣದೃಷ್ಟಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತರ್ಕಬಾಧವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವೆಂಬುವುದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದೆಂದರೆ—

ಮೂ ॥ ಸರ್ವವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾಂಗೀಕಾರಾದ್ದುರ್ಘಟಮಪಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಮಾಣಾದಂಗೀಕ್ರಿಯತ ಏವ ॥ ೧೦೨ ॥

ಅ ॥ ಸರ್ವವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾಂಗೀಕಾರಾತ್ = ಸರ್ವ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ದುರ್ಘಟಮಪಿ = ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದಿದ್ದರೂ, ಬ್ರಹ್ಮ = ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ಪ್ರಮಾಣಾತ್='ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ, ಅಂಗೀಕ್ರಿಯತೇ ಏವ=ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನಷ್ಟೆ!

ತಾ ॥ (1) ಬ್ರಹ್ಮನು 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ' ಇದುಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಸತ್ಯನೆಂದೇ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಮೇಲೆ ಹೇಳುವ ತರ್ಕದಿಂದ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ ದುರ್ಘಟನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಆದರಿಸದೆ ತರ್ಕದಿಂದಲೇ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನು ಅನಿರ್ವಚನೀಯನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾರರು. ಆದರೆ ತರ್ಕವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ದುರ್ಘಟನಾದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಸತ್ಯನೆಂದೇ ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಪರರೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತನೆಂದಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. (2) ಪರರ ರೀತಿಯಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ದುರ್ಘಟನಾಗುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ, ಪರರು 'ಬ್ರಹ್ಮನು

ಸರ್ವ ವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ವಿಲಕ್ಷಣನೆಂದು' ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ಚೇತನತ್ವ ಅಚೇತನತ್ವಾದಿ ಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿತ್ಯನು, ಶುದ್ಧನು(ಜಡಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದಿರುವವನು)ಜ್ಞಾನ ಸ್ವರೂಪನು, ಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವವನು, ಜಾತಿ ಗುಣ ಕರ್ಮ ಅವಯವಾದಿಗಳಿಲ್ಲದಿರುವವನು ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. (2)ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಒಡಂಬಡದೆ ಇದ್ದ ಕೆಲವು ತಾರ್ಕಿಕಾದಿ ಗಳು (೧)ಚೇತನ (೨) ಅಚೇತನ ಎಂದಾಗಲೀ, (೧)ಭಾವ (೨)ಅಭಾವ ಎಂದಾಗಲೀ ತತ್ತ್ವವು ೨ ವಿಧ ವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. (3) ಇತರರು (೧) ಪ್ರಮಾಣ (೨) ಪ್ರಮೇಯ (೩) ಪ್ರಮಾತೃಭೇದದಿಂದ ತತ್ತ್ವವು ೩ ವಿಧವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. (4) ಇತರರು (೧)ದ್ರವ್ಯ, (೨) ಗುಣ, (೩)ಕರ್ಮ, (೪) ಸಾಮಾನ್ಯ, ಹೀಗೆ ೪ ವಿಧವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. (5) ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ೪, ೫ ವಿಶೇಷ, ೬ ಸಮವಾಯ, ಹೀಗೆ ೬ ವಿಧವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. (6) ಆ ತಾರ್ಕಿಕಾದಿಗಳಾದರೂ ಹೀಗೆ ತರ್ಕಿಸುವರು — ನಿತ್ಯ ಶುದ್ಧೇತ್ಯಾದಿ ಲಕ್ಷಣವಿರತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮನು ತತ್ತ್ವವಾದರೆ ಚೇತನಾಚೇತನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರ ಬೇಕು. ಪರರಿಗೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ — ಚೇತನಾದಿಗಳಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ಚೇತನತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಬಿಟ್ಟರೆ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವು ತಪ್ಪಿಹೋಗಬೇಕಾಗು ವುದು. ಈ ಚೇತನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರದೆ ಇದ್ದುದು ಮೊಲದ ಕೋಡಿನಂತೆ ತತ್ತ್ವವಾಗಲಾರದು. ಹೀಗೆ ತರ್ಕದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ದುರ್ಘಟನಾಗಲು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಇಷ್ಟೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಯದೆ. ವಿಚಿತ್ರ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಪುರುಷರು ತಂತಮ್ಮ ಬುಧ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಅನೇಕಪ್ರಕಾರ ತರ್ಕಿಸುವರು. ಆ ತರ್ಕದಿಂದ ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧನೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣವಿಶಿಷ್ಟನೂ ಆದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸ ಕೂಡದು. ಮತ್ತೆ ತರ್ಕವೇ ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದರೆ ದುಷ್ಟವಾಗುವುದು. ಈ ಹೇಳಿದ ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರದಿದ್ದರೂ ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರ ತತ್ತ್ವವಾಗುವುದು ಎಂದು, ಅಂತೂ ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವಾದ್ದಕ್ಕೆ ತರ್ಕಬಾಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು. (7) ಹಾಗೆಯೇ 'ದಂಡೀ ಚೈತ್ರಃ' 'ಯಸ್ಸರ್ವಜ್ಞಃ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟಾದಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧ ಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಅದನ್ನು ತರ್ಕದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆ ತರ್ಕಗಳೇವೇ ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದುಷ್ಟಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅವರ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಒಪ್ಪಬೇಕು ॥ ೧೦೨ ॥

ಈ ಪ್ರಕಾರ ವಿಶಿಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪ್ರತಿತರ್ಕದ ಪರಾಹತಿಯನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ ॥ ಜಗತೋ ಭಿನ್ನಮಭಿನ್ನಂ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನಂ ವೇತ್ಯಾದಿ ವಿಕಲ್ಪಸ್ತತ್ರಾಪಿ ಯುಜ್ಯತೇ ॥ ೧೦೩ ॥

ಅ ॥ ಜಗತಃ=ಜಗತ್ತಿನಿಂದ, ಭಿನ್ನಂ=ಭೇದವಿದೆಯೋ, ಅಭಿನ್ನಂ=ಭೇದವಿಲ್ಲವೋ, ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನಂ ವಾ=ಭೇದಾಭೇದವಿದೆಯೋ, ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಕಲ್ಪಃ=ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಿಕಲ್ಪಗಳು, ತತ್ರಾಪಿ=ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ, ಯುಜ್ಯತೇ=ಕೂಡುತ್ತವೆ.

ತಾ ॥ ಹೇಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟವು ವಿಶೇಷಣಾದಿಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವೋ ಅಭಿನ್ನವೋ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಕಲ್ಪ ಗಳನ್ನು ಪರರು ಮಾಡಿರುವರೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೂ ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಭಿನ್ನನೋ, ಅಭಿನ್ನ ನೋ, ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನನೋ, ಉಭಯ ವಿಲಕ್ಷಣನೋ ಎಂಬೀ ವಿಕಲ್ಪಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು ॥೧೦೩॥

ಮೂ ॥ ಭಿನ್ನಂ ಚೇದ್ಭೇದಾದಿವಿಶಿಷ್ಟಾಚ್ಚಸಿದ್ಧಂ ಭಿನ್ನಮಭಿನ್ನಂ ವೇತ್ಯಾದ್ಯನವಸ್ಥಾ ॥ ೧೦೪ ॥

ಅ ॥ ಭಿನ್ನಂ ಚೇತ್=(ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು) ಭಿನ್ನನಾದರೆ, ಭೇದಾದಿ ವಿಶಿಷ್ಟಾತ್=ಭೇದಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ, ಶುದ್ಧಂ=ಕೂಡದಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಭಿನ್ನಂ=ಭೇದವುಳ್ಳವನೋ, ಅಭಿನ್ನಂ ವಾ=ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವವನೋ, ಇತ್ಯಾದಿ=ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ, ಅನವಸ್ಥಾ=ಅವಸಾನವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು.

ತಾ ॥ (1) ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಭಿನ್ನನಾದರೆ ಭೇದದಿಂದಲೂ, ಅದರ ಸಂಬಂಧದಿಂದಲೂ, ಭೇದವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಧರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದಲೂ, ವಿಶಿಷ್ಟವು ಮಿಥ್ಯೆಯಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಮಿಥ್ಯೆಯಾದುದು ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೆ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು. (2) ಹಾಗಾದರೆ ವಿಶಿಷ್ಟನು ಉಪಾಸ್ಯನಾಗದಿದ್ದರೂ ಶುದ್ಧನೇ ಉಪಾಸ್ಯನಾಗುವನೆಂದರೆ ಆ ಶುದ್ಧನು ವಿಶಿಷ್ಟನಿಂದ ಭಿನ್ನನೋ, ಅಭಿನ್ನನೋ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಅಲ್ಲಿಯೂ ವಿಕಲ್ಪಮಾಡುವೆವು. ಭಿನ್ನನಾದರೆ ಅವನೂ ಕೂಡ ಭೇದಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಮಿಥ್ಯೆಯಾಗಬೇಕಾಗುವನು. ಅಂತೂ ಉಪಾಸ್ಯನಿಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು. (3) ಪುನಃ ಶುದ್ಧನನ್ನೇ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಹಿಂದಿನ ದೋಷಗಳು ತಪ್ಪಲಾರವು. * ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು. (ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕಗಳಾದ ಅನಂತ ಸಜಾತೀಯ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಕಲ್ಪನೆಗೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು.) ಅಂತೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು. (4) ಅಭೇದಾದಿ ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ಮೇಲೆ ಹೇಳುವಂತೆ ದೂಷಿಸತಕ್ಕದ್ದು ॥೧೦೪॥

ಮೂ ॥ ಅಭಿನ್ನಂ ಚೇನ್ಮಿಥ್ಯಾರೂಪೇಣ ಜಗತಾ ಬ್ರಹ್ಮಾಪಿ ಮಿಥ್ಯೈವ ಸ್ಯಾತ್ ॥ ೧೦೫ ॥

ಅ ॥ ಬ್ರಹ್ಮ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ಮಿಥ್ಯಾರೂಪೇಣ=ಮಿಥ್ಯಾಸ್ವರೂಪವಾದ, ಜಗತಾ=ಪ್ರಪಂಚದಿಂದ, ಅಭಿನ್ನಂ ಚೇತ್=ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವವನಾದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮಾಪಿ=ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಕೂಡ, ಮಿಥ್ಯೈವ=ಮಿಥ್ಯಾಭೂತನಾದವನೇ, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗುವನು.

ತಾ ॥ ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆಯಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಮಿಥ್ಯೆಯಾಗುವನು. ಯದ್ಯಪಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸತ್ಯನಾದುದರಿಂದ ಜಗತ್ತೂ ಸತ್ಯವೇ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೂ ಅದು ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ ॥ ೧೦೫ ॥

ಮೂ ॥ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನಂ ಚೇದ್ದೋಷದ್ವಯಮಪಿ ॥ ೧೦೬ ॥

ಅ ॥ ಬ್ರಹ್ಮ=ಬ್ರಹ್ಮನು, ಜಗತಾ=ಪ್ರಪಂಚದಿಂದ, ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನಂ ಚೇತ್=ಭೇದವಿರುವವನೂ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವವನೂ ಆದರೆ, ದೋಷದ್ವಯಮಪಿ=ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ದೋಷಗಳೂ ಬರುತ್ತವೆ, ವ್ಯಾಹತಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ ॥ ೧೦೬ ॥

ಮೂ ॥ ಉಭಯವಿಲಕ್ಷಣಂ ಚೇದನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಏವಾಪತಿತಂ ॥ ೧೦೭ ॥

---

* (ಅನವಸ್ಥಾದೋಷ!— ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದೇನೇ, ಇದಕ್ಕೆ- ಇದು ಕಾರಣ, ಅದಕ್ಕೆ- ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣ, ಅದಕ್ಕೆ- ಇನ್ನೊಂದು, ಅದಕ್ಕೆ- ಬೇರೊಂದು,— ಹೀಗೆ ಅವಸಾನವನ್ನೇ ಮಾಡಲು ಬಾರದಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅನವಸ್ಥಾ ದೋಷವೆಂದು ಹೆಸರು.)

ಅ || (ಬ್ರಹ್ಮ=ಬ್ರಹ್ಮನು, ಜಗತಾ=ಪ್ರಪಂಚದಿಂದ,) ಉಭಯವಿಲಕ್ಷಣಂ ಚೇತ್=ಭಿನ್ನ ಅಭಿನ್ನಗಳಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣನಾದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮಣ ಏವ = ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ, ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವಂ= ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವು, ಆಪತಿತಂ=ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ತಾ || (1) ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನ ವಿಲಕ್ಷಣನೆಂದಂಗೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಈ ೨ ನಿಷೇಧವೂ, ೧ ತಾತ್ತ್ವಿಕವೋ ೨ ತಾತ್ತ್ವಿಕವಲ್ಲವೋ, ೧ ತಾತ್ತ್ವಿಕವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಅದು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ೨ ತಾತ್ತ್ವಿಕವಲ್ಲವಾದರೆ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಸತ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ ಅನಿರ್ವಚ ನೀಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. (2) 'ದೃಷ್ಟಸ್ಯ ವಸ್ತುನಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಇಷ್ಟು ಹೇಳಿದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಭೇದಾದಿವಿಕಲ್ಪಗಳು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟಾದಿಗಳು ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಗಳಾಗುವುದಾದರೆ ಆತನಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದಾದಿ ವಿಕಲ್ಪಗಳು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ! || ೧೦೭ ||

ಈ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು (ತರ್ಕವನ್ನು) ಹೇಳಿ ವಿಪರ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನ ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಯದ್ಯೇವಮಪಿ ನಾನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತರ್ಹಿ ಜಗತೋಽಪಿ ನ ಸ್ಯಾತ್ || ೧೦೮ ||

ಅ || ಏವಮಪಿ=ಭಿನ್ನತ್ವಾದಿ ವಿಕಲ್ಪಗಳು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗು ವುದಾಗ್ಯೂ, ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವಂ=ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವು, ಬ್ರಹ್ಮಣಃ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ನ ಯದಿ=ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡದಿದ್ದರೆ, ತರ್ಹಿ=ಹಾಗಾದರೆ, ಜಗತೋಽಪಿ=ವಿಶಿಷ್ಟಾದಿ ಜಗತ್ತಿಗೂ, ನ ಸ್ಯಾತ್=(ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ) ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವು ಬರಲಾರದು || ೧೦೮ ||

ಚಿಂತಿಲ್ಲ. ತರ್ಕದಿಂದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿ ಪಾದಿಸತಕ್ಕ 'ತತ್ಸತ್ಯಂ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಯೇ ತರ್ಕವನ್ನು ಆಭಾಸೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ವಿಶಿಷ್ಟಾದಿಗಳಿಗೂ ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೂ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನೇ ಶ್ರುತಿಯು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ.

ಮೂ || ವಿಶ್ವಂ ಸತ್ಯಮಿತ್ಯಾದಿವಚನಮತ್ರಾಪ್ಯುಕ್ತಂ || ೧೦೯ ||

ಅ || ಅತ್ರಾಪಿ=ವಿಶಿಷ್ಟಮೊದಲಾದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸತ್ಯತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ, 'ವಿಶ್ವಂ ಸತ್ಯಂ'=ಜಗತ್ತು ಯಥಾರ್ಥವಾದುದು, ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಂ=ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಯು, ಉಕ್ತಂ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ || ೧೦೯ ||

ಆದರೂ ಚಿಂತಿಲ್ಲ. ತರ್ಕವು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ಅನುಗ್ರಾಹಕವಾಗುತ್ತದಷ್ಟೆ! 'ವಾಚಾ ರಂಭಣಂ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣವು ವಿಶಿಷ್ಟಾದಿಗಳ ಸತ್ಯತೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಅನುಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಸತ್ಯತೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಅನು ಗ್ರಾಹ್ಯಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವು. ಆದ ಕಾರಣ ವೈಷಮ್ಯವದೆ ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿ ಸುವ ತರ್ಕಕ್ಕೂ ಅನುಗ್ರಾಹ್ಯ ಶ್ರುತಿಯುದೆ.

ಮೂ || ನ ಸತ್ತನ್ನಾಸದುಚ್ಯತೇ | ಅಸದ್ವಾ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ | ನಾಸದಾ- ಸೀನ್ನೋ ಸದಾಸೀತ್ತದಾನೀಮಿತ್ಯಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಪಿ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವೇ ಪ್ರಮಾಣಮಸ್ತಿ || ೧೧೦ ||

ಅ || ತತ್=ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಸತ್=ಸತ್ಯನೆಂದು, ನ ಉಚ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ, ಅಸತ್=ಅಸತ್ಯನೆಂದೂ, ನ ಉಚ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇದಂ=ಈ ಪ್ರಪಂಚದ, ಅಗ್ರೇ= ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅಸದ್ವಾ=ಅಸತ್ತೇ, ಆಸೀತ್=ಇತ್ತು, ತದಾನೀಂ=ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅಸತ್=ಅಸತ್ತು, ನಾಸೀತ್=ಇರಲಿಲ್ಲ, ಸತ್=ಸತ್ ಆದುದೂ, ನೋ ಆಸೀತ್=ಇರಲಿಲ್ಲ, ಇತ್ಯಾದಿ=ಇದುಮೊದಲಾದುದು, ಬ್ರಹ್ಮಣಃ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ಮಿಥ್ಯಾತ್ವೇ=ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಮಾಣಂ=ಪ್ರಮಾಣವು, ಅಸ್ತಿ=ಅದೆ, (ಇದು ಪರರು ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿದ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಅನುಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗುವುದು.)

ತಾ || (1) ಜಗತ್ತೇ ಮಿಥ್ಯೆಯು, ಜಗತ್ಪ್ರತಿಯೋಗಿಕವಾದ, ಭೇದಾದಿ ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಮಿಥ್ಯೆಯೇ ಆಗಲಿ. ಆದಕಾರಣ 'ತದ್ಭಿನ್ನಂ' ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಶುದ್ಧನಾಗ ದಿರುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ — ವಿಶಿಷ್ಟಕ್ಕೂ ಆಕಾಶಾದಿ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಯಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಶುದ್ಧತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಶುದ್ಧತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಯಾದರೆ ವಿಶಿಷ್ಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯವು. ವಿಶಿಷ್ಟಕ್ಕೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿ ಯಾಗಲಿಕ್ಕೇನೇ ಪರರು ಈಗಲೂ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ವಿಶಿಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನ ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿತರ್ಕಪರಾಹತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾ 'ಜಗತೋ ಭಿನ್ನಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸಿದರು ॥ ೧೧೦ ॥

ಹಟಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಹೊರಟ ಪ್ರತಿವಾದಿಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸುಹೃದ್ಭಾವದಿಂದ ಕೇಳು ವವರಿಗೆ ಉತ್ತರಕೊಡುತ್ತಾರೆ —

**ಮೂ || ನ ಹಿ ದೃಷ್ಟೇರ್ಬಲವತ್ಕಿಂಚಿತ್ಪ್ರಮಾಣಂ । ನ ಹಿ ಯುಕ್ತಿಪರಾ-
ಜಿತೋಽಪಿ ಕ್ಷುಧಿತೋ ನಾನ್ನಮತ್ತಿ। ಬಲವದ್ದೃಷ್ಟ್ಯಬಾಧೇ॥ ೧೧೧॥**

ಅ || ದೃಷ್ಟೇಃ= ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ, ಬಲವತ್=ಪ್ರಬಲವಾದುದು, ಕಿಂಚಿತ್ = ಯಾವು ದೊಂದು, ಪ್ರಮಾಣಂ=ಪ್ರಮಾಣವು, ನ ಹಿ=ಇಲ್ಲವಷ್ಟೆ, ಯುಕ್ತಿಪರಾಜಿತೋಽಪಿ=ಯುಕ್ತಿ ಯಿಂದ ಸೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ, ಕ್ಷುಧಿತಃ=ಹಸಿವೆ ಇದ್ದವನು, ಅನ್ನಂ=ಅನ್ನವನ್ನು, ನ ಅತ್ತಿ= ಊಟಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು, ನ ಹಿ=ಇಲ್ಲವಷ್ಟೇ, ಬಲವದ್ದೃಷ್ಟ್ಯಬಾಧೇ=ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದ ಬಾಧವಿಲ್ಲದಿರಲು.

ತಾ || (1) ಕೇವಲ ವಿರೋಧಿಯಾದುದು ಬಾಧಕವಾಗಲಾರದು. ಪ್ರಬಲವಾದುದೇ ಬಾಧಕವಾಗಬೇಕು. ವಿಶಿಷ್ಟಮೊದಲಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ ತರ್ಕವು ಪ್ರಬಲವಲ್ಲ. ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಬಾಧಕವಾಗುವುದು? (2) ಏಕೆಂದರೆ— ತರ್ಕವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಬಲವಲ್ಲವೆಂದರೆ ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನು ಅನ್ನವನ್ನು ನೋಡುವನು. ಆಗ ಉತ್ತರ ದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದವನು ತಾನು ಅನುಭವಿಸಿದ ಭಕ್ರಿ, ನುಚ್ಚು, ಗೋಧಿರೊಟ್ಟಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ರಸಾದಿ ಗಳನ್ನು ಅದರಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸದಿರುವವನಾಗಿ, ಇದು ಅನ್ನವಾದರೆ ನಾನು ಅನುಭವಿಸಿದ್ದ ರಸಾದಿ ಗಳು ಇರಬೇಕಿದ್ದಿತು. ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲವು. ಆದಕಾರಣ ಇದು ಅನ್ನವಲ್ಲವೆಂದು ತರ್ಕಿಸಿದರೆ ಆಗ ಏನಾಗ ಬಹುದು? ತರ್ಕವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದ್ದರೆ ಈ ತರ್ಕವೂ ಕೂಡ ಪ್ರಬಲವಾದುದರಿಂದ ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿದ್ದವನ ಅನ್ನವೆಂಬ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಬಾಧಿಸೀತು. ತಥಾಚ ಅನ್ನವನ್ನು ಕಂಡರೂ ತರ್ಕದಿಂದ ಅನ್ನವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದು ತನ್ನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನೂ ನಂಬದೆ ಊಟಮಾಡದೇ ಹೋಗ

ಬೇಕಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾದರೂ ಉಂಟೇ! ಇದರಿಂದ ತರ್ಕವು ಪ್ರಬಲವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯು ತ್ತದೆ. (3) ಯಾವಾಗ ವಸ್ತುತಃ ಅನ್ನವಲ್ಲದಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಅನ್ನವೆಂಬುವ ಭ್ರಾಂತಿಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ, ಆಗ ಅನ್ನವನ್ನು ಬಿಡತಕ್ಕುದನ್ನು ನೋಡುವುದರಿಂದ ತರ್ಕದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬಾಧವುಂಟೇ ಉಂಟು. ಕಾರಣ ಇದು ಹೇಗೆ ಕೂಡಬಹುದೆಂಬರೆ — ಪ್ರಬಲವಾದ ಅನ್ನವಲ್ಲವೆಂಬುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೇ ಅನ್ನವೆಂಬುವ ಭ್ರಮರೂಪ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬಾಧವಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ತರ್ಕದಿಂದಲ್ಲ, ಆಗಲೇ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ, ಕಂಡದ್ದನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾನೆ ಕೇವಲ ತರ್ಕ ದಿಂದಲ್ಲ ॥ ೧೧೧ ॥

ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಕಂಡ ಅನ್ನವೂ ತರ್ಕದಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಬಾಧಿತವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ರಾಗಾತಿರೇಕದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡಬಹುದೆಂದರೆ —

ಮೂ ॥ ನ ಚಾನ್ನತ್ವೇ ದುರ್ಘಟೇ ತಸ್ಯಾನನ್ನತ್ವಂ ಭವತಿ ॥ ೧೧೨ ॥

ಅ ॥ ಅನ್ನತ್ವೇ=ಅನ್ನತ್ವವು, ದುರ್ಘಟೇ ಸತಿ=ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತಿರಲು, ತಸ್ಯ=ಅದಕ್ಕೆ, ಅನನ್ನತ್ವಂ=ಅನ್ನವಲ್ಲವೆಂಬುವುದು, ನ ಚ ಭವತಿ=ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ ॥ (1) ಅನ್ನವೆಂಬುವುದು ಬಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಅನ್ನವಲ್ಲವೆಂಬು ವುದು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಹೇಗೆ ಬೆಳ್ಳಿಯೆಂಬುವುದು ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡಲು ಬೆಳ್ಳಿಯಲ್ಲವೆಂಬು ವುದು ಯಥಾರ್ಥವೋ ಹಾಗೆಯೇ, ಬೆಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ರಾಗಾತಿರೇಕವುಳ್ಳವನು ಭ್ರಾಂತಿಯು ತೊಲಗಿ ದರೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲವು, ಇಲ್ಲಿಮಾತ್ರ ಹಾಗಲ್ಲವು. ಅನ್ನವನ್ನು ಊಟಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೇ ಸರಿ ॥ ೧೧೨ ॥

ಯಾವಾಗ ಅನ್ನವಲ್ಲದಿರುವುದನ್ನು ಅನ್ನವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ ಆಗ ಅನ್ನವು ತರ್ಕ ದಿಂದ ಬಾಧಿತವೇ ಆಗುವುದೆಂದರೆ —

ಮೂ ॥ ದೃಷ್ಟ್ಯಬಾಧಿತದೃಷ್ಟಸ್ಯ ॥ ೧೧೩ ॥

ಅ ॥ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡದಿದ್ದು ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಕ್ಕೆ.

ತಾ ॥ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಅಬಾಧಿತವಾಗಿ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟು ವಸ್ತುತಃ ಅನ್ನವಾದುದಕ್ಕೆ ಇದು ಅನ್ನವಾಗಿದ್ದರೆ ನಾನು ಅನುಭವಿಸಿದ್ದ ರಸಾದಿಗಳಿರಬೇಕಾಗುವುವು, ಎಂಬೀ ತರ್ಕದಿಂದ ಅನ್ನ ವೆಂಬುವುದು ಬಾಧಿತವಾಗಲು ಅನ್ನವಲ್ಲವೆಂಬುವುದು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ! ಅನ್ನವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಅನ್ನವಲ್ಲವೆನ್ನುವುದೇ ಸರಿಯು ॥ ೧೧೩ ॥

ಹಾಗಾದರೆ, ವಸ್ತುತಃ ಅನ್ನವಾಗಿರುವುದು ತರ್ಕದಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಅನ್ನವಲ್ಲವೆಂದೇ ಆಗುವುದು. ಹಾಗಾದರೆ ಊಟಮಾಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಅನನ್ನ ಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಊಟವೊದಲಾದವುಗಳು ಯುಕ್ತವಾಗುವುವು. ತರ್ಕದಿಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸ್ವರೂಪವೇ ಅಸತ್ತೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ, ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವೆಂದೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಇದು ಬೆಳ್ಳಿಯಲ್ಲ ಎಂದು ಬಾಧಕಜ್ಞಾನ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಇದು ಚಿಪ್ಪು ಎಂದು ಅನುಭವವದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅನನ್ನಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಅನುಭವವು ಬರಬೇಕಾ ಗುವುದು. ಇಂತಹ ಅನುಭವವೇ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ನ ಚಾನ್ನಾನನ್ನವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಮನುಭೂಯತೇ । ನ ಚ ತಥಾ ವ್ಯವಹಾರಃ || ನ ಚ ತತ್ರ ಕಿಂಚಿನ್ಮಾನಂ || ೧೧೪ ||

ಅ || ಅನ್ನಾನನ್ನವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಂ=ಅನ್ನ ಅನನ್ನಗಳಿಂದ ಭೇದವು, ನ ಚ ಅನುಭೂಯತೇ=ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ, ತಥಾ=ಹಾಗೆಯೇ, ವ್ಯವಹಾರಃ=ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು, ನ ಚ=ಇಲ್ಲವು, ತತ್ರ=ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಕಿಂಚಿತ್=ಯಾವುದೊಂದು, ಮಾನಂ=ಪ್ರಮಾಣವು, ನ ಚ=ಇಲ್ಲವು.

ತಾ || (1) ಇದು, ಅನ್ನ ಅನನ್ನಗಳಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಅನುಭವವೇ ಇಲ್ಲವು. (2) ಅನುಭವವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುವುದೆಂದರೆ — ಅನುಭವ ಕಾರ್ಯವಾದ ವ್ಯವಹಾರವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ. (3) ಬಾಲ ಮೂಕಾದಿಗಳಿಗೆ ವ್ಯವಹಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅನುಭವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರವೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ವಿಚಾರ ಚತುರನಿಗೆ ವ್ಯವಹಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅನುಭವವದೆ ಎಂದು ಏಕೆ ಆಗಬಾರದೆಂದರೆ — ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವುದಾದರೂ ಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದರೆ ಆಗಬಹುದಿತ್ತು. ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲವಷ್ಟೆ || ೧೧೪ ||

ಮೂ || ಅತೋ ವಿಶಿಷ್ಟಾದಿ ನಿರಾಕರಣಯುಕ್ತೀನಾಮಪಿ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ಯ-ಪೇಕ್ಷತ್ವಾಜ್ಜಾತ್ಯುತ್ತರಮಿತಿ ನ ಯುಕ್ತಿಬಾಧಾಽಪಿ || ೧೧೫ ||

ಅ || ಅತಃ=ಆದಕಾರಣ, ವಿಶಿಷ್ಟಾದಿ ನಿರಾಕರಣಯುಕ್ತೀನಾಮಪಿ=ವಿಶಿಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನ ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ, ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ಯಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್=ವಿಶಿಷ್ಟಾದಿಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಜಾತ್ಯುತ್ತರಂ=ಜಾತ್ಯುತ್ತರವಾಯಿತು, ಇತಿ=ಆದಕಾರಣ, ಯುಕ್ತಿಬಾಧಾಽಪಿ=ಯುಕ್ತಿಪೀಡೆಯೂ ಕೂಡ, ನ=ಇಲ್ಲವು.

ತಾ || (1) ವಿಶಿಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನ ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ೫ ಅಂಗಗಳೂ ಇಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದ ಜಾತ್ಯುತ್ತರವಾಯಿತು. ಕಾರಣ ಶ್ರುತಿಗಳು ವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ತರ್ಕದಿಂದ ಬಾಧೆಯು ಇಲ್ಲ. (2) ಜಾತಿಯ ಪ್ರಭೇದಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ (ಪುಟ ೪೩-೪೪) ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಇದು ನಿತ್ಯಸಮಾ ಜಾತಿಯು. 'ವಿವಕ್ಷಿತಧರ್ಮಸ್ಯ ತದತದ್ರೂಪ ವಿಕಲ್ಪಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾ ಧರ್ಮಿಣಸ್ತದ್ವಿಶಿಷ್ಟತ್ವಖಂಡನಂ ನಿತ್ಯಸಮಾ' ಹೇಳಬೇಕಿಂದಿಷ್ಟವಾದ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅದೋ ಇದೋ ಎಂಬ ವಿಕಲ್ಪ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಧರ್ಮಿಯೂ ಆದರಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ನಿತ್ಯಸಮಾ ಎನ್ನುವುದು || ೧೧೫ ||

ಮೂ || ಅತೋ ನಿಖಿಲಗುಣಗಣಾಢ್ಯಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಶ್ರುತ್ಯಭಿಪ್ರೇತಂ || ೧೧೬ ||

ಅ || (ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ 'ಪರಾಽಸ್ಯ ಶಕ್ತಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ, ಅಂತರಂಗಾಽನುಪಪತ್ತಿಬಾಧಕವೂ ಬಾಹ್ಯತರ್ಕದ ಬಾಧೆಯೂ ಇಲ್ಲವೋ), ಅತಃ=ಆದಕಾರಣ, ಬ್ರಹ್ಮ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ನಿಖಿಲಗುಣಗಣಾಢ್ಯಮೇವ=ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಸಂಪನ್ನವಾದುದಾಗಿಯೇ, ಶ್ರುತ್ಯಭಿಪ್ರೇತಂ=ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಾದುದು. (ಅಂತೂ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲವು ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.) || ೧೧೬ ||

ಹೀಗೆ ದೃಶ್ಯತ್ವಾದ್ಯನುಮಾನಗಳಿಗೆ ಬಾಧನನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಸಿದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾಸಿದ್ಧೇರೇವಾನುಮಾನಸ್ಯಾಪ್ಯಸಿದ್ಧಿಃ || ೧೧೭ ||

ಅ || ಅನಿರ್ವಚನೀಯಾಸಿದ್ಧೇರೇವ=ಅನಿರ್ವಚನೀಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗದಿರುವುದರಿಂದಲೇ, ಅನುಮಾನಸ್ಯಾಪಿ=ದೃಶ್ಯತ್ವಾದ್ಯನುಮಾನಕ್ಕೂ, ಅಸಿದ್ಧಿಃ=ಅಸಿದ್ಧಿಯು. (ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿಲ್ಲ ದಿರುವುದು.)

ತಾ || (1) ದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಸತ್ ಆಗಲಾರವು, ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೂ ಅಲ್ಲವು, ಅಸತ್ ಎಂದರೂ ಅಸಿದ್ಧಿಯೇ ಬರುವುದು. (2) ಸಾಮಾನ್ಯಾಕಾರವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಹೇತುವಿನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಾಕಾರವಾಗಿ ವಿಕಲ್ಪಿಸಿ ನಿರಾಕರಿಸಿದರೆ 'ಪರ್ವತೋ ವಹ್ನಿಮಾನ್ ಧೂಮಾತ್' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅನುಮಾನಗಳಿಗೂ ಹಾನಿಬರಬೇಕಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಪ್ರಕೃತ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಶ್ರಯವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗದಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಸಾಮಾನ್ಯವು ಸಿದ್ಧ ವಾಗಲಾರದು.

ಅಥವಾ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕೂಲತರ್ಕಪರಾಹತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. —

*** ಯದಿ ಜಗನ್ಮಿಥ್ಯಾ ಸ್ಯಾತ್ತದಾ ದೃಶ್ಯತ್ವಾದ್ಯನುಮಾನಸ್ಯಾಪಿ**
ಜಗದಂತಃಪಾತಿತ್ವೇನ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾದಸಿದ್ಧಿಃ ಸ್ಯಾತ್ ||

ಅ || ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆಯಾದರೆ ದೃಶ್ಯತ್ವಾದ್ಯನುಮಾನವೂ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದರಿಂದ ಮಿಥ್ಯೆ ಯಾದುದರಿಂದ ಅಸಿದ್ಧಿರೂಪದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು.

ತಾ || ಹಾಗಾದರೆ ನಾವು ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದರೆ ಜಗತ್ತು ಅಸತ್ತೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಅನಿರ್ವಚನೀಯವೆಂದೇ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಹೇಗೆ ಅನುಮಾನವು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುವುದೆಂದರೆ ಅನಿರ್ವಚ ನೀಯವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತೇವೆ || ೧೧೭ ||

ಅನುಮಾನದಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಯಾಗದಿದ್ದರೂ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಾಗುವುದು. 'ಯಥಾ ಸೋಮ್ಯೈಕೇನ ಮೃತ್ಪಿಂಡೇನ ಸರ್ವಂ ಮೃಣ್ಮಯಂ ವಿಜ್ಞಾತಂ ಸ್ಯಾತ್ ವಾಚಾರಂಭಣಂ ವಿಕಾರೋ ನಾಮಧೇಯಂ ಮೃತ್ತಿಕೇತ್ಯೇವ ಸತ್ಯಂ' ಸೋಮ್ಯ=ಸೋಮಪಾನಾರ್ಹನೇ, ವಿಕಾರಃ= ಘಟಾದಿಗಳು, ವಾಚಾರಂಭಣಂ=ಮಾತಿನಿಂದಲೇ ಕೇವಲವಾಗಿ ಉಂಟೆಂದು ಆರಂಭಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ, (ವಸ್ತುತಃ ಯಾವುದೊಂದು ವಿಕಾರವೂ ಇಲ್ಲ.) ನಾಮಧೇಯಂ=ಕೇವಲ ಹೆಸರು, (ಇದೆಲ್ಲವೂ ಸುಳ್ಳು,) ಮೃತ್ತಿಕೇತ್ಯೇವ ಸತ್ಯಂ = ಮೃತ್ತಿಕೆಯೆಂಬುವುದು ಮಾತ್ರ ಸತ್ಯವು, ಏಕೇನ ಮೃತ್ಪಿಂಡೇನ = ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಣ್ಣಿನ ಸ್ವರೂಪವೆಂದು ತಿಳಿದುದರಿಂದ, ಸರ್ವಂ ಮೃಣ್ಮಯಂ=ಎಲ್ಲಾ ಘಟಶರಾವಉದಂಚನಾದಿಗಳು, ವಿಜ್ಞಾತಂ ಸ್ಯಾತ್=ಮಣ್ಣಿನ ಸ್ವರೂಪ ದಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ತಿಳಿದಹಾಗೆ ಆಗುವುವು. ಕಾರಣ ಹೊರತಾದ ಕಾರ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಒಂದರ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸರ್ವವೂ ತಿಳಿದಂತೆಯೇ ಆಗುವುದು ಎಂದು ಪರರು ಈ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡುವರು. ಇದು ಅಯುಕ್ತವು, ಬೇರೆಯೇ ಅರ್ಥವನ್ನುಪಪಾದಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ವಾಚಾರಂಭಣಂ ವಿವಿಧಪ್ರಕಾರಃ ನಾಮಧೇಯಂ ನಿತ್ಯಂ ಧಾರ್ಯಂ ನಾಮ ಮೃತ್ತಿಕೇತ್ಯಾದಿ ವೈದಿಕಮೇವ || ಇತ್ಯೇತದ್ವಚನಂ ಸತ್ಯಮಿತಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಃ || ೧೧೮ ||

---

*ಇದು ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು. ಕುಂಭಘೋಣ ಛಾಪಾಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ವಾಕ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅ ॥ ವಾಚಾರಂಭಣಂ=ವಾಗಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಸಾಂಕೇತಿಕನಾಮವು, ವಿವಿಧಪ್ರಕಾರಃ=ಬಹುಪ್ರಕಾರವುಳ್ಳದ್ದು, (ಅಂದರೆ ಸಾಂಕೇತಿಕನಾಮುಗಳು ಪುರುಷಬುದ್ಧ್ಯನು-ಸಾರವಾಗಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರ ಕಲ್ಪಿತಗಳಾಗುವುವು, ಕಾರಣ ಅನಿತ್ಯಗಳು. ನಿತ್ಯವಾನುವುಗಳು ಪುರುಷರ ಬುದ್ಧ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಅನೇಕವಿಧಗಳಾಗಲಾರವು) ಮೃತ್ತಿಕೇತ್ಯಾದಿ ವೈದಿಕಮೇವ= ಮೃತ್ತಿಕಾವೊದಲಾದ ವೇದಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕುದೇ, ಧೇಯಂ ನಾಮ=ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಧರಿಸತಕ್ಕುದು, ನಾಮವು, ಸದಾತಿಳಿಯತಕ್ಕುದು, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಏತದ್ವಚನಂ = ಈ ಮಾತು, ಸತ್ಯಮಿತಿ=ಸತ್ಯವೆಂದು, ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಃ=ಶ್ರುತಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. (ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಗಳು ನಿತ್ಯಗಳೆಂದುಕ್ತವಾಯಿತು.)

ತಾ ॥ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಾಕೃತವೊದಲಾದ ಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನೂ ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು ॥ ೧೧೮ ॥

ಮೂ ॥ ಅನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ಸಾಂಕೇತಿಕಂ ನಾಮಾಪ್ರಧಾನಂ ನಿತ್ಯತ್ವಾನ್ಮೃತ್ತಿಕಾದಿ ನಾಮೈವ ಪ್ರಧಾನಂ। ಪ್ರಧಾನಜ್ಞಾನಾದಪ್ರಧಾನಮಪಿ ಜ್ಞಾತಾರ್ಥಮಿವ ಭವತಿ॥ ಏವಂ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಜ್ಞಾನಾದಪ್ರಧಾನಂ ಜ್ಞಾತಮಿವ ಭವತಿ ॥ ೧೧೯ ॥

ಅ ॥ ಸಾಂಕೇತಿಕಂ ನಾಮ = ಕಲ್ಪಿತಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು, ಅನಿತ್ಯತ್ವಾತ್=ನಿತ್ಯವಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಅಪ್ರಧಾನಂ=ಅಮುಖ್ಯವಾದುದು, ನಿತ್ಯತ್ವಾತ್=ನಿತ್ಯವಾದುದರಿಂದ, (ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ) ಮೃತ್ತಿಕಾದಿ ನಾಮೈವ=ಮೃತ್ತಿಕೆ ವೊದಲಾದ ನಾಮಧೇಯಗಳೇ, ಪ್ರಧಾನಂ=ಮುಖ್ಯವಾದುವು, ಪ್ರಧಾನಜ್ಞಾನಾತ್=ಪ್ರಧಾನವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಅಪ್ರಧಾನಮಪಿ=ಪ್ರಾಕೃತಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ, ಜ್ಞಾತಾರ್ಥಮಿವ=ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದರಂತೆ, ಭವತಿ=ಆಗುತ್ತವೆ, ಅಂದರೆ ಆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೋ ಆ ಪ್ರಯೋಜನವು ಸಿಗುವುದು, ಏವಂ=ಹೀಗೆಯೇ, ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ=ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ, ಪರಮಾತ್ಮನಃ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನ, ಜ್ಞಾನಾತ್=ಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಅಪ್ರಧಾನಂ= ಅಮುಖ್ಯವಾದುದು, ಜ್ಞಾತಮಿವ=ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ, ಭವತಿ=ಆಗುತ್ತದೆ.

ತಾ ॥ (1) ಇದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ಜಗತ್ತಿನ ಜ್ಞಾನವು ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ತೋರಿಸಲಿಕ್ಕೇನೆ ಹೊರಟಿದೆ. ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಬೇರೆ ಮೃಣ್ಮಯವಾದ ಘಟಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬಂದದ್ದಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಮೃತ್ಪಿಂಡಾದಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಕ್ಕೆ ಪರರು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲವು ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ॥೧೧೯॥

ಕಾರಣ ಬಿಟ್ಟು ಕಾರ್ಯವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗದಿದ್ದರೆ 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸತ್‌ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದುದೇ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. 'ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ' ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನು. 'ಸನ್ಮೂಲಾಃ ಸೋಮ್ಯೇಮಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾಃ' ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ಸತ್ತೇ ಕಾರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳವುಗಳು, ಇದು ವೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಬ್ರಹ್ಮನಿರುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತು ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇದು ವೊದಲಾದುದು ಅಸಂಗತವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅದು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಇಲ್ಲವೆಂದುಪಪಾದಿಸುವುದೆಂದರೆ —

ಮೂ || ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಜ್ಞಾಪನಾರ್ಥಮೇವ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕಥನಂ || ೧೨೦ ||

ಅ || ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಜ್ಞಾಪನಾರ್ಥಮೇವ=ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಮುಖ್ಯತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ, ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕಥನಂ=ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು.

ತಾ || ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವಲ್ಲವು. ವಾಚಾರಂಭಣ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ಜಗತ್ತಿನ ಜ್ಞಾನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು ಹೇಗೆಂದರೆ — ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ, ಕಾರಣ ಪ್ರಧಾನನು. ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. || ೧೨೦ ||

ಉಪಾದಾನಕಾರಣಕ್ಕಿಂತ ಉಪಾದೇಯವು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುವುದರಲ್ಲಿ ಮೃತ್ಪಿಂಡಾದಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಲ್ಲವಾದರೆ ಬೇರೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ತೋರದಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆಗಬೇಕಾಯಿತು. ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಯಥಾ ಸೋಮ್ಯೇತ್ಯಾದ್ಯಪಿ ಸಾದೃಶ್ಯಕಥನಂ || ೧೨೧ ||

ಅ || (ಸಾದೃಶ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಧಾನವಾದುದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಜ್ಞಾನವಾಗುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ) 'ಯಥಾ ಸೋಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದ್ಯಪಿ= ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ, ಸಾದೃಶ್ಯಕಥನಂ=ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು. ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಒಂದರ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞಾನವೂ ಬರುವುದೆಂದು ಉಪಪಾದಿಸಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಹೊರಟದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕಾರಣ ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ. 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದದಿಂದ 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಮಾತ್ರ ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ. 'ಯಥಾ ಸೋಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳೂ ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. || ೧೨೧ ||

'ಯಥಾ ಸೋಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಪರರು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆವು. ಅವರು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಬಾಧಕವೂ ಇದೆ ಎಂದುಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ನ ಚೈಕನಖನಿಕೃಂತನವಿಕಾರಃ ಸರ್ವಂ ಕಾರ್ಷ್ಣಾಯಸಂ || ೧೨೨ ||

ಅ || ಸರ್ವಂ ಕಾರ್ಷ್ಣಾಯಸಂ = ಕತ್ತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳೆಲ್ಲವೂ, ಏಕನಖನಿಕೃಂತನ ವಿಕಾರಃ=ಒಂದು ಚೂರಿಯ ವಿಕಾರವಾದವುಗಳು (ಉಗುರುಕಡ್ಡಿ), ನ ಚ=ಅಲ್ಲವಷ್ಟೆ.

ತಾ || (1) ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ಭಾವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಬಂದಿರುವುದಾದರೆ ಏಕ ಮೃತ್ಪಿಂಡ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ವ್ಯರ್ಥಗಳೇ ಆಗಬೇಕಾಗುವುವು. ಎಲ್ಲಾ ಮೃಣ್ಮಯವಾದದ್ದು ಒಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟೆಯ ವಿಕಾರವಲ್ಲವಷ್ಟೆ! (2)'ಯಥಾ ಸೋಮ್ಯೈಕೇನ ನಖನಿಕೃಂತನೇನ ಸರ್ವಂ ಕಾರ್ಷ್ಣಾಯಸಂ ವಿಜ್ಞಾತಂ ಸ್ಯಾತ್' ಒಂದು ಚೂರಿಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಬ್ಬಿಣಪದಾರ್ಥಗಳು ಜ್ಞಾತವಾಗುವುವು. ಇದು ಕೇವಲ ಅಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. ಮೃತ್ಪಿಂಡಾದಿಗಳಿಗೆ ಮೃಣ್ಮಯವಾದ ಪದಾರ್ಥದ ಕಾರಣತ್ವವಾದರೂ ಉಂಟು. ಚೂರಿಯೆಂಬುವುದು ತಾನು ಕಾರ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಇತರ ಕಬ್ಬಿಣಸಾಮಾನಿಗೆ ಕಾರಣವೇ ಆಗಲಾರದು. ಒಂದು ಚೂರಿಯ ವಿಕಾರವು ಎಲ್ಲವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧವು.

ಆದುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳಿಗೂ ಸಾದೃಶ್ಯವಾದರೂ ಉಂಟೇ ಉಂಟು. ಕಾರಣ ನಾವು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ॥ ೧೨೨ ॥

ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಸಾದೃಶ್ಯಗಳಿಂದ ಒಂದರ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞಾನವೂ ಆಗುವುದೆಂದು ಲೋಕವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಪ್ರಧಾನಪುರುಷಜ್ಞಾನಾದ್ಗ್ರಾಮೋ ಜ್ಞಾತ ಇತಿ ವ್ಯಪದೇಶೋಽಸ್ತಿ ।
ನ ಹಿ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನೇನ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಂ ಭವತಿ ॥ ೧೨೩ ॥

ಅ ॥ ಪ್ರಧಾನಪುರುಷಜ್ಞಾನಾತ್=ಮುಖ್ಯಪುರುಷನ ಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಗ್ರಾಮಃ=ಗ್ರಾಮವು, ಜ್ಞಾತ ಇತಿ=ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು, ವ್ಯಪದೇಶಃ=ವ್ಯವಹಾರವು, ಅಸ್ತಿ=ಇರುತ್ತದೆ. (ಹೀಗೆಯೇ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಒಂದು ಗೋವಿನ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬೇರೆ ಗೋವಿನ ಜ್ಞಾನವು ಆಗುವುದು.) ಸತ್ಯಜ್ಞಾನೇನ=ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಂ=ಮಿಥ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು, ನ ಹಿ ಭವತಿ= ಆಗುವದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ!

ತಾ ॥ ಚಿಪ್ಪು ಎಂಬುವ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬೆಳ್ಳಿ ಎಂಬುವ ಜ್ಞಾನವು ನಿವೃತ್ತವೇ ಆಗುವುದು. ಆ ಕಾರಣ ಪರರ ಅರ್ಥವು ಕೂಡಲಾರದು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾದಿಗಳು ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವೈತಿಗಳು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಮುಕ್ತತ್ವಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ಅಸಿದ್ಧಿದೋಷವೂ ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ॥ ೧೨೩ ॥

ಹಾಗಾದರೆ ಮುಕ್ತತ್ವಹೇತುವಿರಲಿ, ಭೇದರೂಪವಾದ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಬಾಧಕವೇನು? ಅಂತೂ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೂ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ —

ಮೂ ॥ ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತಯೋರ್ಭೇದಾಭಾವೇ ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಸಂಸಾರಃ
ಸಂಸಾರಿಣೋ ಮುಕ್ತತ್ವಂ ವಾ ಸ್ಯಾತ್ ॥ ೧೨೪ ॥

ಅ ॥ ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತಯೋಃ = ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತರಿಗೆ, ಭೇದಾಭಾವೇ = ಭೇದವಿಲ್ಲವಾದರೆ, ಮುಕ್ತಸ್ಯ=ಮುಕ್ತನಿಗೆ, ಸಂಸಾರಃ=ಸಂಸಾರವು, ಸಂಸಾರಿಣಃ=ಸಂಸಾರಿಯಾದವನಿಗೆ, ಮುಕ್ತತ್ವಂ ವಾ=ಮುಕ್ತನ ಧರ್ಮವಾಗಲೀ, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗಬೇಕಾದೀತು.

ತಾ ॥ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ಸಂಸಾರಿಗೂ ಆತನಿಗೂ ಐಕ್ಯವೆಂದಾಯಿತು. ಮುಕ್ತನು ಸಂಸಾರಿಯಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದರೆ ಆತನಿಗೆ ಇದ್ದ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಂತೂ ಮುಕ್ತನೇ ಆಗದೆ ಹೋದಾನು. (2) ಅಥವಾ ಮುಕ್ತನಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸಂಸಾರಿಗೆ ಮುಕ್ತತ್ವವು ಆಗಬೇಕಾಯಿತು. ಅಂತೂ ಮುಕ್ತ ಅಮುಕ್ತರೆಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು. ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಒಬ್ಬನೇ ಮುಕ್ತನೂ ಅಮುಕ್ತನೂ ಎಂಬುವುದು ಕೂಡಲಾರದಷ್ಟೆ! ಕಾರಣ ವಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವು ಉಂಟೇ ಉಂಟು ॥ ೧೨೪ ॥

ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸಂಸಾರಿಯಿಂದ ಭೇದವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಸಂಸಾರಿಗೆ ಮುಕ್ತನಿಂದ ಭೇದವು ಹೇಗೆ ಕೂಡಬಹುದೆಂದರೆ— ಈ ಭೇದವು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಈ ಬಾಧಕವು ಇರುತ್ತಿತ್ತು.

ಸಂಸಾರಿಗೆ ಮುಕ್ತನಿಂದ ಭೇದವು ಅಜ್ಞಾನನಿಮಿತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಸಂಸಾರಿಗೆ ತೋರುವುದು. ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಕೊಂಡ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಭೇದವು ತೋರಲಾರದು. ಕಾರಣ ಏನು ಬಾಧಕವೆಂದರೆ —

ಮೂ ॥ ಯದ್ಯಜ್ಞಾನಕೃತೋ ಭೇದಸ್ತರ್ಹೀಶ್ವರಸ್ಯಾಜ್ಞಾನಾಭಾವಾ-ತ್ಸಂಸಾರಿಣೈಕ್ಯಂ ತೇನಾನುಭೂಯೇತ ॥ ೧೨೫ ॥

ಅ ॥ ಭೇದಃ=ಅಂತಃಕರಣಮೊದಲಾದುದು, ಯದಿ ಅಜ್ಞಾನಕೃತಃ=ಅಜ್ಞಾನನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ, ತರ್ಹಿ=ಹಾಗಾದರೆ, ಈಶ್ವರಸ್ಯ=ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ, ಅಜ್ಞಾನಾಭಾವಾತ್=ಅಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಸಂಸಾರಿಣಾ=ಸಂಸಾರಿಯಾದವನಿಂದ, ಐಕ್ಯಂ=ಅಭೇದವು, ತೇನ=ಈಶ್ವರನಿಂದ, ಅನುಭೂಯೇತ=ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾಗೀತು.

ತಾ ॥ (1) ಅನುಭವವೇ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾಗಿವುಳ್ಳ ಅಂತಃಕರಣ, ಶರೀರ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳು. ಕಾರಣ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಕೊಂಡವನಿಗೆ ಅಂತಃಕರಣಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಸಾರಾನುಭವವೇ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಾಗಲೀ, (2) ಸಂಸಾರಿಗೆ ಮುಕ್ತನಿಂದ ಅಜ್ಞಾನಕೃತವಾದ ಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸಂಸಾರಿಗೆ ಮುಕ್ತತ್ವಾನುಭವವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಾಗಲೀ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ ಈಶ್ವರನು ಸಂಸಾರಿಯಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ — ಆತನಿಗೆ ಸಂಸಾರಿಯಂತೆ ಅಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ! ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸಂಸಾರ ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪ ಬಾಧಕವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ॥ ೧೨೫ ॥

ಚಿಂತಿಲ್ಲ, ಈಶ್ವರನು ಸಂಸಾರಿಯಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆಂದೇ ಹೇಳುವ. ನನಗೇನು ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ಬಗೆದಂತಾಯಿತು? ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ ಅನಿಷ್ಟವಿದೆಯೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ ॥ ತತಶ್ಚ ದುಃಖಿತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್ ॥ ೧೨೬ ॥

ಅ ॥ ತತಶ್ಚ=ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಐಕ್ಯಾನುಭವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದರಿಂದ (ಈಶ್ವರಸ್ಯ=ಈಶ್ವರನಿಗೆ), ದುಃಖಿತ್ವಂ=ದುಃಖಾನುಭವವು, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗಬೇಕಾಯಿತು.

ತಾ ॥ ಯಾರು ದುಃಖವುಳ್ಳವನಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೋ, ಆತನು ದುಃಖಿಯಾಗುವನು ಚೈತ್ರನಂತೆ. ಈಶ್ವರನೂ ಸಂಸಾರಿಯಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದಾದರೆ ಆತನೂ ದುಃಖಿಯಾಗುವನು. ಆದರೆ ಆತನು ದುಃಖವುಳ್ಳವನಲ್ಲವಷ್ಟೆ! ಆದಕಾರಣ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸಂಸಾರಿಯಿಂದ ಐಕ್ಯಾನುಭವವದೆ ಎಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ ॥ ೧೨೬ ॥

ಮತ್ತು ಈಶ್ವರನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೇ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸಂಸಾರಿಗಳಿಂದ ಭೇದವೇ ಅನುಭೂತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅನುಮೇಯಿಸುತ್ತೇವೆ. ಅಭೇದವು ಅನುಭೂತವಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ ॥ ತಾನ್ಯಹಂ ವೇದ ಸರ್ವಾಣಿ ನ ತ್ವಂ ವೇತ್ಥ ಪರಂತಪ ॥ ೧೨೭ ॥

[ಗೀ. ಅ. ೪. ಶ್ಲೋ. ೫.]

ಅ ॥ ಪರಂತಪ=ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಸಂತಾಪವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅರ್ಜುನನೇ, ಅಹಂ=ನಾನು, ತಾನಿ=ಆ ದಾಟಿದ, ಸರ್ವಾಣಿ=ಎಲ್ಲಾ ಜನ್ಮಗಳನ್ನು, ವೇದ=ತಿಳಿದಿದ್ದೇನೆ. ತ್ವಂ=ನೀನು,

ನ ವೇತ್ಥ= ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ. (ಇಲ್ಲಿ ನಾನು ಜ್ಞಾನಿಯು, ನೀನು ಅಜ್ಞಾನಿಯು, ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಭೇದವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.)

ಮೂ ॥ ಸುಖಂ ದುಃಖಂ ಭವೋ ಭಾವೋ ಭಯಂ ಚಾಭಯಮೇವ ಚ ।
ಅಹಿಂಸಾ ಸಮತಾ ತುಷ್ಟಿಸ್ತಪೋ ದಾನಂ ಯಶೋಽಯಶಃ ॥
ಭವಂತಿ ಭಾವಾ ಭೂತಾನಾಂ ಮತ್ತ ಏವ ಪೃಥಗ್ವಿಧಾಃ ॥ ೧೨೮ ॥
[ಗೀ. ಅ. ೧೦. ಶ್ಲೋ. ೪-೫.]

ಅ ॥ ಸುಖಂ=ಸುಖವು, ದುಃಖಂ=ದುಃಖವು, ಭವಃ=ಹುಟ್ಟುವಿಕೆಯು, ಭಾವಃ= ಸ್ಥಿತಿಯು, ಭಯಂ ಚ=ಭೀತಿಯು, ಅಭಯಮೇವ ಚ=ಭಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಅಹಿಂಸಾ= ಹಿಂಸಾವಾಡದಿರುವುದು, ಸಮತಾ=ಸುಖದಲ್ಲಿ ಹಿಗ್ಗದೆಯೂ ದುಃಖದಲ್ಲಿ ಕುಗ್ಗದೆಯೂ ಇರು ವಿಕೆ, ತುಷ್ಟಿಃ=ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಕೆನ್ನುವ ಬುದ್ಧಿಯು, ತಪಃ=ತಪಸ್ಸು, ದಾನಂ=ದಾನವು, ಯಶಃ=ಕೀರ್ತಿಯು, ಅಯಶಃ=ಅಪಕೀರ್ತಿಯು, ಭಾವಾಃ=ಧರ್ಮಗಳು, ಪೃಥಗ್ವಿಧಾಃ= ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಧಗಳಾದವುಗಳು, ಭೂತಾನಾಂ=ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ, ಮತ್ತ ಏವ=ನನ್ನಿಂದಲೇ, ಭವಂತಿ=ಆಗುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನು ನಿಯಾಮಕನೆಂದೂ, ಇತರಗಳು ನಿಯಮ್ಯಗಳೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು ॥ ೧೨೮ ॥

ಮೂ ॥ ಯಸ್ಮಾತ್ಕ್ಷರಮತೀತೋಽಹಮಕ್ಷರಾದಪಿ ಚೋತ್ತಮಃ । ಅತೋಽಸ್ಮಿ ಲೋಕೇ ವೇದೇ ಚ ಪ್ರಥಿತಃ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ ॥ [ಗೀ. ಅ. ೧೫. ಶ್ಲೋ. ೧೮]
ಇತ್ಯಾದಿನೇಶ್ವರೇಣಾಪಿ ಭೇದಸ್ಯೈವಾನುಭೂಯಮಾನತ್ವಾಚ್ಚ ॥ ೧೨೯ ॥

ಅ ॥ ಯಸ್ಮಾತ್=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಅಹಂ=ನಾನು, ಕ್ಷರಂ=ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿ ಗಳನ್ನು, ಅತೀತಃ=ಮಿಕ್ಕಿ ಇದ್ದವನೋ, ಅಕ್ಷರಾದಪಿ=ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಯಿಂದಲೂ, ಉತ್ತಮಶ್ಚ=ಶ್ರೇಷ್ಠನೋ, ಅತಃ=ಆದಕಾರಣ, ಲೋಕೇ=ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ, (ಪೌರುಷೇಯಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿಯೂ), ವೇದೇ ಚ=ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ, ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ=ಪುರುಷೋ ತ್ತಮನೆಂದು, ಪ್ರಥಿತಃ=ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಟ್ಟವನು, ಅಸ್ಮಿ=ಆಗಿರುತ್ತೇನೆ, ಇತ್ಯಾದಿನಾ=ಇದುಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ, ಈಶ್ವರೇಣಾಪಿ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದಲೂ, ಭೇದಸ್ಯೈವ=ಸಂಸಾರಗಳಿಂದ ಭೇದ ಕ್ಕೇನೇ. ಅನುಭೂಯಮಾನತ್ವಾಚ್ಚ=ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುವಿಕೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ.

ತಾ ॥ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ್ವರನೇ ಉತ್ಕೃಷ್ಟನು, ಇತರರು ಅಪಕೃಷ್ಟರು ಎಂದು ಹೇಳಿರು ವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಸಂಸಾರಿಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನನೆಂದೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಈಶ್ವರನು ಆಪ್ತನಾದುದರಿಂದ ಅನುಭೂತವಾಗದಿರುವುದನ್ನು ಹೇಳಲಾರನು, ಅಂತೂ ಮುಕ್ತತ್ವಹೇತುವನ್ನೊಪ್ಪಿ ಭೇದರೂಪಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಒಡಂಬಡದೆ ಈ ರೀತಿಯಾದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಬಾಧಕವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು. ಅಂತೂ ಹೇತುವು ಅಪ್ರ ಯೋಜಕವಾಗಲಿಲ್ಲ ॥ ೧೨೯ ॥

ಹೀಗೆ ಮುಕ್ತತ್ವರೂಪಹೇತುವಿನಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಬೇರೆ ಅನುಮಾನ ದಿಂದಲೂ ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ತತ ಏವಾಭ್ರಾಂತತ್ವಾನ್ನ ಮುಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಭೇದನಿವೃತ್ತಿಃ || ೧೩೦ ||

ಅ || ತತ ಏವ=ಈಶ್ವರನಿಂದಲೂ ಭೇದವು ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದಲೇ, ಅಭ್ರಾಂತತ್ವಾತ್=ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಮುಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ=ಮುಕ್ತನಿಗೂ ಕೂಡ, ಭೇದನಿವೃತ್ತಿಃ ನ=ಭೇದವು ಹೊರಟುಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ, ಅಂದರೆ ಬಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ || (1) ವಿಮತೋ ಭೇದಃ=ವಿವಾದವಿಷಯವಾದ ಭೇದವು, ಮುಕ್ತೌ ನ ನಿವರ್ತತೇ=ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೊರಟುಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರೇಣಾನುಭೂಯಮಾನತ್ವಾತ್=ಈಶ್ವರನಿಂದ ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ, ಸ್ವರೂಪವತ್=ಸ್ವರೂಪದಂತೆ. (2) ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಭೇದವು ಈಶ್ವರನಿಂದ ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೂ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಈಶ್ವರನು ಭ್ರಾಂತನೆಂದು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಬಾಧ್ಯವಾದ ಶುಕ್ತಿರಜತವನ್ನು ನೋಡಿದ ಪುರುಷನಂತೆ, ಈಶ್ವರನಾದರೂ ಭ್ರಾಂತನಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಆತನಿಂದ ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುವ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಭೇದವು ನಿವೃತ್ತಿಯಾ (ಬಾಧ್ಯವಾ) ಗುವುದಿಲ್ಲ. (3) ಅಥವಾ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಮುಕ್ತಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೂ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟದೆ. ತತ ಏವ=ಈಶ್ವರನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೇ, ಮುಕ್ತಸ್ನಾಪಿ=ಮುಕ್ತನಿಗೂ ಕೂಡ, ಭೇದನಿವೃತ್ತಿಃ ನ=ಭೇದವು ಹೊರಟುಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. (4) ಹಾಗಾದರೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಾದುದು ಸಂಸಾರಿಗಳಿಂದ ಭೇದವು. ಸಾಧಿಸುವುದು ಮುಕ್ತರಭೇದವು ಹೇಗೆ ಕೂಡಬಹುದು. ಎಂದರೆ ಭೇದವು ಭ್ರಾಂತವಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಭ್ರಮೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಅವಿದ್ಯಾವರಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ, ತನ್ನಿಂದ ಸಂಸಾರಿಗಳಿಗೆ ಇರತಕ್ಕ ಭೇದವು ಭ್ರಾಂತವಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಭೇದವು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಂಟೆಂದು ಈಶ್ವರನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ || ೧೩೦ ||

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಾಧಿಯೂ ಸತ್ಯವು, ಅದರಿಂದುಂಟಾದ ಭೇದವೂ ಸತ್ಯವು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮತದವರು ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ಈಶ್ವರನು ತನ್ನಿಂದ ಸಂಸಾರಿಗಳ ಭೇದವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಮುಕ್ತರ ಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.' ಏಕೆಂದರೆ — ನಾವು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಂತೆ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗಾಗಲೀ ಜೀವರಿಗಾಗಲೀ ಇರುವ ಭೇದವು ಅಯಥಾರ್ಥವೆನ್ನುವುದಿಲ್ಲ, ಔಪಾಧಿಕವೆನ್ನುತ್ತೇವೆ. ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದುದರಿಂದಲೇ ಈಶ್ವರನು ಸಂಸಾರಿಗಳಿಂದ ಭೇದವೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದೂ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. ಔಪಾಧಿಕವಾದುದರಿಂದಲೇ ಉಪಾಧಿಯು ನಾಶವಾದ ಮೇಲೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭೇದವೂ ನಾಶವಾಗುವುದರಿಂದ ಸ್ವಭಾವತಃ ಐಕ್ಯವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ ಹೀಗೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು.

ಐಕ್ಯವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆಂದೂ, ಭೇದವಾದರೂ ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೆಂದೂ ಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ ಈ ಮತವು ಆಗಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲು ಬರಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ- ಐಕ್ಯವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಸುಖದುಃಖವೊದಲಾದುವುಗಳ ಅನುಸಂಧಾನವು ಅನ್ಯೋನ್ಯರಿಗೆ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. (2) ಹಾಗಾದರೆ ನಾವು, ಜೀವರು ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಅಂಶರೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆಗ (೧) ಅಂಶಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳ ಅನುಸಂಧಾನವನ್ನು ಆಪಾದಿಸುವಿರೋ, (೨)ಅಂಶಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆಪಾದಿಸುವಿರೋ, ೧ ಅಂಶಗಳಿಗೆ ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಹಸ್ತಕ್ಕೆ ಆಗತಕ್ಕ ಸುಖವು ಕಾಲಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಕ್ಕೆ ಆಗತಕ್ಕ ಸುಖವು ಹಸ್ತಕ್ಕೆ

ಗೊತ್ತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಔಪಾಧಿಕಭೇದವು ಉಂಟೇಉಂಟು. ೨ ಔಪಾಧಿಕಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಅಂಶಿಗೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು ಎಂದು ಪರರು ಪುನಃ ಆಶಂಕಿಸಿದರೆ ಹೀಗೆ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುವೆವು. ಅಂಶಿಯಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೇನೇ ಸರ್ವಜೀವರಿಂದಲೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಅಭೇದ ವಿದ್ದರೆ ಸರ್ವ ಜೀವರಿಗೂ ಆಗತಕ್ಕ ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳ ಅನುಸಂಧಾನವು ಈಶ್ವರನಿಗೇ ಇರ ಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದುಪಪಾದಿಸುವೆವು.

(3) ಹಾಗಾದರೆ, ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಸ್ವಭಾವತಃ ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ ಔಪಾಧಿಕಭೇದವಿದ್ದುದ ರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜೀವರ ಸುಖದುಃಖಗಳ ಅನುಸಂಧಾನಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದರೆ- ಮೂಲಕಾರರು ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸುವರು.

ಮೂ || ನ ಚೋಪಾಧಿಭೇದಮಾತ್ರೇಣೇಶ್ವರಸ್ಯ ದುಃಖಾಭಾವಃ | ಹಸ್ತಪಾ- ದಾದ್ಯುಪಾಧಿಭೇದೇಽಪಿ ಭೋಕ್ತುರೇಕತ್ವಾನುಭವಾತ್ || ೧೩೦ ||

ಅ || (ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಅಭೇದವಿರಲು) ಉಪಾಧಿಭೇದಮಾತ್ರೇಣ=ಕೇವಲ ಉಪಾಧಿ ಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಭೇದದಿಂದ, ಈಶ್ವರಸ್ಯ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ದುಃಖಾಭಾವಃ=ದುಃಖವಿಲ್ಲ ವೆನ್ನುವುದು, ನ ಚ=ಕೂಡಲಾರದು, ಹಸ್ತಪಾದಾದ್ಯುಪಾಧಿ ಭೇದೇಽಪಿ=ಕೈಕಾಲು ಮೊದ ಲಾದ ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಭೇದವಿದ್ದರೂ, ಭೋಕ್ತುಃ=ಭೋಗಿಸತಕ್ಕವನಿಗೆ, ಏಕ ತ್ವಾನುಭವಾತ್=ಒಬ್ಬನೇ ಎಂದು ಅನುಭವಿಸುವುದರಿಂದ, ಅಂದರೆ ಒಬ್ಬನೇ ಅಂಶಿಯು ಎಲ್ಲಾ ದನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ತಾ || ಹೇಗೆ ದೇವದತ್ತನು ತನ್ನ ಕೈಕಾಲು ಮೊದಲಾದ ಅಂಶಗಳ ಸುಖಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆಯೇ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಸರ್ವಜೀವರಿಂದಲೂ ಐಕ್ಯವಿದ್ದರೆ ಸರ್ವಜೀವರಲ್ಲಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ಈಶ್ವರನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ನಾವು ಆಪಾದಿಸಿದ್ದಕ್ಕೆ ಉಪಾಧಿಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದುದರಿಂದ ಅನುಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ ವೆಂದು ಪರರು ಹೇಳಿದರು. ಆದರೆ ಪರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಯಾವುದು — ೧ ಐಕ್ಯವಿದ್ದರೂ ಅನುಸಂಧಾನವಿಲ್ಲ ಎಂಬುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವೈಷಮ್ಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೋರಿಸಿದ್ದೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಕೇವಲ ವೈಷಮ್ಯವು ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೂ, ಬಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಸಮರ್ಥವಲ್ಲ. ೨ ದುಃಖಾದ್ಯನುಸಂಧಾನ ದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಐಕ್ಯವು ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲ. ಔಪಾಧಿಕವಾದ ಭೇದವೂ ಇರಬಾರದು. ಅಂದರೆ ಔಪಾಧಿಕ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದು ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯವೇ ಅನುಸಂಧಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜಕವು, ಹೀಗೂ ಹೇಳ ಕೂಡದು. ಕೈಕಾಲು ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಭೇದವಿದ್ದರೂ ಅಂಶಿಯು ಅನುಸಂಧಾನವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವನಷ್ಟೆ! ಔಪಾಧಿಕ ಭೇದಾಭಾವದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಸ್ವರೂ ಪೈಕ್ಯವೆಂಬುವ ಅನುಸಂಧಾನ ಪ್ರಯೋಜಕವಿರುವುದಿಲ್ಲ, ಆದರೂ ಅನುಸಂಧಾನವಿದೆ. ಆದುದ ರಿಂದ ನೀವು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಪ್ರಯೋಜಕಭಾವವು ಸರಿಯಲ್ಲ || ೧೩೦ ||

ಪುನಃ ಪರರು ಶಂಕಿಸುವರು. ಔಪಾಧಿಕಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದು ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯವೇ ಅನುಸಂಧಾನ ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜಕವೆಂದು ನಾವು ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಈ ದೋಷವು ಬರಬಹುದು. ಆದರೆ ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟೋ ಪಾಧಿಕೃತಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದು ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯವೇ ಅನುಸಂಧಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಉಪಾಧಿಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧಿಸಿ ಇರದಿದ್ದರೆ ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟೋಪಾಧಿಗಳು. ಕೈಕಾಲುಮೊದಲಾದ ಉಪಾಧಿಗಳಾದರೂ ಒಂದೇ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸಂಬದ್ಧಗಳಾಗಿವೆ. ಕಾರಣ ಅವುಗಳು ಸಂಶ್ಲಿಷ್ಟೋ-

ಪಾಧಿಗಳು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಂಶೋಪಾಧಿಭೂತಗಳಾದ ಚೈತ್ರಾದಿಗಳ ಶರೀರಗಳಾದರೂ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬದ್ಧಗಳಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಹಿಂದಿನ ದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಕೈಕಾಲು ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಧಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದ್ದರೂ ಒಂದು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟೋಪಾಧಿಕೃತ ಭೇದವಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಪ್ರಯೋಜಕವು ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನ ಶರೀರಕ್ಕಿಂತ ಜೀವರ ಶರೀರಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿಯೇ ಇವೆ. ಆದ ಕಾರಣ ಈಶ್ವರನು ಜೀವರ ದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ; ಎಂಬುವ ಪರರ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ ॥ ಉದ್ಯತಾಯುಧದೋರ್ದಂಡಾಃ ಪತಿತಸ್ವಶಿರೋಽಕ್ಷಿಭಿಃ । ಪಶ್ಯಂತಃ ಪಾತಯಂತಿ ಸ್ಮ ಕಬಂಧಾ ಅಪ್ಯರೀನ್ಯುಧಿ ॥ ಇತಿ ಭಾರತ ವಚನಾನ್ನ ವಿಶ್ಲೇಷಾದ್ವಿಶೇಷಃ ॥ ೧೩೧ ॥

ಅ ॥ ಕಬಂಧಾ ಅಪಿ=ಶಿರಸ್ಸಿಲ್ಲದ ಮುಂಡಗಳೂ ಕೂಡ, ಉದ್ಯತಾಯುಧದೋ-ರ್ದಂಡಾಃ=ಎತ್ತಿಹಿಡಿದ ಆಯುಧವುಳ್ಳ ಬಾಹುದಂಡವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ, ಪತಿತಸ್ವಶಿರೋಽಕ್ಷಿಭಿಃ= ಕಳಚಿಹೋಗಿದ್ದ ತಮ್ಮ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ, ಅರೀನ್=ಶತ್ರುಗಳನ್ನು, ಪಶ್ಯಂತಃ= ನೋಡುವವುಗಳಾಗಿ, ಯುಧಿ=ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ, ಅರೀನ್=ಶತ್ರುಗಳನ್ನು, (ಆಯುಧೈಃ=ಆಯುಧ ಗಳಿಂದ,) ಪಾತಯಂತಿ ಸ್ಮ=ಬೀಳಿಸುತ್ತಿದ್ದವು, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಭಾರತವಚನಾತ್=ಭಾರತದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, (ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟೋಪಾಧಿಕೃತಭೇದವಿದ್ದರೂ ಅನುಸಂಧಾನವಿರುವುದರಿಂದ, ಶರೀರಗಳಿಗೆ) ವಿಶ್ಲೇಷಾತ್=ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ವಿಶೇಷಃ=ಅನುಸಂಧಾನವಿಲ್ಲವೆಂಬುವ ವಿಶೇಷವು, ನ=ಇಲ್ಲವು.

ತಾ ॥ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಜೀವೇಶ್ವರರ ಭೇದವು ಔಪಾಧಿಕವಾದರೂ ಸ್ವಭಾವತಃ ಐಕ್ಯವಿದ್ದರೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜೀವರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ದುಃಖಾದ್ಯನುಸಂಧಾನವು ತಪ್ಪಲಾರದು. ಅದನ್ನಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವು. ಆದಕಾರಣ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಭೇದವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ, ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರಕ್ಕೂ ಔಪಾಧಿಕವಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ॥ ೧೩೧ ॥

ಮೂ ॥ ಅತೋಽನೌಪಾಧಿಕತ್ವಾದೇವ ಭೇದಸ್ಯ ನ ಮುಕ್ತಸ್ಯೇಶ್ವರೈಕ್ಯಂ॥೧೩೨॥

ಅ ॥ ಈಶ್ವರಸ್ಯ=ಶ್ರೀ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ಅತಃ=ಜೀವರಲ್ಲಿರುವ ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ತನ್ನದೆಂದನುಭವಿಸದಿರುವುದರಿಂದ, ಭೇದಸ್ಯ=ಭೇದಕ್ಕೆ, ಅನೌಪಾಧಿಕತ್ವಾದೇವ=ಉಪಾಧಿ ಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡದಿರುವುದರಿಂದಲೇ, ಅಂದರೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ, ಮುಕ್ತಸ್ಯ= ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಿಗೂ ಕೂಡ, ಈಶ್ವರೈಕ್ಯಂ=ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯವು, ನ=ಇಲ್ಲ.

ತಾ ॥ (1) ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದು ಯಾವಾಗಲೂ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಲಾರದು. ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೂ ನಾಶವಾದರೆ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೂ ನಾಶವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. (2) ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಭೇದಾಭೇದವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಅಭೇದವಿದ್ದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನುಸಂಧಾನವು ತಪ್ಪಲಾರದು ॥ ೧೩೨ ॥

ಹೀಗೆ ಈಶ್ವರಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮತ್ತು ಮುಕ್ತತ್ವಮೊದಲಾದ ಅನುಮಾನ ಇವುಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತೇಶ್ವರರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಆಗಮದಿಂದಲೂ ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಇದಂ ಜ್ಞಾನಮುಪಾಶ್ರಿತ್ಯ ಮಮ ಸಾಧರ್ಮ್ಯಮಾಗತಾಃ | ಸರ್ಗೇಽಪಿ
ನೋಪಜಾಯಂತೇ ಪ್ರಲಯೇ ನ ವ್ಯಥಂತಿ ಚ || ೧೩೩ ||
[ಗೀ. ಅ. ೧೪. ಶ್ಲೋ. ೨.]

ಅ || ಮುಕ್ತರು, ಇದಂ ಜ್ಞಾನಂ=ಈ ಜ್ಞಾನವನ್ನು, ಉಪಾಶ್ರಿತ್ಯ=ಆಶ್ರಯಿಸಿ, ಮಮ=ನನ್ನ, ಸಾಧರ್ಮ್ಯಂ=ಸದೃಶಧರ್ಮವುಳ್ಳತನವನ್ನು, ಆಗತಾಃ=ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ, ಸರ್ಗೇಽಪಿ=ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ನೋಪಜಾಯಂತೇ=ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ, ಪ್ರಲಯೇ=ಪ್ರಲಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ನ ವ್ಯಥಂತಿ ಚ=ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ || (1) 'ಸಾಧರ್ಮ್ಯಮಾಗತಾಃ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಭೇದವದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಆಯಿತು. ಐಕ್ಯವೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಸದೃಶಧರ್ಮವು ಕೂಡಲಾರದು. (2) ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಲಯಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸಾಧರ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು ಮುಕ್ತರೆಂದೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು || ೧೩೩ ||

ಮೂ || ಯದಾ ಪಶ್ಯಃ ಪಶ್ಯತೇ ರುಗ್ಮವರ್ಣಂ ಕರ್ತಾರಮೀಶಂ ಪುರುಷಂ
ಬ್ರಹ್ಮಯೋನಿಮ್ | ತದಾ ವಿದ್ವಾನ್ ಪುಣ್ಯಪಾಪೇ ವಿಧೂಯ
ನಿರಂಜನಃ ಪರಮಂ ಸಾಮ್ಯಮುಪೈತಿ || [ಅಥರ್ವ. ಖಂ. ೫. ಮುಂ. ೩.ಪು.೨೭೭]
ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಭೇದವಚನೇಭ್ಯಶ್ಚ || ೧೩೪ ||

ಅ || ಪಶ್ಯಃ=ನೋಡತಕ್ಕ ಜೀವನು, ಯದಾ=ಯಾವಾಗ, ರುಗ್ಮವರ್ಣಂ=ಭಂಗಾರ ವರ್ಣಶರೀರವುಳ್ಳ, ಬ್ರಹ್ಮಯೋನಿಂ=ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೂ ಕಾರಣನಾದ, ಕರ್ತಾರಂ=ಜಗತ್ಕರ್ತನಾದ, ಪುರುಷಂ=ಗುಣಪೂರ್ಣನಾದ, ಈಶಂ=ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು, ಪಶ್ಯತೇ= ನೋಡುತ್ತಾನೋ, ತದಾ=ಆಗ, ವಿದ್ವಾನ್=ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಯು, ಪುಣ್ಯಪಾಪೇ=ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲದ ಪುಣ್ಯವೂ ಸರ್ವಪಾಪವೂ ಇವುಗಳನ್ನು, ವಿಧೂಯ=ಬಿಟ್ಟು, ನಿರಂಜನಃ=ನಿರ್ಲೇಪನಾಗಿ, ಪರಮಂ ಸಾಮ್ಯಂ=ನಿರ್ದುಃಖಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವಾದಿ ರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಮ್ಯವನ್ನು, ಉಪೈತಿ=ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ತಾ || (ಇಲ್ಲಿಯೂ 'ಸಾಮ್ಯಮುಪೈತಿ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಭೇದವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಪುಣ್ಯಪಾಪೇ ವಿಧೂಯ ನಿರಂಜನಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತನ ವಿಷಯಕವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.) ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಭೇದವಚನೇಭ್ಯಶ್ಚ=ಇದುಮೊದಲಾದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ, ಮುಕ್ತೇಶ್ವರರಿಗೆ ಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು || ೧೩೪ ||

'ಪರೇಽವ್ಯಯೇ ಸರ್ವ ಏಕೀಭವಂತಿ' ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವರೂ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. 'ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವೇದ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಭವತಿ' ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ- ಇದುಮೊದಲಾದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೂ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಭೇದವಿದೆ ಎಂಬುವುದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುವುದು? ಎಂದು ಪರರು ಶಂಕಿಸಿದರೆ—

ಮೂ ॥ ಏವಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಾಗಮವಿರುದ್ಧತ್ವಾದಭೇದವಿಷಯವತ್ಪ್ರತೀಯಮಾನಾನ್ಯಪಿ ವಾಕ್ಯಾನಿ ಸಾದೃಶ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಾನ್ಯೇವ ಯೋಜನೀಯಾನಿ ॥ ೧೩೫ ॥

ಅ ॥ ಏವಂ=ಹೀಗೆ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಾಗಮವಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್ =ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೂ, ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ, ಆಗಮದಿಂದಲೂ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ, ಅಭೇದವಿಷಯವತ್= ಐಕ್ಯವಿಷಯದಂತೆಯೇ (ಅಂದರೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವಂತೆಯೇ), ವಾಕ್ಯಾನಿ=ಸರ್ವ ಏಕೀಭವಂತಿ' ಮೊದಲಾದ ವಚನಗಳು, ಪ್ರತೀಯಮಾನಾನ್ಯಪಿ=ತೋರಿದವುಗಳಾದಾಗ್ಯೂ, ಸಾದೃಶ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಾನ್ಯೇವ=ಸಾದೃಶ್ಯಮೊದಲಾದ (ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯ, ಮತ್ಯೈಕ್ಯ) ಅರ್ಥವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿಯೇ ಯೋಜನೀಯಾನಿ= ಅನ್ವಯಿಸತಕ್ಕವುಗಳು.

ತಾ ॥ (1) ಮುಕ್ತರಿಗೂ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಭೇದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವಾಕ್ಯವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವಂತೆ ತೋರುವ ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಇವೆ. ಆದರೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು; ಏಕೆಂದರೆ— ಭೇದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನನುಸರಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾಗಿವೆ. ಕಾರಣ ಅವುಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಪ್ರಬಲಗಳಾದವುಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬಂದರೆ ದುರ್ಬಲವಾದುದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುವುದೇ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ ॥ ೧೩೫ ॥

ಮೂ ॥ ವಿರುದ್ಧವತ್ಪ್ರತೀಯಂತೇ ಆಗಮಾ ಯತ್ರ ವೈ ಮಿಥಃ । ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾನುಸಾರೇಣ ತೇಷಾಮರ್ಥೋಽನ್ವವೇಕ್ಷ್ಯತೇ ॥ ಇತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮವಚನಾಚ್ಚ ॥ ೧೩೬ ॥

ಅ ॥ ಆಗಮಾಃ=ವೇದಗಳು, ಯತ್ರ=ಎಲ್ಲಿ, ಮಿಥಃ=ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ, ವಿರುದ್ಧವತ್= ವಿರೋಧವುಳ್ಳವುಗಳಂತೆಯೇ, ಪ್ರತೀಯಂತೇ ವೈ=ತೋರುವುವೋ, ತತ್ರ=ಅಲ್ಲಿ, ದೃಷ್ಟಾನುಸಾರೇಣ=ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನನುಸರಿಸಿ, ತೇಷಾಂ=ಅವುಗಳಿಗೆ, ಅರ್ಥಃ=ಅಭಿಪ್ರಾಯವು, ಅನ್ವವೇಕ್ಷ್ಯತೇ=ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮವಚನಾಚ್ಚ=ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣದ ಮಾತಿನಿಂದಲೂ (ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು).

ತಾ ॥ (1) ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ವಿರೋಧವಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕು. ಅವುಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೇ ಮಾಡಬಾರದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ 'ವಿರುದ್ಧವತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (2) ಯಾವ ಆಗಮಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲಗಳಾಗಿವೆಯೋ, ಅವುಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಬೇರೆ ಇದ್ದವುಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. (2) ಹೀಗೆ ಸ್ಮೃತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ನಿರವಕಾಶಗಳಾದ ಭೇದಾಗಮಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಆಗಮಗಳಿಗೆ ಸಾದೃಶ್ಯ, ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯ, ಮತ್ಯೈಕ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ॥ ೧೩೬ ॥

ವಿಮತಃ ಭೇದ ಭೇದಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯಃ=ಭ್ರಮತ್ವ ಅಭ್ರಮತ್ವಗಳಿಂದ ಸಂಶಯವಿಷಯವಾದ ಭೇದಪ್ರತ್ಯಯವು, ಭೇದವುಳ್ಳ ಘಟಾದಿವಸ್ತುಜ್ಞಾನವು, ನಿಯಮ್ಯನಿಯಾಮಕತ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಜ್ಞಾನವು, ಸಾಮ್ಯಮೊದಲಾದ ಜ್ಞಾನವೂ, ಭ್ರಮಃ=ಭ್ರಾಂತಿರೂಪವು, ಭೇದಾದಿಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾತ್=ಭೇದಮೊದಲಾದ ಜ್ಞಾನವಾದುದರಿಂದ, ಅಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನತ್ವಾಚ್ಚ= ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವಾಗದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ಚಂದ್ರಭೇದಾದಿಪ್ರತ್ಯಯವತ್=ಬೆರಳಿನಿಂದ

ಕಣ್ಣನ್ನು ಚುಚ್ಚಿದರೆ ಇಬ್ಬರು ಚಂದ್ರರು ತೋರುತ್ತಾರೆ, ಅದು ಭ್ರಮೆಯೇ. ಇದೇ ರೀತಿಯಾದ ಜ್ಞಾನದಂತೆಯೇ, ಎಂದು ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಭೇದಾದಿಜ್ಞಾನವು ಭ್ರಮೆಯಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ 'ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಐಕ್ಯವಿಷಯಕಗಳಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೂಡಬಹುದು? ಎಂದು ಪರರು ಆಶಂಕಿಸಿದರೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಸಮಾಧಾನ ಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ ॥ ಭೇದಾದ್ಯನುಭವಸ್ಯ ಭ್ರಾಂತಿತ್ವಾಂಗೀಕಾರೇ ತ್ವಪಲಾಪಯುಕ್ತೇಃ ನಿತರಾಂ ಭ್ರಾಂತಿತ್ವಾದ್ಭೇದಾದ್ಯನುಭವಸ್ಯಾಭ್ರಾಂತಿತ್ವಮೇವ ಭವತಿ ॥ ೧೩೭ ॥

ಅ ॥ ಭೇದಾದ್ಯನುಭವಸ್ಯ=ಭೇದಮೊದಲಾದ ಅನುಭವಗಳಿಗೆ, ಭ್ರಾಂತಿತ್ವಾಂಗೀಕಾರೇ ತು = ಭ್ರಮತ್ವವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ಅಪಲಾಪಯುಕ್ತೇಃ = ಅಪಲಾಪಮಾಡತಕ್ಕ ಯುಕ್ತಿಗೆ, ನಿತರಾಂ=ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಭ್ರಾಂತಿತ್ವಾತ್=ಭ್ರಮತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಭೇದಾದ್ಯನುಭವಸ್ಯ=ಭೇದ ಮೊದಲಾದ ಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ, ಅಭ್ರಾಂತಿತ್ವಮೇವ=ಭ್ರಮತ್ವವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದೇ, ಭವತಿ=ಆಗುತ್ತದೆ.

ತಾ ॥ (1) 'ಭೇದಾದಿಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾತ್' ಎಂಬುವ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಭೇದಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಗಳೂ ಭ್ರಮೆಯೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ 'ಭೇದಮೊದಲಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಭ್ರಮೆಯು' ಎಂಬುವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ಞಾನವೂ ಮುಖ್ಯತಃ ಭ್ರಮೆಯಾಗಬೇಕಾಯಿತು. ಅದೂ ಕೂಡ ಭೇದಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯವಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ! (2) ಪರರು ಶಂಕಿಸುವರು — 'ಯುಕ್ತಿಜನ್ಯವಾದ ಅನುಭವವೂ ಭ್ರಮೆಯಾಗಲಿ, ನಮಗೆ ಏನು ಬಾಧಕವು? ನಿರ್ಧರ್ಮಕನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ತತ್ತ್ವವು, ಎಂದಂಗೀಕರಿಸುವೆವು' ಎಂದರೆ, ಹಾಗಾದರೆ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಭೇದಾದಿ ಜ್ಞಾನವೂ ಭ್ರಮೆಯಾಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಯಿತು. ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ದೋಷವು ತಪ್ಪ ಲಾರದು. ಯುಕ್ತಿಜನ್ಯವಾದ ಅನುಭವವು ಭ್ರಮೆಯಲ್ಲವೆಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ವ್ಯಭಿ ಚಾರವು ಬರುವುದು. ಅದು ಭ್ರಮೆಯಾದರೆ ಅನುಮಾನವೇ ಬಾಧಿತವಾಯಿತು. ಕಾರಣ ವಿಪ್ರತಿ ಪನ್ನಗಳಾದ ಭೇದಮೊದಲಾದ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿಯೆಂದು ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೇನೇ ನಿಮ್ಮ ಹೇತು ವಿಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ. (3) ಭ್ರಾಂತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ 'ನಿತರಾಂ' ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಎಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದರು ಎಂದರೆ, ತಮಗೂ ಪರರಿಗೂ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮ್ಮತ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭ್ರಮೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ॥ ೧೩೭ ॥

ಹಾಗಾದರೆ ಯುಕ್ತಿಜನ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಭ್ರಮೆಯಾದರೂ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಭೇದಾದ್ಯನು ಭವವು ಏಕೆ ಭ್ರಮೆಯಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಮೂ ॥ ಪರಸ್ಪರವಿರುದ್ಧಯೋರನ್ಯತರನಿಷೇಧಸ್ಯಾನ್ಯತರವಿಧಿನಾಂತರೀಯಕತ್ವಾತ್ ॥ ೧೩೮ ॥

ಅ ॥ ಪರಸ್ಪರವಿರುದ್ಧಯೋಃ=ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ವಿರೋಧವುಳ್ಳ ಎರಡರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಅನ್ಯತರನಿಷೇಧಸ್ಯ=ಒಂದರ ನಿಷೇಧಕ್ಕೆ, ಅನ್ಯತರವಿಧಿನಾಂತರೀಯಕತ್ವಾತ್=ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ,

ತಾ ॥ (1) ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಗಳಾದ ಭೇದಾದಿ ಜ್ಞಾನಗಳ ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯವೂ, ಅದನ್ನುಸಲಾಪ ಮಾಡತಕ್ಕ ಯುಕ್ತ್ಯನುಭವದ ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯವೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಗಳಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತ್ಯನುಭವವು ಯಥಾರ್ಥವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಭೇದವೊದಲಾದವುಗಳ ಅನುಭವವು ಯಥಾರ್ಥವೆಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನ ನಿಷೇಧಿಸಿದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಷ್ಟೆ! (2) ತಥಾ ಚ ಭೇದಾದ್ಯನುಭವಃ=ಭೇದವೊದಲಾದ ಜ್ಞಾನಗಳು, ಯಥಾರ್ಥಃ=ಯಥಾರ್ಥವಾದುವು, ತದ್ವಿರುದ್ಧಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯಾಯಥಾರ್ಥತ್ವಾತ್= ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಯಥಾರ್ಥವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ, ಎಂಬುವ ಅನುಮಾನವು ಸಿದ್ಧ ವಾಗುವುದು. ಹೇತುಸಾಧ್ಯಗಳಿಗೆ ವೈಯಧಿಕರಣ್ಯಬಂದರೂ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷ ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿಯದೆ. (3) ಹಾಗಾದರೆ ಭ್ರಮೆಯೆಂದು ಸಾಧಿಸುವ ಭೇದಾದ್ಯನುಭವತ್ವ ಯುಕ್ತಿಯೂ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಕದಡಿದ ನೀರಿಗೆ ಕತಕಬೀಜವನ್ನು ಅಂದರೆ ಚಿಲ್ಲುಬೀಜದ ಹುಡಿ ಯನ್ನು ಹಾಕಿದರೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಮಣ್ಣನ್ನು ಕೆಳಗೆಮಾಡಿ ತಾನೂ ಕೆಳಗೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಭೇದಾದ್ಯನುಭವವನ್ನು ದುಷ್ಟವನ್ನಾಗಿಮಾಡಿ ತಾನೂ ದುಷ್ಟವಾಗುವುದೆಂದರೆ ವೈಷಮ್ಯವಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಕತಕಬೀಜದ ರಜಸ್ಸುಗಳು ಸತ್ತಾಗಿವೆ. ಹಾಗೆಯೆ. ಯುಕ್ತಿಯು ಕೆಲವು ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸತ್ತಲ್ಲ. (ಯಥಾರ್ಥವಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ.) ॥ ೧೩೮ ॥

ಪುನಃ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಶಂಕಿಸುವರು. ಮುಕ್ತರಿಗೂ ಅಮುಕ್ತರಿಗೂ ಭೇದವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸಂಸಾರವು, ಸಂಸಾರಿಗೆ ಮುಕ್ತತ್ವವಾಗಲೀ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಇದುಮೊದಲಾ ದುದು ಯಾವುದದೆಯೋ, ಅದು ಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅವಿದ್ಯೆಯ ವಶದಿಂದ ಜೀವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಎಲ್ಲಾ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸುಖಾದಿಗಳನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರತಿ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವರಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲವು. ಆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೆ ಮುಕ್ತ ನಾಗುವನು. ಆಗ ಯಾವುದೂ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಶುಕವಾಮದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಾಗಿದೆ ಎಂಬುವುದು ಅರ್ಥವಾದವು. ಆದಕಾರಣ ಭಾಸ್ಕರಮತದವರು— 'ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಬಹುಜೀವರು ಇರುತ್ತಾರೆ. ಈಶ್ವರನೊಬ್ಬನೆ' ಎಂದೂ, ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು 'ಕಲ್ಪಿತರಾದವರು ಬಹು ಜೀವರು ಈಶ್ವರನೊಬ್ಬನೇ ಎಂದೂ ಯಾರಿಗೆ ಅಜ್ಞಾನವು ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿದೆಯೋ ಆತನು ಮುಕ್ತನಾಗುವನು, ಇತರರು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿರುವರು ಎಂದು' ಹೇಳುವರೋ ಇವರಿಗೇನೇ ಈ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು (ಅಂದರೆ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸಂಸಾರವು, ಸಂಸಾರಿಗೆ ಮುಕ್ತತ್ವವಾಗಲೀ ಎಂಬುವುದು) ಕೂಡಬಹುದು. ಏಕಜೀವವಾದಿಗಳಿಗೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಕೂಡಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಅವರ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮುಕ್ತ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರಿಗಳು ಇಲ್ಲ. ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನೇ ಇಲ್ಲ. ಅಂತೂ ಏಕಜೀವವಾದಿಗಳ ಮತಪ್ರಕಾರ ಬಾಧಕವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ 'ಮುಕ್ತತ್ವಾತ್' ಎಂಬುವ ಹೇತುವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವು. ಎಂದರೆ —

ಮೂ ॥ ಏಕಜೀವವಾದಪಕ್ಷೇ ತನ್ನಿಷ್ಠಾನಾಂ ಮೃತ್ಯನಂತರಮಪಿ ವಿಶ್ವಸ್ಯಾ ನಿವೃತ್ತತ್ವಾದ್ಭೇದನಿಷ್ಠ ಏವೈಕಜೀವ ಇತ್ಯಾಪತತಿ ॥ ೧೩೯ ॥

ಅ ॥ ಏಕಜೀವವಾದಪಕ್ಷೇ=ಒಬ್ಬನೇ ಜೀವನೆಂದು ವಾದಿಸುವವರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ತನ್ನಿಷ್ಠಾ ನಾಂ = ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತರಾದವರಿಗೆ, ಮೃತ್ಯನಂತರಮಪಿ = ಮರಣಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ, ವಿಶ್ವಸ್ಯ=ಜಗತ್ತಿಗೆ, ಅನಿವೃತ್ತತ್ವಾತ್=ನಿವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಏಕಜೀವಃ=ಒಬ್ಬಜೀವನು, ಭೇದನಿಷ್ಠ ಏವ=ಭೇದದಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತನು, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಆಪತತಿ=ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ತಾ ॥ ಯಾರು ಎಲ್ಲಾ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಬ್ಬನೇ ಜೀವನು, ಆತನ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತು ತೋರುವುದು, ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಾಗೋಣ ಯಾವುದೂ ಅವಶಿಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ, ಅವರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆ ಒಬ್ಬ ಜೀವನು ಈಗ ಭೇದದಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಇವನು ಅದ್ವೈತದಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದರೆ ಆಗ ಅದ್ವೈತದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರೆಂದು ಪರಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರೋ ಗಾಡಪಾದರೋ ಯಾರಾದರೂ ಒಬ್ಬರು ಆಗುವನು, ಇವನು ಹಾಗೆ ಅಲ್ಲವು. ಹಾಗೆ ಇದ್ದರೆ ಮರಣಾನಂತದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತೇ ಇಲ್ಲ ವೆಂದಾಗುವುದು. ಜಗತ್ತು ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಕಾರಣ ಈ ಒಬ್ಬ ಜೀವನು ಅದ್ವೈತ ದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಲ್ಲ. ಭೇದದಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತನೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು ॥ ೧೩೯ ॥

ಮೂ ॥ ತಸ್ಯ ಚ ತತ್ರೈವಾವಾಗ್ರಹಾನ್ನ ಕದಾಚಿದ್ಭೇದನಿವೃತ್ತಿರಿತ್ಯನಿವೃತ್ತಿ ರೇವ ಭವತಿ ॥ ೧೪೦ ॥

ಅ ॥ ತಸ್ಯ ಚ=ಆತನಿಗೆ, ತತ್ರೈವ=ಭೇದದಲ್ಲಿಯೇ, ಆಗ್ರಹಾತ್=ಆಗ್ರಹವಿದ್ದುದ ರಿಂದ, ಕದಾಚಿತ್=ಯಾವಾಗಲೂ, ಭೇದನಿವೃತ್ತಿಃ=ಭೇದದನಾಶವು, ನ=ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇತಿ=ಹೀಗೆ ಆದಕಾರಣ, ಅನಿವೃತ್ತಿರೇವ=ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ನಿವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದೇ, ಭವತಿ=ಆಗುತ್ತದೆ.

ತಾ ॥ ಆ ಒಬ್ಬ ಜೀವನು ಈಗಲೂ ಭೇದದಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದರೆ ಕಾಲಾಂತರ ದಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ಸಂಸ್ಕಾರವಿದ್ದುದರಿಂದ ಭೇದದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗ್ರಹವು ಬೆಳೆಯುವುದು. ಯಾವಾಗಲೂ ಐಕ್ಯಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗಬಾರದು. ಅಂತೂ ನಿವರ್ತಕವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಭೇದವೇ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅದರಿಂದ ದುಃಖವೊದಲಾದ ಸಂಸಾರವೂ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಹಾಗಾದರೆ ಭೇದವಿದ್ದರೆ ದುಃಖಾದಿಗಳೂ ನಿಯತ ಗಳಾಗಿವೆ ॥ ೧೪೦ ॥

ಹೀಗೆ ಏಕಜೀವವಾದಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಅನಿಷ್ಟವಿದೆ ಎಂದು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ವೆಂತಲೂ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ನ ಚೈಕಜೀವಾಜ್ಞಾನಪರಿಕಲ್ಪಿತಾಸ್ಸಮಸ್ತಾ ಇತ್ಯತ್ರ ಕಿಂಚಿನ್ಮಾನಂ ॥ ೧೪೧ ॥

ಅ ॥ ಸಮಸ್ತಾಃ=ಎಲ್ಲರೂ, ಏಕಜೀವಾಜ್ಞಾನಪರಿಕಲ್ಪಿತಾಃ=ಒಬ್ಬ ಜೀವನ ಅಜ್ಞಾನ ದಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರು, ಇತ್ಯತ್ರ=ಹೀಗೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಕಿಂಚಿತ್=ಯಾವುದೊಂದೂ, ಮಾನಂ=ಪ್ರಮಾಣವು, ನ ಚ=ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ.

ತಾ ॥ ಆದಕಾರಣ ಏಕಜೀವವಾದಿಗಳ ಮತವು ಅತಿಪ್ರಸಂಗವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ದುಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಬಹುಜೀವರಿದ್ದಾರೆಂದೇ ಅಂಗೀಕರಿಸ ಬೇಕಾಯಿತು. ಅಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಬಾಧಕಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತೇವೆ. ಕಾರಣ ಮುಕ್ತತ್ವಹೇತುವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಮುಕ್ತನು ಭಿನ್ನನಾಗದಿದ್ದರೆ ಜೀವನೊಬ್ಬನೇ ಆದರೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಉಳಿಯದೆ ಹೋಗಲಿ, ಈಗ ಮುಕ್ತನೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು. ಇದೇ ಪ್ರಕಾರ ಮೇಲೆಯೂ ಮುಕ್ತನೇ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವನು ॥ ೧೪೧ ॥

ಮೂ || ಅತೋ ಮುಕ್ತೇಭ್ಯೋಽಪ್ಯನ್ಯ ಏವ ಸಮಸ್ತಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣೋ ಭಗವಾನ್ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ಸಿದ್ಧಂ || ೧೪೨ ||

ಅ || ಅತಃ=ಆದಕಾರಣ, ಭಗವಾನ್=ಪೂಜ್ಯನಾದ, ವಿಷ್ಣುಃ=ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನು, ಮುಕ್ತೇಭ್ಯೋಽಪಿ=ಮುಕ್ತರಿಂದಲೂ, ಅನ್ಯ ಏವ=ಭಿನ್ನನೇ, ಸಮಸ್ತಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣಃ=ಸರ್ವ ಣಪರಿಪೂರ್ಣನು, ಇತಿ=ಹೀಗೆಂದು, ಸಿದ್ಧಂ=ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತು || ೧೪೨ ||

ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಭೇದವಿರಲಿ, ಆದರೂ ಈಶ್ವರನು ನಿಯಾಮಕನೆಂಬುವುದು ಕೂಡಲಾರದು. ನಿಯಮ್ಯನಿಯಾಮಕಭಾವವು ಭೇದಮಾತ್ರದಿಂದ ಹೇಳಲು ಬಾರದು, ನೀಚೋಚ್ಚಭಾವದಿಂದಲೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ನೀಚೋಚ್ಚಭಾವವು ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರಮಾಣ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ —

ಮೂ || ಬ್ರಹ್ಮೇಶಾನಾದಿಭಿರ್ದೇವೈರ್ಯತ್ಪ್ರಾಪ್ತುಂ ನೈವ ಶಕ್ಯತೇ | ತದ್ಯ ತ್ಸ್ವಭಾವಃ ಕೈವಲ್ಯಂ ಸ ಭವಾನ್ ಕೇವಲೋ ಹರೇ || ೧೪೩ ||

ಅ || ಬ್ರಹ್ಮೇಶಾನಾದಿಭಿಃ=ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರ ಮೊದಲಾದ, ದೇವೈಃ=ದೇವತೆಗಳಿಂದ, ಯತ್=ಯಾವ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವು,ಪ್ರಾಪ್ತುಂ=ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ,ನೈವ ಶಕ್ಯತೇ=ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ತತ್ ಕೈವಲ್ಯಂ=ಆ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವು, ಯತ್ಸ್ವಭಾವಃ=ಯಾವಾತನ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿದೆಯೋ, ಹರೇ=ಶ್ರೀಹರಿಯೇ, ಸ ಭವಾನ್=ಅಂತಹನೀನೇ, ಕೇವಲಃ=ಸರ್ವೋತ್ತಮನು || ೧೪೩ ||

ಮೂ || ಪರೋ ಮಾತ್ರಯಾ ತನ್ವಾ ವೃಧಾನ ನ ತೇ ಮಹಿತ್ವಮನ್ವಶ್ನುವಂತಿ || ೧೪೪ ||

ಅ || ತನ್ವಾ=ಶರೀರದಿಂದ, ವೃಧಾನ=ಅಭಿವೃದ್ಧನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ, ಮಾತ್ರಯಾ=ಮಿತಿಯಿಂದ, ಪರಃ=ದಾಟಿದವನು, (ಅಪರಿಮಿತನಾಗಿರುತ್ತಿ) ತೇ=ನಿನ್ನ, ಮಹಿತ್ವಂ=ಮಹಿಮೆಯನ್ನು, (ಮುಕ್ತರೂ ಅಮುಕ್ತರೂ ಯಾರೂ ಕೂಡ) ನ ಅನ್ವಶ್ನುವಂತಿ=ಅನುಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ || (1) 'ನಿರಂಜನಃ ಪರಮಂ ಸಾಮ್ಯಮುಪೈತಿ, (2) ಶುದ್ಧೇ ಶುದ್ಧಮಾಸಿಕ್ತಂ ತಾದೃಗೇವ ಭವತಿ' ಇದುಮೊದಲಾದ ಸಾಮ್ಯಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳಾದ ವಚನಗಳಿಗೆ ಪರಾನಂದ ದುಃಖಾಭಾವಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಸಾಮ್ಯವು, ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಸಾಮ್ಯವಲ್ಲ. ಎಂದು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ. (2) ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಮುಕ್ತರಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನು ಇತ್ಯಾದಿವಿಷಯ ದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು || ೧೪೪ ||

ಪ್ರಕರಣಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಆಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಸತ್ಯಚಿಚ್ಚೇತ್ಯಪತಯೇ ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತೋತ್ತಮಾಯ ತೇ | ನಮೋ ನಾರಾಯಣಾಯಾರ್ಯವೃಂದವಂದಿತಪದ್ದ್ವಯ || ೧೪೫ ||

ಅ || ಆರ್ಯವೃಂದವಂದಿತಪದ್ದ್ವಯ; ಆರ್ಯ=ಪೂಜ್ಯರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ, ವೃಂದ=ಸಮೂಹಗಳಿಂದ, ವಂದಿತ=ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪತ್=ಪಾದಗಳ, ದ್ವಯ=ಎರಡುವುಳ್ಳ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ, ಸತ್ಯಚಿಚ್ಚೇತ್ಯಪತಯೇ=ಯಥಾರ್ಥಗಳಾದ ಚೇತನಾಚೇತನಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ,

ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತೋತ್ತಮಾಯ= ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತರಿಂದ ಅತ್ಯುತ್ತಮನಾದ, ನಾರಾಯಣಾಯ= ಗುಣ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ, ತೇ=ನಿನಗೋಸ್ಕರ, ನಮಃ=ನಮಸ್ಕಾರವು. ॥ ೧೪೫ ॥

ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ಮಾಡಿದ ಶ್ಲೋಕಗಳು — ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವರು — ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಮಾಯಾವಾದಿಗೂ, ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಿಗೂ ವಿತಂಡಾಕಥೆಯು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಯಿತು. ಆಗ ಸಭ್ಯರು, ಸಭಾಪತಿಗಳು, ಪ್ರಾಶ್ನಿಕರು ಎಲ್ಲರೂ ಕೂಡಿರುವರು. ಆಗ ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿದೊಡನೆಯೇ ಮಾತಾಡದೆ ಸುಮ್ಮನಿದ್ದು ಬಿಟ್ಟನು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸದೆ ಇಡೀಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು (ಮಾಯಾವಾದಿ ಮತವನ್ನು) ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಉಪನ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯು ಅತಿ ಭಯಗ್ರಸ್ತನಾಗಿ ಓಡಿದನು. ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರರಾದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರನ್ನೂ ಅವರಿಗೆ ಅಭೀಷ್ಟದೇವತೆಯಾದ ನರಸಿಂಹನನ್ನೂ ಮುಂದೆ ಉದಾಹರಿಸುವ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿದರು. ಮೇಲೆ ಶಿಷ್ಯರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮೇರೆಗೆ ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಪ್ರಕರಣಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದರು. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶಿಷ್ಯರು ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸಂಗತಿಯಿಲ್ಲವು.

ಮೂ ॥ ಆನಂದತೀರ್ಥಪುಂಸಿಂಹೋ ಮಾಯಾವಾದಿದಿತೇಃಸುತಾನ್ ॥
ವಿದಾರ್ಯ ಯುಕ್ತಿನಖರೈರಪ್ರತೀಪೋಽಭಿ(ವಿ)ಭಾಸತೇ ॥ ೧ ॥

ಅ ॥ ಆನಂದತೀರ್ಥಪುಂಸಿಂಹಃ=ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ನರಸಿಂಹದೇವರು,ಮಾಯಾವಾದಿದಿತೇಃಸುತಾನ್=ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೆಂಬ ದೈತ್ಯರನ್ನು, ಯುಕ್ತಿನಖರೈಃ=ಯುಕ್ತಿಗಳೆಂಬ ಉಗುರುಗಳಿಂದ, ವಿದಾರ್ಯ=ಸೀಳಿ, ಅಪ್ರತೀಪಃ=ಪ್ರತಿಭಟವಿಲ್ಲದವರಾಗಿ, ಅಭಿಭಾಸತೇ= ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಾರೆ ॥ ೧ ॥

ಮೂ ॥ ಪಲಾಯಧ್ವಂ ಪಲಾಯಧ್ವಂ ತ್ವರಯಾ ಮಾಯಿದಾನವಾಃ ।
ಸರ್ವಜ್ಞಹರಿರಾಯಾತಿ ತರ್ಕಾಗಮದರಾರಿಭೃತ್ ॥ ೨ ॥

ಅ ॥ ಮಾಯಿ ದಾನವಾಃ=ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೆಂಬ ದೈತ್ಯರುಗಳಿರಾ, ತ್ವರಯಾ= ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಪಲಾಯಧ್ವಂ ಪಲಾಯಧ್ವಂ=ಓಡಿರಿ, ಓಡಿರಿ, ತರ್ಕಾಗಮದರಾರಿಭೃತ್=ತರ್ಕ ಆಗಮಗಳೆಂಬ ಶಂಖಚಕ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ, ಸರ್ವಜ್ಞಹರಿಃ= ಸರ್ವಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಆಯಾತಿ=ಬರುತ್ತಾನೆ ॥ ೨ ॥

ಮೂ ॥ ದ್ರವತದ್ರವತಾಶು ಮಾಯಿನಃ ಪ್ರವಿಶಧ್ವಮತಂದ್ರಿತಾ ಗುಹಾಃ ।
ಕಮಲಾರಮಣಾಂಬರಾಶ್ರಯಃ ಸಮುದೇತ್ಯಖಿಲಜ್ಞಭಾಸ್ಕರಃ ॥ ೩ ॥

ಅ ॥ ಮಾಯಿನಃ=ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೆಂಬ ಚೋರರೆ, ಕಮಲಾರಮಣಾಂಬರಾಶ್ರಯಃ= ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯೆಂಬ ಆಕಾಶವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ಅಖಿಲಜ್ಞಭಾಸ್ಕರಃ= ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರೆಂಬ ಸೂರ್ಯನು, ಸಮುದೇತಿ=ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉದಯಿಸುತ್ತಾನೆ, ಅತಃ=ಆ ಕಾರಣ, ಆಶು=ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ದ್ರವತದ್ರವತ=ಓಡಿರಿ, ಓಡಿರಿ, ಅತಂದ್ರಿತಾಃ = ಆಲಸ್ಯಶೂನ್ಯರಾಗಿ, ಗುಹಾಃ=ಗುಹೆಗಳನ್ನು, ಪ್ರವಿಶಧ್ವಂ=ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿರಿ ॥ ೩ ॥

ಮೂ || ನೃಹರಿಃ ಸಕಲಜ್ಞನಾಮಕಃ ಸಮುಪೈತಿ ಹಿ ಮಾಯಿದಾನವಾನ್ | ಪ್ರಪಲಾಯನಮತ್ರ ತತ್ಕ್ಷಮಂ ತ್ವರಯಾ ಪೋ ವಸತಿರ್ಗುಹಾಸು ಚ || ೪ ||

ಅ || ಹಿ=ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಸಕಲಜ್ಞನಾಮಕಃ= ಸರ್ವಜ್ಞರೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ, ನೃಹರಿಃ=ನರಸಿಂಹನು, ಮಾಯಿದಾನವಾನ್=ಮಾಯಿಗಳೆಂಬ ದೈತ್ಯರನ್ನು, ಸಮುಪೈತಿ= ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಾನೋ, ತತ್=ಆದಕಾರಣ, ಅತ್ರ=ನರಸಿಂಹನ ಆಗಮನದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಪಲಾಯನಂ= ಚೆನ್ನಾಗಿ ಓಡುವಿಕೆಯು, ತ್ವರಯಾ=ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಗುಹಾಸು=ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ, ವಸತಿಶ್ಚ= ಆವಾಸವೂ ಕೂಡ, ಕ್ಷಮಂ=ಯೋಗ್ಯವು. (ಕೋಪಶಾಂತಿಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.) || ೪ ||

ಮೂ || ಜಯತ್ಯಾನಂದತೀರ್ಥೇಷ್ಟದೇವತಾ ನರಕೇಸರೀ | ವಿಪಾಟಿತಾ ಜ್ಞಾನತಮಃಕಪಾಟಾತ್ಯುರುಹುಂಕೃತಃ || ೫ ||

ಅ || ವಿಪಾಟಿತಾಜ್ಞಾನತಮಃಕಪಾಟಾತ್ಯುರುಹುಂಕೃತಃ, ವಿಪಾಟಿತ=ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಜ್ಞಾನತಮಃಕಪಾಟ=ಅಜ್ಞಾನಾಖ್ಯವಾದ ತಮಸ್ಸೆಂಬ ಬಾಗಿಲುವುಳ್ಳ, ಅತ್ಯುರುಹುಂಕೃತಃ= ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಗರ್ಜನೆಯುಳ್ಳ, ಆನಂದತೀರ್ಥೇಷ್ಟದೇವತಾನರಕೇಸರೀ=ಶ್ರೀಮದಾ ನಂದತೀರ್ಥರಿಗೆ ಇಷ್ಟದೇವತೆಯಾದ ನರಸಿಂಹನು, ಜಯತಿ=ಉತ್ಕೃಷ್ಟನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ತಾ || (1) ತಮಸ್ಸು, ಆಲೋಕ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕಾಶಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುತ್ತದೆ. ಅಜ್ಞಾನವು ಜ್ಞಾನವನ್ನು-ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುತ್ತದೆ. (2) ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಬಾಗಲು ಗೃಹಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿ ಬಂಧಕವು. ಅಜ್ಞಾನಾಖ್ಯವಾದ ತಮಸ್ಸು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಂದಿರಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವು. ನರಸಿಂಹನ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಹೂಂಕಾರದಿಂದ ಅಜ್ಞಾನತಮಸ್ಸೆಂಬ ಬಾಗಲು ಒಡೆದು ಹೋಗುವುದು || ೫ ||

ಮೂ || ಜಯತ್ಯಮಿತಪೌರುಷಃಸ್ವಜನತೇಷ್ಟಚಿಂತಾಮಣಿಃ | ಅಜೇಶಮುಖ ವಂದಿತೋ ಗುಣಗಣಾರ್ಣವಃ ಶ್ರೀಪತಿಃ || ೬ ||

ಅ || ಅಮಿತಪೌರುಷಃ=ಬಹುಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ, ಸ್ವಜನತೇಷ್ಟಚಿಂತಾಮಣಿಃ= ತನ್ನ ಭಕ್ತಜನಸಮೂಹದ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಚಿಂತಾಮಣಿಯಂತೆ ಇರುವವನು, ಅಜೇಶಮುಖ ವಂದಿತಃ=ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರೇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಗುಣಗಣಾರ್ಣವಃ=ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವವನು, ಶ್ರೀಪತಿಃ=ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಜಯತಿ=ಉತ್ಕೃಷ್ಟನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ || ೬ ||

ಮೂ || ಸರ್ವಜ್ಞಸನ್ಮುನೀಂದ್ರೋಚ್ಚ ಸನ್ಮನಃ ಪಂಕಜಾಲಯಃ | ಅಜಿತೋ ಜಯತಿ ಶ್ರೀಶೋ ರಮಾಬಾಹುಲತಾಶ್ರಯಃ || ೭ ||

ಅ || ಸರ್ವಜ್ಞಸನ್ಮುನೀಂದ್ರೋಚ್ಚ ಸನ್ಮನಃಪಂಕಜಾಲಯಃ, ಸರ್ವಜ್ಞಸನ್ಮುನೀಂದ್ರ= ನಿರ್ದುಷ್ಟರೂ ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರೂ ಆದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ, ಉಚ್ಚ=ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ,ಸತ್=ರಾಗಾದಿದೋಷಗಳಿಂದಕಲುಷಿತವಾಗದಿರುವ,ಮನಃ=ಮನಸ್ಸೆಂಬುವ

ಪಂಕಜ=ಕಮಲವೇ, ಆಲಯಃ=ಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ, ಅಜಿತಃ=ಪರಾಜಿತನಾಗದಿರುವ, ರಮಾ ಬಾಹುಲತಾಶ್ರಯಃ=ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಭುಜಗಳೆಂಬ ಲತೆಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದ (ಭುಜಗಳಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಿಂದ ಆಲಿಂಗಿಲಸ್ಪಟ್ಟವನು), ಶ್ರೀಶಃ=ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಜಯತಿ= ಉತ್ಕೃಷ್ಟನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ॥ ೭ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ ತತ್ತ್ವೋದ್ಯೋತಃ ಸಂಪೂರ್ಣಃ ॥

ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತತ್ತ್ವೋದ್ಯೋತವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು.

ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಾರ್ಯಹೃದಯಾಂಭೋಜಮಂದಿರಃ ।
ಕಮಲಾಶ್ಲೇಷರಸಿಕಃ ಪ್ರೀಯತಾಂ ನಃ ಪರಃ ಪುಮಾನ್ ॥
ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಾರ್ಯಚರಣಾವಾಶ್ರಯೇಽನಿಶಂ ।
ಬಭಾರ ಭಾರತೀ ಯತ್ರ ಪ್ರೇಮಭಾರಮನಾರತಂ ॥
ದುರ್ಮಾರ್ಗಾದುದ್ಧೃತೋ ಯೈಶ್ಚ ಸನ್ಮಾರ್ಗೇ ಸಂಪ್ರವೇಶಿತಃ ।
ತಾನ್ ಗುರೂನ್ ಸತತಂ ಸೇವೇ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರವಿಶಾರದಾನ್ ॥
ತಂತ್ರಿನಾರಾಯಣೇನಾಸ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ಕರ್ನಾಟಕೀ ಕೃತಾ ।
ಭೂಯಾತ್ಕುಸುಮಮಾಲೇವ ಮುದೇ ಮಾಧವಮಧ್ವಯೋಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

